Gebieden **Zuidoost-Azië actueel** SE

de geo

Aardrijkskunde
voor de tweede fase
Leer/opdrachtenboek
vwo



ThiemeMeulenhoff

de geo

Leeropdrachtenboek vwo

Gebieden Zuidoost-Azië actueel

drs. I.G. Hendriks
A.M. Peters

Eindredactie: drs. J.H.A. Padmos

De Geo voor de tweede fase wordt geschreven door een auteursteam:
drs. J.H. Bulthuis, drs. H.M. van den Bunder, drs. G. Gerits, drs. I.G. Hendriks,
drs. J.H.A. Padmos, A.M. Peters en B. van Wanrooij

ThiemeMeulenhoff

Hoe werk je met De Geo?

Dit leeropdrachtenboek behandelt een gedeelte van het domein Gebieden. Samen met het materiaal op www.degeo-online.nl kun je je hiermee goed voorbereiden op dit onderdeel van het schoolexamen aardrijkskunde.

Lees hieronder hoe het leeropdrachtenboek en de site zijn opgebouwd.

Opdrachtengedeelte

Het opdrachtengedeelte is het startpunt van waaruit je werkt. Je treft de volgende onderdelen aan:

I Instaptoets
Je herhaalt wat je al weet over het onderwerp.

II Hoofdstukken met paragrafen

- Hoofdvraag en deelvragen Ieder hoofdstuk heeft een hoofdvraag. In de paragrafen komen de deelvragen aan de orde waarmee je de hoofdvraag kunt beantwoorden.
- Opdrachten In elke paragraaf maak je verschillende soorten opdrachten zoals:
  - kennisvragen → **K**
  - inzichtvragen → **I**
  - opdrachten over vaardigheden en werkwijzen → **V**
  - verdiepingsopdrachten → VERDIEPING
  - atlasopdrachten
- Online-opdrachten Aan het eind van een paragraaf staan ict-opdrachten.
- Afsluiting Een hoofdstuk sluit af met een slotopdracht en een leeroverzicht.
- Extra Een hoofdstuk heeft ook altijd een Extra met extra opdrachten, bijvoorbeeld voor je Praktische opdracht.
- Proeftoets Een hoofdstuk heeft ook altijd een Proeftoets waarmee je oefent voor je toets. (Bij dit katern: zie www.degeo-online.nl).

III Proefexamen
Aan het eind van het boek vind je een Proefexamen. Hiermee toets je je kennis en vaardigheden voor de stof van het hele katern. Op het examen gebeurt dat immers ook. (Bij dit katern: zie www.degeo-online.nl).

Theoriegedeelte

Het theoriegedeelte heb je nodig om de theorie, de vaardigheden en de werkwijzen na te lezen. Om je te helpen de stof te bestuderen worden de volgende tekens gebruikt:

▶ hoofdzaak
● onderverdeling van de hoofdzaak, opsomming
■ bijzaak

Een overzicht van de vaardigheden en de werkwijzen vind je achter in het boek. De opdrachten leiden je door dit overzicht.

Online

Op www.degeo-online.nl vind je:

- per hoofdstuk een proeftoets waarmee je oefent voor je toets;
- een proefexamen over de stof van het hele katern;
- ict-opdrachten en W-nummers;
- films en animaties;
- extra beeld bij begrippen en lastige theorie;
- extra proeftoetsen met feedback en extra oefenmogelijkheden voor je examen;
- begrippenoverzichten per domein en per hoofdstuk;
- het overzicht van vaardigheden en werkwijzen.

Vormgeving
DATBureau, Amsterdam

Bureauredactie
Text & Support, Beusichem

Opmaak
DeltaHage bv, Den Haag

Cartografie
EMK, Deventer

Technisch tekenwerk
Tiekstra Media, Groningen

Fotoresearch
Lineair, Arnhem

Over de omslagfoto
Op straat in Hanoi (Vietnam): gemotoriseerd verkeer deelt de ruimte met buiten zittende restaurantgasten.

Over ThiemeMeulenhoff
ThiemeMeulenhoff ontwikkelt zich van educatieve uitgeverij tot een learning design company. We brengen content, leerontwerp en technologie samen. Met onze groeiende expertise, ervaring en leeroplossingen zijn we een partner voor scholen bij het vernieuwen en verbeteren van onderwijs. Zo kunnen we samen beter recht doen aan de verschillen tussen lerenden en scholen en ervoor zorgen dat leren steeds persoonlijker, effectiever en efficiënter wordt.

Samen leren vernieuwen.

www.thiememeulenhoff.nl

ISBN 978 90 06 43662 4
Vierde druk, zesde oplage, 2019

Deze uitgave is volledig CO_2-neutraal geproduceerd.
Het voor deze uitgave gebruikte papier is voorzien van het FSC®-keurmerk.
Dit betekent dat de bosbouw op een verantwoorde wijze heeft plaatsgevonden.

Instaptoets

Met deze toets kun je voor jezelf testen of je nog weet wat je moet weten om aan dit domein te kunnen beginnen. De vragen gaan over begrippen en verschijnselen die in de onderbouw aan de orde zijn geweest.

Toets online
Je kunt deze toets ook maken op www.degeo-online.nl. Als je de digitale instaptoets maakt, kun je bij elke vraag de bijbehorende theorie uit de onderbouw oproepen.

Vraag 1
Wat is een tsunami?
A Een tropische orkaan in het gebied van de Grote Oceaan.
B Een modderstroom op Java.
C De plaats aan het aardoppervlak recht boven een aardbeving.
D Een door een zeebeving veroorzaakte vloedgolf.

Vraag 2
Bij de uitbarsting van de Krakatau (1883) voor de kust van Java kwamen ruim 35.000 mensen om het leven die op andere eilanden leefden. Wat was de oorzaak?
A Door de uitbarsting daalde de temperatuur te veel.
B Asregens.
C Een vloedgolf.
D Cholera die uitbrak als gevolg van slechte hygiëne.

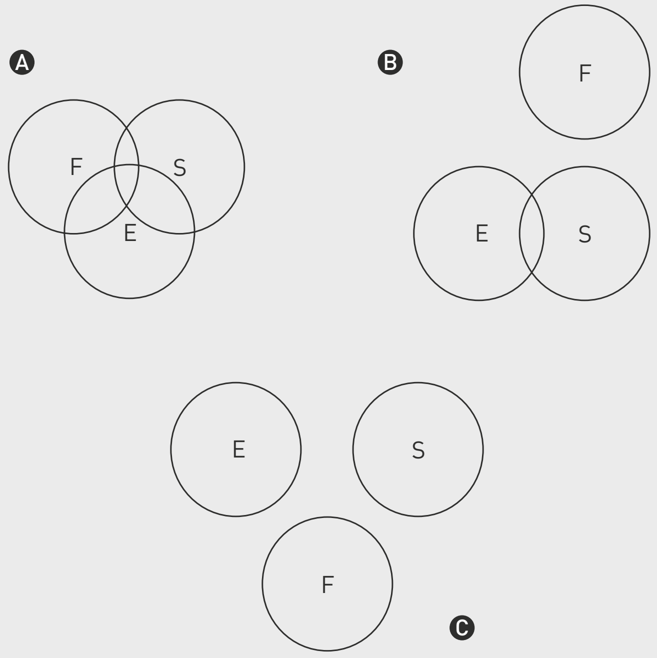
Vraag 3
Zijn de volgende beweringen juist of onjuist?
a Tropische cyclonen ontstaan boven zee.
b Tropische cyclonen kunnen op elke breedtegraad ontstaan.
c Tropische cyclonen nemen boven land in kracht toe.

Vraag 4
De kwetsbaarheid van mensen voor natuurrampen wordt bepaald door fysische, economische en sociale factoren. Welke figuur van W1 geeft de juiste voorstelling van zaken: A, B of C?

Vraag 5
Wat zijn gevolgen van het kappen van het tropische regenwoud?
A Vergrassing.
B Verminderde biodiversiteit.
C Het gat in de ozonlaag.
D Bodemerosie.
E Klimaatverandering.

Vraag 6
Welke van de volgende uitspraken wordt onjuist, als je de volgende zin ermee afmaakt?
Als bomen in het tropische regenwoud gekapt worden,
A spoelt de humuslaag weg.
B is er geen voedselkringloop meer.
C vindt er geen uitspoeling meer plaats.
D raakt de bodem uitgeput.

W1



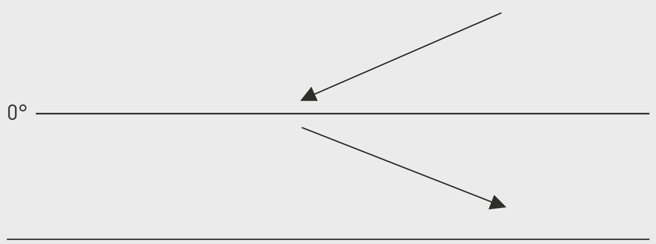
F = fysisch
S = sociaal
E = economisch

Vraag 7

De moesson bepaalt grotendeels het klimaat in Indonesië. De getekende situatie in W2 is die van

A november tot mei.
B mei tot november.
C de noordoost- tot noordwestmoesson.
D de zuidoost- tot zuidwestmoesson.
E zowel A als C.
F zowel B als D.

W2 Wind rond de evenaar.



Vraag 8

Welke landen in Zuidoost-Azië behoren tot de tweede generatie NIC's?

A Thailand, Indonesië en Vietnam.
B Indonesië, Vietnam en de Filipijnen.
C Vietnam, de Filipijnen en Thailand.
D De Filipijnen, Thailand en Indonesië.

Vraag 9

Hoe noem je de omvang van de jaarlijkse groei van de stedelijke bevolking?

A Suburbanisatiegraad.
B Urbanisatietempo.
C Urbanisatiegraad.
D Demografische transitie.
E Binnenlandse migratie.

Vraag 10

Welke van de volgende steden zijn megasteden (meer dan 5 miljoen inwoners)?

A Hanoi.
B Phnom Penh.
C Jakarta.
D Vientiane.
E Manila.

Vraag 11

Welke twee kenmerken typeren het werken op de sawa's in Zuidoost-Azië?

A Kapitaalintensief en zelfverzorgend.
B Arbeidsintensief en commercieel.
C Arbeidsintensief en zelfverzorgend.
D Kapitaalintensief en commercieel.

Vraag 12

Wat is de groene revolutie?

Vraag 13

Wat wordt bedoeld met ruraal-urbane migratie?

Vraag 14

Met welk begrip geef je de internationale uitwisseling van geld, goederen en informatie aan?

A Mondialisering.
B Globalisering.
C Internationalisering.
D Zowel A, B als C zijn goed.

Vraag 15

Wat zijn cultuurgebieden?

Vraag 16

Welke twee godsdiensten worden in Zuidoost-Azië het meest beleden?

A Christendom.
B Islam.
C Hindoeïsme.
D Boeddhisme.
E Natuurgodsdiensten.

Vraag 17

Wanneer een groep mensen met een eigen identiteit, die geconcentreerd woont in een deel van een land, streeft naar een zekere autonomie, noem je dit

A fundamentalisme.
B regionalisme.
C federalisme.

Vraag 18

Is de volgende stelling goed of fout?
Onder een culturele minderheid wordt hetzelfde verstaan als onder een religieuze minderheid.

Vraag 19

a Welke atlaskaart kun je het beste gebruiken als je de etnische verschillen van Indonesië wilt bekijken?
b En welke kaart als het gaat om religieuze verschillen?



1 Natuurlijke gevaren en natuurlijke hulpbronnen in Zuidoost-Azië SE



Indonesië CNN in de jungle

Een grote schotelantenne staat pontificaal naast het huis. Op weg naar het toilet in een van de aangrenzende woonverblijven zie ik een kleurenantenne, een televisie, een dvd-speler en een indrukwekkende stereotoren met grote boxen. Kunnen die worden betaald met het vangen van vis en het telen van rijst?

De jonge Dajak die me in het longhouse rondleidt en vlekkeloos Engels spreekt, grinnikt als ik hem de vraag stel. 'De overheid zegt ons dat we geen bomen mogen kappen. Maar er is hier nauwelijks werk. We hebben geen keus. Als we zelf geen bomen kappen, gaan anderen er met de buit vandoor en lopen we geld mis.' 'Wat levert een middelgrote boom je dan op?' vraag ik nieuwsgierig. 'Een boom is algauw goed voor zes kuub hout,' zegt mijn gastheer. 'En een kuub hout brengt gemiddeld 300.000 roepia's (zo'n € 140 per boom) op.' Een salaris waarvoor men in Indonesië normaal twee tot drie maanden moet werken! Nu begrijp ik waarom er zoveel bomen de rivier af drijven.

Oriëntatie

Inleiding
De regio Zuidoost-Azië haalt regelmatig het nieuws vanwege de vele natuurrampen die het gebied treffen. Het lijkt wel of het gebied het alleenrecht heeft op aardbevingen, vulkaanuitbarstingen, tsunami's en orkanen. Het aantal slachtoffers dat daarbij valt, is vaak erg groot. Het aantal doden en gewonden en de materiële schade worden niet alleen bepaald door de kracht van de natuur. Behalve dat mensen vaak op plekken wonen waar dat niet verstandig is, en daar ook nog in zeer grote dichtheden wonen, speelt ook het ontwikkelingspeil van de bevolking een belangrijke rol. De overexploitatie van natuurlijke hulpbronnen hangt daar ook nauw mee samen.

Hoofdvraag
Waarom vormen natuurrampen en ontbossing een groot probleem voor Zuidoost-Azië?

Deelvragen
1. Welke natuurrampen bedreigen Zuidoost-Azië?
2. Door welke factoren wordt de risicoperceptie van de bevolking in Zuidoost-Azië bepaald?
3. Hoe is het ecosysteem van een oerwoud opgebouwd en door welke oorzaken wordt dit gebied bedreigd?
4. Wat zijn op verschillende schaalniveaus de gevolgen van de ontbossing van het tropische regenwoud?

Opdracht 1 Vaarwel jungle K/V

Lees de inleiding van dit hoofdstuk en W1.
Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen onder kop 4 de tekst over het bekijken van verschijnselen of gebieden vanuit verschillende dimensies.

Illegale houtkap kun je vanuit een economische dimensie verklaren.

a Noteer op twee verschillende schaalniveaus een economische verklaring voor de illegale houtkap.

b Welke andere dimensie komt in de inleiding (zijdelings) aan bod? Licht je antwoord toe.

W1 Twee kanten van de medaille.

Corruptie en het kappen van het oerwoud is de ene kant van de medaille; de andere zijde is de vraag naar tropisch hardhout. Het westen, waaronder Nederland, importeert op grote schaal illegaal gekapt tropisch hout. In tuincentra en warenhuizen kosten teakmeubelen maar een paar tientjes. Milieubewust of niet, als een stoel van mooi, illegaal geroofd hout € 40 kost, moet je als consument sterk in je schoenen staan om de hand op de knip te houden. Slechts als het meubel is voorzien van een FSC-label, weet je dat het hout afkomstig is uit bossen waar voor elke gekapte boom jonge aanplant in de plaats komt.

Opdracht 2 Geografisch beeld V/I

Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen de tekst onder kop 1.

a Neem het schema van W2 over in je schrift. Bekijk de in W2 genoemde atlaskaarten en noteer in de tweede kolom van W2 over welk van de vier hoofdkenmerken van een geografisch beeld de kaarten iets laten zien.

b Noteer met behulp van de in W2 genoteerde kaartnummers een geografisch beeld van Zuidoost-Azië in de derde kolom.

Opdracht 3 Topografie K

Maak met behulp van W3 een topografielijst van de landen (A t/m K) en wateren (1 t/m 13).

W2 Een geografisch beeld van Zuidoost-Azië. **Overnemen in je schrift!**

Kaartnummer(s) GB	Vier soorten kenmerken	Geografisch beeld
136-137 en 146-147	...	...
196, 198 en 203D	...	...
204A, 202-203, 212 en 213A	...	...
148	...	...

W3 Topografische kaart van Zuidoost-Azië.





1.1 Natuurlijke risico's

Banda Aceh: het epicentrum van de ravage

Vier jaar na de ramp tref ik een onwezenlijk landschap aan van massagraven, gloednieuwe moskeeën en asfaltwegen en kleine huizen met golfplaten daken. Geheel intacte schepen die nog steeds op het land liggen. Een vissersboot van twintig meter lang ligt op het dak van twee huizen ver in het binnenland, waar hij door de grote golf is neergekwakt. Vijf kilometer van het strand ligt de Ltd. Bapung, een schip van 2.600 ton, 60 meter lengte en een roestige romp van wel 20 meter hoog.

Zuidoost-Azië als regio

▶ Zuidoost-Azië is een van de meest dynamische regio's ter wereld. Met Zuidoost-Azië worden de landen Myanmar (Birma), Thailand, Cambodja, Laos, Vietnam, Indonesië, Maleisië, Singapore, Brunei, Oost-Timor en de Filipijnen bedoeld. Ingesloten tussen India in het westen, China in het noorden en Australië in het zuiden heeft het gebied zich de afgelopen twintig tot dertig jaar sterk ontwikkeld.

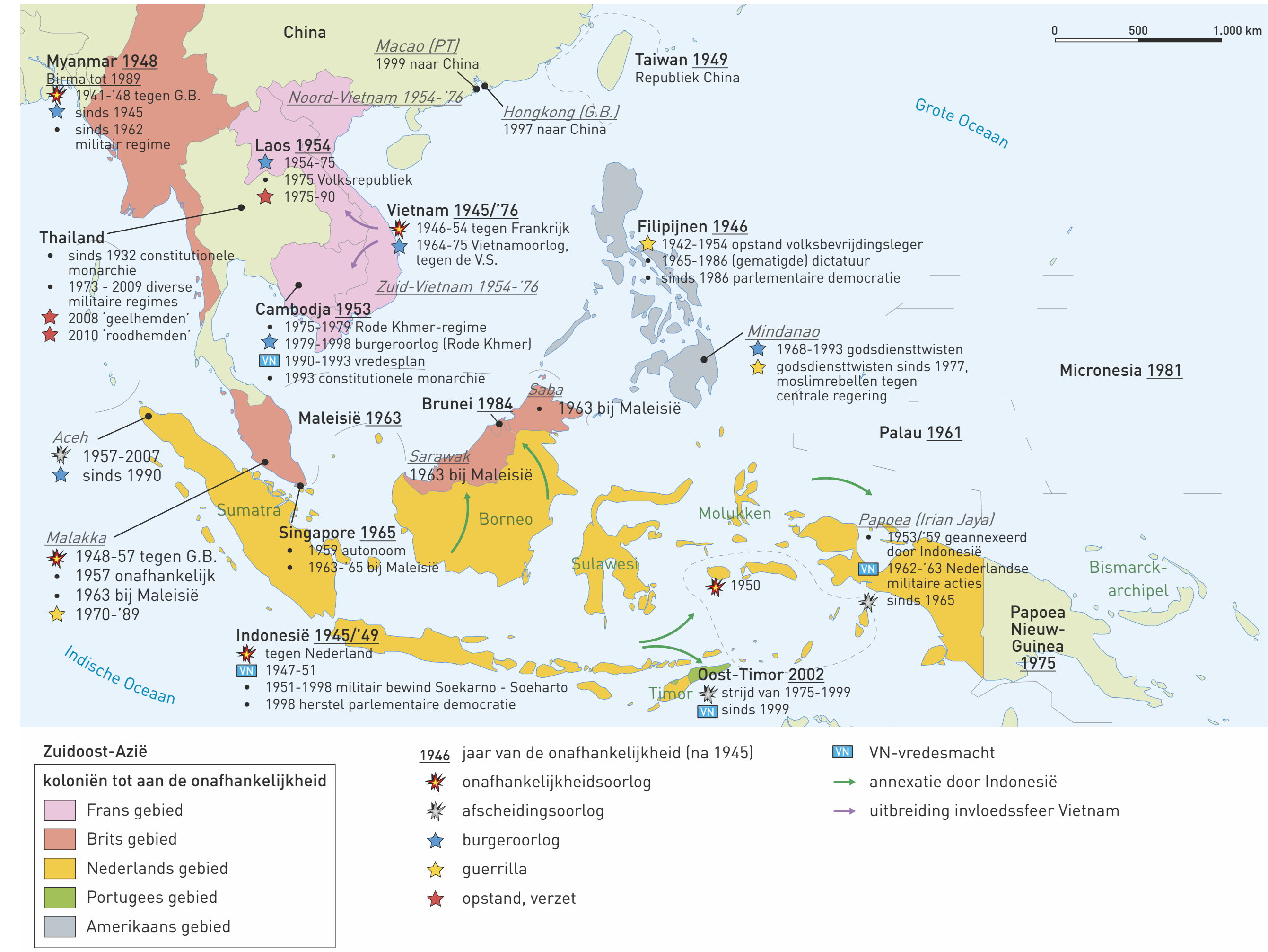
● De staten zijn, op Thailand na, in hun huidige vorm ontstaan na de Tweede Wereldoorlog (figuur 1.1). Voor de Japanse overheersing waren Maleisië, Brunei, Singapore en Myanmar bezit van Engeland, behoorden Vietnam, Laos en Cambodja toe aan Frankrijk, Indonesië aan Nederland, de Filipijnen eerst aan Spanje en later aan de Verenigde Staten en Oost-Timor aan Portugal. Alleen Thailand was ook voor 1940-1945 zelfstandig.

Interne krachten

▶ Zuidoost-Azië grenst aan de zogeheten 'Ring van Vuur', een ringvormig gebied rondom de Grote Oceaan dat bekend staat om het veelvuldig optreden van aardbevingen en vulkaanuitbarstingen. In de regio Zuidoost-Azië is het geologisch onrustig, omdat hier vier grote en een aantal kleine (micro)-platen ten opzichte van elkaar bewegen. De vier grootste platen zijn de Pacifische, de Euraziatische, de Indisch-Australische en de Filipijnse plaat. De bewegingen van enkele centimeters per jaar kun je onderverdelen in divergeren (uit elkaar bewegen), convergeren (naar elkaar toe gaan) of langs elkaar schuiven.

● Een voorbeeld van een geologisch onrustig gebied is de 2.000 km lange zone van Sumatra tot de Sunda-eilanden. Hier vindt subductie plaats. De Indisch-Australische plaat duikt met een snelheid van ongeveer 6 cm per jaar weg onder de Euraziatische plaat (subductie). Op ongeveer 100 km diepte begint de aardkorst te smelten, waardoor er grote hoeveelheden magma ontstaan. Wanneer dit magma opstijgt, kan er vulkanisme vrijkomen. De eilandenboog van Indonesië, die uit veel actieve vulkanen bestaat, is hier het gevolg van. De Krakatau tussen Sumatra en Java en de Merapi op Java (figuur 1.2) zijn twee voorbeelden van vulkanen op deze eilandenboog.

> vulkanisme



Figuur 1.1 Zuidoost-Azië: nieuwe staten die ontstaan zijn na 1945.



Figuur 1.2 Bij de uitbarsting van de Merapi in 2010 kwamen enkele honderden mensen om het leven.



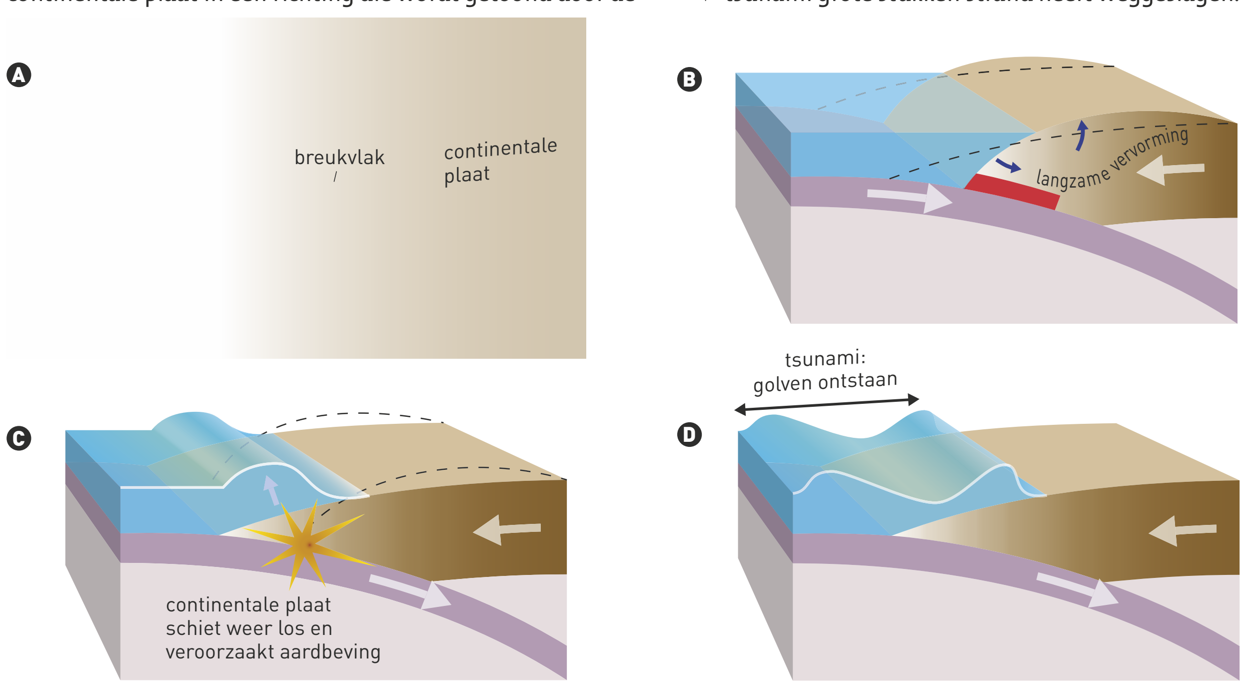
Figuur 1.3 De Mayon is een actieve vulkaan op het grootste Filipijnse eiland Luzon.

Ook aardbevingen en zeebevingen, die een tsunami tot gevolg kunnen hebben, ontstaan door subductie.

● Een andere breukzone waar veel aardbevingen en vulkanisme voorkomen, ligt bij de Filipijnen. De vulkaan de Pinatubo, ten noorden van de hoofdstad Manila, barstte in 1991 zeer heftig uit. De vulkaan de Mayon barstte in 2009 voor het laatst uit (figuur 1.3).

Tsunami's

▶ Wanneer een oceanische korst onder een continentale korst schuift, kan een zeebeving ontstaan. Een dergelijke situatie deed zich op Tweede Kerstdag 2004 voor ten noordwesten van Noord-Sumatra. De Indisch-Australische oceaanplaat duikt hier met een snelheid van 6 cm per jaar onder de Euraziatische continentale plaat. Als de beving een kracht heeft van minimaal 7 op de schaal van Richter en niet te diep onder de oceaanbodem plaatsvindt, kan het plotselinge op en neer bewegen van de zeebodem (met al het water dat erop ligt), een tsunami veroorzaken. Figuur 1.4 toont het ontstaan van een tsunami. Het subductieproces verloopt met horten en stoten. Op het breukvlak (het rood gemarkeerde gebied op figuur 1.4A) zitten de platen aan elkaar vast. Daardoor treedt een langzame vervorming op van de continentale plaat in een richting die wordt getoond door de witte pijlen. (De oorspronkelijke vorm van deze plaat is aangegeven met stippellijnen.) De bodem van de zee zakt naar beneden. De ontstane ruimte wordt opgevuld met water waardoor het aan de kust lijkt alsof het water zich terugtrekt (figuur 1.4B). Wanneer de naar beneden getrokken continentale plaat losraakt, ontstaat er een golfbeweging (figuur 1.4C). Vanuit het epicentrum breiden zich dan golven uit, die zich met een snelheid van wel 800 à 900 km per uur langs het oppervlak van de oceaan voortbewegen (figuur 1.4D). Als je op een schip zit, merk je er niets van. Zodra de tsunami de ondiepe kustzone nadert, neemt de hoogte van de golf plotseling sterk toe en kunnen er golven van tientallen meters hoog ontstaan. Als de tsunami uiteindelijk de kust bereikt, rolt hij als een muur van water over het land heen, alles verwoestend wat hij op zijn weg tegenkomt. Wie deze enorm krachtige golf overleeft, is nog niet in veiligheid, omdat het water zich met evenveel kracht als het gekomen is, ook weer terugtrekt. Tegen de zuigende werking van het water is vrijwel niets bestand. In Banda Aceh (Indonesië) heeft men vastgesteld dat het water van de tsunami in december 2004 tot 4 km de stad is in gelopen en 3 km van de kust nog 12 m hoog heeft gestaan (figuur 1.5). De kustlijn van Banda Aceh ligt als gevolg van de tsunami honderden meters verder landinwaarts. Dit komt doordat door de aardbeving de bodem is gedaald en de tsunami grote stukken strand heeft weggeslagen.



Figuur 1.4 Het ontstaan van een tsunami.

> aardbevingen
> tsunami

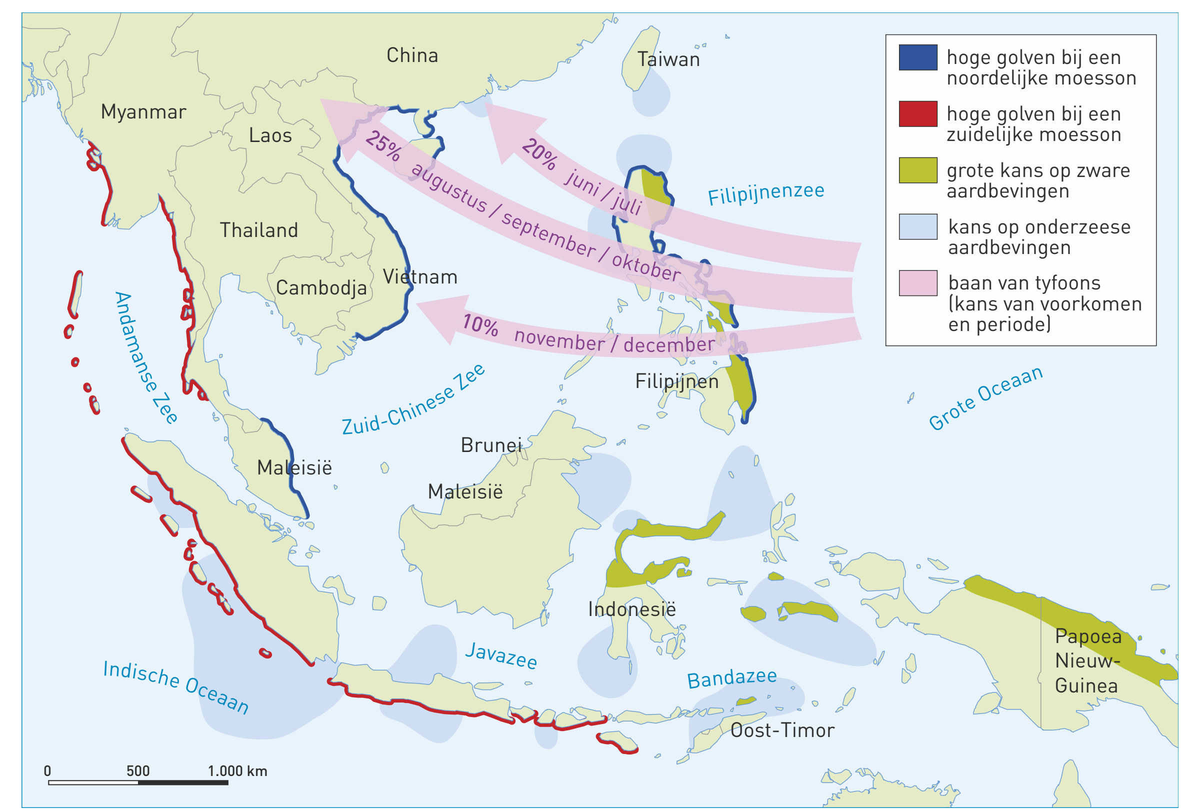


Figuur 1.5 Banda Aceh voor en na de tsunami van december 2004.

Moessons en tyfoons

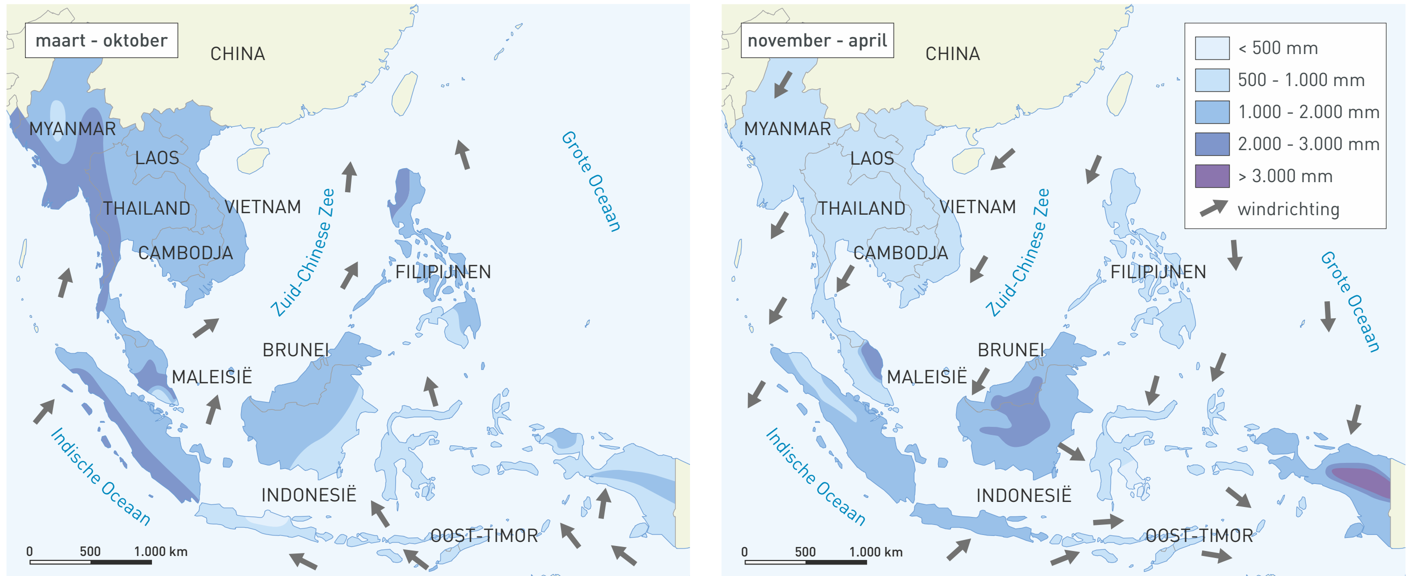
▶ Op figuur 1.6 is te zien dat Zuidoost-Azië behalve door geologische gevaren, met regelmaat ook wordt getroffen door klimatologische rampen, zoals moessons en tyfoons.

▶ In delen van Zuidoost-Azië waait de moesson. Dit is een wind die een half jaar uit één bepaalde richting waait en de andere helft van het jaar uit de tegenovergestelde richting komt. Het ene half jaar neemt de moesson veel neerslag mee, het andere half jaar juist niet. De natte en droge tijd vallen niet overal in Zuidoost-Azië in dezelfde tijd van het jaar. In Thailand, Cambodja, Vietnam en Maleisië valt de natste periode in de maanden juni, juli en augustus. In Indonesië is die periode juist de droogste tijd. De moesson brengt in de maanden december, januari en februari de meeste neerslag in Indonesië.



Figuur 1.6 Natuurlijke gevaren in Zuidoost-Azië.

> moesson



Figuur 1.7 De moesson in Zuidoost-Azië.

● In juli is de luchtdruk boven Zuidoost-Azië door de sterke opwarming van het aardoppervlak laag. Dit gebied met lage luchtdruk wordt ook wel aangeduid met de term intertropische convergentiezone (ITC). In Australië is het in juli winter. Daar bevindt zich dan een hogedrukgebied. Door het drukverschil tussen Australië en Zuidoost-Azië komt een luchtstroming op gang vanaf het zuidelijke naar het noordelijke halfrond. De wind waait dus vanuit het Australische hogedrukgebied via Indonesië in de richting van Zuidoost-Azië. Door de draaiing van de aarde krijgt deze luchtstroming op het zuidelijke halfrond een afwijking naar links en vanaf de evenaar op het noordelijke halfrond een afwijking naar rechts. Er waait dus een zuidoostelijke wind, die vanaf de evenaar naar het zuidwesten draait (figuur 1.7). Omdat het zuidoosten van Indonesië relatief dicht bij het vasteland van Australië ligt, bevat de lucht daar nog niet zoveel waterdamp. Immers, hoe korter lucht zich boven zee bevindt, hoe minder vocht deze lucht heeft kunnen opnemen. Vandaar dat in het zuidoosten van Indonesië in juli – de 'winter' op het zuidelijke halfrond – niet zoveel neerslag valt. Meer naar het westen gelegen regio's ontvangen wel redelijk wat neerslag, omdat die lucht een veel langere weg over de warme zee heeft afgelegd.

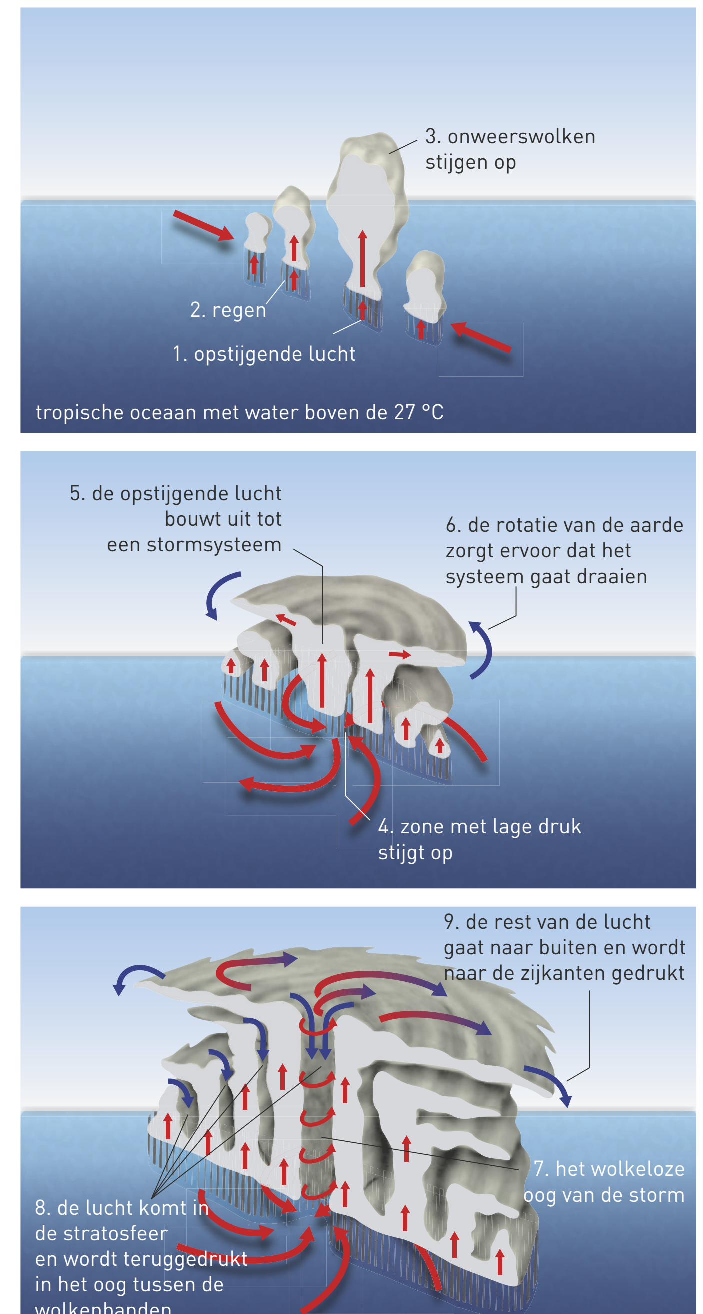
■ De zuidwestmoesson zorgt op het noordelijke halfrond in grote delen van Zuidoost-Azië voor overvloedige neerslag. Dit leidt in veel landen tot jaarlijks terugkerende, grote overstromingen. Menselijke activiteiten, zoals ontbossing en stedelijke bebouwing, verergeren het overstromingsgevaar. Grote steden – zoals Jakarta, Bangkok en Manila, die aan de kust of aan de monding van rivieren liggen – hebben regelmatig onder deze overstromingen te lijden.

● In januari waait de wind precies uit de tegenovergestelde richting. In Thailand, Cambodja, Vietnam en Maleisië wordt de luchtdruk hoog. In Australië vormt zich juist een lagedrukgebied. Er gaat daardoor een wind waaien vanaf Zuidoost-Azië naar Australië. Deze noordoostmoesson op het noordelijke halfrond wordt bij de evenaar een noordwestmoesson. De lucht neemt op die lange weg over zee veel waterdamp op. Eenmaal boven het land van Indonesië stijgt de vochtige lucht door zowel de opwarming van het land als door de gebergten. Er vormt zich dan neerslag.

▶ Beruchter dan de moessons zijn de tropische cyclonen die elk jaar van halverwege de zomer tot het eind van de herfst gedurende vier tot vijf maanden in deze regio voorkomen. Tropische cyclonen of orkanen ontstaan in de zomer en het najaar boven het noordelijke halfrond tussen de evenaar en de keerkring. In de Grote Oceaan rond Zuidoost-Azië worden dergelijke wervelstormen tyfoons genoemd. In deze regio koersen ze vooral in noordelijke richting naar de Filipijnen, China of Japan. De voorwaarde voor het ontstaan van een tropische storm is zeewater van minstens 27 °C tot op een diepte van minimaal 50 m. Uit dit warme zeewater neemt een zware depressie (lagedrukgebied) de energie op om te kunnen uitgroeien tot een tyfoon. De warme, vochtige lucht boven het zeewater stijgt op. Hierdoor treedt er afkoeling op en vindt er condensatie plaats. Er ontstaan enorme regenwolken waaruit zich vaak onweersbuien ontwikkelen (figuur 1.8). Door de

> tropische cyclonen
> tyfoons

warmte die bij de condensatie vrijkomt, ontstaat er extra energie die ervoor zorgt dat de lucht nog krachtiger gaat stijgen. Vanuit de omgeving wordt dan weer lucht van buiten naar binnen aangezogen. De draaiing van de aarde zorgt voor een roterende beweging rond het oog. Dit zichzelf versterkende proces kan ertoe leiden dat de windsnelheid aan het oppervlak oploopt tot wel 250 km per uur. Dit alles gaat gepaard met overvloedige regenval (figuur 1.9). Het systeem verplaatst zich intussen met de moessonwinden mee naar het westen.



Figuur 1.8 Het ontstaan van een tyfoon.



Figuur 1.9 Zuidoost-Azië werd in januari 2011 getroffen door de tyfoon Ketsana die de zwaarste overstromingen in veertig jaar veroorzaakte en meer dan twee miljoen mensen trof.

● De verwoestende werking van een tyfoon is het grootst op eilanden en in kustgebieden. Zodra de orkaan boven land komt, valt de energiebron – het warme zeewater – weg en neemt de windsnelheid af. Wel valt er dan nog vaak veel regen, soms meer dan 500 mm per dag.
De windkracht en de baan van een tyfoon kunnen met redelijke nauwkeurigheid een paar dagen tevoren worden bepaald. Als de communicatie goed is, kan de bevolking dus tijdig worden gewaarschuwd en kunnen er voorzorgsmaatregelen worden genomen of kan er zelfs evacuatie plaatsvinden.

Relatieve zeespiegelstijging

▶ De wereldwijde verandering van het klimaat veroorzaakt onder meer een temperatuurstijging. Deze is op twee manieren verantwoordelijk voor de stijging van de zeespiegel. Allereerst neemt de hoeveelheid water in de oceanen toe door het afsmelten van ijskappen en gletsjers. Wanneer landijs smelt, stroomt er extra water de zee in en stijgt de zeespiegel. Daar komt bij dat water dat warmer wordt, in volume toeneemt. Elke graad temperatuurstijging van de oceanen leidt hierdoor tot een wereldwijde zeespiegelstijging van bijna een meter.

● De mogelijke veranderingen van het mondiale klimaat en de daarmee gepaard gaande stijging van de zeespiegel zijn ook in Zuidoost-Azië aanleiding tot bezorgdheid. Op basis van de rapporten van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) hebben landen als Indonesië, de Filipijnen, Maleisië en Vietnam al nationale werkgroepen aangesteld om de gevolgen van de relatieve zeespiegelstijging in beeld te brengen. Bij

> relatieve zeespiegelstijging



Figuur 1.10 Regelmatig staan de laaggelegen armere wijken van Semarang onder water.

relatieve zeespiegelstijging is er niet alleen sprake van een stijging van de zeespiegel, maar daalt ook het land. Dit kan overstromingen en een grotere verzilting tot gevolg hebben. Andere natuurlijke gevolgen zijn een grotere erosie van de kusten door veranderende zeestromen en een verlies van de biodiversiteit. Op economisch terrein moet je denken aan het wegvallen van de bestaansmogelijkheden voor de bewoners (van met name de kustgebieden), zoals de visserij en de landbouw en aan de vernietiging van infrastructuur en gebouwen.

■ In Vietnam heeft men becijferd dat een relatieve zeespiegelstijging van 1 m per jaar leidt tot overstromingen die een gebied treffen van 40.000 km² en die schade zullen berokkenen aan zeventien miljoen mensen, van wie veertien miljoen in de delta van de Mekong wonen. In geld uitgedrukt zal de schadepost € 20 miljard per jaar bedragen.

■ De Indonesische grote steden Bangkok, Jakarta, Semarang en Surabaya met hun miljoenen inwoners liggen aan de kust (figuur 1.10). Ze hebben nu al te maken met verzilting door binnendringend zeewater in de ondergrond van het vaste land. Dit effect zal door de relatieve zeespiegelstijging toenemen.

> biodiversiteit

Dansen op de vulkaan

▶ Het lijkt alsof Zuidoost-Azië en natuurrampen onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Uit een onderzoek van de Verenigde Naties (VN) komt naar voren dat 70% van alle slachtoffers die bij alle mondiale natuurrampen vallen, afkomstig is uit deze regio. Ondanks het verhoogde natuurlijke risico is een groot deel van Zuidoost-Azië dichtbevolkt. Als buitenstaander vraag je je af waarom mensen in hemelsnaam gaan wonen in gebieden waarvan ze zeker weten dat de kans op een vulkaanuitbarsting, aardbeving of overstroming groot is. De inschatting van het risico van de bewoners, de risicoperceptie, speelt een belangrijke rol.

● Het ruimtelijke gedrag wordt meestal niet bepaald door feiten en berekeningen. Het handelen van mensen (weggaan of blijven) wordt beïnvloed door de voordelen van de plek waar men woont, zoals een vruchtbare bodem, het aangename klimaat of de sociale contacten, die men niet graag ruilt voor een verhuizing naar elders. Arme mensen worden vaak door de omstandigheden gedwongen om op onveilige plaatsen te gaan wonen. Door de bevolkingsdruk moet men zich wel vestigen in risicogebieden, zoals op steile hellingen of in de buurt van actieve breuklijnen (figuur 1.11). Ook bestaat er vaak een neiging om het gevaar te onderschatten of zelfs te ontkennen. Dit

> risicoperceptie



Figuur 1.11 De hellingen in Puguis village, in het noorden van de Filipijnen, zijn volgebouwd met krottenwijken.

gebeurt nogal eens in gebieden waar de krachten van de natuur worden geaccepteerd uit overwegingen van religie en traditie.

▶ Uiteraard is het belangrijk om bij natuurrampen het aantal slachtoffers zo laag mogelijk te houden en de schade zo veel mogelijk te beperken. Dit wordt gedaan via natural hazard risk management. Natural hazard risk management kent twee poten: het voorspellen van de natuurlijke gevaren en het omgaan met de gevolgen ervan als de ramp daadwerkelijk heeft plaatsgevonden.

● De risicoanalyse gaat ervan uit dat een natuurlijk gevaar pas leidt tot een ramp als er mensen worden getroffen en er schade wordt geleden. Er wordt daarom gelet op de combinatie van de natuurlijke bedreigingen en de kwetsbaarheid van de bewoners (figuur 1.12). De natuurlijke gevaren kunnen in kaart worden gebracht door metingen, simulatiemodellen en op basis van eerdere ervaringen.

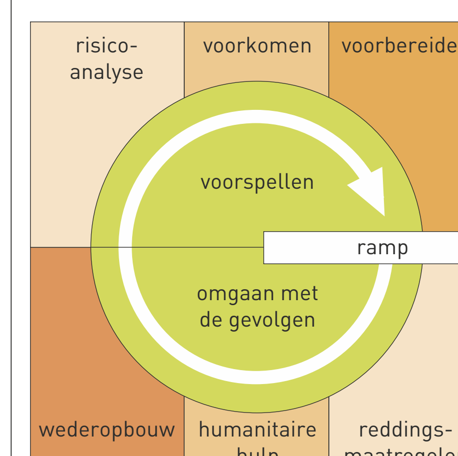
Op basis van de risicoanalyse wordt er geprobeerd om in overleg met de bewoners plannen op te stellen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan bouwvoorschriften voor infrastructuur en gebouwen, maar ook aan voorlichtingscampagnes en waarschuwingssystemen. Een belangrijke factor die de kwetsbaarheid bepaalt, is het welvaarts- en ontwikkelingspeil. In welvarende landen zijn de minderbedeelden vaak het slachtoffer. Hoe armer een gebied en

> natural hazard risk management

> risicoanalyse

hoe zwakker het bestuur, des te kwetsbaarder de bevolking is voor een natuurramp. De economische schade is vaak juist veel groter in welvarende gebieden. Dit heeft te maken met de waarde en de hoge dichtheid van de infrastructuur en gebouwen en de hoge loonkosten.

● Mocht een ramp zich toch voltrekken, dan is het zaak om snel te handelen. Op die manier kunnen mensenlevens worden gered en kan de schade worden beperkt. Een rampen- en evacuatieplan en een goede communicatie tussen hulpverleners zijn hierbij van levensbelang. Of dit in werkelijkheid uitgevoerd kan worden, hangt af van een goed bestuur en kennis van zaken.



Figuur 1.12 Het voorspellen van en omgaan met rampen.

Opdrachten 1.1

Deelvragen

1. Welke natuurrampen bedreigen Zuidoost-Azië?
2. Door welke factoren wordt de risicoperceptie van de bevolking in Zuidoost-Azië bepaald?

Opdracht 4 Banda Aceh K

Lees de inleiding van paragraaf 1.1 en bekijk de foto.
De schrijver van de tekst was in 2008 in Banda Aceh. Naar welke ramp verwijst de tekst?

Opdracht 5 Gebeurtenissen sinds 1945 K

Bestudeer het theoriegedeelte van paragraaf 1.1, bekijk de figuren en lees de bijschriften.
Gebruik figuur 1.1. Noteer de nummers 1 t/m 23 uit W4 in je schrift en zet er de juiste woorden en jaartallen achter.

Opdracht 6 Ring van Vuur K

a Verklaar de naam 'Ring van Vuur' voor het gebied rond de Grote Oceaan.
b Welke plaat heeft de sleutelpositie in deze 'Ring van Vuur'?

Bekijk GB 192B en de dwarsdoorsnede langs de evenaar op GB 192F.

c Tot welk type platen (oceanisch of continentaal) behoren de Indisch-Australische plaat, de Euraziatische plaat en de Pacifische plaat?

Opdracht 7 Wel of geen gevaar? K/I

Gebruik GB 150-151.

a Waarom liggen er geen vulkanen op het eiland Kalimantan?
b Formuleer een hypothese (een veronderstelling) waarin je een verband legt tussen het aantal slachtoffers en de bevolkingsdichtheid in een gebied waar een vulkaanuitbarsting plaatsvindt.
c Waarom kun je deze hypothese niet toetsen met behulp van de kaarten GB 150-151?

W4 Zuidoost-Azië na 1945.

In (1) werd de naam Birma gewijzigd in de naam Myanmar door het (2) regime. De nieuwe naam wordt echter door veel landen niet geaccepteerd. De oost- en westgrenzen van Myanmar worden gevormd door gebergtes die de uitlopers vormen van de Himalaya.
In het oosten grenst het land aan Thailand, dat een (3) is. Het land heette tot 1939 Siam. Binnen Thailand was er in 2008 een opstand van de geelhemden, een groep die vooral bestaat uit mensen uit de middenklasse van Bangkok. Twee jaar later probeerden de (4), die vooral bestaan uit de armen van het platteland, de macht te grijpen. In het oosten wordt Thailand begrensd door (5) en Cambodja en in het uiterste zuiden door (6).
Laos is sinds (7) zelfstandig, maar tot 1975 heerste er een (8). In Cambodja was tot 1998 het bewind van de (9) aan de macht. Tussen de dekolonisatie en 1998 werden er door dit bewind 1,5 tot 2,5 miljoen Cambodjanen omgebracht (eenvijfde van de Cambodjaanse bevolking). Van 1990 tot 1993 stond het land onder het bestuur van de (10), waarna het een koninkrijk werd.
Vietnam voerde eerst een (11) tegen Frankrijk en daarna een (12)oorlog.
Maleisië ligt voor een deel op het eiland (13). In 1963 werd de Federatie Maleisië geproclameerd. Dat wil zeggen dat het toenmalige Malaya samenging met (14) en Sarawak.
De twee kleinste landen van Zuidoost-Azië zijn (15) en (16).
De Filipijnen waren tot 1946 een (17) van de Verenigde Staten.
Omdat Indonesië zijn onafhankelijkheid uitriep in (18), maar de Nederlanders die pas in 1949 erkenden, staan er twee jaartallen op de kaart.
Papoea voert een (19) tegen Indonesië sinds 1965, net als de eilandengroep de (20).
Oost-Timor is sinds 2002 onafhankelijk.
De belangrijkste kolonisatoren in Zuidoost-Azië waren (21) en (22). Frankrijk overheerste Laos, Cambodja en Vietnam. Groot-Brittannië had de koloniën Maleisië, Birma en (23).

Opdracht 8 De Merapi K/I

Gebruik W5, W6 en W7 en GB 150B.

a Met welk begrip kun je de informatie uit W6 en W7 omschrijven?
b Leg voor elke factor in W7 uit hoe men deze gebruikt om de kwetsbaarheid van een gebied vast te stellen.
c Licht voor drie kwetsbaarheidsfactoren toe waarom zij een rol spelen.
d Bekijk W6. Welk gebied op de kaart heeft de hoogste kwetsbaarheid? Licht je antwoord toe.
e Welke (belangrijke) factor mis je in de analyse van W7?

W5 Merapi weer volop aan 't spuwen.

De Merapi weer actief

Oktober 2010 – De al weken rommelende vulkaan de Merapi op het Indonesische eiland Java wordt steeds bedreigender. De vulkaan wordt steeds actiever en braakt gloeiende lava, as en rotsblokken uit. 'De Merapi is nu aan het begin van de eruptiefase,' zei een vulkanoloog die op de waarnemingspost van de berg werkt. In een gebied van vier kilometer rond de Merapi regent het as en stukken gesteente. Boven de 3.000 meter hoge berg hangen dikke, zwarte rookwolken, meldt het waarnemingsstation.

Vroegere uitbarstingen

Bij de uitbarsting van de Merapi in 1994 en 2006 kwamen respectievelijk 66 en 2 mensen om het leven. De meest verwoestende eruptie van de vulkaan was in 1930. Toen stierven bijna 1.400 mensen door het natuurgeweld. De Merapi is een van de 65 vulkanen in Indonesië die als gevaarlijk worden beschouwd.

Gevlucht

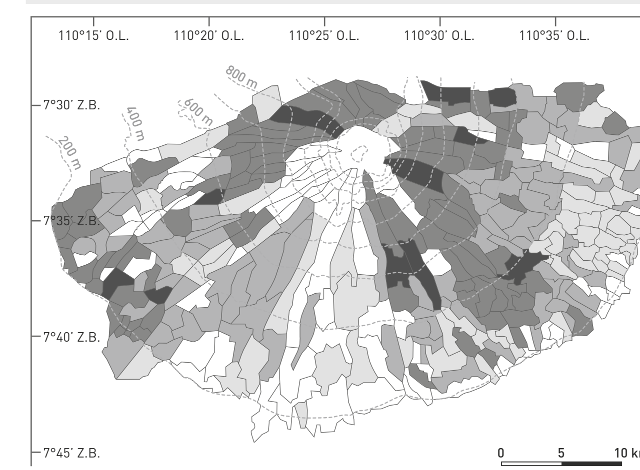
Talrijke bewoners van het gebied rond de Merapi vluchtten in paniek naar veiliger oorden. De bewoners uit de hoogst gelegen bergdorpen zijn inmiddels geëvacueerd. Slechts enkele mannen zijn nog in het gebied gebleven om voor het vee te zorgen.
Toen voor de streek rond de Merapi de alarmfase 'rood' werd afgekondigd, moesten rond de 40.000 bewoners in de onmiddellijke omgeving weg. Sommige bewoners bleven liever thuis bij het vee. Ze zijn eraan gewend dat de Merapi regelmatig raast en rommelt. 'Ze onderschatten het gevaar,' klaagt het districtshoofd. Andere bewoners bleven omdat zij vreesden dat hun bezittingen geplunderd zouden worden. As van de uitbarstingen viel neer op een afstand van meer dan 30 km van de vulkaan, waaronder op de stad Yogyakarta. Veel mensen werden ondergebracht in opvangkampen in scholen en moskeeën aan de voet van de vulkaan. Na de veelvuldige explosies stonden veel dorpelingen te popelen om geëvacueerd te worden. Honderden wachtten in rijen langs de kant van de weg op transport.

Overheidshulp

De overheid zette honderden vrachtwagens in voor de evacuatie. Er is een gebied van acht kilometer vanaf de top tot verboden terrein verklaard. In totaal zijn elf opvangkampen in gereedheid gebracht plus enkele graasvelden voor het vee. De kampen kunnen zo'n 15.000 mensen opvangen, slechts de helft van de bevolking die op de helling van de Merapi woont. Maar de overheid kan zelfs de huidige 5.000 vluchtelingen nauwelijks aan. Gaarkeukens en matrassen ontbreken en de sanitaire voorzieningen zijn uiterst beperkt.

Achteraf bleek dat bij de uitbarsting in 2010 ten minste 300 mensen het leven hadden verloren.

W6 Kwetsbaarheidskaart in gebieden van de Merapi (op grond van de tien factoren uit W7).



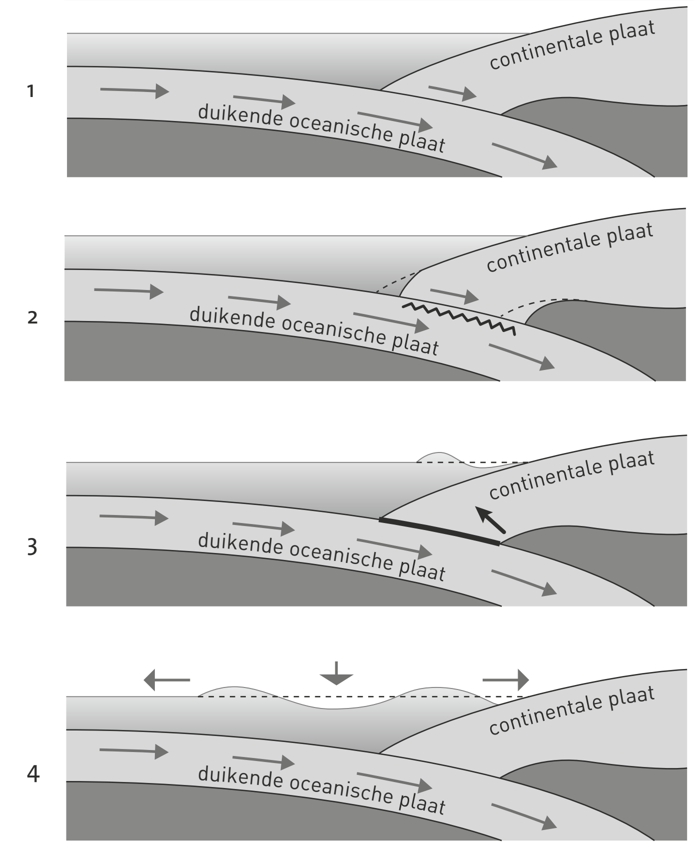
Kwetsbaarheid

- erg hoog
- hoog
- gemiddeld
- laag
- erg laag

W7 Factoren die de kwetsbaarheid in gebieden op de flanken van de Merapi bepalen.

Type factor	Indicator kwetsbaarheid	Weging	Klassen	Mate van kwetsbaarheid
Demografische en sociale factoren waardoor de kwetsbaarheid toeneemt				
	bevolkingsdichtheid	10	> 4.000	5
			2.000-4.000	4
			1.000-2.000	3
			500-1.000	2
			< 500	1
	percentage bevolking jonger dan 15 jaar	7	> 50	5
			40-50	4
			30-40	3
			25-30	2
			< 25	1
	percentage bevolking ouder dan 50 jaar	7	> 25	5
			20-25	4
			15-20	3
			10-15	2
			< 10	1
	percentage analfabeten	1	> 40	5
			30-40	4
			20-30	3
			10-20	2
			< 10	1
Technische factoren die de kwetsbaarheid doen dalen				
	telefoonaansluitingen per 1.000 inwoners	2	> 20	1
			5-20	2
			1-5	3
			0-1	4
			0	5
	bussen en vrachtwagens (per 10.000 inwoners)	6	> 50	1
			20-50	2
			10-20	3
			0-10	4
			0	5
	kilometer asfaltweg per dorp	4	> 2	1
			1-2	2
			0,5-1	3
			0-0,5	4
			0	5
	aantal scholen per 1.000 inwoners	1	> 4	1
			3-4	2
			2-3	3
			1-2	4
			< 1	5
	percentage stenen huizen	6	> 80	1
			60-80	2
			40-60	3
			20-40	4
			< 20	5
	ziekenhuizen per 10.000 inwoners	6	> 3	1
			2-3	2
			1-2	3
			0-1	4
			0	5

W8 Het ontstaan van de tsunami op 26 december 2004.



Opdracht 9 Ontstaan van een zeebeving K/I

Bekijk figuur 1.4 en W8.

a Neem de cijfers 1 t/m 4 uit W8 over in je schrift. Noteer een passend bijschrift zodat duidelijk wordt hoe de zeebeving voor de kust van Sumatra op 26 december 2004 ontstond.

b Waarom zijn er na zo'n krachtige beving naschokken?

c Wat is het verband tussen de snelheid van een tsunami en het aantal slachtoffers?

Er wordt gesteld dat een waarschuwingssysteem waarschijnlijk mensenlevens zou hebben gered.

d Ben je het daarmee eens als je kijkt naar de snelheid waarmee de vloedgolf zich verplaatste? Licht je antwoord toe.

Gebruik GB 150C. Bekijk de situatie voor India en Sri Lanka.

e Waarom zou een waarschuwingssysteem mensenlevens gered kunnen hebben?

f Waarom zou het aantal slachtoffers hoog zijn geweest, zelfs als er een waarschuwingssysteem was geweest?

De snelheid van de tsunami en de aan- of afwezigheid van een waarschuwingssysteem hebben een rol gespeeld bij het aantal slachtoffers van de ramp in 2004.

g Noteer nog twee andere factoren die bepalen of er veel of weinig slachtoffers vallen bij een tsunami.

Opdracht 10 Natuurlijke gevaren K/I

Bekijk figuur 1.6.

a Welke endogene en exogene natuurkrachten zijn van het kaartje af te lezen?

b Welke endogene kracht, die wel veel voorkomt in deze regio, mis je op het kaartje?

c Waarom is deze natuurkracht niet op het kaartje aangegeven?

Opdracht 11 Moesson K/I

a Geef een definitie van het begrip moesson.

Winden worden genoemd naar de windrichting van waaruit ze waaien.

b Bekijk figuur 1.7 en noteer welke moesson er in juli waait en welke in januari.

c Er wordt ook wel gesproken over de zomermoesson en de wintermoesson. Waarom zijn deze benamingen niet zo handig gekozen?

Een belangrijke oorzaak van de moesson vormt de seizoensmatige (noord-zuid of zuid-noord) verschuiving van de intertropische convergentiezone (ITC).

d Leg uit waarom de intertropische convergentiezone zich verplaatst over het noordelijke en het zuidelijke halfrond.

Opdracht 12 Neerslagverschillen K/I

Gebruik GB 150A en 195C.

a In welke periode valt op Java de droge periode? Verklaar je antwoord.

b Noteer de algemene regel die je gebruikt bij de verklaring van de droge periode op Java.

c Hoeveel neerslag valt er gemiddeld in Myanmar? Geef hiervoor twee verklaringen.

W9 Jakarta: een dalende stad.

Doordat vooral hotels, winkelcentra en appartementen-complexen hun water honderden meters diep uit de grond pompen, zinkt de stad met zo'n 10 cm per jaar. In sommige delen van Jakarta is die daling zelfs 25 cm per jaar. Als de voorspellingen kloppen, zal in 2025 het noordelijke deel van de stad, waar 4 miljoen mensen wonen, onder water komen te liggen.
Jakarta is overigens niet de enige stad die last heeft van bodemdaling. Andere steden aan de noordkust van Java hebben hetzelfde probleem. In Semarang staan de straat-naambordjes al voor een deel in zee en worden huizen opgehoogd om de waterproblemen letterlijk en figuurlijk buiten de deur te houden.

Opdracht 13 Waterproblemen in Jakarta K/I

a Lees W9. Waarom is er in Jakarta sprake van een relatieve zeespiegelstijging?

Vanuit Bogor, dat in de heuvels ten zuiden van Jakarta ligt, stroomt het water via de vele rivieren vanaf de hellingen naar de zee. Hierdoor stromen de rivieren in de kustvlakte door het stedelijke gebied van Jakarta.

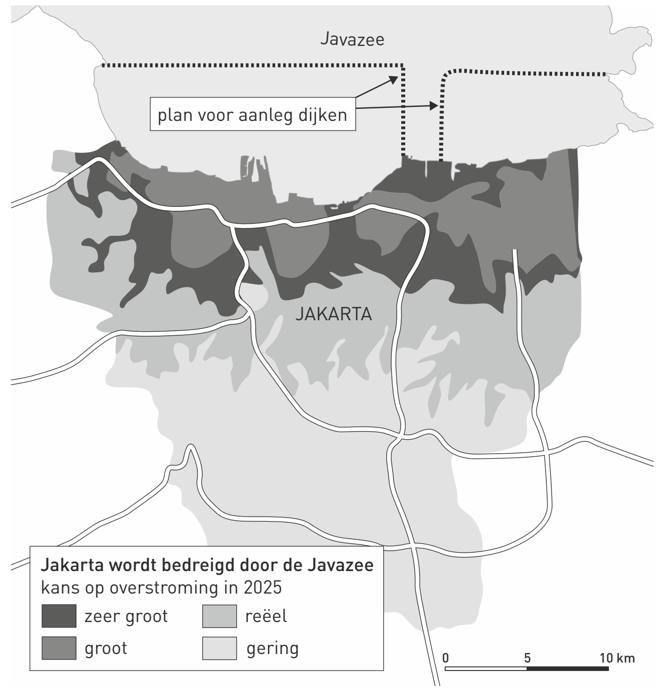
b Noteer twee (andere) natuurlijke factoren die de over-stromingen in Jakarta bevorderen.
c Welke twee menselijke factoren hebben de overstromingen in Jakarta bevorderd?
d Wat is de relatie tussen de overstromingen en de over-bevolking van Jakarta?
e In W10 zijn dijken getekend. Waarom zijn deze dijken geen oplossing voor de overstromingen in Jakarta?

Opdracht 14 De spirituele bewaker van de Merapi K/I

Lees W11.

a Met welk begrip omschrijf je het beeld dat mensen hebben van de risico's die ze lopen als ze in gebieden wonen waar natuurlijke gevaren voorkomen?
b Op welke manier speelt de factor tijd een rol in de risico-perceptie van de Javanen?
c Noteer nog twee factoren die een rol spelen in de risico-perceptie van de Javanen.

W10 Jakarta bedreigd door de Javazee.



W11 Spirituele bewaker sterft bij temmen vulkaan Indonesië.

Grootvader Marijan, de spirituele bewaker van de Indonesische Berg van Vuur, heeft de strijd tegen de vulkaan verloren. De 70-jarige bovennatuurlijke poortwachter werd begraven onder een deken van as nadat de vulkaan dinsdag uitbarstte. Reddingswerkers vonden zijn lichaam toen zij de vulkaan afspeurden naar slachtoffers van de uitbarsting. Naar verluidt werd Marijan in bidpositie gevonden. Marijan werd door de sultan van Yogyakarta, Hamengkubuwono IX, persoonlijk aangewezen als bewaker van de berg. Het was zijn taak om de eeuwenoude geesten in de vulkaan te sussen.
Omwonenden treuren om de dood van opa Marijan. 'Voor ons is Marijan net zo belangrijk als de vulkaan. Wie zorgt er voor de vulkaan nu Marijan dat niet meer kan?' zei de 56-jarige boer Wanto tegen persbureau AFP. Javanen geloofden dat zolang Mbah Marijan op de Merapi verbleef, de vulkaan niet tot uitbarsting zou komen. Nu hij toch als gevolg van een uitbarsting is overleden, vreest men voor nog veel meer gevaar, zolang er geen nieuwe bewaker is aangesteld.

Overnemen in je schrift!

W12 Fysische problemen in Zuidoost-Azië.

Probleem	Landen
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...

Online opdrachten

Opdracht 15 Tyfoon Megi K

Bekijk de link bij deze opdracht op www.degeo-online.nl. (www.blinkx.com/watch-video/deadly-floods-hit-south-east-asia/6MsQXLBicS9Vrm6GCLbUzw)

a Welke landen werden getroffen door de tyfoon Megi?
b In welke richting bewoog de tyfoon?
c Verklaar dit.
d Waarom neemt de windsnelheid af als de tyfoon in de buurt van land komt?

Opdracht 16 Aardverschuivingen K/I

Bekijk de link op degeo-online.nl: twee filmpjes over de aardverschuiving op de Filipijnen (www.zie.nl/videos/overige/27-doden-door-aardverschuiving-Filipijnen/m1gz3ixfiswn, en www.dailymotion.com/video/xicfhv_aardverschuiving-doodt-goudzoekers-filipijnen_news).

a Welke natuurlijke oorzaak wordt genoemd voor de aard-verschuivingen?
b Bedenk zelf een menselijke oorzaak.

Opdracht 17 Terugblik op paragraaf 1.1 K/I

a Neem W12 over in je schrift. In de eerste paragraaf is een aantal fysische problemen aan bod geweest. Noteer deze in de eerste kolom van W12.
b Gebruik het theoriegedeelte en de atlas als bron. Niet alle problemen spelen in alle landen in Zuidoost-Azië een (grote) rol.
Noteer in W12 achter ieder fysisch probleem het land/de landen waar het probleem veel voorkomt.

Online extra

Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.



1.2 Ontbossing

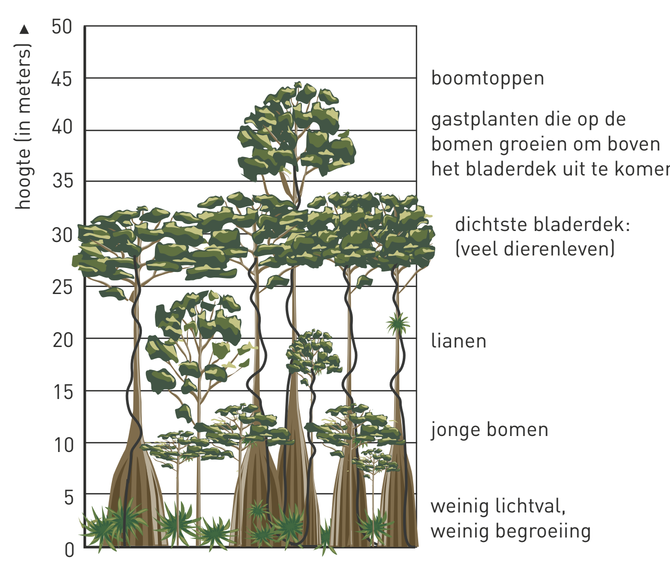
Wereldkampioen ontbossing

Indonesische politici en artiesten protesteerden in 2007 samen met Greenpeace bij het Proclamation Monument in Jakarta. De actievoerders die verkleed waren als houtkappers, zaagden met een cirkelzaag een houten muur van twintig meter door om de verwoesting van de Indonesische bossen te laten zien. Indonesië blijkt ongeveer 50 km^2 bos per dag te vernielen. Dat komt neer op acht voetbalvelden per minuut. Greenpeace heeft het Indonesische record aangemeld bij Guinness World Records.

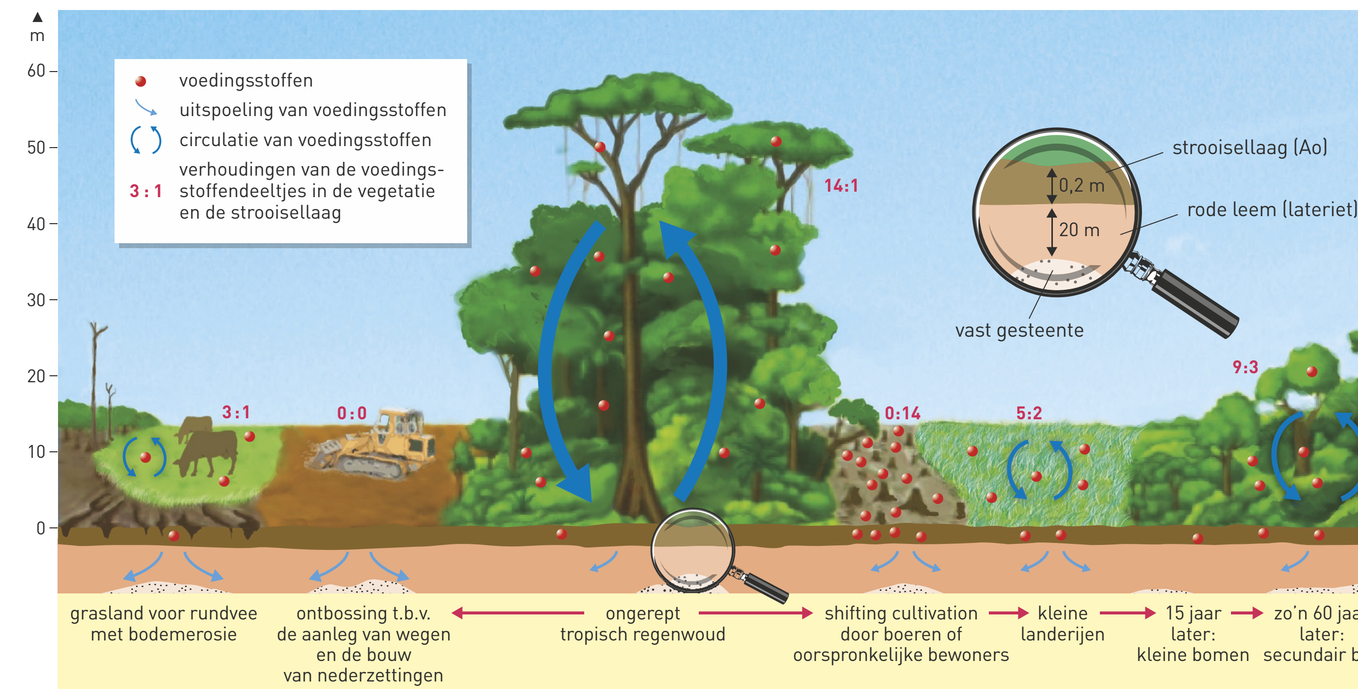
Het tropische regenwoud

▶ In de gebieden waar tropisch regenwoud voorkomt, heerst een warm en vochtig klimaat. De gemiddelde temperatuur ligt rond de 30 °C en komt in de koudste maand niet onder de 18 °C. De luchtvochtigheid is altijd hoog en daalt niet onder de 80%. Er valt veel neerslag: hoeveelheden van 2.000 mm per jaar behoren niet tot de uitzonderingen. Door de hoge temperaturen verdampt veel water. In korte tijd condenseert de waterdamp weer en worden zware wolken gevormd. Vervolgens regenen die wolken uit boven het oerwoud. Soms herhaalt deze kringloop zich wel vijf tot zeven keer per dag. Door deze natuurlijke omstandigheden kunnen de bomen twaalf maanden per jaar doorgroeien en is het bos altijd groen. Dit betekent niet dat er geen bladeren van de bomen vallen. Dit gebeurt het hele jaar door, maar het tijdstip per boomsoort is verschillend.

● Het bos bestaat grofweg uit drie etages (figuur 1.13). Vanuit een vliegtuig ziet het tropische regenwoud eruit als een aaneengesloten bladerdak waar her en der woudreuzen van 40 m of zelfs hoger doorheen steken. In de hoogste boomkruinen leven veel dieren, zoals apen, leguanen, boomslangen en vele vogelsoorten. De bomen in deze etage worden heel erg oud. De middelste etage bestaat uit lagere bomen en struiken van enkele meters hoog. Ten slotte is er de bosvloer. Door de afscherming van de boomkruinen in de hogere etages is het hier behoorlijk duister. Hierdoor blijft de plantengroei er beperkt.



Figuur 1.13 De vegetatie in een tropisch regenwoud in verschillende etages.



Figuur 1.14 Tropisch regenwoud: de voedselcyclus en de gevolgen van ontbossing.

● Elke vegetatielaag heeft zijn eigen planten- en dierenwereld. Het tropische regenwoud kent een grote biodiversiteit. Hiermee wordt de variatie van alle levende dieren, planten en micro-organismen in een bepaald gebied bedoeld. Men schat dat in de bossen van Indonesië 10% van de mondiale flora, 12% van de zoogdieren en 17% van de reptielen en amfibieën voorkomt. Door de grote soortenrijkdom komt in het oerwoud een enorme voorraad erfelijk (of genetisch) materiaal voor. Dat bevindt zich in planten, dieren, zwammen en micro-organismen.

Rijke plantengroei op arme bodems

▶ De bodem waarop de rijke vegetatie van het tropische regenwoud groeit, is – hoe vreemd het ook klinkt – niet erg vruchtbaar (figuur 1.14). De verklaring van de grote biodiversiteit moet je dan ook niet in de bodem zoeken. Al die planten leven eigenlijk van het afbraakmateriaal van dode planten en dieren. Schimmels en bacteriën breken afgestorven planten en dode dieren onmiddellijk af, soms in minder dan een paar uur. Daarom is ook de humuslaag in dit bos erg dun. Zodra het afbraakproces is voltooid, worden de vrijkomende voedingsstoffen in hoog tempo door andere planten opgenomen. De ene plant zijn dood is de andere plant zijn brood. Het betekent dat de voedingsstoffen in de planten (en de dieren) zitten en niet in de bodem.

Uitputting en aantasting

▶ Het ecosysteem van het tropische regenwoud is heel kwetsbaar vanwege de snelle kringloop van voedingsstoffen. Veranderingen in deze kringloop kunnen leiden tot het uitsterven van planten- en diersoorten. De draagkracht van het tropische regenwoud neemt daardoor af. Als het tropische regenwoud verdwijnt, is hiermee een groot deel van de flora en fauna op aarde voorgoed weg. Hiermee gaat ook een voorraad aan planten en kruiden verloren, die in de westerse wereld op grote schaal worden gebruikt. Zo zijn veel specerijen (paprika, kruidnagel, kaneel, peper, vanille en nootmuskaat), gommen, harsen en oliën (die gebruikt worden bij de productie van parfum) afkomstig uit het tropische regenwoud.
Ook de farmaceutische industrie en de homeopathische geneeskunde gebruiken veel tropische planten en kruiden om er medicijnen van te maken. Kinine bijvoorbeeld (antimalariamiddel), is een van de oudste en bekendste; en een lianensoort levert de stof michelamine, waarmee het hiv-virus kan worden bestreden. Kappen van het tropische regenwoud betekent dus dat er uitputting plaatsvindt van natuurlijke hulpbronnen.

> uitputting

Waterhuishouding

▶ Behalve uitputting van de natuurlijke hulpbronnen vindt er ook aantasting plaats.
Behalve de kringloop van voedingsstoffen komt in het tropische regenwoud een waterkringloop voor. Veel neerslag komt niet eens op de bodem terecht. Het verdampt rechtstreeks van de planten en bomen (evaporatie). Bovendien geven planten en dieren zelf veel vocht af aan de dampkring (transpiratie). Doordat de bomen in verschillende etages ervoor zorgen dat weinig zonlicht de bodem bereikt, is er weinig verdamping vanaf de vochtige bodem. Een deel sijpelt de bodem in en er vindt afstroming naar rivieren plaats. Dat verdwijnt uit het ecosysteem van het tropische bos. Ook verdwijnt er wel wat water via de dampkring. Per saldo is er een soort evenwicht tussen het water dat terechtkomt in de tropische regenwouden en het water dat eruit verdwijnt. Dat wordt weergegeven in de waterbalans. Via allerlei ingewikkelde formules kun je dat saldo aangeven. Net als bij de voedingsstoffen heeft de begroeiing een grote invloed op de waterhuishouding. De begroeiing zorgt er namelijk voor dat het meeste water binnen het ecosysteem wordt vastgehouden.
● Door het kappen van de oerwoudvegetatie vinden er veranderingen plaats in de waterbalans. De stortbuien worden minder of helemaal niet meer afgeremd door de begroeiing en bereiken rechtstreeks de bodem. In reliëfrijke gebieden wordt de toplaag van de bodem weggespoeld en vindt er bodemerosie plaats. Dit kan tot de nodige problemen leiden. Door het verminderde waterhoudende vermogen van de bodem komt het overtollige water versneld in de rivieren terecht (figuur 1.15). Als het door het water meegenomen sediment in de rivieren zand- en kleibanken doet ontstaan en de rivieren dichtslibben, neemt het risico op overstromingen toe.



Figuur 1.15 Door het sediment is de rivier bruin gekleurd.

> aantasting
> waterbalans

Zwerflandbouw

▶ Eeuwenlang leefde de inheemse bevolking in evenwicht met de natuurlijke omgeving. Voor de verbouw van gewassen verwijderde de lokale bevolking de begroeiing uit een klein deel van het bos. Vervolgens staken ze de brand in de gerooide bomen. De as leverde voor één of twee jaar voedingsstoffen op voor gewassen. De open plek in het oerwoud werd ingezaaid of er werden gewassen gepoot (figuur 1.16). Na enkele jaren waren er te weinig voedingsstoffen in de bodem overgebleven en was er moeilijk verwijderbaar onkruid opgekomen. Daarom werden de akkers verlaten en kreeg de natuurlijke begroeiing op de braakliggende akkers de tijd zich te herstellen. De boeren zelf namen een ander stukje oerwoud in gebruik; vandaar de naam zwerflandbouw.

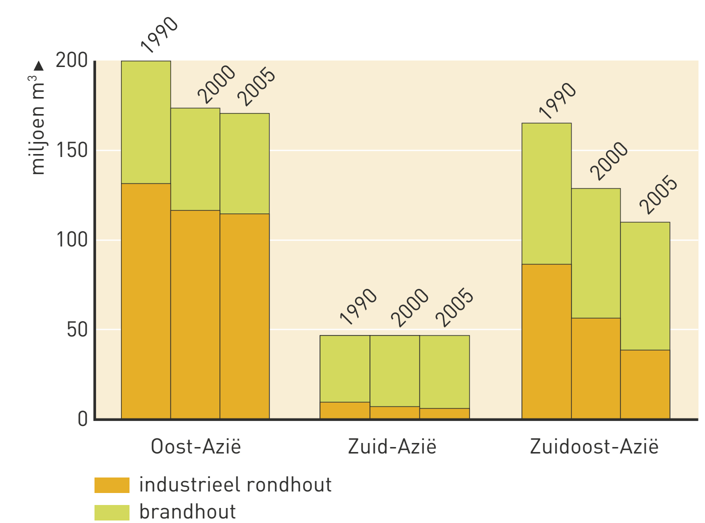


Figuur 1.16 Zwerflandbouw.

● Zolang de bevolkingsdruk laag is, worden de kringlopen in het tropische bos door deze zwerflandbouw niet verstoord. Bij toename van die druk worden akkers te langdurig bewerkt en worden ooit verlaten akkers te snel weer in gebruik genomen. Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer de bevolking sterk groeit of wanneer de boeren zich in een kleiner gebied moeten gaan concentreren omdat andere economische activiteiten meer ruimte nodig hebben. Je kunt daarbij denken aan plantages of commerciële houtkap.
Het te vaak en soms te langdurig gebruiken van de akkers is een vorm van roofbouw en draagt bij aan de vernietiging van het ecosysteem.

Ontbossing

▶ Het totale bosoppervlak in Azië is aan schommelingen onderhevig. Uit figuur 1.17 is op te maken dat het bosareaal in Oost-Azië sinds de jaren negentig van de vorige eeuw weer toeneemt. Dit is te danken aan de grote herbebossingsprogramma's in China. In Zuidoost-Azië neemt het oppervlak echter in een rap tempo af. Het verlies komt voor het grootste deel op rekening van Indonesië (1,9 miljoen ha per jaar), gevolgd door Myanmar, Cambodja, de Filipijnen en Maleisië. Alleen Vietnam vormt een gunstige uitzondering in deze regio, met zelfs een toename aan bosareaal.



Figuur 1.17 Ontbossing door houtwinning in Azië tussen 1990 en 2005.

> roofbouw



Figuur 1.19 Ontbossing in Borneo.

▶ Per jaar verdwijnen in Zuidoost-Azië dus grote oppervlakten aan tropisch regenwoud. Als de ontbossing zich in het huidige tempo voortzet, zal er binnen honderd jaar geen tropisch regenwoud meer zijn. Voor dit milieuprobleem zijn diverse oorzaken aan te wijzen.
● Het verlenen van concessies (houtkapvergunningen) is een zeer belangrijke oorzaak. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw werden op grote schaal kapvergunningen verstrekt aan buitenlandse investeerders. Het gevolg van deze commerciële houtkap was een grootschalige ontbossing. Behalve de officieel uitgegeven concessies vindt er ook veel illegale houtkap plaats. De handel in illegaal hout is een miljardenindustrie. Houtkap kan op diverse manieren illegaal zijn. De meest voor de hand liggende is dat er gekapt wordt buiten de concessiegebieden. Ook kan er meer hout worden gekapt dan is toegestaan, worden beschermde boomsoorten gekapt of wordt er geen belasting betaald. Volgens schattingen wordt er bijvoorbeeld in Indonesië per jaar 68 miljoen m³ hout illegaal gekapt, waarvan 10% illegaal wordt geëxporteerd (figuur 1.19).

Subregio	Gebied (x 1.000 ha)			Jaarlijkse verandering (x 1.000 ha)		Jaarlijks veranderings-percentage (%)	
	1990	2000	2005	1990-2000	2000-2005	1990-2000	2000-2005
Oost-Azië	208.155	225.663	244.862	1.751	3.840	0,81	1,65
Zuid-Azië	77.551	79.678	79.239	213	-88	0,27	-0,11
Zuidoost-Azië	245.605	217.702	203.887	-2.790	-2.763	-1,20	-1,30
Oceanië	212.514	208.034	206.254	-448	-356	-0,21	-0,17
totaal Azië en Pacifisch gebied	743.825	731.077	734.243	-1.275	633	-0,17	0,09
wereld	4.077.291	3.988.610	3.952.025	-8.868	-7.317	-0,22	-0,18

Figuur 1.18 Grootte en veranderingen in het bosareaal in delen van Azië en de wereld tussen 1990 en 2005.

> milieuprobleem
> houtkap

■ Hout is voor veel landen in Zuidoost-Azië een belangrijk exportproduct. Vanuit westerse landen is de vraag naar tropisch hardhout erg groot. Meranti, ramin en keruing bijvoorbeeld, zijn zeer hard en vochtbestendig en leveren veel geld op. Sommige soorten kosten enkele duizenden euro's per m^3.

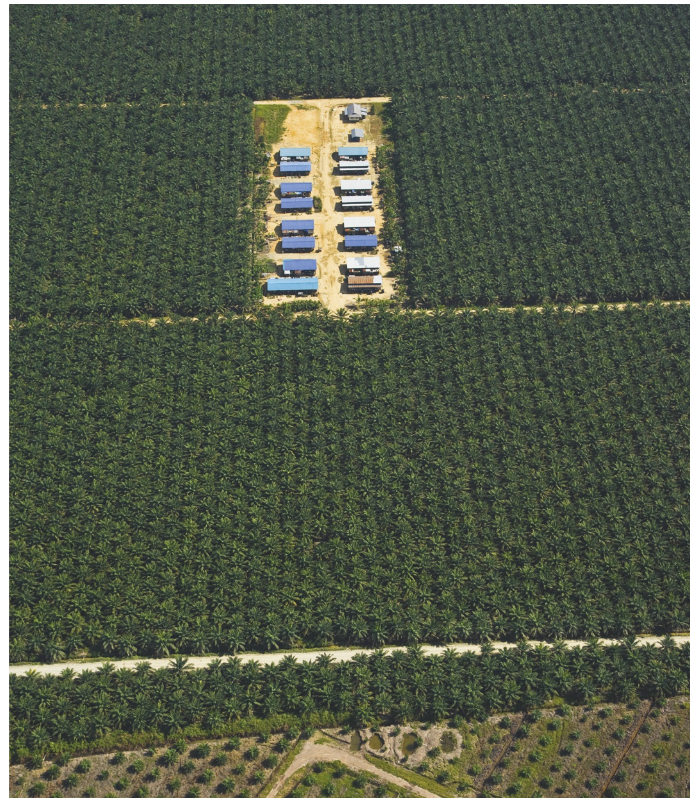
■ Een methode die wordt gebruikt, is dat hout in het ene land illegaal wordt gekapt en vervolgens via een buurland wordt verkocht. Het lijkt dan alsof het hout daar vandaan komt. Zo is men er via internationaal speurwerk achter gekomen dat een Maleisisch crimineel netwerk opdracht geeft om beschermd hout in nationale parken van Indonesië te kappen. Het gekapte hout wordt naar Maleisië gesmokkeld, waar het wordt gezaagd en voorzien van valse certificaten. Vanuit Maleisië wordt het hout verscheept naar China, waar het wordt verwerkt tot eindproducten. Deze worden onder andere geëxporteerd naar Europa. De winsten die bij deze duistere praktijken worden behaald, lopen in de tientallen miljoenen euro's.

● In tegenstelling tot wat velen denken, is de illegale houtkap niet alleen het werk van criminelen. Duizenden gewone mensen verdienen er hun brood mee. Netwerken van regionale elites, lokale ondernemers, tussenhandelaren, smokkelaars, buitenlandse bedrijven en regionale overheidsinstellingen zijn verantwoordelijk voor het systeem van illegale houtkap. Militairen en politiemensen zijn door hun lage salarissen genoodzaakt op zoek te gaan naar een aanvulling op hun inkomen. Lokale ondernemingen maken daar handig gebruik van door tegen betaling meer dan de toegestane hoeveelheid hout te kappen of met steekpenningen de plicht van herbebossing te ontduiken. De lokale overheden knijpen hun ogen toe en pikken een graantje mee, want ook ambtenaren verdienen niet zo veel.

▶ Tropisch bos gaat niet alleen verloren vanwege het kappen, maar ook als gevolg van andere economische activiteiten.

● Een van die activiteiten is de mijnbouw. Om bij de plekken in het tropische regenwoud te komen waar delfstoffen (bauxiet, tin en nikkel) in de grond zitten, is dwars door het regenwoud ruimte nodig voor de aanleg van wegen. De winning van deze ertsen in dagbouw kan leiden tot honderden meters diepe kraters en het afgraven van beboste heuvels.

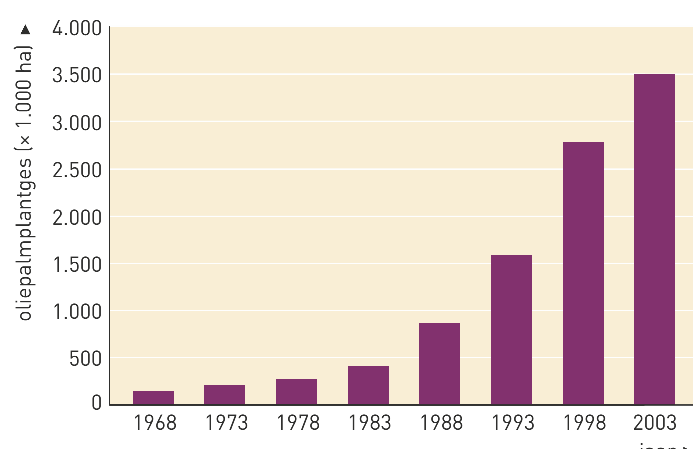
● Flinke stukken woud worden ook gekapt om plantages aan te leggen. Het gaat niet alleen om houtplantages, maar ook om plantages waarop landbouwproducten – zoals rubber, kokospalm en de laatste jaren vooral palmolie – worden voortgebracht (figuur 1.20). Het oppervlak aan oliepalmplantages in Maleisië en Indonesië, samen goed voor 85% van de productie van palmolie, is tussen 1965 en 2009 gestegen van 200.000 naar ruim



Figuur 1.20 Riau (Sumatra) is een van de gebieden in Indonesië waar in een hoog tempo oliepalmplantages worden aangelegd.

8 miljoen hectare. Dat is vergelijkbaar met de oppervlakte van twee keer Nederland (figuur 1.21). Ook de snelgroeiende vraag naar papier leidt tot ontbossing. Wereldwijd wordt een op de drie gekapte bomen verwerkt tot pulp, het halffabricaat van papier.

▶ Ten slotte zorgden grote bosbranden ervoor dat met name in Indonesië flinke stukken tropisch regenwoud verdwenen (figuur 1.22). Door het optreden van El Niño (afwijkende watertemperatuur in de oceanen) bleven de moessonregens uit. Het



Figuur 1.21 Oppervlakte aan oliepalmplantages in Indonesië.



Figuur 1.22 Bosbranden in 1997-1998.

vuur op Sumatra en Borneo dat onder andere door zwerflandbouwers was aangestoken, kon zich gemakkelijk verspreiden. Tijdens deze droogteperioden zijn enorme oppervlaktes bos door vuur in de as gelegd.

Mondiale gevolgen van de ontbossing

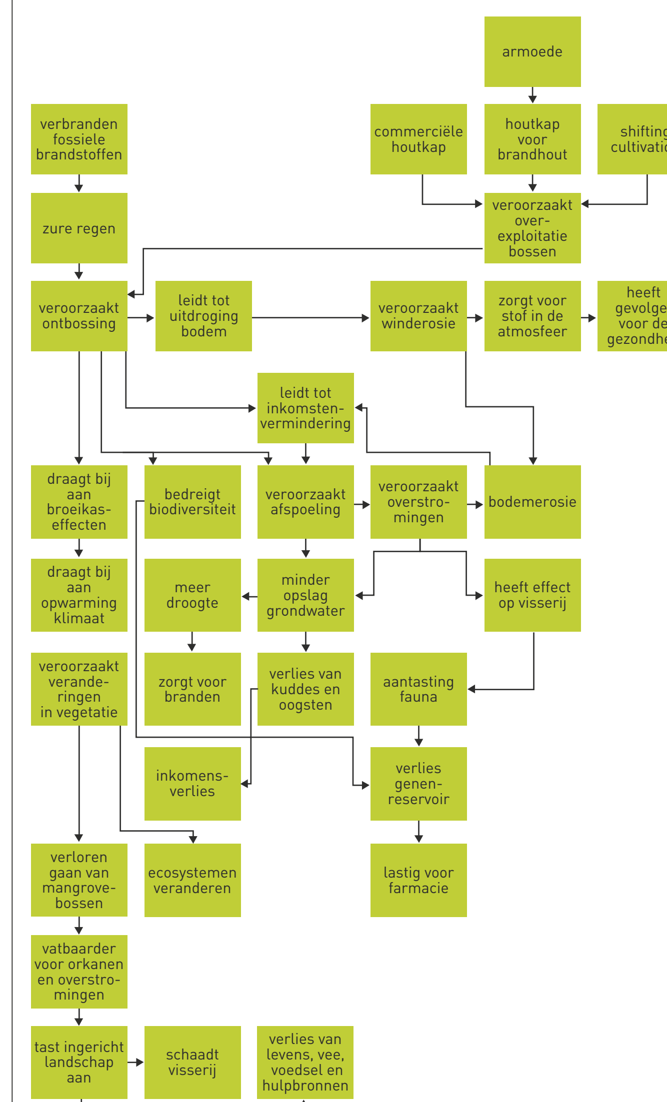
▶ Op mondiaal niveau heeft het verdwijnen van tropisch regenwoud invloed op het klimaat. Bossen bevatten grote hoeveelheden koolstofdioxide. In tropische bossen en hun bodems zit iets meer dan 15% van de totale hoeveelheid CO_2 die wereldwijd in bodems en planten is opgeslagen. De vegetatie helpt om de koolstofdioxide om te zetten in zuurstof. Ontbossing in de tropen is dus slecht voor de CO_2-uitstoot, omdat hiervan juist in tropische regenwouden veel is opgeslagen. Het is overigens wel zo dat in een 'oud' bos – zoals het tropische regenwoud – de balans tussen de opname van CO_2 en de uitstoot aan zuurstof vrijwel in evenwicht is. Juist jonge bossen nemen veel CO_2 op. Ook door het afbranden van het bos komen grote hoeveelheden CO_2 vrij. Door de toename aan CO_2 kan het broeikaseffect worden versterkt. Dit beïnvloedt het klimaat.

▶ Een negatief mondiaal gevolg is ook het teruglopen van de biodiversiteit. Veel planten- en diersoorten in het tropische regenwoud sterven uit. De orang-oetan bijvoorbeeld, wordt ernstig bedreigd in Indonesië. Op Borneo en Sumatra is hun aantal in de twintigste eeuw met 90% afgenomen tot ongeveer 27.000. Als deze ontwikkeling doorzet, bestaat deze mensapensoort over twintig jaar niet meer. Door schade aan het tropische regenwoud verdwijnen er schakels uit het ecosysteem. Complexe ecosystemen zoals regenwouden zijn slecht in staat om externe veranderingen op te vangen en kunnen zich niet aanpassen. Er ontstaat zo een kettingreactie van ongunstige effecten.

Regionale gevolgen van de ontbossing

▶ De gevolgen van de ontbossing op regionale schaal zijn zeer divers (figuur 1.23). De drie belangrijkste gevolgen worden hierna beschreven.

● De klimaatregulatie van het woud komt door het weghalen van de begroeiing in gevaar. In een normale situatie bereikt slechts een deel van de neerslag de bodem en verdampt een groot deel op en via de bladeren. De opgestegen waterdamp condenseert tot wolken die voor regen zorgen. De plantengroei houdt ook grote hoeveelheden zonlicht en warmte tegen. Als het beschermende bos wordt weggehaald, kunnen de zonnestralen de bodem makkelijker bereiken en stijgt de temperatuur van de onderste luchtlaag en de bodem. De hogere temperatuur is op



Figuur 1.23 Verstoring van het tropische milieu door ontbossing.

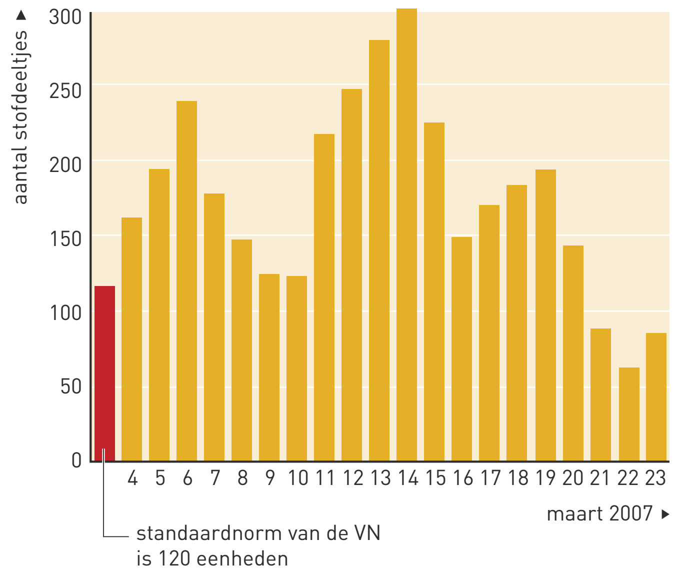
haar beurt weer verantwoordelijk voor de snellere afbraak van het organische materiaal door bacteriën en schimmels. Ook de chemische verwering en de uitspoeling van de bodem worden bespoedigd. Doordat tegelijkertijd door het verdwijnen van het oerwoud de voedselproductie aanzienlijk afneemt, wordt de voedselkringloop van het tropische regenwoud doorbroken.

- Ontbossing kan, vooral in reliëfrijke gebieden, ook leiden tot bodemerosie en aardverschuivingen (figuur 1.24). Door het ontbreken van de vegetatie wordt de bovenste laag van de bodem niet meer vastgehouden door de wortels van de bomen. Ook wordt de regen niet meer afgeremd door het bladerdek. De stortbuien kunnen vrijwel ongeremd direct de toplaag bereiken en spoelen deze weg. Ook kunnen grote hoeveelheden aarde plotseling naar beneden schuiven. De modderstromen die op deze manier ontstaan, kunnen alles op hun weg vernietigen. Doordat de sponswerking van de bodem is verminderd, stroomt het water met daarin het sediment sneller naar de rivieren. Deze kunnen de grote watermassa niet verwerken en raken dichtgeslibd door het meegevoerde sediment. Hierdoor neemt het risico op overstromingen in de lagere delen toe. Deze landdegradatie veroorzaakt veel schade.



Figuur 1.24 Door de ontbossing zijn er in Myanmar aardverschuivingen ontstaan.

> aardverschuivingen
> landdegradatie



Figuur 1.25 Aantal stofdeeltjes, kleiner dan 10 μg/m³ in maart 2007 in Chiang Mai in Thailand.

- Een ander gevolg op regionaal schaalniveau is de luchtvervuiling. Van november 2006 tot eind maart 2007 is er in de droge periode in Myanmar en het noorden van Thailand geen druppel regen gevallen. Deze uitzonderlijke situatie heeft ertoe geleid dat er zeer grote bosbranden woedden in Myanmar, het noorden van Thailand, Laos en Vietnam. Bovendien is het bij de boeren in de bergen de traditie om rond deze tijd, vóór het begin van het regenseizoen, de vegetatie af te branden. Zo worden extra voedingsstoffen in de grond gebracht. In die periode was het echter uitzonderlijk droog. Behalve tot aantasting van de bossen leidden deze branden ook tot een enorme luchtvervuiling en smogvorming in het noorden van Thailand (figuur 1.25). Het percentage stofdeeltjes heeft in die maand maart de standaardnorm van de VN soms met 100-150% overschreden. De vieze lucht kon niet weg uit de vallei waarin Chiang Mai, de tweede stad van Thailand, ligt. Vanuit Bangkok werd zelfs een smogalarm afgegeven en werd er voor het eerst een verbod uitgevaardigd om afval te verbranden. Ouderen en kinderen werd aangeraden binnen te blijven. Toen rond 20 maart de eerste regen sinds vijf maanden viel, nam de luchtverontreiniging snel af.

Lokale gevolgen van de ontbossing

▶ Op lokale schaal zie je een belangrijk sociaal effect van de bosexploitatie. De boeren in het tropische regenwoud delven vaak het onderspit tegen legale en illegale houtkap. Hun landbouwgronden verdwijnen en ze worden gedwongen hun traditionele leefgebied te verlaten. Het gevaar is dat de

inheemse culturen worden vernietigd. Zo proberen de Karen en de Mon (volken in het bergachtige, beboste grensgebied tussen Myanmar en Thailand) met moeite hun identiteit en cultuur te behouden. Overigens zie je vaak dat de boeren de gebieden na de houtkap weer in bezit nemen.

Rol van de overheden

▶ De rol van de overheden is vaak tweeslachtig. Aan de ene kant is de export van hout en houtproducten de kip met de gouden eieren: er wordt veel geld mee verdiend. Aan de andere kant moeten de overheden oppassen dat deze kip niet wordt geslacht.

- In sommige landen hebben de nationale overheden boswetten opgesteld. In deze wetten staan regels voor de commerciële exploitatie van productiebossen. In Indonesië bijvoorbeeld, is in een dergelijke wet vastgelegd dat concessiehouders gedurende een periode van twintig jaar recht hebben op houtproductie. Daarbij wordt wel de eis gesteld dat het bos op een verantwoorde wijze moet worden beheerd. In Indonesië betekent dit duurzame bosbeheer dat het verboden is in productiebossen bomen te kappen met een diameter van minder dan 50 cm. Bovendien wordt een 35-jarige kapcyclus voorgeschreven. Op deze manier krijgt het woud de tijd te herstellen. Ook bestaat de verplichting om tijdens de kap minstens 25 commercieel interessante bomen (in de diameterklasse 20-30 cm) per ha te laten staan. De concessiehouder is tevens verplicht tot herbebossing in de opengevallen gaten. Op papier ziet het er allemaal mooi uit, maar de praktijk is door een aantal factoren vaak anders.
- Concessiehouders hebben vaak een tekort aan geschoold personeel en worden nauwelijks begeleid door deskundige bosbouwers. Dit komt de efficiëntie van de houtoogst en de kwaliteit van het resterende tropische regenwoud niet ten goede.
- De zaak wordt extra bemoeilijkt doordat de verantwoordelijkheid voor toezicht en uitvoering van het bosbeleid bij verschillende ministeries ligt. Corruptie, een falend politieapparaat, conflicten over landrechten, maar ook de vraag naar goedkoop hout in westerse landen maken het lastig om de illegale houtkap te bestrijden. Veel landen in Zuidoost-Azië kennen weinig bestuurlijke kracht en een zwakke wetshandhaving. In dergelijke soft states is het niet eenvoudig om een daadkrachtig bosbeleid te ontwikkelen en uit te voeren.

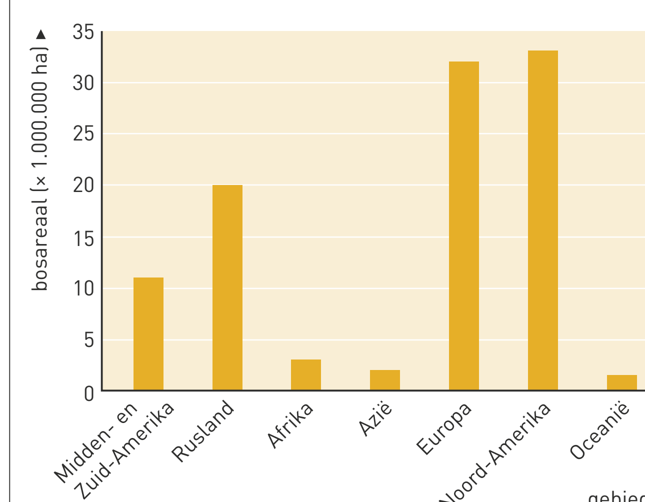
▶ De internationale gemeenschap wil vaak helpen om daad-

> duurzame bosbeheer
> soft states



Figuur 1.26 FSC-hout.

werkelijk tot een duurzaam bosbeheer te komen. Het FSC-keurmerk is een voorbeeld van internationale certificering (figuur 1.26 en 1.27). Het keurmerk geeft aan dat de producten legaal zijn en afkomstig uit goed beheerde bossen. Het FSC-keurmerk wordt wereldwijd gesteund door het bedrijfsleven en milieu- en ontwikkelingsorganisaties.



Figuur 1.27 FSC-arealen per werelddeel.

Opdrachten 1.2

Deelvragen
3 Hoe is het ecosysteem van een oerwoud opgebouwd en door welke oorzaken wordt dit gebied bedreigd?
4 Wat zijn op verschillende schaalniveaus de gevolgen van de ontbossing van het tropische regenwoud?

Opdracht 18 Arme bodems K/I
Bestudeer het theoriegedeelte van paragraaf 1.2 en bekijk de figuren en de bijschriften.
Bekijk figuur 1.14.
a Waarom zijn tropische bodems arm aan voedingsstoffen?
b Wat gebeurt er in de voedingsstoffencyclus als het woud wordt gekapt door boeren?

Opdracht 19 Ontbossing I
a Welke oorzaken voor ontbossing toont figuur 1.14?
b Welke andere oorzaken voor ontbossing worden in het theoriegedeelte genoemd?
c Bekijk GB 220. Hoeveel bedroeg de ontbossing in Indonesië in de periode 1990-2000?
d Leg met behulp van GB 220D en 219C een oorzakelijk verband met betrekking tot Indonesië.
e Welke kaart op GB 220 heeft betrekking op de wijze waarop de ontbossingproblematiek kan worden aangepakt? Noteer de letter en de titel van de kaart.

Opdracht 20 Houtproductie K/I
Gebruik GB 220B.
Beschrijf de houtproductie van Indonesië en Myanmar op continentale en mondiale schaal.

Opdracht 21 Houtkap verklaren K
(Illegale) houtkap in Zuidoost-Azië is vanuit verschillende dimensies te verklaren. Eén ervan is de economische.
a Neem W13 over en geef aan welke twee groepen betrokkenen vanuit deze dimensie (direct of indirect) van de houtkap profiteren. Zet erbij of ze dat doen op lokaal, regionaal of nationaal niveau.
b Vul in de tweede kolom van W13 in waarom ze meedoen.
c Welke twee internationale partijen hebben ook belang bij de houtkap? Noteer ze in W13 met hun redenen.

W13 Redenen voor (illegale) houtkap. **Overnemen in je schrift!**

Betrokkenen	Reden
...	...
...	...
...	...
...	...

Opdracht 22 Illegale houtkap K/I
Gebruik GB 220.
a Welk motief dat niet geldt voor de rijke landen, speelt in Zuidoost-Azië een rol bij de (illegale) houtkap? Noteer welke kaart je hebt gebruikt voor je antwoord.
b Ontleen aan de statistiek in de GB een economisch argument dat dit verschil verklaart.

Opdracht 23 Armoede I
Bekijk figuur 1.23 en lees W14.
a Is armoede een oorzaak, een gevolg of zowel een oorzaak als een gevolg van ontbossing? Licht je antwoord toe.
b Welke oorzaak voor ontbossing staat wel in W14, maar niet in de tekst van het theoriegedeelte?
c Noteer met behulp van W14 een mondiaal, een regionaal en een lokaal effect van ontbossing.
d Staan er in W14 positieve of negatieve terugkoppelingen? Verklaar je antwoord.
e Tegenover alle negatieve gevolgen van de ontbossing staan ook voordelen. Noteer er twee.

Opdracht 24 Bedreigd door oliepalmplantages V
Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen onder 2D de tekst over waarderende vragen.
Lees W14 en bepaal aan de hand van de vragen van het 'Stappenplan eigen mening' wat je vindt van de bedreiging van de Palawanstam door de uitbreiding van de oliepalmplantages.

W14 Palawanstam bedreigd door uitbreiding oliepalmplantages.

Gevolgen van de nikkelmijnbouw
De afgelopen jaren heeft de nikkelmijnbouw waardevolle regenwoudgebieden verwoest. Hierdoor zijn heilige plaatsen vernield en rivieren en landbouwgrond verzilt. Het is een bedreiging voor de waterreservoirs van de Palawan en dus voor de watervoorziening van de gemeenschappen in de laaggelegen gebieden.

Manier van leven bedreigd
Nu worden de Palawan in de laaggelegen gebieden en hun leefgebied ook nog geconfronteerd met de uitbreiding van oliepalmplantages. Oliepalm wordt gebruikt als biobrandstof en wordt verwerkt in vele voedingsmiddelen en cosmetica. Oliepalmplantages breiden zich uit naar het land dat de Palawan gebruiken voor de zwerflandbouw, het verzamelen van planten voor medicijnen en voor voedsel en het bouwen van huizen. Op sommige plaatsen hebben de plantages gecultiveerde stukken, zoals rijstvelden ingenomen.

Palawan
De Palawanstam telt ongeveer 40.000 leden. De Palawan zijn zwerflandbouwers die steeds een klein gebied in het bos vrijmaken voor de verbouw van voedselproducten, voordat ze weer verder trekken en het bos de kans geven zich te herstellen. Zij jagen op wilde varkens en verzamelen en verkopen hars, rotan stokken en wilde honing. De Palawan uit het laaggebied verbouwen ook kokosnoten en houden vee. Hun woongebied, het bergachtige eiland Palawan, ligt tussen de Zuid-Chinese Zee en de Suluzee en is een provincie van de Filipijnen. Het Filipijnse Ministerie van Toerisme spreekt over 'de uiterste ecologische grens van de Filipijnen'. Het eiland Palawan maakt deel uit van het 'Mens en Biosfeer Reservaat' van de UNESCO.

Weinig inspraak in de aanleg van plantages
De Palawanstam heeft weinig te zeggen gehad over de aanleg van de plantages. Zij zijn noch door Agumil Philippines Inc. (het bedrijf dat verantwoordelijk is voor de plantages) noch door de regeringsautoriteiten voldoende geïnformeerd en zijn verre van het geven van hun toestemming voor de oliepalmplantages. Zij hebben geen duidelijk inzicht in de afspraken die namens hen gemaakt zijn.
'Er is helemaal geen transparantie in de manier waarop het bedrijf zaken doet met de plaatselijke gemeenschappen,' zegt Artiso Mandawa, hoofd van de plaatselijke inheemse organisatie ALDAW (Ancestral Land/Domain Watch), die waakt over de voorouderlijke grondgebieden.
Survival International steunt ALDAW in haar oproep om de uitbreiding van oliepalmplantages te stoppen. 'Survival vraagt de Filipijnse regering ervoor te zorgen dat er vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde toestemming wordt verkregen voordat enige activiteiten op hun grondgebied plaatsvinden,' aldus Stephen Corry, directeur van Survival International. Zo wordt deze toestemming ook vereist volgens de nationale en internationale wetten.

W15 Herstel bossen Indonesië kost zeker 120 jaar.

De ontbossing in Indonesië is zo ernstig, dat het zeker 120 jaar zal duren om tientallen miljoenen hectare verloren bos terug te krijgen. Dat heeft de Indonesische minister van Bosbouw, Malam Sambat Kaban, gezegd in een editie van *The Jakarta Post*.

Ongeveer 60 miljoen hectare bos, of bijna eenderde van de oerbossen in de uitgestrekte archipel, is de afgelopen 20 jaar geveld door illegale houtkap, de oprukkende bevolking, natuurrampen en bosbranden, aldus Kaban. Volgens de bewindsman kunnen de autoriteiten jaarlijks maar zo'n 600.000 hectare herstellen, wat betekent dat de ontbossing pas over 100 tot 120 jaar is tenietgedaan. 'Als de ontbossing in het huidige tempo doorgaat, zal de herstelperiode zelfs nog langer duren,' stelde de bewindsman. Indonesië is met 130 miljoen hectare bos, waaronder uitgestrekte regenwouden op de eilanden Borneo en Papoea, een van de meest dichtbeboste landen ter wereld. Nergens anders verdwijnt er echter ook zoveel bos: circa 2,8 miljoen hectare per jaar. De autoriteiten staan doorgaans machteloos tegen overtreders. Als ze eenmaal worden gepakt, blijkt het justitiële apparaat vaak te corrupt om ze daadwerkelijk achter de tralies te krijgen.

Opdracht 25 Drie scenario's I VERDIEPING

Bij het omgaan met de (illegale) ontbossing in een gebied kun je uitgaan van drie scenario's:

1. De natuur wordt centraal gesteld.
2. De economische belangen krijgen de voorkeur.
3. Men streeft naar verantwoord bosbeheer.

a Wat betekent elk scenario voor de houtkap?
b Lees W15. Welk scenario is de afgelopen decennia de praktijk geweest in Indonesië?
c Welk scenario zou de minister in dit artikel in W15 voorstaan?
d Stel je voor dat je dit laatstgenoemde beleid (antwoord op vraag c) in een debat moet verdedigen. Gebruik de kennis die je in dit hoofdstuk hebt opgedaan om argumenten hiervoor op een rij te zetten. Verwerk in elk geval de gevolgen op de korte termijn tegenover die op de lange termijn en maak een afweging tussen de belangen op diverse schaalniveaus.
e Welke verschillen zijn er met de andere twee scenario's?

Online opdracht

Opdracht 26 Duurzaam bosbeheer K/I VERDIEPING

Ga naar www.degeo-online.nl voor de link bij deze opdracht (www.asiaforestnetwork.org/rcs.htm). Via deze site kun je bestanden aanklikken die uitgebreid een aantal regionale case studies over duurzaam bosbeheer beschrijven in verschillende Zuidoost-Aziatische landen.
Klik bij de landen Cambodja, Thailand en Vietnam op 'Summary'. Lees de drie samenvattingen over de stand van zaken in deze landen. Kies vervolgens één land uit dat je verder wilt onderzoeken. Open het grote pdf-bestand over deze case. Zoek in het uitgebreide pdf-bestand met behulp van onderstaande aanwijzingen per land de volgende zaken op.

- Wat zijn de kenmerken van het landschap?
- Welke groepen mensen maken op welke wijze gebruik van het gebied?
- Welke strategie voor duurzaam beheer heeft men gekozen voor dit gebied?
- Op welke wijze wordt dit uitgevoerd en met welk resultaat?

Maak van je bevindingen een verslag/presentatie/poster.

De pdf-bestanden zijn erg groot. Het zijn zeer uitgebreide verslagen van de onderzoeken in die gebieden. Na een introductie is er een inhoudsopgave (die overigens niet overeenkomt met de nummering van de pagina's van het bestand zelf). Er zijn verschillende hoofdstukken: gebiedsbeschrijving, geschiedenis van beheer en gebruik in dit gebied, de plannen, de uitvoering en het resultaat. Er zitten mooie kaarten van de betreffende gebieden bij.

Aanwijzingen per land

Cambodja: onderzoek in het gebied Tonle Sap: Bosbeheer en visserij in vloedbossen

- blz. 6: in de samenvatting: beschrijving van het gebied
- blz. 8: inhoudsopgave
- blz. 15 en 16: omschrijvingen kaart
- blz. 22-23: programma met kaart
- blz. 25-26: beschrijving van programma voor Kompong Phluk (een deelgebied: visserij)
- blz. 28-30: concrete beschrijving van programma voor Kompong Phluk
- blz. 36: controlemaatregelen
- blz. 43 en verder: terugblik op de resultaten

Thailand: behoud van het absorptievermogen van water in de stroomgebieden in het berggebied van de Hmong in Ban Khun Wang

- blz. 6: samenvatting
- blz. 9: inhoudsopgave
- blz. 13-14: beschrijving van het gebied
- blz. 23: beschrijving van het gebied van de Hmong (bergvolk bij Ban Khun Wang)
- blz. 29 en verder: de veranderingen in dit gebied van de Hmong (met transect)
- blz. 36 en tabel 10: bosbeheerresultaten in Ban Khun Wang
- blz. 38: kaart van het gebied
- blz. 39: uitvoering

Vietnam: behoud en terugkeer van het bos op het kalksteenplateau

- blz. 6: samenvatting
- blz. 7: inhoudsopgave
- blz. 17 en verder: beschrijving van het gebied
- blz. 32-39: voorbeeld Phuc Sen: uitvoering; neem dit gebied als voorbeeld
- blz. 33 en 35: kaarten van dit deelgebied

Opdracht 27 Terugblik op paragraaf 1.2 I

a Neem W16 over en noteer achter de schaalniveaus de verschillende vormen van milieuschade die door ontbossing ontstaan.
b Noteer achter elke genoteerde milieuschade zo mogelijk een bijpassende figuur uit het theoriegedeelte in de derde kolom van W16.

W16 Milieuschade door ontbossing. **Overnemen in je schrift!**

Schaalniveau	Milieuschade	Figuurnummer theoriegedeelte
lokaal	...	...
regionaal	...	...
mondiaal	...	...

Online extra

Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.

Afsluiting

Slotopdracht

Surf naar de link bij deze opdracht op www.degeo-online.nl (www.pdc.org) en activeer onder 'Solutions' bij het item 'Visualizing Hazards and Vulnerabilities' de 'Global Hazards Atlas'.

Op deze site kun je door gebruik te maken van GIS, de kwetsbaarheid van Zuidoost-Azië voor natuurrampen bepalen. Maak deze opdracht in tweetallen.

a Je hebt misschien al eerder met GIS gewerkt, maar zorg er allereerst voor dat je ook hier met de 'tools' (onderkant van de kaart) en de mogelijkheden die de rechterkant van de kaart biedt, aan de slag kunt.

Neem W17 over en vul in. Combineer voor het invullen van de basiskaarten ('Base Map Data') met (een combinatie van) de volgende kaartlagen:
- 'Recent Active Events',
- 'Risk and Vulnerability',
- 'Historical Hazards'.

b Zoom in op de Filipijnen en formuleer een **voorspellende hoofdvraag** (onderzoeksvraag) waarin je de kwetsbaarheid van de Filipijnen voor natuurrampen als uitgangspunt neemt.

c Formuleer drie deelvragen die je hoofdvraag ondersteunen en het mogelijk maken deze te beantwoorden.

d Verzamel met behulp van alleen deze site de benodigde informatie en beantwoord de deelvragen.

e Geef antwoord op de hoofdvraag die jullie hebben geformuleerd.

Leeroverzicht

Na bestudering van dit hoofdstuk en het maken van de opdrachten:
- ❍ ken je de begrippen van dit hoofdstuk;
- ❍ kun je de deelvragen en de hoofdvraag beantwoorden;
- ❍ kun je toelichten dat het gebruik van het tropische regenwoud vanuit verschillende dimensies kan worden bekeken (bijvoorbeeld economie, milieu en politiek);
- ❍ kun je toelichten dat de dimensie vanwaaruit wordt gekeken, grotendeels bepaalt hoe deze wordt beoordeeld (bij economie gaat het bijvoorbeeld om groei en bij milieu om duurzaamheid);
- ❍ kun je de natuurlijke risico's in Zuidoost-Azië beschrijven en verklaren;
- ❍ kun je uitleggen dat de natuurlijke risico's op verschillende tijdschalen spelen;
- ❍ kun je uitleggen dat dit de risicoperceptie en het ruimtelijke gedrag van de mensen bepaalt;
- ❍ kun je toelichten waarom gebieden met een verhoogd risico toch vaak dichtbevolkt zijn;
- ❍ kun je aantonen dat in arme en zwak bestuurde gebieden de gevolgen van een natuurramp ernstiger zijn.

Begrippen

aantasting, aardbeving, aardverschuiving, biodiversiteit, duurzaam bosbeheer, houtkap, landdegradatie, milieuprobleem, moesson, natural hazard risk management, relatieve zeespiegelstijging, risicoanalyse, risicoperceptie, roofbouw, soft state, tropische cycloon, tsunami, tyfoon, uitputting, vulkanisme, waterbalans

W17 Werken met de Natural Hazards and Vulnerabilities Atlas. **Overnemen in je schrift!**

	Combineer de volgende kaartlagen	Vragen	Antwoord
1	*Population Intensity* en *Storm Intensity Zones*	Welk gebied in Zuidoost-Azië heeft nauwelijks last van tropische stormen?	...
2	*NuclearPower Plant* en *Earthquake Intensity Zones*	In welke landen in Azië liggen kern-energiecentrales in aardbevingsgebieden?	...
3	*Cities* en *Historical Volcanic Eruptions*	Waar in Zuidoost-Azië liggen de meeste steden? Zijn ze in het verleden bedreigd door vulkaanuitbarstingen?	...
4	*Roads* en *Historical Large Floods*	Wat moet je doen om te weten te komen of er ooit problemen zijn geweest?	...
5	*Roads* en *Historical Large Floods*	Verricht de bij vraag 4 bedoelde handeling en bekijk de situatie in Indonesië. (Gebruik de knop 'Pan/Re-center'.) Welke eilanden van Indonesië hadden in het verleden nooit wateroverlast?	...

Extra Casus
Palmolie ja of nee?

Inleiding K/I

Palmolie wordt geproduceerd op plantages in de tropen. Maleisië en Indonesië zijn op dit moment 's werelds belangrijkste producenten van palmolie. Palmolie is een plantaardige olie die wordt gewonnen uit de vruchten van de oliepalm. Het vruchtvlees levert palmolie en uit de pitten wordt palmpitolie en -meel gewonnen. De oliën worden gebruikt in veel voedingsmiddelen, zoals koekjes, mayonaise, margarine en chocola. Ook leveren ze ingrediënten voor onder andere zeep, shampoo, wasmiddelen en cosmetica. Palmpitmeel wordt gebruikt als veevoeder.

Werkwijze

In deze opdracht ga je de voor- en nadelen van de productie van palmolie op een rijtje zetten. Je bekijkt dit vanuit verschillende dimensies en op diverse schaalniveaus.
Uiteindelijk wordt je gevraagd om een onderbouwde keuze te maken uit de volgende mogelijkheden:

- De productie van palmolie moet doorgaan.
- De productie van palmolie moet stoppen.
- De productie van palmolie kan doorgaan, mits ...

Het beste kun je deze opdracht alleen maken. Het maken ervan kost je ongeveer anderhalf uur.

Voordat je stelling kunt nemen, moet je je eerst in de achtergronden verdiepen. De informatie hiervoor moet je halen van www.degeo-online.nl en uit W19 tot en met W26.

Opdracht 1

Bekijk allereerst de video over oliepalmplantages op www.degeo-online.nl. (www.greenpeace.org/belgium/nl/nieuws-blogs/Blogs/blog-bossen/zuidoost-azi-bossen-hotspot-van-de-week/blog/26803)
Bestudeer vervolgens W19 tot en met W26.

Opdracht 2

Neem het schema van W18 over in je schrift. Vul op basis van de informatie uit de bronnen en de video het schema in.
Noteer ook het nummer van de gebruikte bron.
Bekijk de problematiek vanuit alle betrokken partijen/landen!

Opdracht 3

Je hebt nu voldoende informatie verzameld om een verantwoorde keuze te kunnen maken.
Kies één van de drie opties en verdedig je keuze. Je argumentatie moet voldoen aan de volgende eisen:

- Je baseert je verdediging op ten minste drie argumenten die elk een andere invalshoek (dimensie) betreffen.
- Uit je verdediging moet blijken dat je de problematiek op minimaal twee ruimtelijke schalen bekijkt.
- Je gebruikt ten minste drie relevante geografische begrippen die je in dit hoofdstuk hebt geleerd.
- Verwerk je conclusies in een kort opstel.

Opties

De productie van palmolie moet doorgaan.
De productie van palmolie moet stoppen.
De productie van palmolie kan doorgaan, mits ...

W18 Voor- en nadelen van de teelt van oliepalmen. **Overnemen in je schrift!**

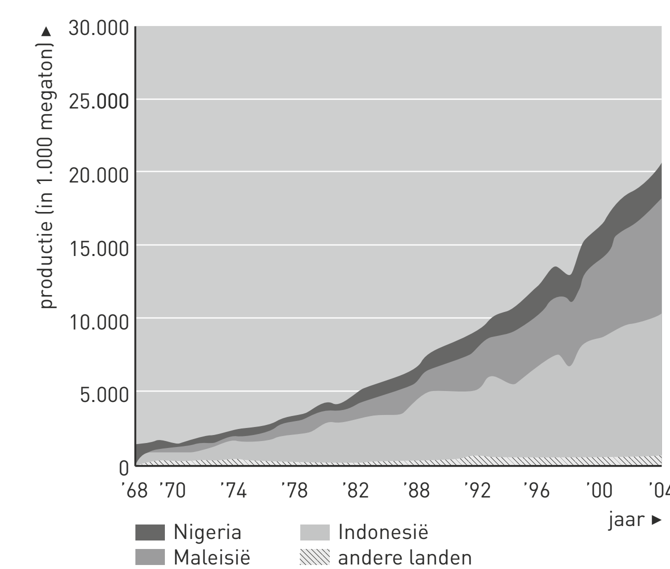
Dimensie	Schaal: Lokaal/regionaal	Nationaal	Continentaal	Mondiaal
natuur				
voordelig	...	...	...	...
nadelig	...	...	...	...
cultuur				
voordelig	...	...	...	...
nadelig	...	...	...	...
politiek				
voordelig	...	...	...	...
nadelig	...	...	...	...
economie				
voordelig	...	...	...	...
nadelig	...	...	...	...

W19 Oliepalmplantage.



W20 Productie en verwerking van palmolie.

De oliepalm past zich gemakkelijk aan, is buitengewoon vruchtbaar en de productiekosten zijn laag. Ziedaar de redenen voor het wereldwijde succes. De oliepalm gedijt het best in een nat, tropisch klimaat bij 24 tot 32 °C. De vruchten, zo groot als een pruim, kunnen meerdere malen per jaar worden geoogst en groeien in trossen van maximaal 3.000 stuks. Volwassen bomen geven een opbrengst van 10 tot 35 ton per hectare. Na de oogst worden de vruchten verwerkt tot een aantal verschillende producten. Na twintig jaar moeten de palmen worden vervangen – maar soms wordt het land gewoon verlaten.



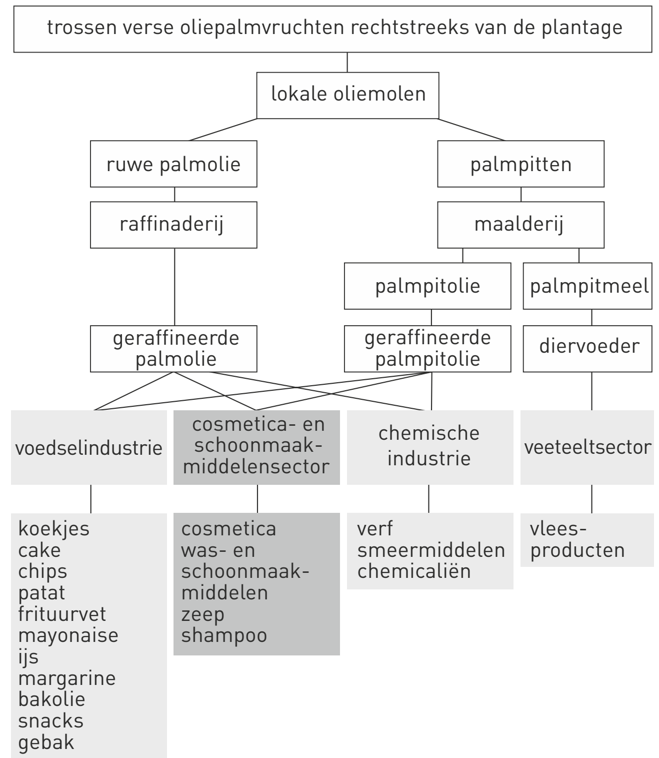
W21 Oliepalmplantages straks niet meer nadelig voor bos.

De productie van palmolie moet in de toekomst niet meer ten koste gaan van grote stukken regenwoud. Hierover hebben palmolieproducenten, fabrikanten (waaronder Unilever) en milieuorganisaties in Singapore afspraken gemaakt.
Meer dan een jaar is er gewerkt aan het opstellen van een lijst van 'duurzame palmoliecriteria'. Behalve de overeenkomst dat er geen tropische bossen meer mogen worden gekapt voor oliepalmplantages, zijn er afspraken gemaakt over het gebruik van pesticiden en arbeidsomstandigheden. Palmolie wordt in veel producten gebruikt, bijvoorbeeld in snoep, cosmetica en brandstof. Nederland is na China en India de grootste importeur. Het Wereld Natuur Fonds toonde zich tevreden over de resultaten van het overleg, maar wil ze wel snel in praktijk gebracht zien worden. Maleisië en Indonesië zijn de grootste palmolieproducenten. Alleen al op Kalimantan is de afgelopen jaren tropisch bos ter grootte van Nederland gekapt, onder meer voor de aanleg van oliepalmplantages. Hierdoor wordt bijvoorbeeld het leefgebied van orang-oetans bedreigd.

W22 Verzet tegen het stoken van eetbare palmolie in Nijmeegse kolencentrale.

Palmolie is een zeer voedzame olie die gebruikt wordt voor de productie van voedingsmiddelen, zoals margarine, en voor de productie van cosmetica en zeep. Tropisch regenwoud wordt op dit moment al gekapt voor de aanleg van oliepalmplantages voor de voedings- en zeepindustrie. Gebruik van deze palmolie als brandstof is volgens een brede coalitie van milieu- en bewonersorganisaties verspilling.
Eind mei 2005 meldde elektriciteitscentrale Electrabel bij de provincie Gelderland haar voornemen tot het bijstoken van 50.000 ton palmolie. De provincie Gelderland nam hierover in juli van dat jaar een positief besluit. Het argument van Electrabel is dat de bijstook goed is voor het klimaatbeleid. Palmolie neemt bij de teelt CO_2 op uit de atmosfeer. Dit compenseert volgens het bedrijf de uitstoot van CO_2 bij verbranden in de elektriciteitscentrale. Palmolie valt onder de definitie van biomassa en levert dus officieel groene stroom waarover geen CO_2-heffingen betaald hoeven te worden.

W23 Verschillende bestemmingen.



W24 Palmolie en het milieu.

Het areaal palmolie ligt nu wereldwijd op circa 3,6 miljoen hectare. Voorspellingen voor de periode 2016-2020 gaan uit van uitbreiding naar 4,5 miljoen. Uitbreidingen kunnen plaatsvinden in gebieden waar nu andere plantages (kokos, rubber, cacao) gevestigd zijn, maar kunnen ook ten koste gaan van het regenwoud, zoals plannen van de Indonesische regering voor vestiging van nieuwe plantages op het eiland Borneo aangeven. Onzeker is of de vraag naar biobrandstoffen gaat leiden tot een versnelde groei van de palmolieproductie, en of de productie van duurzame palmolie een rol van betekenis zal gaan spelen.

Ontbossing
Gebieden met laaglandregenwoud zijn heel geschikt voor nieuwe oliepalmplantages. Industrie en overheden in Indonesië en Maleisië zeggen dat een groot deel van de plantages in gebieden wordt aangelegd die al gebruikt werden voor houtkap, of waar al andere plantages liggen. Maar milieuorganisaties stellen dat er juist nieuw regenwoud gekapt of verbrand wordt voor de plantages. De ontbossing brengt veel bedreigde dier- en plantensoorten nog verder in het nauw (Aziatische olifant, Sumatraanse tijger, neushoorn).

Watervervuiling
De palmvruchten moeten na de oogst snel worden uitgeperst. Het uitpersen levert behalve ruwe palmolie ook afval op. Vloeibaar afval en uitgeperste palmvruchtresten worden vaak in naburige rivieren geloosd, waar het gaat rotten. Dit veroorzaakt zuurstofgebrek met grote vissterfte tot gevolg en zet de lokale voedselvoorziening onder druk.

Kunstmest en bestrijdingsmiddelen
Ratten eten graag oliepalmvruchten. Om ze te bestrijden, worden giftige bestrijdingsmiddelen gebruikt die ook andere dieren doden. Volgens de industrie wordt inmiddels op grote schaal gebruikgemaakt van uilen om de ratten te bestrijden. Dit beperkt het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Verder worden middelen gebruikt tegen schimmelziekten en tegen neushoornkevers.

W25 Palmolie voor schonere brandstof.

Maleisië, wereldwijd de grootste producent van palmolie, gaat die plantaardige olie gebruiken om schonere brandstof te maken. Zo'n 2 tot 5% van de diesel moet op korte termijn uit palmoliemengsel bestaan. Van de palmolie die in Maleisië wordt geproduceerd, komt 80% terecht in voedsel: koeken, margarine, soep en dergelijke.

W26 Goed voor rurale gemeenschappen?

In het heuvelachtige hoogland van West-Kalimantan, een van de grootste provincies van Indonesië (bevolking 4 miljoen), ligt het afgelegen district Manis Mata. Dit is het leefgebied van de Dajaks, die zich bedienen van uitermate productieve 'agrobosbouwtechnieken' op hun traditionele landbouwgronden. Aan het begin van de jaren 1990 hadden houtkapbedrijven het woud al ontdaan van de grote, commercieel interessante bomen. Dat bracht grote schade toe aan de broodwinning van de lokale bevolking, maar dat was nog niets vergeleken bij die noodlottige dag in 1993 toen het voormalige houtkapbedrijf PT Harapan Sawit Lestari ('Vooruitzicht van Duurzame Palmolie') zijn entree maakte.

De traditionele landrechten van de dorpelingen werden noch door de Indonesische regering, noch door de aannemers van het bedrijf erkend. Zij gingen hun rubber- en fruitbomen met kettingzagen te lijf en haalden zelfs hun begraafplaatsen met bulldozers overhoop. De dorpelingen die het waagden te protesteren, werden ontboden op het plaatselijke politiebureau waar de situatie hun nog eens haarfijn werd uitgelegd.

Proeftoets

De proeftoets over dit hoofdstuk vind je op www.degeo-online.nl

Begrippen hoofdstuk 1

Aantasting 26
Beïnvloeding van een ecosysteem door menselijke activiteiten, waardoor de waarden van dat ecosysteem worden beschadigd of veranderd.

Aardbeving 12
Trilling van de aardkorst als gevolg van het plotseling verschuiven van stukken van de aardkorst of van de eronder liggende mantel.

Aardverschuiving 30
Het plotseling naar beneden glijden van een grote hoeveelheid aarde.

Biodiversiteit 16
Het totaal aan verschillende soorten levende planten, dieren en micro-organismen in een bepaald gebied.

Duurzaam bosbeheer 31
Het winnen van hout laten samengaan met het in stand houden van de ecologische, sociaal-culturele en economische waarde van het bos.

Houtkap 27
Het kappen van bomen.

Landdegradatie 30
Het verlies aan kwaliteit van het vegetatiedek en de bodem door menselijke activiteiten.

Milieuprobleem 27
Aantasting, verontreiniging of uitputting van het milieu door menselijke activiteiten.

Moesson 13
Halfjaarlijkse land- of zeewind.

Natural hazard risk management 17
Het omgaan met risico's van een natuurramp door het inschatten van de kans op en de eventuele schade door een natuurramp.

Relatieve zeespiegelstijging 15
Toename van de stand van het zeeniveau ten opzichte van het land.

Risicoanalyse 17
Het in kaart brengen van de natuurlijke bedreigingen voor en de kwetsbaarheid van de bewoners in een bepaald woongebied.

Risicoperceptie 16
Het beeld dat mensen hebben van de risico's die ze lopen als ze in gebieden wonen waar natuurlijke gevaren voorkomen.

Roofbouw 27
Overexploitatie van de bossen waardoor ze verdwijnen en er negatieve gevolgen voor het milieu en de traditionele leefgebieden ontstaan.

Soft state 31
Staat met geringe bestuurlijke/organisatorische kracht en een zwakke wetshandhaving, ofwel een incompetente staat.

Tropische cycloon 14
Hevige en gevaarlijke tropische wervelstorm met verwoestende windsnelheden tot 300 km per uur en huizenhoge golven. Wordt in Azië vaker tyfoon genoemd.

Tsunami 12
Hoog opstijgende golf bij de kust, die ontstaan is door een aardbeving in de oceaan.

Tyfoon 14
Hevige en gevaarlijke tropische wervelstorm met verwoestende windsnelheden tot 300 km per uur en huizenhoge golven. Heet ook wel tropische cycloon. De term tyfoon wordt in Azië vaker gebruikt.

Uitputting 25
Het onttrekken door menselijke activiteiten van meer stoffen (biotisch en abiotisch) aan het milieu dan er door natuurlijke processen aangevuld kunnen worden.

Vulkanisme 10
Verschijnselen die gepaard gaan met het uit de diepere delen van de aardkorst naar boven komen van stoffen, zowel magma als gassen.

Waterbalans 26
Overzicht waarin een winst-en-verliesrekening van de hoeveelheid water in een bepaald gebied in een bepaalde periode wordt weergegeven.



2 Stad en platteland in Zuidoost-Azië SE



Indonesië Kampongbewoners

De kampong Pisangan Baru ligt aan de rand van de grote stad Jakarta. De bewoners die hier vroeger leefden van de landbouw, trokken tientallen jaren geleden weg. Hun plaatsen zijn ingenomen door migranten vanuit de hele eilandengroep. Je vindt er een doolhof van straatjes en zandpaden. Het is een gevarieerde, dichtbebouwde buurt. Redelijk goed onderhouden woningen staan naast talloze kleine woningen van hout, bamboe of baksteen. De vele stroompjes en goten die door de kampong lopen, zitten vol met plastic en ander afval.
Het sociale leven speelt zich op straat af. Vrouwen sorteren er rijst, verkopen snacks, letten op de kinderen, doen de was of gaan naar de lokale markt. De mannen zijn motortaxibestuurder, eigenaar van een piepklein winkeltje of verkopen tweedehands spullen op straat. Gezien de gunstige ligging bij grote uitvalswegen en het treinstation zijn er veel handelscontacten met andere wijken van Jakarta. De overheid probeert via speciale programma's dit soort wijken te 'upgraden'. De grote migrantenstroom naar de grote steden leidt niet alleen tot overbelaste voorzieningen in de stad, maar heeft ook gevolgen voor het gebied waar de migranten vandaan komen, het platteland.

Oriëntatie

Inleiding
De snelle groei van de steden in Zuidoost-Azië heeft veel gevolgen. Het is bijvoorbeeld moeilijk om het voorzieningenniveau op peil te houden voor de vele mensen die naar de steden toe trekken. Door gebrekkige planning kost de groei van de stad relatief veel ruimte. Het platteland rondom de steden moet vaak wijken voor de uitbreidingen. Wat verder weg gelegen plattelandsgebieden kunnen soms profiteren van de urbanisatie door zich te richten op de vraag naar producten van de nieuwe consumenten.
Je bekijkt deze ontwikkelingen in de stad en op het platteland in paragraaf 2.1 tot en met 2.3. In paragraaf 2.4 komen met name de relaties tussen de stedelijke en plattelandsgebieden aan bod. Ten slotte lees je in paragraaf 2.5 over de economische relaties tussen de ASEAN-landen.

Hoofdvraag
Welke ruimtelijke ontwikkelingen hebben zich voorgedaan in de stad en op het platteland in Zuidoost-Azië en wat zijn de relaties daartussen?

Deelvragen
1. Hoe heeft de verstedelijking in Zuidoost-Azië zich voltrokken en welke problemen doen zich door de snelle urbanisatie voor in de grote steden?
2. Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in ruimtelijke ontwikkeling van de drie megasteden Bangkok, Jakarta en Manila en hoe kun je deze verklaren?
3. Welke vormen van overurbanisatie vind je in die drie steden en hoe zijn ze ontstaan?
4. Welke economische ontwikkelingen hebben zich voorgedaan in de plattelandsgebieden in Zuidoost-Azië en met name in Thailand?
5. Op welke wijze probeert men in Zuidoost-Azië en met name in Thailand de productiviteit in de landbouw te verhogen?
6. Welke relaties bestaan er tussen de economische en ruimtelijke ontwikkelingen in de stad en op het platteland in Thailand?
7. Op welke wijze kan de Thaise regering deze relaties in goede banen leiden?
8. Hoe verloopt de uitwisseling van goederen, kapitaal en mensen tussen de ASEAN-landen?
9. Op welke wijze wordt deze uitwisseling bevorderd?

Opdracht 1 Oriëntatie K
Om een eerste indruk te krijgen van dit hoofdstuk, bekijk je in het theoriegedeelte:
- de indeling aan de hand van de paragraaftitels en de tussenkopjes;
- de inleidingen van de paragrafen;
- de figuren met de bijschriften.

Opdracht 2 Kampong Pisangan Baru I
Lees de inleiding van dit hoofdstuk.
a Geef voorbeelden waaruit blijkt dat het voorzieningenniveau en de infrastructuur in de kampong Pisangan Baru de migrantenstroom niet aankan.
b Bekijk de ligging van de kampong op figuur 2.10. Vergelijk deze kaart met figuur 2.9. Waarom zijn de eerste bewoners uit dit gebied weggetrokken?
c Waarom is het vaak zo moeilijk voor de huidige bewoners om een goed bestaan op te bouwen?

Opdracht 3 Tegenstellingen in Jakarta K
Lees W1 over het centrum van Jakarta.
a Hoe wordt zo'n centrum van een stad genoemd?
b Zoek in dit hoofdstuk een foto op die een totaal ander beeld laat zien van een grote stad in Zuidoost-Azië.
c Beschrijf de verschillen tussen de moderne centra en de gebieden die je op de gevonden foto('s) kunt zien.
d Vind je deze tegenstellingen ook in Europese steden? Licht toe.

Opdracht 4 BNP en groeiregio K/I
a Neem de letters A t/m F uit W2 over in je schrift en vul het juiste land in.
Kies uit *Brunei, Indonesië, Laos, Singapore, Thailand* en *Vietnam*.
b Gebruik W3. Vijf landen in Zuidoost-Azië en een deel van China hebben zich verenigd in de economische 'Greater Mekong Subregion': de Mekongdeltaregio. Welke landen zijn dat?

W1 Modern Jakarta.

Het centrum van Jakarta heeft veel hypermoderne wolkenkrabbers, luxe, hoge appartemententorens en winkelcentra. In de kantoren zijn veel multinationals van bekende productieketens en financiële diensten gehuisvest, zoals Stork, ABN AMRO en Philips. Elk nieuw winkelcentrum, een zogenoemde mall, herbergt honderden winkels en diensten. Hier uitgaan betekent niet alleen boodschappen doen: de centra zijn ook gericht op uitgebreide vrijetijdsbesteding, zoals eten, kopen, film-, theater- en museumbezoek.

Overnemen in je schrift!
W2 BNP en koopkracht in Zuidoost- Azië in 2009.

Land	BNP/capita in US$, 2009	Koopkracht in US$ per capita, 2009
A ...	36.631	49.765
B ...	34.827	49.266
Maleisië	6.822	13.593
C ...	3.950	8.072
D ...	2.362	4.174
Filipijnen	1.749	3.525
E ...	1.104	3.067
F ...	942	2.431
Cambodja	693	1.802
Myanmar	419	1.093
Zuidoost-Azië	2.533	4.829

Men probeert de economische groei in deze Mekongdeltaregio te bevorderen. Doelstellingen op langere termijn zijn: vergemakkelijking van de handel tussen de landen, verbetering van de infrastructuur, ontwikkeling van kennis en scholing, bescherming van het milieu en bevordering van duurzame ontwikkeling en vrije competitie in de industrie.

c Welke twee doelstellingen worden met de projecten die zijn afgebeeld op W3 verbeterd? Licht je antwoord kort toe.
d Welk land speelt bij deze projecten een centrale rol?
e Welk land komt er verhoudingsgewijs minder gunstig vanaf?

Opdracht 5 Evenwichtigheid in de Mekongdelta? I
Gebruik nogmaals W2 en W3.
a Zijn de vijf landen van de Mekongdeltaregio qua welvaart gelijkwaardig? Licht je antwoord toe.
b Welk verband kun je leggen tussen de positie van de twee landen, genoemd bij opdracht 4d en 4e, en het BNP van de betreffende landen?
c Zoek in de GB statistiek op in welk van de vijf landen het hoogste aandeel van de beroepsbevolking in de landbouw werkt.
d Doe hetzelfde voor het aandeel in de industrie.
e Geef bij de volgende stelling twee concrete voorbeelden.
De vijf landen in de Mekongdeltaregio vullen elkaar economisch aan en profiteren zo allemaal van de samenwerking.

W3 Ontwikkeling van corridors in de Mekongdeltaregio.





2.1 Steden in Zuidoost-Azië

Heel alleen ver van huis

Lin is 12 jaar oud. Zijn familie woont in een dorp honderd kilometer van Yangon (Myanmar). Lin werkt de hele dag in een theewinkel in Yangon. Hij verdient US$ 10 per maand en slaapt in een hoekje van de winkel. 'Ik doe mijn best,' zegt hij, 'maar soms slaan ze me. Als ik genoeg heb verdiend, ga ik weer terug naar mijn familie.' Hij moet, net als vele andere kinderen, zonder ouders in een grote stad zien te overleven.

Urbanisatie

▶ Leefde in 1950 30% van de wereldbevolking in steden, in 2000 was dit percentage al gegroeid tot 47%. En in 2011 is zelfs meer dan de helft van de wereldbevolking, zo'n 3,5 miljard mensen, woonachtig in de steden. De verwachting is dat dit percentage in 2030 zal zijn opgelopen tot zo'n 60% en in 2050 tot 70%. De westerse landen hebben al lange tijd een hoge verstedelijkingsgraad. In Europa bijvoorbeeld, vond de versnelling van de urbanisatie vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw plaats en ligt het percentage al tientallen jaren op zo'n 76%. De snelle urbanisatie van de afgelopen jaren en in de toekomstige decennia zul je dan ook met name in ontwikkelingslanden vinden. In de regio Zuidoost-Azië bevonden zich in november 2011 twintig agglomeraties met meer dan 1 miljoen mensen (figuur 2.1). Dit aantal zal in de nabije toekomst sterk groeien.

Agglomeraties In Zuidoost-Azië	Inwoneraantal in november 2011, in miljoenen
Jakarta	18,8
Manila	11,9
Bangkok	9,45
Ho Chi Minhstad	7,6
Singapore	5,07
Kuala Lumpur	6,4
Yangon	4,9
Bandung	3,1
Surabaya	3,07
Medan	2,7
Hanoi	2,6
Cebu	2,5
Palembang	1,6
Semarang	1,6
Phnom Penh	1,56
Davao	1,48
Makassar	1,4
George Town	1,4
Johor Baharu	1,3
Mandalay	1,06

Figuur 2.1 De twintig agglomeraties met meer dan 1 miljoen mensen in Zuidoost-Azië in 2011.

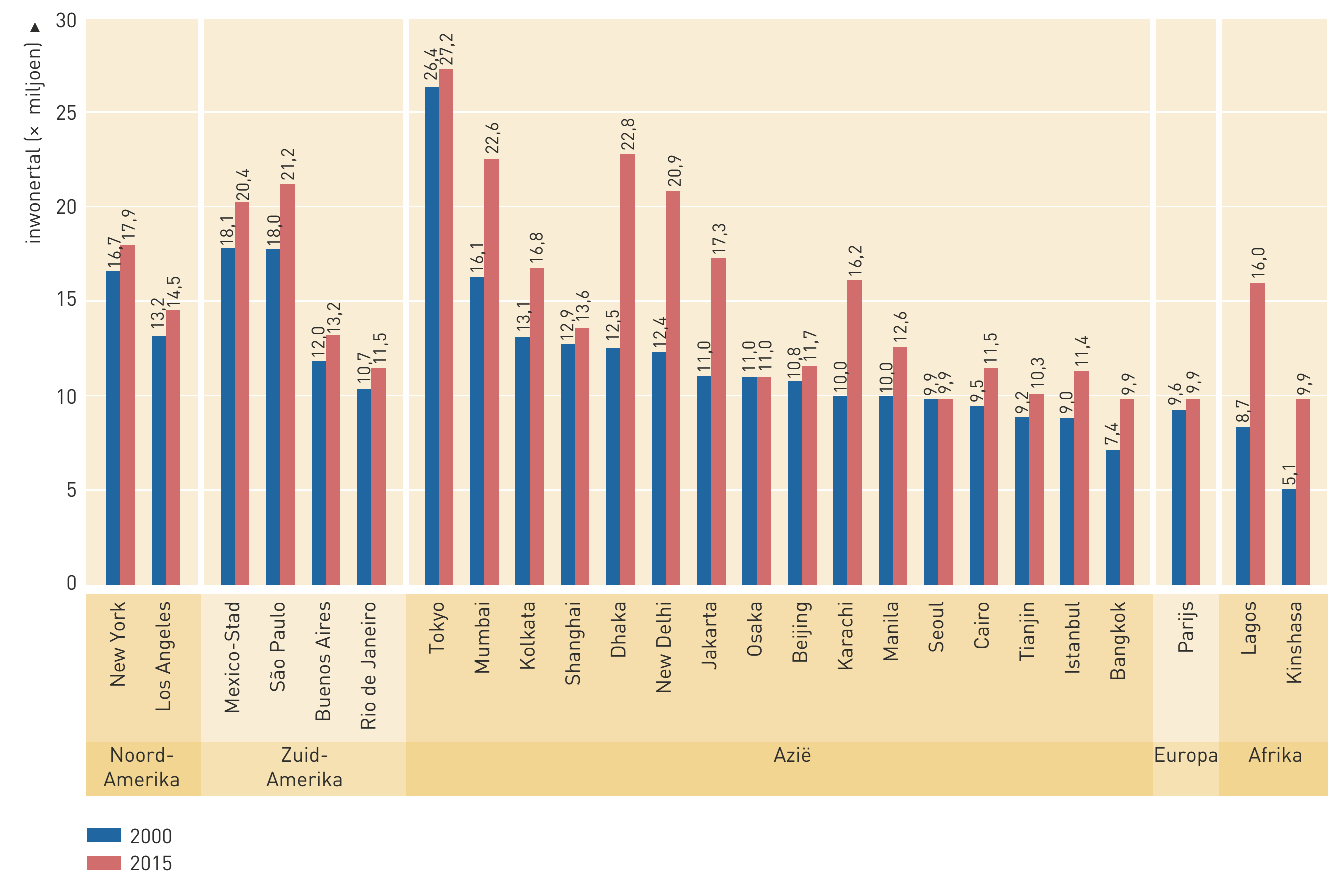
Megasteden

▶ Een aparte categorie stad vormt de megastad (figuur 2.2). Een eenduidige omschrijving van zo'n stad is moeilijk te geven. Soms gebruikt men het criterium van een inwoneraantal van ten minste 10 miljoen mensen. Maar in de literatuur kom je ook vaak een omschrijving van een inwoneraantal van ten minste 5 of 8 miljoen tegen. In 2002 woonden mondiaal 394 miljoen mensen in megasteden, waarvan het merendeel – 215 miljoen – in Azië. In 2015 zal de bevolking in de megasteden zijn toegenomen tot 604 miljoen mensen.

● Er is een verschil tussen de groei van de steden in de rijke landen en die in de ontwikkelingslanden. De oude megasteden in het rijke westen zullen in inwoneraantal ongeveer gelijk blijven. De grote steden in de ontwikkelingslanden en nieuwe industriële landen daarentegen, zullen in aantal en grootte toenemen. Tokyo zal in 2015 nog steeds nummer 1 zijn, maar New York, de tweede stad in 1980 en 1994, verliest heel veel terrein (figuur 2.2). Mumbai, New Delhi, Mexico-Stad, São Paulo en Jakarta staan in 2015 hoog op de ranglijst.

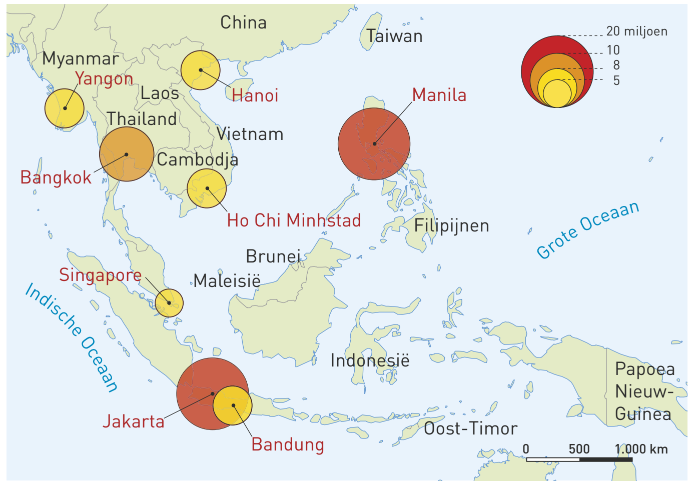


Figuur 2.3 Megasteden in Zuidoost-Azië in 2000.



Figuur 2.2 De grootste megasteden in 2000 en 2015.

> megastad



Figuur 2.4 Megasteden in Zuidoost-Azië in 2015.

● Op de kaart van figuur 2.3 zie je dat er in de regio Zuidoost-Azië in 2000 drie megasteden waren: Jakarta, Manila en Bangkok. Jakarta had 11 miljoen mensen, Manila 9,9 miljoen en Bangkok 7,3 miljoen mensen. Dit beeld is de laatste tien jaar ingrijpend veranderd. Op figuur 2.4 zie je dat in 2015 niet alleen de drie megasteden nog groter zullen zijn geworden, maar dat zich vijf nieuwe megasteden van ten minste 5 miljoen mensen zullen hebben ontwikkeld: Bandung, Ho Chi Minhstad, Hanoi, Yangon en Singapore. De drie grote megasteden van het jaar 2000 worden in paragraaf 2.2 beschreven.

Plus en min

▶ De megasteden vervullen, net als een gewone metropool, belangrijke functies op het gebied van de handel, het bestuur, het (hoger) onderwijs en de industrie voor een gebied of land. Maar hun enorme schaal geeft een extra aspect en complexiteit aan de economische en sociale omstandigheden.

● In deze steden vind je de grootste concentraties van economische activiteiten. Ze vormen de centra van en de contactpunten met de globaliserende economie. Hier worden nationale en internationale ontwikkelingen gepromoot. Er is goed geschoold personeel aanwezig dat nieuwe investeringen aantrekt.

● De megasteden vormen culturele, sociale en educatieve centra in een land. Een samenballing van allerlei talenten op het gebied van de cultuur uit zich in creativiteit en kunst. Hier wordt ook de toon gezet voor de nationale sociale normen en waarden. Ontwikkelingen die elders (nog) niet te vinden zijn, bijvoorbeeld op het gebied van geboortebeperking, worden hier wel toegepast. Aangezien de stad veel verschillende bevolkingsgroepen aantrekt, vind je er de grootste variatie aan mensen: een multiculturele samenleving.



Figuur 2.5 Slum in Jakarta.

▶ Door al deze mogelijkheden groeien deze steden enorm. De razendsnelle urbanisatie wordt veroorzaakt door de toestroom van mensen van het platteland. Allemaal hebben zij het idee dat het leven in de stad beter is. De megasteden kunnen deze toestroom niet bijbenen, met alle gevolgen van dien.

● De armoede en de werkloosheid nemen sterk toe. Dit probleem vind je niet alleen in de megasteden van de ontwikkelingslanden, maar ook in die van de rijke landen, zoals in New York. Buiten het rijke CBD (Central Business District) en de wijken waar de welvarende tweeverdieners wonen, leeft één op de vijf mensen in New York onder de armoedegrens. In de megasteden in de ontwikkelingslanden is dit percentage nog veel hoger. Veel mensen proberen daar met straathandel hun bestaan te verdienen.

● Door een gebrek aan stadsplanning in met name de buitenwijken ontstaan ruimtelijke problemen, bijvoorbeeld op het gebied van het transport. De infrastructuur is onvoldoende voor het verkeersaanbod. Rioleringstelsels en afvalwaterzuivering ontbreken. Maar ook op het gebied van telecommunicatie is er een tekort aan faciliteiten.

● De druk op de huizenmarkt en de beschikbare hoeveelheid land is erg hoog. Zo wonen er in China in de grote steden 5,7 mensen per kamer in vergelijking met 0,5 persoon per kamer in de V.S. Het is onmogelijk om voor de enorme toestroom van migranten genoeg huizen te bouwen. Op stukken grond die (nog) niet gebruikt worden (te steil of te dicht bij het spoor of de rivieren), bouwen de migranten zelf hun huisjes. Zo ontstaan uitgestrekte sloppenwijken. De overheid gaat, wanneer zo'n plek een nieuwe bestemming krijgt, regelmatig over tot ruiming van deze wijken, waarbij de bewoners soms al hun bezittingen verliezen en verderop weer opnieuw moeten zien te beginnen.

● Er doen zich ernstige milieuproblemen voor, zoals luchtvervuiling, watervervuiling en tekorten aan schoon drinkwater.

● Door slechte gezondheidsomstandigheden, infecties en vervuiling (figuur 2.5) is het sterftecijfer hoog.

● Vaak wil de nationale overheid van een land zich bemoeien met de economische activiteiten in een megastad. Zo blijft de stad afhankelijk van de regering. Dit bevordert de bureaucratie en daarmee ook de kans op corruptie.

● Het gebrek aan banen, goede woningen en goede gezondheidscondities leidt tot ontevredenheid bij de arme bevolking. Dit kan een groeiend fundamentalisme teweegbrengen. Sociale en godsdienstige onrust ontstaan vaak door slechte economische omstandigheden in deze megasteden. Doordat de overheden geen geld hebben om de problemen op te lossen, verergeren deze vaak.

Opdrachten 2.1

Deelvraag

1 Hoe heeft de verstedelijking in Zuidoost-Azië zich voltrokken en welke problemen doen zich door de snelle urbanisatie voor in de grote steden?

Opdracht 6 Agglomeraties in Zuidoost-Azië K

Lees het theoriegedeelte van paragraaf 2.1 en bekijk de figuren.

a Download en print W4. Zoek met behulp van de atlas de twintig agglomeraties van figuur 2.1 op en teken ze als kleine rondjes met het bijbehorende nummer op de juiste plaats in op W4. Neem de cijfers 1 t/m 20 over in je schrift en zet de naam achter het betreffende cijfer. Zo heb je een legenda.

b Welk land in Zuidoost-Azië heeft in 2011 de meeste agglomeraties van meer dan 1 miljoen mensen?

c Welke landen in Zuidoost-Azië hebben in 2011 geen agglomeraties van meer dan 1 miljoen mensen?

d Behoren de landen die bedoeld worden in vraag c tot de snelle economische groeiers of tot de achterblijvers?

e Zoek in de atlas een kaart die je antwoord bij d ondersteunt. Licht je antwoord toe.

Opdracht 7 Megasteden K

a Wat is een megastad?

Bekijk figuur 2.2.

b Hoeveel inwoners had de grootste megastad in 2000? En in 2015?

c Kleur de drie megasteden in Zuidoost-Azië (in 2000) rood in W4. Maak een bijbehorend symbool in de legenda in je schrift.

d Welke stad heeft tussen 2000 en 2015 de hoogste absolute bevolkingsgroei? Licht je antwoord toe met cijfers.

e Welke stad heeft tussen 2000 en 2015 de hoogste relatieve bevolkingsgroei? Licht je antwoord toe met cijfers.

Opdracht 8 Urbanisatie I/V

Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen de tekst onder 2B over verklarende vragen.

a Geef een oorzaak-gevolgrelatie voor de snelle urbanisatie van de stad Parijs in de negentiende eeuw.

Downloaden en printen!

W4 Kaart van Zuidoost-Azië met twintig agglomeraties.



Overnemen in je schrift!

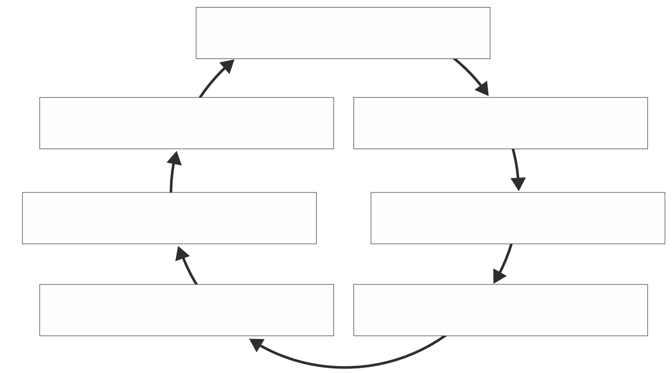
W5 Onderverdeling van megasteden in de drie verschillende typen landen op de wereld (2006).

Centrum (rijke landen)	Semiperiferie (minder welvarend)	Periferie (minst welvarend, armste ontwikkelingslanden)
...	...	...

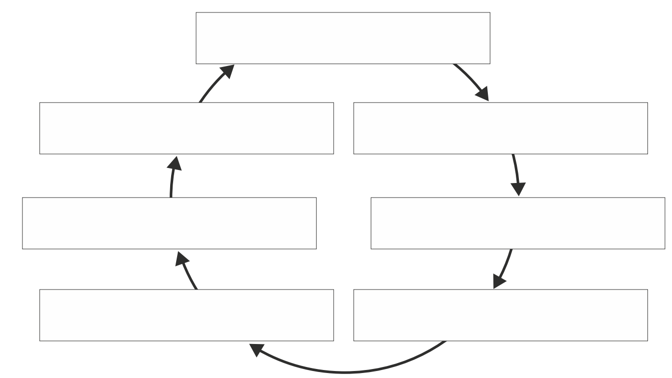
W6 Problemen in megasteden. **Overnemen in je schrift!**

1	bureaucratie en corruptie	9	...
2	onvoldoende riolering	10	...
3	...	11	...
4	...	12	...
5	...	13	...
6	...	14	...
7	...	15	...
8	...	16	...

W7A Vicieuze cirkel. **Downloaden en printen!**



W7B Vicieuze cirkel. **Downloaden en printen!**



b Geef een demografische en een economische verklaring voor het gelijk blijven van het aantal inwoners in Parijs in de komende jaren.

c Geef het verklarend principe voor de urbanisatie van Lagos tussen 2000 en 2015 (figuur 2.2).

d Noteer een overeenkomst en ten minste twee verschillen tussen de oorzaken van de urbanisatie in Parijs en die in Lagos.

Opdracht 9 Megasteden en welvaart K/I

Gebruik figuur 2.2 en W5.

a Neem W5 over en noteer elk van de steden uit figuur 2.2 in de juiste kolom.

b Kun je uit W5 de conclusie trekken dat er een relatie bestaat tussen het aantal megasteden en de welvaart in een land? Licht je antwoord toe.

c Kun je uit figuur 2.2 de conclusie trekken dat er een relatie bestaat tussen de groei van de megasteden en de welvaart van een land? Licht je antwoord toe.

Opdracht 10 Vicieuze cirkels I

In paragraaf 2.1 worden onder het kopje 'Plus en min' zeven problemen genoemd die zich voordoen bij de razendsnelle urbanisatie van de megasteden. Deze problemen versterken zichzelf vaak en hangen met elkaar samen. Ze vormen vicieuze cirkels. In deze opdracht ga je zelf twee vicieuze cirkels maken over deze problematiek.

a Neem W6 over en noteer aan de hand van de genoemde tekst belangrijke begrippen die de zeven problemen samenvatten. Twee begrippen zijn al vermeld. Zoek er nog veertien bij.

b Maak met vijf tot zeven begrippen een vicieuze cirkel. Kies daarvoor vijf tot zeven begrippen die een keten van oorzaken en gevolgen vormen. Download en print W7A en noteer de begrippen in de goede volgorde in de lege tekstvakken, zodat je kunt laten zien dat deze problemen elkaar versterken en een vicieuze cirkel vormen.

c Download en print W7B en maak nog een dergelijke vicieuze cirkel.

d Wissel de gemaakte cirkels uit met die van een medeleerling en bespreek of ze een logisch opgebouwd geheel vormen.

Online opdracht

Opdracht 11 Megasteden in Zuidoost-Azië K VERDIEPING

Bekijk figuur 2.4.

a Welke megasteden zijn geen hoofdsteden van landen?

b Zoek via internet (Wikipedia) voor elke genoemde stad bij a op waarom deze steden toch zo groot zijn geworden, ondanks het feit dat ze geen hoofdstad zijn van het land.

Opdracht 12 Terugblik op paragraaf 2.1 K/I

a Welke landen van Zuidoost-Azië hebben in 2015 geen megastad?

b Gebruik GB 149. Waarom Zal Singapore nooit uitgroeien tot een megastad van 10 miljoen mensen?

c De deelvraag van deze paragraaf bestaat uit twee onderdelen. Benoem voor de opdrachten 6 t/m 11 op welk onderdeel die opdracht antwoord geeft.

Online extra

Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.



2.2 De megasteden Bangkok, Jakarta en Manila

Welvaart leidt tot files

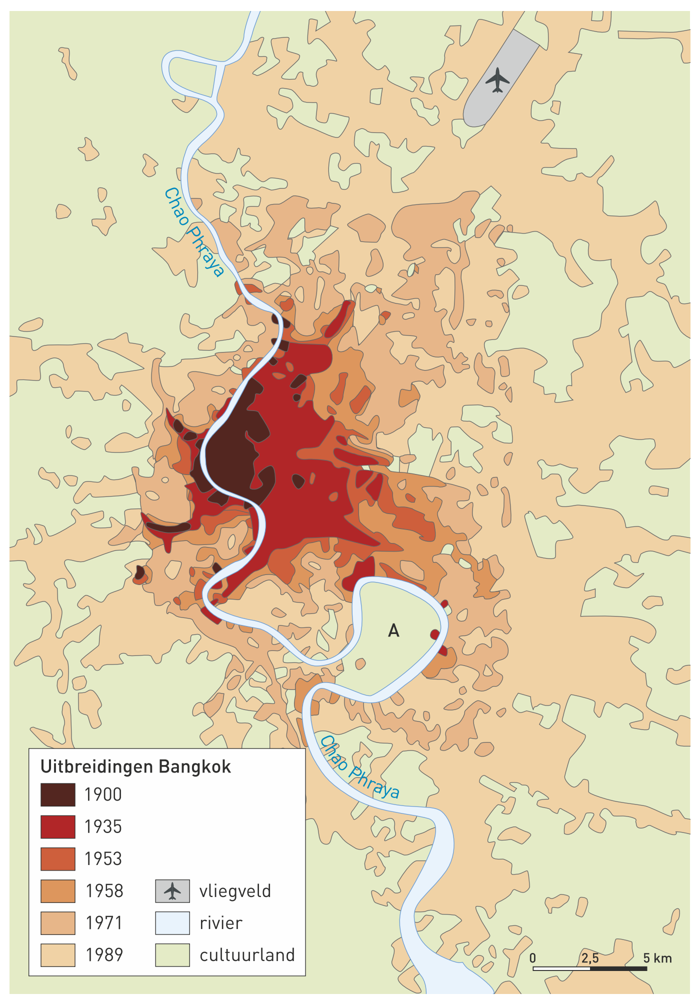
In Bangkok is een auto voor vele Thai het nieuwe statussymbool, dankzij de stijgende welvaart. Dit leidt tot een chaos in het verkeer tijdens een groot deel van de dag. Om de spits te vermijden, vertrekken vele Thai al rond vijf uur in de ochtend, met hun slapende kinderen op de achterbank, van huis. Het is de enige manier om de kinderen op tijd op school af te leveren en hun werk in de binnenstad te bereiken voordat het verkeer muurvast staat.

Megasteden in Zuidoost-Azië

▶ Bangkok, Manila en Jakarta zijn de drie grote megasteden in Zuidoost-Azië. Je gaat in deze paragraaf de verschillen en de overeenkomsten tussen de drie steden in groei en uitbreiding bekijken. Bovendien komen de problemen met drinkwater, woningbouw en overstromingen aan bod.

Bangkok

▶ Bangkok is gelegen aan de rivier de Chao Phraya, vlak bij de monding in de Golf van Thailand. Sinds 1782 is het de hoofdstad van Thailand. De stad is gebouwd op de riviersedimenten en ligt erg laag (ongeveer 1 m boven zeeniveau). De oorspronkelijke gebouwen werden gebouwd op palen of op terpen gebouwd. Er zijn meer dan honderd kanalen gegraven, die nog steeds van belang zijn voor het transport en het afval van de huishoudens. Aan het



Figuur 2.6 Uitbreiding van Bangkok tussen 1900 en 1990.

begin van de twintigste eeuw had Bangkok 600.000 inwoners en in 1950 1,3 miljoen. Daarna is de stad snel gegroeid tot 9,2 miljoen mensen in april 2011. Figuur 2.6 laat zien dat het grondgebied tussen 1900 en 1990 sterk is uitgebreid.

● Bangkok is een echte primate city. De tweede stad, Chiang Mai, gelegen in het noorden, heeft zo'n 500.000 inwoners en is dus vele malen kleiner dan Bangkok. Bangkok is het financiële, commerciële, politieke, industriële en onderwijscentrum van het land. Daarnaast is het het hart van de transport- en communicatieactiviteiten, want alle spoorlijnen, wegen en vluchtroutes komen hier samen. Tussen 1950 en 2011 is in Thailand de stedelijke bevolking buiten Bangkok toegenomen. Het percentage van de stedelijke bevolking in Bangkok ten opzichte van de totale stedelijke bevolking in het land nam in die tijd geleidelijk af van 66% naar 40%. De megastad blijft echter sterk groeien. Het aandeel van de bevolking ten opzichte van de totale bevolking is in die tijd toegenomen van 6 naar 13,6%. Het belang van de stad wordt nog duidelijker wanneer je weet dat de 20% van de bevolking die woonachtig is in Bangkok en het omliggende gebied aan de kust, ongeveer 70% van het Bruto Binnenlands Product verdient.

Het platteland wordt opgeslokt

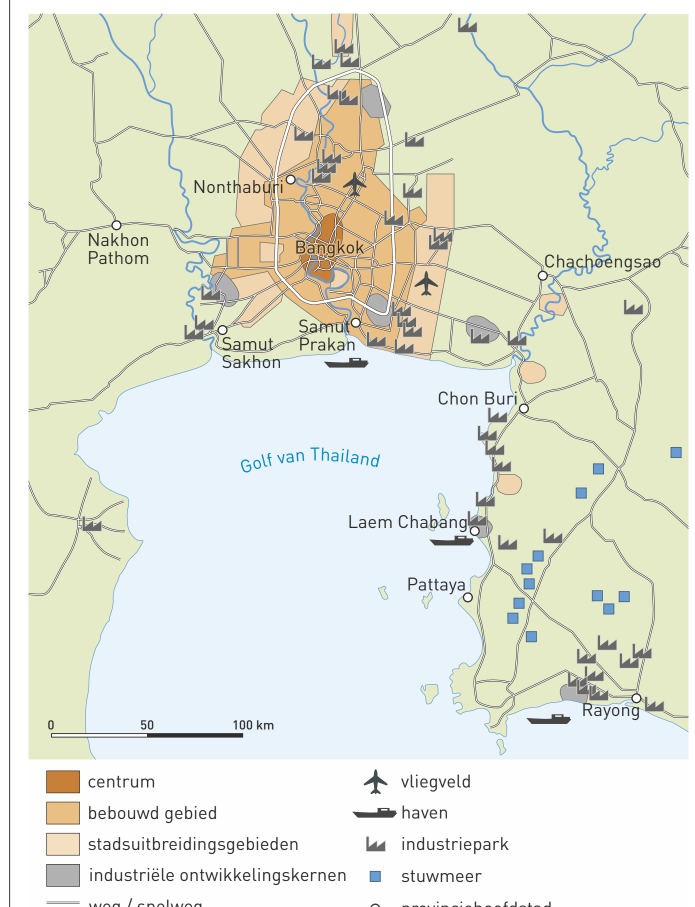
▶ De groei van Bangkok is slechts ten dele toe te schrijven aan de natuurlijke bevolkingsgroei. De migratie van het platteland naar de stad, de ruraal-urbane migratie, is de grootste factor. Aangezien de economische investeringen lange tijd voornamelijk in de hoofdstad plaatsvonden en de rest van het land werd verwaarloosd, is er een groot verschil in welvaart tussen Bangkok en de overige gebieden van het land. Dit heeft gezorgd voor een grote migratiestroom naar de hoofdstad.

● Deze migranten zijn vaak laaggeschoold en komen in de slums terecht, waar zo'n 20% van de stadsbevolking woont. De wijken van de armen zijn gebouwd op stukken privégrond. Het risico om verdreven te worden als een projectontwikkelaar de grond opkoopt, is hier groot. Daarom vestigen veel armen zich tegenwoordig op publiek terrein langs de spoorwegen of in de buurt van de havens.

● Bovendien wordt de stad ook bevolkt door veel seizoenmigranten. Van november tot mei, tijdens het droge seizoen in het noordoosten, is er minder werk op het platteland en zoeken een miljoen landarbeiders een tijdelijke baan in de megastad. De mensen werken in de informele sector, ook wel vluchtsector genoemd. Wat er verdiend wordt, sturen ze voor een groot deel naar hun familie op het platteland.

● In tijden van nood, zoals tijdens de Aziëcrisis in 1997, kwamen veel ontslagen mensen in de informele sector terecht. Toen de situatie in de stad te moeilijk werd om te overleven, migreerden velen terug naar het platteland, waar ze opgevangen werden door de achtergebleven familieleden. Ook daar werkten ze in de informele sector. Dit proces van toenemende aantallen arbeidskrachten in deze sector met gedeelde armoede, wordt involutie genoemd.

▶ Multinationals hebben de stad ook een enorme groei-impuls gegeven, zowel economisch als ruimtelijk. Veel Amerikaanse en Japanse autofabrieken hebben hun assemblagebedrijven naar Bangkok verplaatst, gevolgd door hun elektronicafabrieken. Op figuur 2.7 is te zien dat veel nieuwe industrieparken zich aan de randen van de megastad en aan de kust bij de Golf van Thailand



Figuur 2.7 Functiekaart van Bangkok (2010).

> primate city
> slums

> informele sector
> vluchtsector
> involutie

hebben gevestigd. De stad breidt zich nog verder uit. De nationale luchthaven in het noorden en de vernieuwde internationale luchthaven ten oosten van de stad zijn volledig omgeven door bebouwd gebied. Internationale bedrijven in de dienstensector hebben vestigingen geopend in het CBD van Bangkok. In een aantal welvarende buitenwijken liggen de villawijken en de wijken voor de middenklasse. In het centrum zijn voor hen die de lange reistijden, vanwege de enorme congestieproblemen, willen vermijden, wolkenkrabbers gebouwd met luxe appartementen. Aangezien de grondprijs in het centrum sterk is gestegen, moet je wel een zeer hoog inkomen hebben om hier te kunnen wonen.

Overurbanisatie in Bangkok

▶ In Bangkok is sprake van overurbanisatie. Er is niet genoeg werk en huisvesting in verhouding tot het snelgroeiende inwoneraantal. Daarnaast doen al deze mensen een beroep op het tekortschietende voorzieningenniveau. Het is niet verwonderlijk dat veel voorzieningen overbelast zijn. Twee voorbeelden, het vervoer en de watervoorziening, verduidelijken dit.

● Het verkeer in Bangkok is een ramp. In de jaren tachtig van de vorige eeuw nam het verkeer elk jaar met 25% toe. Dit was mede te danken aan de buitenlandse investeerders die hun autofabrieken hier vestigden. De verkoop van auto's nam door de stijgende welvaart sterk toe, met als gevolg dat de luchtkwaliteit is verslechterd en bedrijven steeds moeilijker bereikbaar worden. Buitenlandse investeerders kunnen dit als argument gebruiken om in een ander Zuidoost-Aziatisch land een plek te zoeken.

■ In 1999 werden twee bovengrondse metrolijnen, de zogenoemde 'skytrains', in gebruik genomen. Het is het eerste moderne massavervoerproject en is deels met behulp van buitenlands kapitaal gebouwd. Voordelen zijn dat je de files kunt vermijden, als je dicht bij de stations woont, en dat het een schoon en veilig vervoermiddel is. Tegenwoordig maken ruim 420.000 mensen per dag gebruik van deze skytrains. Nadeel is dat de skytrain het centrum niet aandoet en dat voor overstappen op de ondergrondse andere soorten tickets nodig zijn. Bovendien kost een ticket drie tot tien keer meer dan een buskaartje en is het te duur voor de mensen uit de slums. Behalve dit nieuwe bovengrondse systeem zijn er extra ondergrondse metrolijnen gebouwd. De prijs voor een rit met dit vervoersysteem valt duurder uit dan die met de skytrain. Bovendien is het de vraag of deze lijnen voldoende zijn om de vele verkeersopstoppingen te doen verminderen.

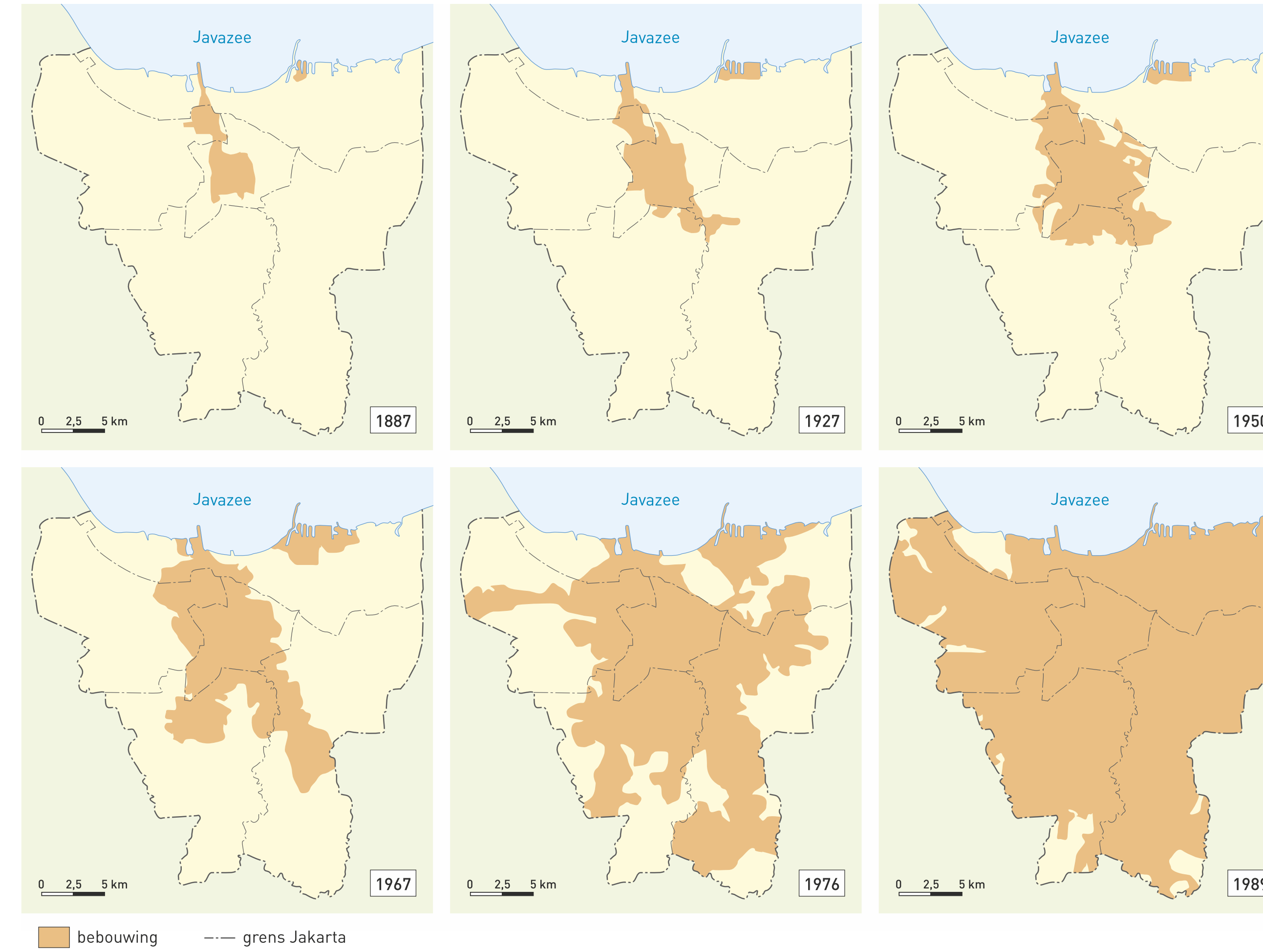
> overurbanisatie

● Een ander probleem is de drinkwatervoorziening in de stad. Halverwege de twintigste eeuw was de rivier de Chao Phraya te vervuild om het water te gebruiken voor de drinkwaterwinning. Men haalt het water sinds die tijd uit aquifers (ondergrondse waterbassins) onder de stad. Lang niet iedereen is aangesloten op het drinkwaternetwerk. Slechts tweederde van de stadsbevolking heeft toegang tot schoon drinkwater uit waterleidingen in de stad. Ongeveer een kwart komt aan drinkwater door flessen te kopen. Het grondwater raakt uitgeput. Een bijkomstig effect is dat de grond door de waterwinning met 5 tot 10 cm per jaar daalt, met name in de oostelijke suburbs.

● Naast het tekort aan drinkwater kampt de stad met jaarlijkse terugkerende overstromingen.
De lage ligging aan de rivier en de gebrekkige waterafvoer in de stad tijdens regenbuien zijn hier de belangrijkste oorzaken voor. Bij springtij in de Golf van Thailand en tijdens de regenrijke moessons zijn de waterstanden hoog. Ook het dalen van het land en het omzetten van kanalen in wegen en de bebouwing vlak langs de rivier bevorderen het risico van overstromingen. De regering neemt wel maatregelen om het tij te keren. Men bouwt dijken en pompinstallaties en graaft extra kanalen om de wateropslagcapaciteit te verhogen. Dat deze maatregelen lang niet voldoende waren, bleek in de herfst van 2011 toen de stad en een groot deel van het land te kampen kreeg met enorme overstromingen (figuur 2.8).



Figuur 2.8 Ook bij zware overstromingen (2011) gaat het dagelijkse leven op straat in Bangkok door.



Figuur 2.9 De uitbreiding van het stedelijke gebied van Jakarta tussen 1887 en 1989.

Jakarta

▶ Al in de twaalfde eeuw lag er in het gebied van het huidige Jakarta een kleine haven, Sunda Kalapa genaamd. De Nederlanders bouwden in 1619 op de westelijke oever van de rivier de Ciliwung de stad Batavia. De stad speelde een belangrijke rol bij de handel door de VOC. Toen de stad in 1942 bezet werd door de Japanners, veranderde de naam in Jakarta. Na de onafhankelijkheid in 1949 werd Jakarta de hoofdstad van de Republiek Indonesië. De stad telde toen al meer dan 1 miljoen mensen. De snelle urbanisatie na 1960 zorgde voor een toename van het aantal inwoners én van de uitbreiding van het bebouwde gebied. In 2011 leefden ruim 15 miljoen mensen in deze stad. Het is echter moeilijk om eenduidig cijfermateriaal te vinden, omdat de begrenzing van het stedelijke gebied niet vast ligt. In figuur 2.9 zie je de veranderingen tussen 1887 en 1989 in verstedelijking van het grondgebied van Jakarta. Het feit dat zoveel grond wordt gebruikt voor onder andere bebouwing, heeft te maken met de manier van wonen. In de stadsuitbreidingen vind je niet zozeer hoogbouw, maar omheinde erfjes met een aantal bij elkaar horende woningen. In deze zogenoemde kampongs leeft 60% van de inwoners van Jakarta. Jakarta wordt dan ook wel de stad van de duizend dorpen genoemd.

● Ook Jakarta is een echte primate city. Indonesië werd tijdens de koloniale periode, maar ook door de huidige regering, vanuit Jakarta geregeerd. De stad was van oudsher een belangrijke internationale en nationale handelsstad. Ook na de koloniale periode verliep veel van de export en import via Jakarta. Zelfs de olie, die niet in Jakarta zelf werd gewonnen, werd via de stad geëxporteerd.

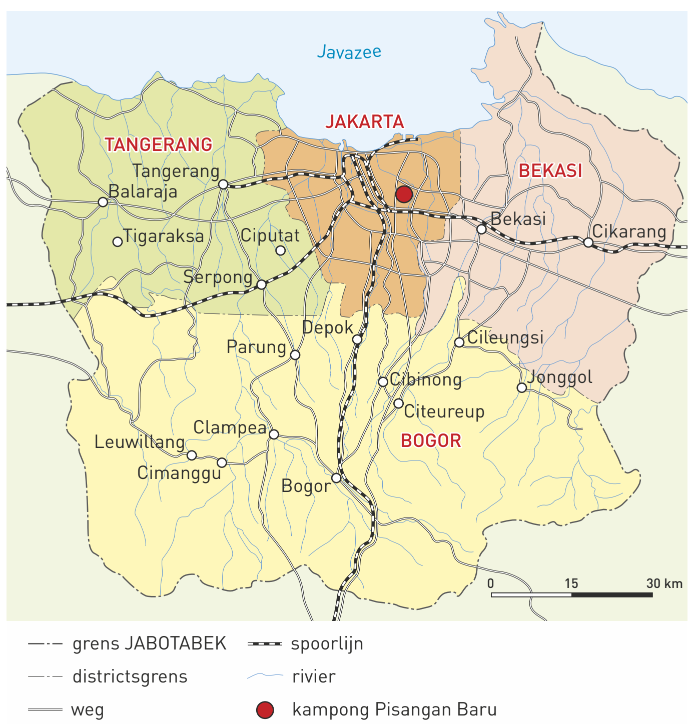
● Vanaf eind jaren tachtig van de twintigste eeuw is er echter een verschuiving opgetreden. Verdiende de stad in 1975 nog bijna 50% van de inkomsten met de handel, in vijftien jaar tijd daalde dit percentage tot ongeveer 20%. De inkomsten uit de industrie en de financiële sector stegen vanaf die tijd. Japan, Hongkong en Zuid-Korea investeerden in de textielindustrie, de

elektronica-industrie en de dienstensector. De industrie breidde zich snel uit. De stad heeft in verhouding tot de andere Indonesische steden verreweg het hoogste percentage aan binnenlandse en buitenlandse investeringen. Zo is er een modern centrum met opvallende hoogbouw ontstaan, omgeven door een uitgestrekt gebied van kampongs.

JABOTABEK

▶ De stad is inmiddels zo sterk gegroeid dat de planners een nieuwe administratieve en bestuurlijke eenheid hebben ontwikkeld. Dit gebied, JABOTABEK, bestaat uit Jakarta, met daarnaast het grondgebied van de districten Bogor, Tangerang en Bekasi (figuur 2.10). In deze agglomeratie, zo'n 3.363 km², woonden in 2010 meer dan 26 miljoen mensen.

● Een opvallend aspect van deze megastad is dat er de laatste twintig jaar een proces van suburbanisatie te zien is. De groei



Figuur 2.10 De districten van JABOTABEK (2010).

van Jakarta en Bogor gaat duidelijk langzamer dan die van de omliggende districten (figuur 2.11). Bekasi en Tangerang groeien veel sneller dan het centrum. De suburbanisatie spreidt zich steeds verder uit. In 1992 lag de grens nog op zo'n 75 km van het centrum; nu is dit al 135 km. Daarbij wordt landbouwgrond opgeofferd voor de verstedelijking. In Jakarta en Bogor geeft men met name de droge akkerbouwgebieden prijs. In Bekasi en Tangerang verdwijnen de natte rijstvelden. Het gaat niet alleen om woningbouw. Ook de industrie en de dienstensector suburbaniseren naar de 'BOTABEK-regio'. In Jakarta zijn de grondprijzen te hoog, is er gebrek aan land en worden water-verslindende industrieën geweerd. Bekasi, Bogor en Tangerang worden juist aantrekkelijke vestigingsgebieden voor industrie en diensten. De infrastructuur is hier sterk verbeterd en deze districten hebben goede verbindingen met de rest van het (ei)land en het buitenland. Deze suburbanisatie heeft ertoe geleid dat de bevolkingsdichtheid in het centrum de afgelopen vijftien jaar is afgenomen en juist is toegenomen in de gebieden vanaf zo'n 40 km afstand van het centrum.

Overurbanisatie in Jakarta

▶ Jakarta neemt op het gebied van meest vervuilende stad ter wereld de derde plaats in. De luchtvervuiling wordt grotendeels veroorzaakt door het verkeer (figuur 2.12). De stikstofoxiden en sterk zwavelhoudende diesel zijn mede verantwoordelijk voor allerlei luchtwegontstekingen. Ook astma komt hier veelvuldig voor. De auto's hebben geen katalysatoren. De vele motoren, scooters en bromfietsen zijn grote vervuilers. De gezondheids-problemen worden nog extra versterkt door de hoge lucht-vochtigheid in dit gebied en het feit dat veel kampongbewoners kerosine als brandstof gebruiken om de maaltijden te bereiden. Ook het water is zeer sterk vervuild. Overal wordt het afval van huishoudens en industrie gedumpt in de dertien rivieren die door dit gebied stromen.

● Jakarta heeft, net als Bangkok, ernstige watertekorten, maar ook een jaarlijks terugkerende wateroverlast. Van de bevolking gebruikt 80% het grondwater van het stedelijke gebied. Minder

Regio	Aantal inwoners 1992	Aantal inwoners 2000	Aantal inwoners 2010	Jaarlijkse groei 2000-2010
Jakarta	7.228.654	7.832.895	9.588.198	2,2%
Bogor	3.849.052	4.922.638	5.731.982	1,6%
Tangerang	2.389.605	3.555.173	5.939.905	6,7%
Bekasi	2.094.839	2.624.647	4.965.762	8,9%

Figuur 2.11 De bevolkingsgroei in JABOTABEK tussen 1992 en 2010.



Figuur 2.12 Chaotisch verkeer in Jakarta.

dan een kwart van de inwoners heeft de beschikking over schoon leidingwater. De reserves raken op en er moeten steeds diepere putten worden geslagen. Ook hier leidt de water-winning tot daling van de bodem, waardoor de suburbs in het noorden regelmatig te maken krijgen met overstromingen. Door de daling van het land kan het zeewater makkelijker ondergronds tot zo'n 15 km landinwaarts sijpelen. Hierdoor verzilt het water in de putten en raken de bodems verzadigd met water. Daardoor dreigen de wolkenkrabbers op deze drassige gronden te verzakken. De regering probeert in haar vijfjarenplannen maatregelen te nemen, zoals de aanleg van stuwdammen, de reparatie van kapotte leidingen, de vergroting van het wateraanbod en de plaatsing van meer mobiele tanks in de suburbs.

● Een ander probleem is de huisvesting. Vanaf 1970 startte de regering het zogenoemde 'Kampung Improvement Program' (KIP). Aangezien de regering geen geld had om voor 3 miljoen mensen in de slums een betere woning te realiseren, bedacht men dit plan om de infrastructuur in de kampongs te verbeteren. De meeste migranten hadden hun woningen zelf gebouwd, maar nu werden wegen en voetpaden aangelegd of verhard, gezondheidsklinieken, basisscholen, garageboxen en werkplaatsen gebouwd en publieke watertappunten neergezet. Dit programma stimuleerde de zelfredzaamheid van de burgers. Zij gingen hun woningen verbeteren en zo verbeterde de kwaliteit van leven. Het programma kostte niet veel – US$ 118 per persoon – en was een redelijk succes. Nu wordt dit principe van Kampung Improvement Program als nationale politiek bij de huisvestingproblemen in meer dan vijfhonderd steden door-gevoerd. Met deze aanpak van de slums zijn de woningen in waarde gestegen. Soms leidt dit tot een nieuwe verhuisstroom. Hogere inkomensgroepen kopen de woningen en vervangen zo de laagste inkomensgroepen. Deze arme bevolkingsgroep is genoodzaakt op zoek te gaan naar nieuwe locaties verder van de stad verwijderd en bouwt daar nieuwe slums.

Manila

▶ Vanaf de tiende eeuw vestigden moslims vanuit Kalimantan zich in de Filipijnen. In de twaalfde eeuw werd aan de monding van de rivier de Pasig op de huidige plek van Manila een kleine moslimnederzetting gesticht: MayNilad. In 1571 veroverden de Spanjaarden de stad en maakten van het ommuurde gedeelte de hoofdstad Manila. In de twintigste eeuw werd het land door de Amerikanen gekoloniseerd. De stad groeide door de vele migranten van 204.000 inwoners rond het jaar 1900 tot ruim 1 miljoen inwoners in 1950. Tussen 1970 en 1975 werden jaarlijkse groeicijfers van tegen de 7% gehaald. Ook al daalden de groei-cijfers sinds die tijd, het aantal inwoners bleef toenemen.

● In 1976 werd de stad te klein voor verdere uitbreidingen. President Marcos vergrootte het grondgebied tot Metro Manila. Metro Manila, ook wel de National Capital Region (NCR) genoemd, bestaat uit veertien steden en drie kleine gemeenten. Ze hebben alle zeventien een eigen burgemeester. Voor bepaalde diensten die het hele gebied aangaan, zoals afvalverwerking, transport, riolering, stedelijke uitbreiding en veiligheid, vallen de steden echter onder centraal gezag. De megastad die zo ontstond, groeide verder tot bijna 12 miljoen inwoners in 2010. Inmiddels is Manila niet meer de grootste stad: Quezon City en Caloocan City hebben meer inwoners (figuur 2.13).

● Na de onafhankelijkheid richtte de industrie in de Filipijnen zich vooral op de productie van goederen die voor die tijd geïmporteerd werden. De inkomsten kwamen vooral ten goede aan de stad Manila. De industrialisatie heeft zich in de jaren tachtig uitgebreid en omvat nu onder andere textiel, elektronica en voedselverwerkende industrieën. De stad, gunstig gelegen

Naam stad/gemeente	Bevolking in 2007	Oppervlak in km²	Bevolkingsdichtheid per km²
Steden			
Caloocan City	1.378.856	53,33	25.855
Las Piñas City	532.330	41,54	12.815
Makati City	510.383	27,36	18.654
Malabon City	363.681	15,76	23.076
Mandaluyong City	305.576	11,26	27.138
Manila	1.660.714	38,55	43.079
Marikina City	424.610	33,97	12.500
Muntinlupa City	452.943	46,70	9.699
Parañaque City	552.660	47,69	11.589
Pasay	403.064	19,00	21.214
Pasig City	617.301	31,00	19.913
Quezon City	2.679.450	161,12	16.630
Taguig City	613.343	47,88	12.810
Valenzulea City	568.928	44,58	12.762
Gemeenten			
Navotas	245.344	10,77	22.780
Pateros	61.940	2,10	29.495
San Juan	124.187	5,94	20.907
totaal Metro Manila	**11.553.427**	**638,55**	**18.093**

Figuur 2.13 Gegevens van de steden en gemeenten van Metro Manila.

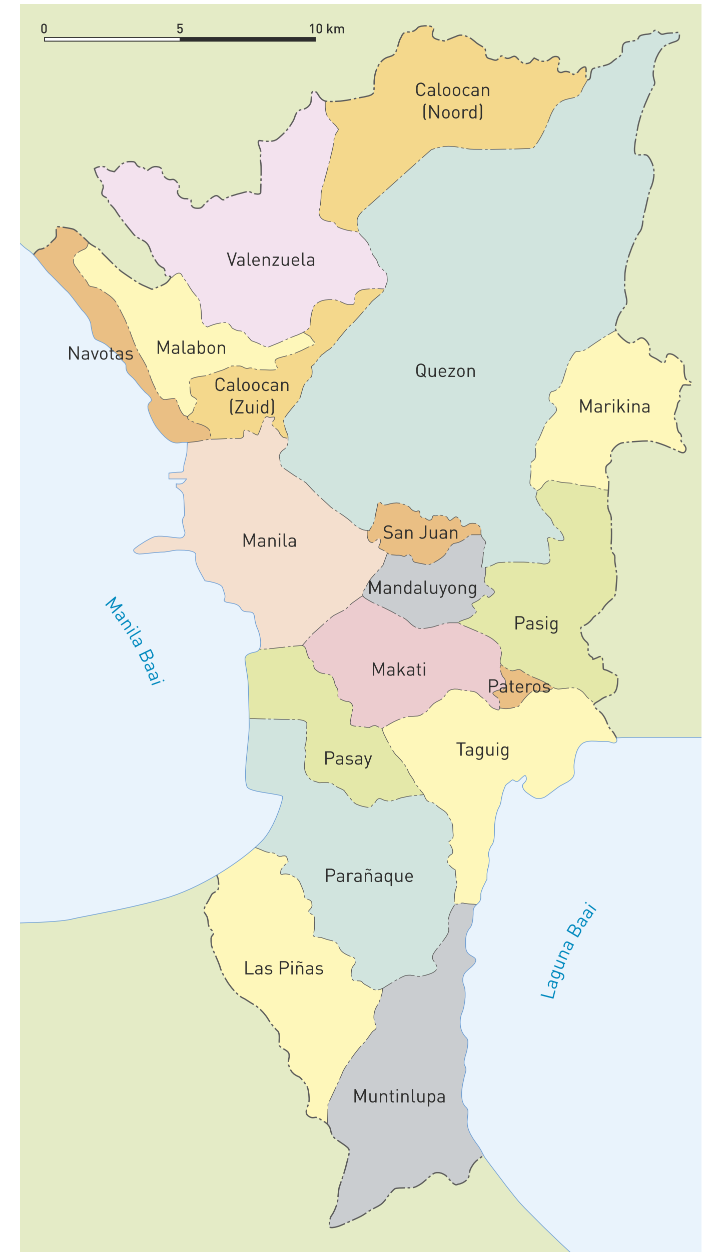
aan de Manilabaai, is ook een belangrijke haven en is een belangrijk knooppunt voor toerisme en luchtverkeer. De centra van de verschillende steden trekken allerlei vormen van diensten aan. Zo zijn verschillende hypermoderne Central Business Districten (figuur 2.15) ontstaan.

Overurbanisatie in Metro Manila

▶ Aangezien de regeringen gedurende lange tijd de landbouw in de plattelandsgebieden hebben verwaarloosd en zich met name hebben gericht op de importsubstitutie en de export-georiënteerde industrie, ontstond er een ruraal-urbane migratie. Daarbij is de aantrekkingskracht van deze megastad altijd zeer groot geweest. De bevolking is jong: meer dan 40% is jonger dan 19 jaar en meer dan 50% jonger dan 24 jaar. Ook in Metro Manila leven veel mensen in krottenwijken met slechte voorzieningen (figuur 2.16). De migranten bouwen op elke lege plek in de stad hun tijdelijke woningen. De angst voor het weghalen van deze woningen door het gemeentebestuur is groot. In het verleden werden vaak duizenden bewoners gedwongen plaats te maken voor grote infrastructurele projecten. Aangezien er geen vervangende huisvesting werd aangeboden, moesten ze maar zien waar ze weer een nieuw onderkomen konden bouwen. Een aantal westerse onafhankelijke organisaties heeft deze praktijken en het schenden van het basisrecht op huisvesting in de openbaarheid gebracht. Samen met de bewoners uit de krottenwijken, die zich hadden georganiseerd om meer invloed te krijgen, hebben zij in 1996 voor elkaar gekregen dat de rechten van de armen bij ontruimingen en herhuisvesting in de wet zijn vastgelegd. Zo slaagt men er hier en daar in woonzekerheid te garanderen en basisvoorzieningen als water en riolering te verkrijgen. Deze maatregelen kunnen echter de enorme toename van duizenden migranten naar dit gebied nauwelijks bijbenen.

● De drinkwatervoorziening is de laatste jaren steeds slechter geworden. Slechts de helft van de inwoners wordt via water-leidingen bediend. De rest is afhankelijk van het grondwater, van het slaan van gemeenschappelijke putten of van de waterverkopers. Opvallend is dat de rijke mensen – die aan-gesloten zijn op het leidingwaternetwerk – veel minder betalen dan de armen die afhankelijk zijn van het drinkwater dat wordt verkocht door de waterverkopers. Dat water is per eenheid maar liefst tien keer zo duur!

● De industrieën slaan hun eigen putten en verbruiken veel water. Slechts 20% betrekt water via de waterleidingen. Zo daalt



Figuur 2.14 Kaart van de steden en gemeenten van Metro Manila.

de grondwaterspiegel onder Manila met 6 tot 12 m per jaar. Het grondwaterniveau ligt op dit moment 200 m beneden de zeespiegel.

■ Toen de Filipijnen in 1997 te lijden hadden van El Niño, viel er 40% minder neerslag en was de drinkwatersituatie zeer kritiek.

■ Behalve de hoeveelheden is ook de kwaliteit een probleem. Het zoute zeewater kan ook in deze metropool steeds makkelijker binnendringen.

■ De rivier de Pasig is sterk vervuild. Leefden er vroeger ten minste dertien vissoorten in de rivier bij de hoofdstad, nu zijn het er nog maar zes.



Figuur 2.15 CBD in Manila, Makati City.



Figuur 2.16 Krottenwijk in Metro Manila.

Conclusie

▶ De drie megasteden bevinden zich in verschillende stadia van urbanisatie. In Jakarta is in het eigen district de urbanisatie al een poos gestabiliseerd en verkeert de stad nu in een fase van suburbanisatie, zowel voor het wonen als voor de industrie. In Metro Manila is het proces van urbanisatie nog in volle gang en Bangkok bevindt zich in een tussenfase. Alle drie de megasteden maken een andere ontwikkeling door dan de megasteden in het westen. De armoede, slums en overurbanisatie zijn veel duidelijker zichtbaar. De steden hebben te kampen met enorme problemen op het gebied van de voorzieningen en de werk-gelegenheid.

Opdrachten 2.2

Deelvragen

2 Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in ruimtelijke ontwikkeling van de drie megasteden Bangkok, Jakarta en Manila en hoe kun je deze verklaren?

3 Welke vormen van overurbanisatie vind je in die drie steden en hoe zijn ze ontstaan?

Opzet

De opzet voor de verwerking van de lesstof van deze paragraaf is anders dan gebruikelijk in dit boek. In deze paragraaf worden drie megasteden behandeld: Bangkok, Jakarta en Manila.

Je gaat als volgt te werk:

- Je gaat in groepjes van drie tot vier personen één van deze steden nader onderzoeken (keuze in overleg met je docent).
- Jullie beantwoorden aan de hand van de gegeven teksten en bronnen drie onderzoeksvragen over de betreffende stad.
- Je moet de aangewezen bronnen gebruiken: de tabellen invullen, de grafieken tekenen, de kaart maken en de tekstbronnen en kaarten raadplegen.
- Jullie maken een PowerPoint-presentatie van de uitkomsten van het onderzoek. In deze presentaties verwerken jullie de onderzoeksvragen, de gemaakte grafieken, de kaarten, de zelf opgezochte foto's en de antwoorden.
- Je hebt per groep dus ten minste één computer nodig. Soms gebruik je bij een onderzoeksopdracht ook internetsites.
- Deze PowerPoint-presentaties presenteren jullie voor de hele klas. Uiteindelijk krijg je zo, behalve een beeld van de door jouw groepje onderzochte stad, ook een beeld van de andere twee megasteden.

Werkwijze

Alle groepjes beginnen met opdracht 13.
Voor Bangkok maak je opdracht 14 t/m 16.
Voor Jakarta maak je opdracht 17 t/m 19.
Voor Manila maak je opdracht 20 t/m 22.
Je hebt 100 minuten de tijd voor het maken van de opdrachten en de PowerPoint-presentatie.

Opdracht 13 Introductie voor iedereen K/V

Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen het schema door onder 5: Stappenplan geografisch onderzoek.
Van het onderzoek dat je hier gaat uitvoeren zijn de onderzoeksvragen geformuleerd en de bijbehorende bronnen zijn ook geselecteerd. Je voert zelf stap 3c, 4, 5, 6 en 7 uit. Neem ze over in je schrift en zet erachter om welke stap het gaat.

Bangkok

Opdracht 14 Groei van Bangkok K/I

Gebruik voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 1 de tekst uit het theoriegedeelte over Bangkok, figuur 2.6 en 2.7 en W8A, W9 en W10.
Beantwoord de vragen a t/m e en geef dan antwoord op onderzoeksvraag 1.
Illustreer je antwoorden in de PowerPoint-presentatie met tabel/grafiek/teksten en foto's.

Onderzoeksvraag 1

Op welke wijze is Bangkok van 1950 tot nu qua bevolking en ruimtegebruik uitgegroeid tot het huidige stedelijke gebied en hoe kun je dit verklaren?

a Hoe verliep vanaf 1950 de stedelijke ontwikkeling van Bangkok?
b Hoe is te zien en cijfermatig te onderbouwen dat Bangkok een duidelijke primate city is?
c Hoe verliep de ruimtelijke ontwikkeling van de uitbreidingen van de stad?
d Waar liggen de slums en de grote industriegebieden in dit stedelijke gebied?
e Verklaar de ontwikkelingen die geschetst worden bij d.

Opdracht 15 Overstromingen in Bangkok I

Gebruik voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 2 de tekst en de figuren 2.7 en 2.8 in het theoriegedeelte, GB 146, atlaskaarten over het klimaat en de drukgebieden en W11.
Beantwoord de vragen a t/m e en geef dan antwoord op onderzoeksvraag 2.
Illustreer je antwoorden in de PowerPoint-presentatie met grafieken en foto's.

Onderzoeksvraag 2

Hoe kun je verklaren dat Bangkok enerzijds te kampen heeft met overstromingen en anderzijds een tekort heeft aan drinkwater?

a In welk jaargetijde vallen de meeste zware regens en hoe kun je dat verklaren?
b Welke menselijke ingrepen zullen de kans op overstromingen in Bangkok vergroten? Verklaar je antwoord.
c Welke natuurlijke factoren hebben de kans op overstromingen versterkt?
d Waar komt het meeste drinkwater voor de stedelijke bevolking vandaan en wat zijn de gevolgen van de winning?
e Worden er doeltreffende maatregelen genomen tegen de overstromingen?

Opdracht 16 Overurbanisatie in Bangkok I

Gebruik voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 3 de tekst uit het theoriegedeelte, de inleiding van deze paragraaf en de site nl.wikipedia.org/wiki/Bangkok. Je kunt doorklikken op de metro en de skytrain voor meer informatie.
Beantwoord de vragen a en b en geef dan antwoord op onderzoeksvraag 3.
Illustreer je antwoorden in de PowerPoint-presentatie met cijfers en foto's.

Onderzoeksvraag 3

Op welke wijze en in welke mate ervaren de inwoners van Bangkok de gevolgen van de overurbanisatie ten aanzien van het verkeer?

a Welke vervoerssystemen zijn er in Bangkok? En in hoeverre worden ze benut?
b Welke gevolgen dreigen voor de werkgelegenheid, de economie en het milieu bij de huidige verkeerssituatie?

Jakarta

Opdracht 17 Groei van Jakarta I

Gebruik voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 1 de tekst uit het theoriegedeelte over Jakarta, figuur 2.1, 2.9, 2.10 en 2.11 en W8B, W9 en W10.
Beantwoord de vragen a t/m d en geef dan antwoord op onderzoeksvraag 1.
Illustreer je antwoorden in de PowerPoint-presentatie met tabel/grafiek/teksten en foto's.

Onderzoeksvraag 1

Op welke wijze is Jakarta van 1950 tot nu in bevolking en ruimtegebruik uitgegroeid tot het huidige stedelijke gebied en hoe kun je dit verklaren?

a Hoe verliep vanaf 1950 de stedelijke en ruimtelijke ontwikkeling van Jakarta?
b Hoe is te zien en cijfermatig te onderbouwen dat Jakarta een duidelijke primate city is?
c Hoe verliep de stedelijke en ruimtelijke ontwikkeling voor de verschillende deelgebieden van de stad?
d Verklaar de ontwikkelingen die geschetst worden bij c.

Opdracht 18 Overstromingen in Jakarta I

Gebruik voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 2 de tekst van het theoriegedeelte, GB 146, atlaskaarten over het klimaat en de drukgebieden en W12.
Beantwoord de vragen a t/m e en geef dan antwoord op onderzoeksvraagvraag 2.
Illustreer je antwoorden in de PowerPoint-presentatie met grafieken en foto's.

Onderzoeksvraag 2

In welke deelgebieden van Jakarta komen regelmatig zware overstromingen voor en hoe kun je die verklaren?

a In welk jaargetijde vallen de meeste zware regens en hoe kun je dat verklaren?
b Welk gebied heeft het meest te kampen met de overstromingen?

c Welke menselijke ingrepen in én buiten het stedelijke gebied van Jakarta hebben de afstroming van regenwater naar het gebied dat bedoeld is bij vraag b, versterkt?
d Welke natuurlijke factoren hebben de afstroming van regenwater naar het gebied dat bedoeld is bij vraag b, versterkt?
e Worden er doeltreffende maatregelen genomen tegen de overstromingen?

Opdracht 19 Overurbanisatie in Jakarta I

Gebruik voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 3 de tekst uit het theoriegedeelte, de inleiding van het hoofdstuk, figuur 2.11 en W13 en W14.
Beantwoord de vragen a t/m d en geef dan antwoord op onderzoeksvraag 3.
Illustreer je antwoorden in de PowerPoint-presentatie met cijfers en foto's.

Een van de manieren om de overurbanisatie tegen te gaan, is verbeteringen aan te brengen in de stedelijke infrastructuur. Dit gebeurt met verschillende projecten.

Onderzoeksvraag 3

Op welke wijze en in welke mate dragen deze projecten bij aan een verbetering in de situatie van de overurbanisatie?

a Wat waren de doelstellingen van de projecten op het gebied van de stedelijke infrastructuur en wat waren die van de Kampung Improvement Program (K.I.P.)?
b Wat hebben elk van de verschillende subprojecten te maken met de aanpak van overurbanisatie?
c Hoeveel procent van het totale aantal mensen heeft geprofiteerd van de projecten?
d Waarom worden de doelstellingen bij een aantal subprojecten, zoals die van de K.I.P., wel gehaald en bij andere projecten niet?

Manila

Opdracht 20 Groei van Manila I

Gebruik voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 1 de tekst uit het theoriegedeelte over Manila, figuur 2.1, 2.13, 2.14, 2.15 en 2.16 en W8C, W9, W10 en W15.
Beantwoord de vragen a t/m d en geef dan antwoord op onderzoeksvraag 1.
Illustreer je antwoorden in de PowerPoint-presentatie met een zelfgemaakte kaart, een grafiek en foto's.

W8A De bevolkingsontwikkeling van Bangkok tussen 1950 en 2015.

Jaar	Bevolking 1950-2015	Percentage van de stedelijke bevolking 1950-2015	Percentage van de totale bevolking 1950-2015
1950	1.360.000	66,1	6,9
1955	1.712.000	65,6	7,5
1960	2.151.000	64,6	8,1
1965	2.585.000	64,4	8,3
1970	3.110.000	64,8	8,6
1975	3.842.000	62,0	9,4
1980	4.723.000	60,2	10,3
1985	5.279.000	58,5	10,4
1990	5.901.000	57,6	10,8
1995	6.596.000	58,3	11,2
2000	7.372.000	59,2	11,7
2005	8.140.000	58,8	12,2
2010	9.100.000	55,6	13,6
2015	10.143.000	50,3	14,3

Onderzoeksvraag 1

Op welke wijze is Metro Manila van 1950 tot nu in bevolking en ruimtegebruik uitgegroeid tot het huidige stedelijke gebied en hoe kun je dit verklaren?

a Hoe verliep vanaf 1950 de stedelijke en ruimtelijke ontwikkeling van Manila?
b Hoe is te zien en cijfermatig te onderbouwen dat Metro Manila een duidelijke primate city is?
c Welke samenhang kun je ontdekken tussen de ligging van de deelgebieden van Metro Manila en de bevolkingsdichtheid in het betreffende deelgebied? Illustreer je antwoord met behulp van een zelfgemaakte kaart (W15 en figuur 2.13).
d Verklaar de samenhang die beschreven is in c met behulp van de volgende factoren: ligging ten opzichte van het centrum van Manila, de eigen ligging (relatief, fysisch) en de grootte van het gebied.

Opdracht 21 Overstromingen in Manila I

Gebruik voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 2 de tekst van het theoriegedeelte, W16 met internetbronnen, GB 146 en atlaskaarten over het klimaat.

W8B De bevolkingsontwikkeling van Jakarta tussen 1950 en 2015.

Jaar	Bevolking 1950-2015	Percentage van de stedelijke bevolking 1950-2015	Percentage van de totale bevolking 1950-2015
1950	1.452.000	14,7	1,8
1955	1.972.000	17,0	2,3
1960	2.679.000	19,1	2,8
1965	3.297.000	19,6	3,1
1970	3.916.000	19,1	3,3
1975	4.814.000	18,5	3,6
1980	5.985.000	17,9	4,0
1985	6.788.000	15,6	4,1
1990	7.650.000	13,7	4,2
1995	9.161.000	13,0	4,6
2000	11.018.000	12,7	5,2
2005	13.156.000	12,6	5,8
2010	15.341.000	12,7	6,5
2015	17.268.000	12,6	6,9

Beantwoord de vragen a t/m d en geef dan antwoord op onderzoeksvraag 2.
Illustreer je antwoorden in de PowerPoint-presentatie met grafieken en foto's.

Onderzoeksvraag 2

Wat zijn de oorzaken en gevolgen van de zware overstromingen in Metro Manila en hoe kun je die verklaren?

a In welk jaargetijde en door welke oorzaak komen vaak zware overstromingen voor?
b Verklaar waarom juist de Filipijnen te maken hebben met deze oorzaak.
c Welke menselijke ingrepen verergeren de gevolgen van de overstromingen?
d Wat zijn de gevolgen?

Opdracht 22 Overurbanisatie in Manila I

Gebruik voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 3 de tekst van het theoriegedeelte, W17 met internetbronnen, GB 146 en figuur 2.16.
Beantwoord de vragen a t/m d en geef dan antwoord op onderzoeksvraag 3.

W8C De bevolkingsontwikkeling van Manila tussen 1950 en 2015.

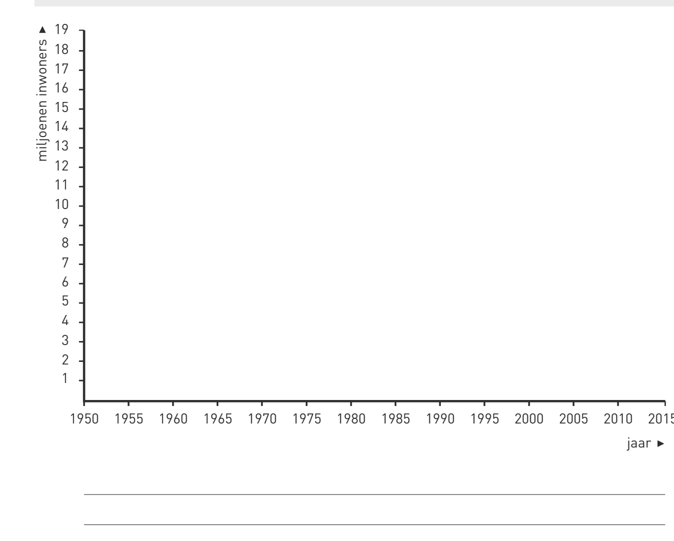
Jaar	Bevolking 1950-2015	Percentage van de stedelijke bevolking 1950-2015	Percentage van de totale bevolking 1950-2015
1950	1.544.000	28,5	7,7
1955	1.872.000	28,1	8,1
1960	2.274.000	27,7	8,4
1965	2.829.000	28,4	9,0
1970	3.535.000	29,3	9,7
1975	5.000.000	33,5	11,9
1980	5.955.000	33,1	12,4
1985	6.888.000	29,5	12,7
1990	7.973.000	26,8	13,1
1995	9.402.000	22,5	13,8
2000	9.950.000	22,5	13,2
2005	10.684.000	20,6	12,9
2010	12.400.000	19,6	12,6
2015	14.800.000	19,0	14,3

Illustreer je antwoorden in de PowerPoint-presentatie met grafieken en foto's.

De overurbanisatie in Manila heeft grote gevolgen voor de drinkwatervoorziening.

Downloaden en printen!

W9 De bevolkingsontwikkeling in de drie megasteden tussen 1950 en 2015.

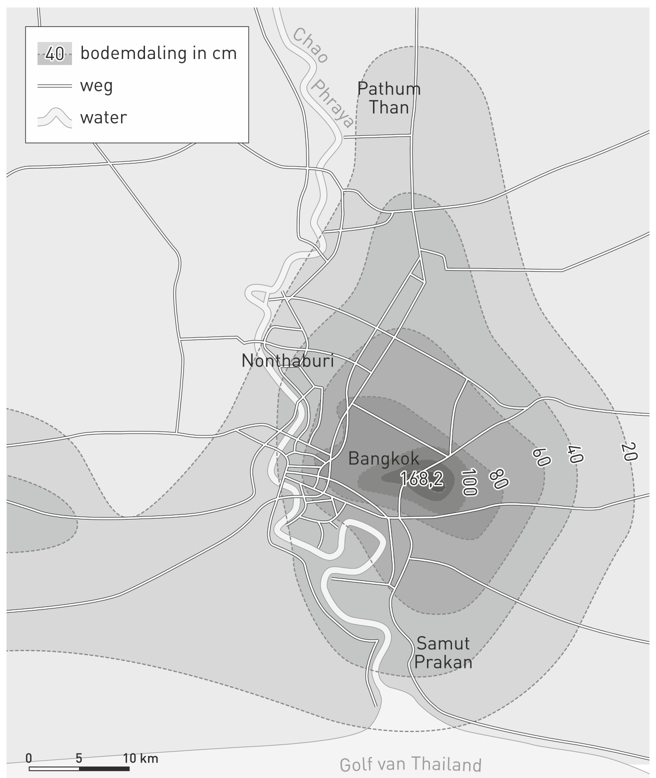


Overnemen in je schrift!

W10 Bevolkingsaantallen van en verhoudingen tussen enkele steden.

Land	Eerste stad	Tweede stad	Verhouding eerste/tweede stad
Thailand	...	...	...
Indonesië	...	...	...
Filipijnen	...	...	...

W11 Dalend grondgebied rondom Bangkok tussen 1933 en 1990.



NB De afgelopen tien jaar is de bodem van Bangkok gemiddeld 2 tot 5 cm per jaar gedaald.

Onderzoeksvraag 3

Welke relatie bestaat er tussen overurbanisatie en de drinkwatervoorziening in Manila en worden er voldoende maatregelen genomen om de situatie te verbeteren?

a Waar halen de mensen hun drinkwater vandaan?
b Welke problemen doen zich voor bij de drinkwatervoorziening in Manila?
c Welke maatregelen heeft men genomen om de drinkwatervoorziening te verbeteren en wat zijn de resultaten daarvan?
d Vind jij dat de overheid dit probleem op de juiste wijze aanpakt? Beargumenteer je antwoord.

W12 Jakarta overstroomt.

De overstromingen in Jakarta hebben begin februari 2007 bijna driekwart van de stad onder water gezet. In het nabijgelegen Bogor viel binnen 12 uur 400 mm water. Het water overspoelde complete stadswijken, markten, bedrijven, ziekenhuizen en regeringsgebouwen. Ook de welgestelde wijken werden deze keer getroffen. Het water stond op sommige plekken een paar meter hoog. Het openbare leven in de stad kwam deels tot stilstand. Er zijn 80 doden te betreuren door verdrinking en elektrocutie, waarvan 48 in Jakarta en de overige in Bakasi en Tangerang. 340.000 mensen werden dakloos.

In het regenseizoen zijn overstromingen in Jakarta de normaalste zaak van de wereld, maar niet op deze schaal. Er zijn echter andere belangrijke oorzaken. Ongebreidelde nieuwbouw en falende stadsplanning hebben Jakarta veranderd in een betonnen bak, waarin water dat eenmaal gevallen is, geen kant meer op kan. Omdat er geen groen meer over is, kan het water de grond niet in. Rioolbuizen om het regenwater weg te werken, zijn er ook niet. De hoofdstad loost zijn afvalwater op kali's, stinkende stroompjes. Heftige regens in Bogor, 40 km bergopwaarts, hebben de kali's en 13 rivierbeddingen die door Jakarta lopen, doen overstromen. Elk jaar opnieuw belooft de gouverneur van Jakarta hier een einde aan te maken. Er worden maatregelen genomen. Illegale krottenwijken aan de oevers van de kali's worden plat gebulldozerd, een tankstation wordt gesloten en een voetbalstadion gesloopt om plaats te maken voor 'openbaar groen'. Veel helpt dat niet, omdat tegelijkertijd in het 'groene' complex Senayan, in het hart van de stad, meer glazen woon- en kantoortorens verrijzen dan ooit tevoren. Een plan om een nieuw afwateringskanaal te graven, ligt al sinds koloniale tijden op de tekentafels – en daar blijft het voorlopig ook liggen.

De milieuminister schreef de watersnood toe aan overtreding van de milieuregels bij de uitgifte van bouwvergunningen. Er zijn te veel winkelcentra gebouwd in de laaggelegen plekken langs de rivier. Volgens gouverneur Sutiyoso van Jakarta, die zware kritiek kreeg toen zich vijf jaar geleden overstromingen voordeden, is ontbossing in de omgeving van de hoofdstad de oorzaak. Door deze ontbossing zijn volgens hem wateropvanggebieden verloren gegaan. Ook noemde hij het een jaarlijks terugkerend, natuurlijk fenomeen. De schade bedraagt ten minste € 350 miljoen. Ondertussen is het water gezakt en zijn de inwoners begonnen om hun huizen en straten van modder te ontdoen.

W13 Project in de BOTABEK-regio.

Sinds de Aziëcrisis heeft men een project opgestart om een aantal problemen in de stedelijke infrastructuur in de BOTABEK-regio aan te pakken. Het doel was om veel mensen te bereiken met de subprojecten, zodat hun levensstandaard werd verbeterd. Bovendien was het de bedoeling de managementcapaciteiten van de verschillende districten op het gebied van water en infrastructuur te verbeteren. Daarbij moest ook lokaal gezocht worden naar investeringen en bestuurskwaliteiten. Na de einddatum in 2003 moesten de projecten afgerond zijn en zelfstandig kunnen worden onderhouden. De resultaten zijn in een evaluatie beschreven. In W14 staan enkele gegevens.

W14 Gegevens over het project in de BOTABEK-regio 2003.

Subproject	Aantal mensen dat zou moeten profiteren van het project	Aantal mensen dat in 2003 van het project profiteert	Bereikt resultaat (%)	Kosten bijgedragen door het buitenland (US$ miljoen)	Kosten bijgedragen door lokale initiatieven (US$ miljoen)	Totale kosten (US$ miljoen)
wateraanbod	380.145	228.825	60,2	1,23	9,18	10,41
sanitaire voorzieningen	2.445.500	1.703.334	69,7	0,07	1,22	1,29
afvalverwerking	3.408.845	2.372.795	69,6	0,4	4,86	5,26
drainage	7.803	7.803	100,0	0,76	3,98	4,74
stedelijke wegen	–	–	–	4,41	21,9	26,31
KIP	34.374	52.232	152,0	0,07*	0,89*	0,96*
MIIP	12.156	12.156	100,0			
busstations	3.299	3.229	100,0	0,52	3,31	3,83
onderhoud, counseling, stafkosten, rente, enz.				15,52	5,7	21,21
totaal	6.288.823	4.380.444	69,7	22,98	51,59	74,57

KIP: Kampung Improvement Program.
MIIP: Marktverbeteringen.

* geldt voor KIP en MIIP samen.

Downloaden en printen!

W15 Bevolkingsdichtheden in Metro Manila.



W16 Overstromingen in Manila.

De Filipijnen worden zeer vaak getroffen door tropische orkanen, tyfoons. Een van de ergste orkanen was Ketsana die in september 2009 over de stad Manila trok. 80% van de stad kwam onder water te staan. Er vielen meer dan 700 doden te betreuren. De stad ligt in een moerasachtig gebied dat wordt doorsneden door talloze beekjes. De snelle urbanisatie heeft geleid tot de bouw van vele slums in gebieden die eigenlijk ongeschikt zijn voor bewoning. De infrastructuur op het gebied van wonen, drainage en watervoorzieningen is zeer gebrekkig.

Het water van de orkaan raasde door de steegjes en voerde afval, woningen en auto's mee. Het afval vormt een van de problemen, omdat vele afvoerbuizen verstopt zijn met plastic afval. De schade is zeer groot. De waarschuwingen kwamen voor veel mensen te laat. De regering wordt verweten te weinig te doen aan de drainage en watervoorzieningen in de stad. Er zijn plannen voor verbeteringen in de afvoersystemen en om een aantal overheidsgebouwen uit het drukke CBD te verplaatsen naar veiliger plekken. Maar er is een groot gebrek aan geld voor de uitvoering van deze plannen.
Op de volgende sites kun je meer lezen over deze orkaan, over het aantal orkanen dat de Filipijnen de afgelopen jaren heeft getroffen en waarom de stad de zware regenval zo slecht kan verwerken.

- en.wikipedia.org/wiki/Typhoon_Ketsana
- en.wikipedia.org/wiki/Category:Typhoons_in_the_Philippines
- www.iias.nl/iiasn/31/IIASN31_11.pdf

W17 Waterleidingen in Manila.

Veel mensen in Manila beschikken niet over schoon drinkwater. In de slums zijn veel huishoudens niet aangesloten op het waterleidingnetwerk en moeten de mensen duur flessenwater kopen of gebruikmaken van de vieze stroompjes in hun wijk. Zo is in de wijk Beasa in de stad Quezon City 60% van de 6.000 inwoners afhankelijk van waterverkopers.

De waterverkopers betrekken hun water uit vaak zeer diepe putten of legale of illegale leidingen. Omdat dit water zo duur is, halen de bewoners hun water soms uit vervuilde, ondiepe putten. Door de zeer snelle urbanisatie is het voor de overheid bijna ondoenlijk om deze infrastructuur met de gebrekkige, aanwezige geldmiddelen te verbeteren.
Wat de gevolgen hiervan zijn voor de gezondheid, lees je in het artikel op de website: ipsnouvelles.be/news.php?idnews=3718.
Toch zijn er hoopgevende projecten die voor de arme bevolking in de slums worden uitgevoerd. Hierover lees je meer in de twee artikelen op de sites:

- www.source.irc.nl/page/36589
- 124.30.164.71/asciweb/kwa/site/Content%20Resources/PPP%20in%20water%20services/Water%20for%20Slums-PPP%20Manila.pdf.

Opdracht 23 Terugblik op paragraaf 2.2 K

a Noteer de belangrijkste verschillen in stedelijke groei tussen Bangkok, Jakarta en Manila.
b Noteer twee overeenkomsten in de stedelijke groei tussen de drie steden.
c In welke twee steden hebben de overstromingen dezelfde oorzaak? Wat is die oorzaak?
d Wat is de belangrijkste natuurlijke oorzaak voor de vele overstromingen in de stad die niet genoemd is bij c?
e Noteer vier problemen door de overurbanisatie voor de drie steden.

Online extra
Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.





2.3 Het platteland en de voedselvoorziening

Rijstbouw

Al eeuwenlang wordt de rijst in Thailand eerst in zaaibedden gezaaid en na drie weken met de hand in kaarsrechte rijen in het omgeploegde veld uitgezet. Wanneer de rijst na drie maanden rijp is, oogsten de vrouwen de aren met behulp van een mes. Op een dekzijl slaan ze met stokken de korrels uit de aren. Tegenwoordig zie je steeds vaker dat de rijst met machines rechtstreeks in grote, ondergelopen velden wordt gezaaid. En moderne maaimachines halen de oogst in één keer binnen.

Werkgelegenheid in de landbouw

▶ Voor de koloniale tijd werkte het overgrote deel van de bevolking in Zuidoost-Azië in de landbouw op kleine agrarische bedrijfjes voor de zelfvoorziening. Tijdens de koloniale periode werden grootschalige, commerciële bedrijven opgericht en werd er ook voor de export geproduceerd. Deze plantages met koffie, fruit, hout en rijstbouw leverden tijdens en na de kolonisatie de grootste bijdrage aan het BBP.

● In figuur 2.17 is te zien dat Indonesië in 1960 relatief het meest verdiende met de landbouwsector. Daarnaast leverde de winning van ruwe delfstoffen ook nog een behoorlijk percentage op. Vanaf het begin van de zeventiger jaren van de vorige eeuw nam het belang van de landbouw af door de opkomst van de industrialisatie. In de jaren negentig van de vorige eeuw overstegen in Indonesië de verdiensten in de industrie die van de landbouw. In Thailand gebeurde dit al vanaf 1980.

● De industrialisatie leidde tot migratie naar de grote steden. De werkgelegenheid in de landbouw daalde tot 35 à 45%. Dit proces wordt de-agrarisatie genoemd. Ook al zijn er nu veel gemechaniseerde bedrijven, de kleinschalige, arbeidsintensieve en kapitaalsextensieve landbouwbedrijfjes komen nog veel voor. Daar wordt geproduceerd voor het eigen gezin en is het overschot bestemd voor de lokale markt. De modernisering vindt dus niet overal plaats.

> zelfvoorziening
> commerciële bedrijven

Groene revolutie

▶ De wereldbevolking nam na de Tweede Wereldoorlog snel toe. Het was van belang om de productiviteit in de landbouw te verhogen om de wereldvoedselvoorraad op peil te houden. Dit is te verwezenlijken door intensivering in de landbouw, modernisering van de bedrijven en met name de toepassing van de groene revolutie.

● In Zuidoost-Azië introduceerde men vanaf 1965 nieuwe rijst- en tarwevariëteiten met hoge opbrengsten (HYV's = high yielding varieties). Voor deze soorten was het gebruik van bestrijdingsmiddelen, veel kunstmest en een goede irrigatie een vereiste. De resultaten van deze groene revolutie verschillen van land tot land.

> de-agrarisatie
> groene revolutie

	Thailand						Indonesië					
	BBP per sector in procenten 1960-2010					Percentage werkzaam in de beroeps-sector	BBP per sector in procenten 1960-2010					Percentage werkzaam in de beroeps-sector
	1960	1970	1980	2003	2010	2010	1960	1970	1980	2004	2010	2010
landbouw en visserij	36,4	25,9	23,2	9,8	10,4	42,4	51,5	44,9	24,0	16,9	16,5	38,3
industrie en mijnbouw	12,5 en 6	15,9 en 9,4	21,5 en 7,2	30,0 en 14	45,6	19,7	9,2 en 5,8	10,3 en 8,4	13 en 28,7	45,6	46,4	12,8
diensten	45	48,8	48,1	46,3	44	37,9	33,5	36,4	34,3	37,6	37,1	48,9

Figuur 2.17 Procentuele verdeling van het BBP en de beroepsbevolking over de drie sectoren in Thailand en Indonesië.

■ De rijstproductie per hoofd van de bevolking in Indonesië steeg spectaculair van 153 kg in 1969 tot 250 kg in 1990, waarna de productie per hoofd van de bevolking vrij constant is gebleven (figuur 2.18).

■ In Thailand ligt de productie per inwoner tegenwoordig veel hoger, namelijk rond de 420 kg. Dit heeft te maken met het veel lagere bevolkingsaantal in dit land. Thailand kan bijna de helft van zijn rijstoogsten exporteren. In Indonesië was, in vergelijking met de Filipijnen en Thailand, intensivering zeer noodzakelijk, omdat er op met name Java geen mogelijkheden waren het landbouwgebied uit te breiden.

● De regeringen van Indonesië en de Filipijnen boden verschillende programma's ter ondersteuning van de boeren aan. De eerste ervaringen leerden namelijk dat de kleine boeren niet genoeg geld hadden om de kunstmest, de bestrijdingsmiddelen en het zaaigoed te betalen. Met kortlopende, goedkope leningen en voorlichting konden zij toen ook profiteren. In Thailand is de voedselproductie juist door uitbreiding van de landbouwgebieden en verbeterde irrigatie verhoogd. De gemiddelde opbrengst per hectare is echter lager dan in Indonesië of de Filipijnen (figuur 2.18). Dit komt doordat in Thailand veel gebruik wordt gemaakt van traditionele rijstvarianten voor de droge rijstteelt.

Nadelen

▶ De nieuwe teeltmethoden hebben niet alleen positieve effecten (productieverhogingen); er kleven ook bezwaren aan. Op de lange termijn bleek de groene revolutie niet zo groen te zijn. Door het intensieve gebruik van chemicaliën werd het milieu zware schade toegebracht. De planten- en diersoortenrijkdom in de omgeving van de velden kwam in gevaar. De toegenomen irrigatie ontregelde de natuurlijke waterhuishouding, omdat erg veel water aan de ondergrond wordt onttrokken. Omdat de bodems het hele jaar door in gebruik zijn, raken ze uitgeput. Daarnaast heeft de groene revolutie op sociaal terrein hard toegeslagen, doordat de tradities op het platteland werden aangetast. Het systeem in Indonesië – dat vrouwen met kleine mesjes in twee of drie keer gemeenschappelijk de rijst oogstten en dat de derde oogst vaak voor de weduwen en armen bestemd was – verdween. Mannen

	Thailand				Indonesië				Filipijnen			
	1985	1990	2000	2010	1985	1990	2000	2010	1985	1990	2000	2010
opbrengst (ton per ha)	2,1	2,0	2,3	3,0	3,9	4,3	4,4	4,5	2,6	3,0	3,1	3,6
productie (x 1.000 ton)	20.263	17.193	23.402	27.800	39.032	45.178	51.000	58.078	8.805	9.885	12.415	14.500
productie (kg per capita)	390	325	380	422	235	250	250	242	115	115	120	-
export (ton)	4.061.715	4.017.079	6.838.900	9.013.000	258.712	1.911	2.700	-	58	2	-	-

Figuur 2.18 Gegevens over de rijstproductie in drie landen tussen 1985 en 2010.

namen de oogst over en doen dit individueel met de zeis, waardoor alles tegelijk van het veld wordt gehaald en er voor de armen niets meer overblijft.

Toekomstvisies ten aanzien van de landbouw

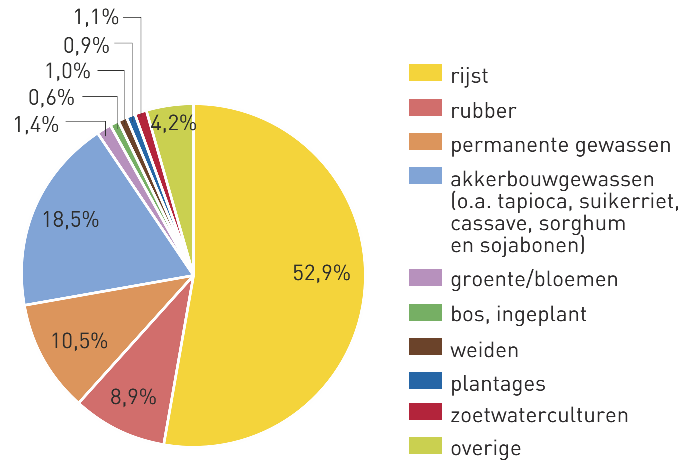
▶ Er zijn veel verschillende meningen over de toekomstmogelijkheden van de landbouw op de wereld. Je kunt ze ruwweg in twee groepen verdelen. Aan de ene kant heb je een groep wetenschappers die pleit voor genetische modificatie (GM). Met de toepassing van deze techniek zullen de oogsten nog groter kunnen worden. De rijstopbrengst van gemiddeld 3,7 ton/ha zou misschien wel kunnen toenemen tot 10 à 15 ton/ha. Aangezien met GM ingegrepen wordt in de erfelijke eigenschappen van levend materiaal, is men soms op basis van morele argumenten tegen deze toepassing. Grootschalige toepassing heeft dezelfde sociale nadelen als de toepassing van de groene revolutie. Daarnaast zijn de gevolgen voor het milieu nog niet duidelijk. Men weet niet of de toepassing van nieuwe gewassen het natuurlijk evenwicht zal verstoren op en nabij de velden. Andere wetenschappers kiezen voor een terugkeer naar de traditionele landbouwmethoden. Door teeltmenging, groenbemesting en lokale zaadsoorten zou men op duurzame wijze langere tijd akkerbouw kunnen uitoefenen op dezelfde akker. De bodem wordt op deze wijze namelijk niet uitgeput. De duurzame werkwijze komt het milieu ten goede en er wordt weer meer gebruikgemaakt van lokale kennis. Of deze methode genoeg voedsel zal opleveren voor de groeiende bevolking, zal moeten blijken.

Landbouw in Thailand

▶ In Thailand wordt 65% van het landoppervlak, zo'n 20 miljoen ha, gebruikt voor de landbouw. Rijst vormt daarbij, qua oppervlakte, het belangrijkste gewas (figuur 2.19). Thailand heeft verschillende landbouwzones, afhankelijk van het klimaat en het reliëf (figuur 2.20).

- Het zuidelijke deel is niet zo geschikt voor de rijstteelt, omdat de grond er vrij zuur is; slechts 6% van de rijstproductie komt uit deze regio. Er worden verschillende gewassen verbouwd. Rubber vormt het voornaamste product. Langs de kusten zijn veel intensieve garnalenkwekerijen te vinden.
- In het centrale deel van Thailand vind je op de uitgestrekte vlakten, waar rivieren vruchtbare afzettingen hebben neergelegd, intensieve vormen van natte rijstteelt. Grote bedrijven, mechanisatie, ten minste twee oogsten per jaar en irrigatie zijn de belangrijkste kenmerken. Aangezien zich hier ook veel industrieën hebben gevestigd, is het in de drukke oogsttijden soms moeilijk genoeg landarbeidskrachten te vinden. Om die reden is de mechanisatie hier ver doorgevoerd. In de omgeving van Bangkok vind je steeds meer tuinbouw en boomgaarden.
- In het noordoosten is het droger en is de grond gevoelig voor erosie. De bedrijven zijn hier kleiner dan in het centrale gedeelte. Toch wordt hier 50% van de rijstproductie geteeld, waarvan 20% op geïrrigeerde velden.
- Het noordelijke reliëfrijke deel wordt, afhankelijk van de hoogte, gebruikt voor extensieve vormen van rijstbouw, bosbouw of voor intensieve rijstbouw. Alleen in de laaggelegen valleien vind je natte rijstbouw. Juist in dit gebied worden de traditionele varianten van droge rijst nog veel verbouwd (figuur 2.21). Uit dit gebied komt 20% van de rijst. Rondom de tweede stad van het land, Chiang Mai, wordt veel fruit en groente geteeld.
- De gearomatiseerde, traditioneel geteelde Thaise rijstsoorten zijn gewild op de exportmarkt en hebben een hoge kwaliteit. Ze leveren een relatief hoge prijs op. De binnenlandse vraag naar rijst is de laatste jaren gedaald, maar de buitenlandse vraag groeit nog steeds. Thailand is al jaren een van 's werelds grootste rijstexporteurs. Na een prijsdaling als gevolg van de Aziëcrisis zijn de prijzen de afgelopen jaren weer gestegen (figuur 2.22).

> genetische modificatie



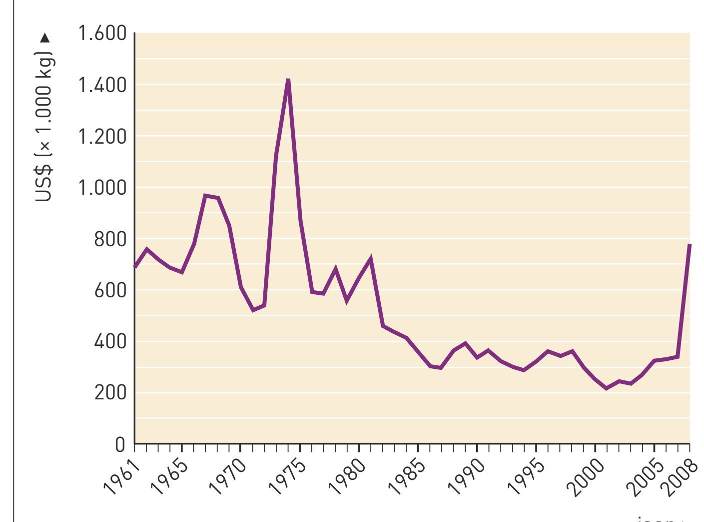
Figuur 2.19 De verdeling van de belangrijkste gewassen in Thailand.



Figuur 2.20 Landbouwzones in Thailand.



Figuur 2.21 Rijstoogst in Thailand.



Figuur 2.22 Prijsontwikkeling van rijst tussen 1960 en 2008.

Opdrachten 2.3

Deelvragen

4 Welke economische ontwikkelingen hebben zich voorgedaan in de plattelandsgebieden in Zuidoost-Azië en met name in Thailand?

5 Op welke wijze probeert men in Zuidoost-Azië en met name in Thailand de productiviteit in de landbouw te verhogen?

W18A Percentage van de beroepsbevolking in Thailand, werkzaam in de drie sectoren, tussen 1971 en 2010.

Sector	1971	1980	1994	2000	2003	2010
landbouw	77,8	70,7	55,9	49	44,9	42,4
industrie	7,8	10,0	18,0	14	19,7	19,7
diensten	15,4	19,3	26,0	37	35,3	37,9

W18B Percentage van de beroepsbevolking in Indonesië, werkzaam in de drie sectoren, tussen 1976 en 2010.

Sector	1976	1980	1995	2002	2010
landbouw	61,6	55,9	52,3	44,3	38,3
industrie	8,4	9,9	11,5	18,8	12,8
diensten	30,1	34,2	36,3	36,3	48,9

Opdracht 24 Veranderingen in de landbouw K

Lees het theoriegedeelte van paragraaf 2.3 en bestudeer de figuren.

a Met welk begrip kun je figuur 2.17 en W18A en B in één woord samenvatten?

b Illustreer met behulp van cijfers uit W18 en figuur 2.17 de geringe rol die de landbouw in de economie van Thailand en Indonesië inneemt.

Opdracht 25 Rijstproducenten en rijstexporteurs K/I

a Zijn de landen die de meeste rijst produceren, ook de landen die de meeste rijst exporteren? Licht je antwoord toe met cijfers uit W19 en W20.

b Uit welke figuur uit het theoriegedeelte kun je opmaken of een land rijst kan exporteren? Licht toe.

c Hoe komt het dat Thailand een lagere rijstopbrengst per hectare heeft dan Indonesië, maar een hogere opbrengst per capita?

d Waardoor verdient Thailand relatief veel met de rijstexport? Gebruik in je antwoord het werkwoord specialiseren.

W19 Top 10 van rijstproducerende landen, 2009.

Land	Metrische tonnen (x miljoen)	Percentage van de wereldproductie
China	197	29
India	132	19,5
Indonesië	64	9,4
Bangladesh	45	6,6
Vietnam	38	5,6
Thailand	31	4,6
Myanmar	25	3,7
Filipijnen	14	2,1
Brazilië	10	1,5
Japan	9	1,3
overige landen	113	16,6
totaal	**678**	**99,9**

W20 Top 10 van rijstexporterende landen, 2010.

Land	Metrische tonnen (x 1.000)	Percentage van de wereldexport
Thailand	10.000	32,8
Vietnam	5.500	18,0
Pakistan	3.150	12,4
V.S.	3.800	10,3
India	2.000	6,6
China	1.500	4,9
Myanmar	800	2,6
Cambodja	800	2,6
Uruguay	750	2,5
Brazilië	650	2,2
overige landen	1.050	3,5
totaal	**30.000**	**98,4**

Opdracht 26 Groene revolutie vanuit verschillende dimensies K/I/V

a Wat is het verschil tussen groene revolutie en genetische modificatie?

Overnemen in je schrift!

W21 Groene revolutie vanuit vier dimensies benaderd.

Dimensie	Voordeel	Nadeel
...	...	...
...	...	...
...	...	...
...	...	...

Lees in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen achter in dit boek de tekst onder kop 4C: verschijnselen bekijken vanuit verschillende dimensies.

b Neem W21 over en zet in de eerste kolom onder elkaar de vier dimensies (invalshoeken) vanwaaruit je de groene revolutie kunt benaderen.

c Noteer in W21 vervolgens achter elke dimensie een voordeel en een nadeel van de uitvoering van de groene revolutie.

Opdracht 27 Genetische modificatie K/I/V

a Waarom is volgens een groep wetenschappers de toepassing van genetische modificatie in de landbouw noodzakelijk?

b Op welke wijze kan men dit volgens een andere groep wetenschappers bereiken?

Lees in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen achter in dit boek de tekst onder kop 2D over waarderende vragen.

c Wat is jouw eigen mening over de twee visies bij a en b? Geef daarover een afgewogen oordeel.

Opdracht 28 Biologische rijst K/I

Lees W22.

a Zoek in de atlas de stad Surin in Thailand op. Het beschreven gebied ligt in de omgeving van deze stad. Tot welke landbouwregio (tekst theoriegedeelte) behoort dit gebied?

b Op welke wijze werd er geproduceerd voordat de boeren overgingen op biologische rijstteelt?

c Waarom leidde dit niet tot de gewenste productieverhoging in dit gebied?

d Noteer de overige nadelen die de boeren ondervonden.

e Tot welke van de twee visies voor toekomstige landbouwontwikkelingen behoort de gekozen productiewijze? Licht je antwoord toe.

W22 Biologische rijst.

De boeren van de coöperaties in NAG-Surin en Yasothorn in Thailand kiezen radicaal voor biologische rijstteelt. Hun rijst wordt geëxporteerd door GreenNet, een partnerorganisatie van Oxfam-Novib.

Toen een aantal boeren op biologische rijstteelt wilde overschakelen, verklaarde de rest van het dorp hen voor gek: 'Een echte man gebruikt pesticiden en chemische meststoffen.' Thailand moest op de trein van de vooruitgang springen, en daar hoorden verbeterde zaden en kunstmatige onkruidverdelgers bij. De boeren merkten echter dat de vissen die in de rijstvelden leven, en die ze vingen om op te eten, stilaan verdwenen. Bovendien hadden ze ieder jaar meer kunstmest nodig om evenveel rijst te oogsten. Het kostte hun meer dan het opbracht, want ook de zaden werden steeds duurder. Veel boeren staken zich in de schulden en verloren de liefde voor hun werk en hun land.

Vijfendertig families brachten geld samen om een schuur op te trekken waar de afvalstoffen van dieren, eten en oogst werden verwerkt tot organische compost. Het eerste jaar strooiden ze meer dan honderd ton op de velden. Tegenwoordig hebben ze aan drie ton per jaar voldoende. De bodem wordt vanzelf weer rijker. 'De voordelen van biologische rijstteelt zijn huizenhoog,' vertelt een boer. 'Als ik me vroeger blesseerde, begon die wond altijd vreselijk te etteren omdat ik de hele dag met mijn voeten in het gif stond. Ik kreeg last van astma, van een droge keel, ik kon nachtenlang hoesten door 35 jaar lang onbeschermd kunstmest uitstrooien. Nu voel ik me beter en mijn rijst is van een betere kwaliteit. De graantjes ontwikkelen zich volledig en het percentage gebroken korrels is aanzienlijk gedaald.' De volle rijst Hom mall is in Thailand bekend als een kwaliteitsrijst. Het is een traditioneel ras, bestand tegen ziekten en plagen.

Online opdrachten

Opdracht 29 Landbouwmogelijkheden in Thailand K/I

a Neem W23 over en noteer in de tweede kolom de belangrijkste gewassen in de verschillende landbouwzones in Thailand. Gebruik de tekst uit het theoriegedeelte.

b Geef voor elk gebied in W23 aan welke klimaten daar voorkomen (gebruik de GB).

Bekijk de volgende site van de wereld landbouworganisatie FAO: www.fao.org/countryprofiles/. Zoek bij 'Select a country' Thailand op. Klik rechtsonder onder de kop 'Maps', op 'More maps'. Kies vervolgens de kaart 'Major environmental constraints' (beperkingen die de omgeving oplegt aan de landbouw). Klik op 'legend' voor de legenda.

c Noteer de betreffende beperking in W23 achter het betreffende gebied.

Klik op de site bij Thailand links op 'Natural resources' en vervolgens rechtsonder op 'Severity of human induced soil degradation' (ernst/mate van de bodemdegradatie, veroorzaakt door de mens).

d Zoek vervolgens op wat de stand van zaken in elk deelgebied ten aanzien van bodemdegradatie is. Noteer dit ook in W23.

Kijk bij 'More maps' of op www.fao.org/countryprofiles/maps.asp?iso3=THA&lang=en.

e Zoek nog twee andere factoren op die mogelijke problemen ten aanzien van de landbouw in de vier regio's zouden kunnen verklaren. Noteer de gevonden gegevens in W23.

f Verklaar nu aan de hand van W23 voor elke regio de mogelijkheden en beperkingen voor de landbouw.

VERDIEPING

Opdracht 30 Landbouwmogelijkheden in Zuidoost-Azië I

In deze opdracht ga je de beperkingen voor de landbouw vergelijken in alle Zuidoost-Aziatische landen.
Vorm groepjes van vier tot zes personen en verdeel de landen van Zuidoost-Azië onderling.
Bekijk de volgende site van de wereld landbouworganisatie FAO: www.fao.org/countryprofiles/. Zoek bij 'Select a country' het toegewezen land op. Klik rechtsonder, onder de kop 'Maps', op 'More maps'.
Kies vervolgens de kaart 'Major environmental constraints' (beperkingen die de omgeving oplegt aan de landbouw).
Klik op 'Legend' voor de legenda.

a Neem W24 over en kruis de drie beperkingen aan die het grootste oppervlak bestrijken. Noteer ook een schatting van het oppervlak (relatief).

b Beschrijf per land in kolom 7 kort hoe groot ongeveer het oppervlak is (procentueel) waar men gezien het klimaat een hoog potentieel aan landbouwmogelijkheden heeft.

Vergelijk onderling de resultaten van de Zuidoost-Aziatische landen.

c Welke twee landen hebben te maken met de meeste beperkingen ten aanzien van de landbouw? Om welke beperkingen gaat het dan?

d Welke twee landen hebben de minste beperkingen ten aanzien van de landbouw? Zijn dat ook de twee landen die procentueel een hoog potentieel aan landbouwmogelijkheden hebben?

W23 Invulschema landbouwgebieden in Thailand. **Overnemen in je schrift!**

Landbouwgebied	Belangrijkste gewassen	Klimaat (Köppen)	Beperkingen	Bodem-degradatie	Factor 1: ...	Factor 2: ...
Noord	...	...	...	...	...	...
Zuid	...	...	...	...	...	...
Centraal	...	...	...	...	...	...
Noordoostelijk rondom de twee grootste steden	...	...	...	...	...	...

W24 Invulschema landbouwmogelijkheden in een aantal Zuidoost-Aziatische landen. **Overnemen in je schrift!**

Land	Slechte bodems	Risico's door onregelmatige neerslag en gevaar voor kou	Steile hellingen en bergen	Ernstige tot zeer ernstige landdegradatie	Laag tot middelmatig potentieel door klimaat-omstandigheden	% van land-oppervlak onderhevig aan de drie belangrijkste beperkingen	% landoppervlak met hoog potentieel door klimaat-omstandigheden
...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...

Opdracht 31 Terugblik op paragraaf 2.3 K

Maak een begrippenweb met de volgende begrippen:
aantasting tradities – commerciële bedrijven
– de-agrarisatie – duurzame landbouw – ethische bezwaren
– groene revolutie – genetische modificatie – industrialisatie
– irrigatie – hoge opbrengsten – mechanisatie – specialisatie
– traditionele teeltmethoden – veel kunstmest en pesticiden
– zelfvoorziening

Online extra

Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.



2.4 De verstrengeling van stad en platteland in Thailand

Verstedelijking

In Thailand rukt de stedelijke uitbreiding op ten koste van het platteland. Vroeger zag je natte rijstvelden, doorsneden met kleine kanalen voor de bevloeiing en zandwegen. Na de oogst speelden kinderen met vliegers op de velden. Nu hebben de boeren die aan het wieden dan wel oogsten waren, echter plaatsgemaakt voor druk verkeer van vrachtauto's, brommers en bussen. Overal wordt gebouwd aan bruggen, winkels en nieuwe woonwijken. En kinderen spelen tegenwoordig liever games op de computers in de vele kiosken.



Figuur 2.23 Reclamezuilen met namen van internationale bedrijven langs de nieuwe uitvalsweg van Chiang Mai naar Doi Saket.

Verbondenheid tussen stad en platteland

▶ Tegenwoordig zijn er nog maar weinig gebieden te vinden die een autonome ontwikkeling doormaken. Door de economische ontwikkelingen in de landen van Zuidoost-Azië zijn de relaties tussen stad en platteland sterk toegenomen. De steden groeien als kool dankzij hun aantrekkingskracht en de pushfactoren op het platteland. Dit proces van urbanisatie in Thailand verloopt minder planmatig dan in Nederland. Rondom Bangkok en Chiang Mai en de andere steden wordt steeds meer grond aangekocht en gebruikt voor winkels, infrastructuur, industrieparken, woningen, golfbanen, stuwmeren voor de drinkwatervoorziening voor de stedelijke bevolking en krachtcentrales (figuur 2.23). Het platteland wordt zo opgeslokt door allerlei bouwactiviteiten. Er is een grote concurrentiestrijd om het ruimtegebruik.

> autonome ontwikkeling

Afroming arbeid

▶ Toen de industrie vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw steeds belangrijker werd, richtten de overheid en de privé-investeerders zich steeds minder op de landbouw. De vele textiel-, elektronica- en autofabrieken hadden goedkope arbeiders nodig. Het platteland leverde de arbeiders die op grote schaal naar de stad trokken. Zelfs grote landbouwbedrijven die hun geld hadden geïnvesteerd in grote, moderne bedrijven – agribusiness – gingen investeren in andere sectoren. Suikerfabrikanten kochten hotels. Rijstfabrikanten kochten in Bangkok winkelcentra of investeerden in de telecommunicatie. Daarnaast kon men in deze jaren veel geld verdienen in de onroerendgoedsector. Dit alles ging ten koste van de investeringen in landbouwgebieden en wordt dan ook beschouwd als afroming van kapitaal en goederen uit de agrarische sector. Tussen 1985 en 1995 daalde het aantal boeren in centraal Thailand van 3,5 miljoen naar 2,5 miljoen mensen. De afroming van arbeid leidde tot een verlies voor de dorpen, omdat met name de jongeren wegtrokken.

● Een deel van de laaggeschoolde migranten vond een baan in een van de vele fabrieken. Grote bedrijven besteden een deel van hun productie uit aan lokale, kleine fabrieken: subcontracting. Nike laat bijvoorbeeld de massaproductie van goedkopere schoenen in lagelonenlanden verzorgen door lokale fabrieken. De lokale fabriek opereert onder eigen naam, maar het productieresultaat moet voldoen aan de eisen van Nike. Op deze manier werd er onder andere gewerkt in de textiel- en elektronica-industrie in Thailand door fabrieken uit Taiwan, Japan en Zuid-Korea. Zijn er in andere landen nog goedkopere arbeidskrachten te verkrijgen, dan verplaatsen deze footloose bedrijven zich gemakkelijk naar het buitenland (figuur 2.24). Arbeiders kunnen zo van het ene moment op het andere moment op straat gezet worden.

● In het noordoosten zijn de fysische omstandigheden minder gunstig om het land gedurende het hele jaar te bebouwen. De grond is niet zo vruchtbaar en in de droge tijd zijn de mogelijkheden voor de landbouw beperkt. In de droge maanden trekken elk jaar een miljoen boeren naar Bangkok om daar tijdelijk werk te zoeken. Na vier maanden keren ze dan weer terug naar hun woonplaatsen in het noordoosten. Deze circulaire migratie is ook een vorm van afroming van arbeid.



Figuur 2.24 Protesten tegen het verplaatsen van een fabriek (subcontracting naaimachines) vanuit Thailand naar China (8 oktober 2006). Veel mensen stonden van de ene op de andere dag op straat.

> agribusiness
> afroming van kapitaal en goederen
> afroming van arbeid
> subcontracting
> circulaire migratie

Kansen voor het platteland

▶ In de gunstiger gelegen landbouwgebieden investeerden boeren in mechanisatie en toepassing van chemicaliën. De toenemende vraag naar voedsel vanuit de grote steden en het buitenland leidde steeds vaker tot een keuze van andere gewassen. Voor een bedrijf dicht bij Bangkok was het aantrekkelijk om fruit en groenten te gaan verbouwen in plaats van rijst. Of men koos voor maïs en andere soorten veevoer voor de export.

■ Andere boeren, met name in het zuiden, veranderden hun natte rijstvelden in vijvers met zeewater voor de teelt van tijgergarnalen. In twee jaar tijd kon dit meer winst opleveren dan een heel leven lang rijst verbouwen. Maar de risico's, zoals de kans op verzilting en vervuiling van de grond, waren groot.

■ Rondom de stad Chiang Mai werden de rijstvelden in de vlakten omgezet in boomgaarden met lychees en andere vruchten voor de stadsmarkt en de export naar China. Ook in het noordoosten van Thailand kwam men tegemoet aan de wensen van de consumenten in de stad en het westen door jasmijnrijst te gaan telen. De stadsbevolking en het buitenland verkiezen deze soort boven de traditionele rijstsoort.

■ Vanaf begin twintigste eeuw werden er al orchideeën gekweekt in Thailand. Met de toenemende welvaart in de steden is de vraag naar deze prachtige bloemen sterk gestegen. Met name in de omgeving van Bangkok wordt sindsdien goed verdiend met de teelt ervan (figuur 2.25).



Figuur 2.25 Orchideeënkwekerij in Thailand.

Afgeleide ontwikkeling

▶ Deze vormen van positieve afgeleide ontwikkeling in de plattelandsgebieden boden de plattelandsbevolking kansen. Door zich meer te richten op de specifieke wensen van de stedelijke bevolking en het buitenland, konden kleine boerenbedrijfjes in de nabijheid van de steden overleven en werden ze commerciëler. De kinderen van de boeren kwamen zo in de gelegenheid onderwijs en werk te zoeken in de stad, maar bleven op het platteland wonen. Dit beperkte de migratiestroom.

● Toen ook de industrieën uit de steden wegtrokken en zich juist meer in de nabijheid van de mogelijke arbeiders in het suburbane gebied gingen vestigen, konden de industriearbeiders dagelijks heen en weer pendelen naar hun werk of in ieder geval in de weekenden terugkeren naar hun gezin. Zo werd voorkomen dat de braindrain door permanente migratie blijvend werd. De familiebedrijven kregen meer inkomen, en creëerden op deze manier weer meer mogelijkheden voor lokale bedrijvigheid, zoals winkels, garages en karaoke restaurants. Deze ontwikkelingen doen zich nog steeds voor.

Probleemgebieden

▶ De gebieden die niet in de omgeving van de grote steden liggen en de minder vruchtbare gebieden hebben het veel moeilijker. Sinds de jaren zeventig van de twintigste eeuw daalden wereldwijd de prijzen voor landbouwproducten zoals rijst, cassave en maïs. Er trad ruilvoetverslechtering op. Zo kost in Thailand een tweetaktmotor (een van de belangrijkste vervoermiddelen voor de plattelanders (figuur 2.26)) tegenwoordig drie tot vijf keer zoveel zakken rijst als dertig jaar geleden. Juist in de afgelegen gebieden kon men moeilijk van gewaskeuze veranderen en bleef men de producten verbouwen die met de sterkste prijsdalingen te maken kregen. Veel boeren raakten in de schulden. De regering probeerde maatregelen te nemen door ook in die gebieden een verscheidenheid aan gewassen voor te schrijven, maar dat bleef zonder veel resultaat.

● Een aantal boeren in de bergachtige streken in het noorden trok zich terug uit de markteconomie en probeerde weer over te gaan op gemengde bedrijven voor de zelfvoorziening. Andere boeren overleefden door naast hun boerenbedrijf ook te jagen, voedsel in de bossen te verzamelen en de jongeren naar de stad te sturen om bij te verdienen. Zo werd in 2003 meer dan tweederde van de huishoudelijke inkomens op het platteland buiten de boerderij verdiend (figuur 2.27).

> afgeleide ontwikkeling
> braindrain



Voor veel mensen is een motor, met of zonder zijspan, het ideale en noodzakelijke vervoermiddel. Je ziet er honderden in de Thaise steden. Handig om je naar het dorp of een nabijgelegen stad te vervoeren. Het is niet ongewoon om op één motor zonder zijspan een volwassene én vier kinderen voorbij te zien stuiven. In de steden kun je langs de files slalommen of bij groen licht met zijn tientallen tegelijk breed over de weg naar de overkant racen. Men draagt zelden een helm of goede schoenen. Op de bagagedrager of in het zijspan kun je van alles vervoeren, bijvoorbeeld huisraad bij een verhuizing, balen textiel en kratten vol met groenten voor de markt.

Figuur 2.26 Familievervoer.

Dreigende afbraak van de sociale samenhang in de dorpen

▶ Tijdens de Aziëcrisis in 1997 en 1998 keerden veel werklozen in Bangkok terug naar hun dorpen. Zo verplaatste de crisis zich vanuit de stad naar het platteland. De verdiensten op de boerderijen liepen in de daarop volgende jaren met 15% terug.

● Om de crisis te keren, probeerde in eerste instantie het Internationaal Monetair Fonds, dat onder voorwaarden financiële steun verleent aan landen met geldproblemen, hulp te verlenen. Dit deed het fonds met oude methoden, zoals exportbevordering, introductie van een vrijemarkteconomie en het aantrekken van buitenlandse investeerders. De projecten waren grootschalig en deden geen recht aan de vele boerengemeenschappen die op het platteland hun brood moesten verdienen. De tradities op het platteland werden genegeerd. Subsidies verdwenen en de prijzen voor de boeren daalden. Er dreigde armoede en hoge schulden, omdat er onvoldoende alternatieve werkgelegenheid was. Toen dit beleid niet werkte, kwam er onverwachte hulp van Japan. Veel cashgeld uit dit land werd direct naar de dorpen in met name het noordoosten gesluisd. De boerengemeenschappen konden daar kleinschalige arbeidsintensieve projecten mee financieren. Zo werd de aandacht weer verlegd naar de bescherming van de oude dorpstradities en de lokale bedrijvigheid. De regering zag in dat het beleid van een vrijemarkteconomie niet had gewerkt en heeft de uitvoering van grootschalige projecten teruggedraaid. De economie is sinds 2001 weer uit het dal.

Strijd om grond en water

▶ Er worden in de directe nabijheid van de rivieren steeds meer gebouwen geplaatst waar vroeger rijstvelden te vinden waren. De ruimte voor de rivieren wordt daardoor kleiner. Bij zware regenval vormt deze beperking van de opvang van hoogwater-

	Thailand	Centraal	Noord	Noordoost	Zuid
totaal aantal huishoudens op het platteland	5.787.774	899.076	1.366.897	2.639.508	882.293
inkomen	100%	100%	100%	100%	100%
uit alleen de landbouw	20,7	26,2	21,8	16,9	24,7
uit landbouw en andere bronnen	79,3	73,8	78,2	83,1	75,3
– voornamelijk uit de landbouw	44,4	41,7	47,2	45,7	39,1
– voornamelijk uit andere bronnen	22,6	23,8	21,4	21,3	24,1
– gelijk uit landbouw en andere bronnen	12,3	8,3	9,6	16,2	12,1

Figuur 2.27 Verdeling van de inkomsten over de verschillende sectoren van de huishoudens op het platteland in de verschillende regio's van Thailand (2003).

standen in de rivier een belangrijke oorzaak van de regelmatig terugkerende overstromingen. Zoals in paragraaf 2.2 vermeld, blijft de bodem onder de stad Bangkok, aan de monding van de rivier de Chao Phraya dalen, waardoor de afvoer van water naar zee stokt en zelfs zeewater het land kan binnendringen. Toen in de zomer en herfst van 2011 in Thailand bijzonder veel neerslag viel, leidde dit tot grote overstromingen in het noorden, noord-oosten en midden van Thailand (figuur 2.8). Om de buitenlandse industrieterreinen en Bangkok te beschermen, koos men voor het laten overstromen van de akkers, tot frustratie van de boeren. Het mocht niet baten. Ondanks de bouw van vele extra nooddijken kwamen die industrieterreinen en zelfs Bangkok voor een flink deel onder water te staan. Ruim eenvierde van Thailand had te kampen met de watersnood.

Goed beleid?

▶ In Thailand werd lange tijd het regeringsbeleid voor het hele land vanuit Bangkok geregeld en uitgevoerd. De provincies en gemeenten hadden nauwelijks zeggenschap over hun eigen gebied. De hoge ambtenaren op het platteland werden aangesteld door Bangkok en niet gekozen door de inwoners van de gemeenten of de districten. Vanaf 1990 werd een voorzichtig begin gemaakt met decentralisatie van het bestuur.

● Het proces van besluitvorming en de invoering daarvan in het ontwikkelingsproces, ook wel onderhandelingsontwikkeling of governance genoemd, zou zich meer moeten richten op deelname door iedereen. Good governance kan daar, op lange termijn, misschien voor zorgen. Bij deze manier van besluit-vorming staat voorop dat er geen misbruik en corruptie is en dat alle besluitvorming geschiedt volgens de wet.

> onderhandelingsontwikkeling
> governance



Figuur 2.28 Acht aandachtspunten voor good governance.

Good governance besteedt aandacht aan acht punten (figuur 2.28):
1 deelname door de hele bevolking;
2 besluitvorming volgens de wetgeving, waarbij de mensenrechten worden gerespecteerd;
3 helderheid in de besluitvorming;
4 instituten en processen van de overheid dienen iedereen;
5 gelijkheid voor iedereen (dus voor mannen, vrouwen en minderheden);
6 efficiëntie gericht op duurzaamheid en bescherming van het milieu;
7 overeenstemming en langetermijnperspectief;
8 verantwoordelijkheid gedragen door publieke sectoren en privésectoren.

● Via good governance kan deelname van onderaf opgebouwd worden. Dat is hard nodig, omdat anders de kloof tussen stad en platteland nog verder wordt vergroot.

Opdrachten 2.4

Deelvragen
6 Welke relaties bestaan er tussen de economische en ruimtelijke ontwikkelingen in de stad en op het platteland in Thailand?
7 Op welke wijze kan de Thaise regering deze relaties in goede banen leiden?

Opdracht 32 Kansen voor het platteland K/I
Lees het theoriegedeelte van paragraaf 2.4 en bekijk de bijbehorende figuren. Lees ook W25.
a Voor welke boerenbedrijven en in welke regio's in Thailand betekenen de stevigere relaties tussen stad en platteland een verbetering?
b Wat hebben zij gedaan om hun bedrijf rendabel te houden?

W25 Orchideeën kweken.

Universiteiten in Bangkok hebben veel nieuwe variëteiten van de orchidee gekweekt. In deze regio zijn de klimaat-condities en de infrastructuur goed en zit men dicht bij de afnemers.

Tegenwoordig worden op 2.300 ha honderden varianten gekweekt in allerlei kleuren, afhankelijk van de smaak van de consumenten. De helft van de oogst is bestemd voor de export. Via het vliegtuig kunnen de bloemen naar alle delen van de wereld geëxporteerd worden. Ook zakenmensen of toeristen kunnen de bloemen als relatiegeschenk of aandenken makkelijk meenemen. Op het vliegveld in Bangkok vind je luxe dozen met orchideeën, die zodanig verpakt zijn in vochtige tissues, dat ze een lange vliegreis goed overleven.

Ook in de andere gebieden in Thailand zijn de orchideeën-kwekerijen een goede bron van inkomsten. De toenemende welvaart heeft geleid tot meer binnenlands en buitenlands toerisme. Deze mensen bezoeken veelvuldig tuinderijen en natuurlijk kunnen ze de bloemen dan gelijk, in potten of in dozen verpakt, kopen. De prijs in de meer toeristische gebieden ligt wel iets hoger dan op de kleinere stadsmarkten.

c Beschrijf voor de boerenbedrijven, genoemd in a, in hoeverre zij merken dat de economie in Thailand steeds meer wordt beïnvloed door internationale contacten.
d Hoe kon worden voorkomen dat er braindrain optrad in deze boerengemeenschappen?

Opdracht 33 Inkomens op het platteland I/V
Bekijk figuur 2.27. Lees achter in dit boek het Overzicht vaardigheden en werkwijzen de tekst onder kop 2B over verklarende vragen.
a Waarom kunnen slechts weinig huishoudens op het platteland hun inkomen alleen in de landbouw verdienen? *Geef daarbij een oorzaak-gevolgrelatie.*
b In welke regio is dit percentage het geringst? *Geef het verklarend principe.*
c In welke regio vind je relatief de meeste boeren die hun hele inkomen in de landbouw verdienen? Geef een verklaring voor het verschil met de regio die je in b genoemd hebt.
d Beschrijf voor de twee regio's die je genoemd hebt bij b en c de verstrengeling tussen stad en platteland.

Opdracht 34 Vicieuze cirkel I
Lees W26. De regering wil zich bij de herstructurering in de landbouw richten op zes producten.
a Onder welke categorie vallen deze producten volgens figuur 2.19?

b Volgens de regering komen de boeren moeilijk uit de armoedeval (W26). Hierna staat een aantal begrippen. Welke zeven hebben volgens jou te maken met de problemen zoals beschreven in W26?
onwetendheid, agribusiness, armoedeval, afroming van kapitaal, geen toegang tot informatie over de markt, verliesgevend bedrijf, geen bedrijfsplan, circulaire migratie, kapitaalsintensieve investeringen, verouderde landbouwtechnieken, schuldeisers en *areaaluitbreiding*
c Download en print w27. Zet de gekozen begrippen zodanig in de vakken van W27 dat ze een vicieuze cirkel vormen.
d Bij welk begrip wil de regering met name ingrijpen om deze cirkel te doorbreken?

W26 Landbouwpolitiek en problemen in 2005.

De Thaise regering wil de landbouw herstructureren en richt zich op zes economisch waardevolle producten: rijst, tapioca, rubber, biobrandstoffen, garnalen en kippen. Daarnaast worden ook de distributie en de handel verbeterd. De Thaise regering zegt dat het succes van de herstructurering in de landbouw ervan afhangt of boeren echte ondernemers kunnen worden. Kennis en kredieten zijn nodig om boven het niveau van de zelfvoorziening uit te komen. De regering neemt maatregelen om de negatieve gevolgen van overproductie en prijsschommelingen te voorkomen. Zo zouden de boeren uit de armoedeval kunnen komen. Na drie jaar zouden de subsidies afgebouwd moeten worden.

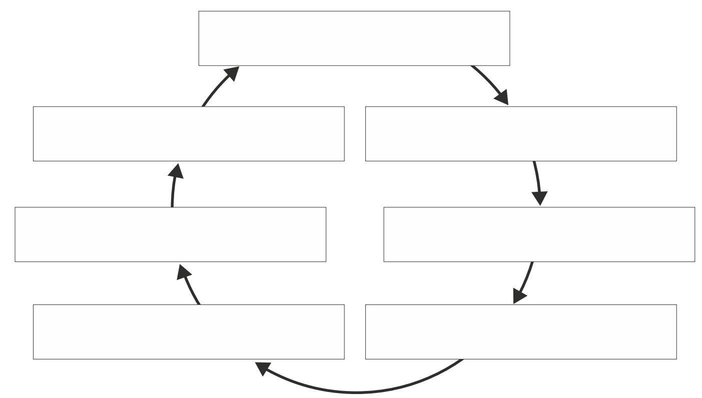
Op papier ziet dit er allemaal goed uit, maar om de agrarische sector productiever en concurrerender te maken, is meer nodig. Het grootste probleem is het gebrek aan initiatieven om de opbrengsten per hectare te verbeteren. De rijstopbrengsten per hectare zijn zeer laag vergeleken met die in Vietnam en China. De gebieden zijn groot en breiden zich nog steeds uit, wat ten koste gaat van de bossen.

Het probleem blijft dat veel boeren de landbouw tegenwoordig als een extra inkomen beschouwen naast hun andere activiteiten. Ze verdienen bij in de dorpen en stadjes. Ze gebruiken de producten die ze zelf verbouwen voor zichzelf, of verkopen ze op een lokale markt. Dit verklaart het gebrek aan interesse om opbrengsten en kwaliteit te verbeteren.

e Waarom hebben volgens W26 veel boeren geen interesse voor de commercialisering? Welke figuur in het theoriegedeelte van paragraaf 2.4 illustreert je antwoord?
f Op welke twee wijzen zie je in W26 de verstrengeling van stad en platteland terug?
g In hoeverre kun je hier spreken van een 'afgeleide ontwikkeling'?

Opdracht 35 Landbouwbeleid in de praktijk I
Lees W28.
a Wat is het grote verschil in benadering van de JVC en die van de regering ten aanzien van de landbouwproblematiek van de kleine boeren? Licht toe met een voorbeeld.

Downloaden en printen!
W27 Vicieuze cirkel van de armoedeval op het platteland.



b Kun je hier spreken van een afgeleide ontwikkeling of meer van een autonome ontwikkeling?
c Geef twee argumenten waarom de bossen van zo'n groot belang zijn voor de boeren. Licht beide argumenten kort toe.

Opdracht 36 Subcontracting in Thailand K/I
a Wat is subcontracting?

Lees W29.
b Op welke wijze versterkt subcontracting, zoals toegepast in Thailand, de relatie tussen platteland en stad?
c Welke onzekerheden biedt deze vorm van subcontracting de werknemers?

Opdracht 37 Good governance in de praktijk K/I
a Wat wordt onder good governance verstaan?

Lees W30.
b Op welke van de acht punten van good governance (figuur 2.28) wordt het bestuur met name verbeterd? Licht de gekozen punten toe.

Er zijn ook problemen.
c Geef per probleem aan met welk van de acht punten van good governance dit nog in tegenspraak is.

W28 Hoe kunnen de negatieve gevolgen van globalisering worden opgevangen?

De Japanse internationale vrijwilligersorganisatie (JVC) opereert sinds 1980 in verschillende Aziatische landen. Het doel is de lokale bevolking te ondersteunen bij activiteiten. Zo ook in Thailand. De JVC wil de boerengemeenschappen niet met dure technieken en opgelegde hulp ondersteunen, maar uitgaan van de mogelijkheden in de dorpen zelf. De lokale bevolking moet ingeschakeld worden bij een economie die gericht is op duurzaamheid.

De JVC ondersteunt met geld en raad. Er wordt dus gekozen voor kleinschalige verbeteringen. Zo voert men in het noorden van Thailand het plan uit om in de dorpen en kleine stadjes in de directe omgeving van de boerenbedrijven markten te organiseren voor directe verkoop. Op deze manier worden tussenhandelaren vermeden, en vindt er circulatie plaats van producten en geld binnen de boerengemeenschap. Het zijn met name de vrouwen die de producten verkopen. Ook zelfbereide etenswaren worden zo aan de man gebracht. De boerengemeenschap moet zelf de organisatie, bestemming en distributie opzetten.

Andere initiatieven zijn:
- de toepassing van oogstverbeteringen;
- het slaan van putten en de aanleg van reservoirs;
- het opzetten van een 'koebank' om arme huishoudens te voorzien van koeien, waarmee ze kunnen fokken;
- het opzetten van een rijstbank om problemen bij tekorten op te lossen;
- het opzetten van herbebossingprogramma's en de bevolking de waarde van de bossen bijbrengen.

W29 Subcontracting in de suburbs.

Er komt in Thailand ook kleinschalige subcontracting voor. In de arbeidsintensieve textiel-, speelgoed-, voedingsmiddelen- en kledingindustrieën werden in de jaren tachtig van de vorige eeuw op grote schaal thuisarbeiders gecontracteerd, die thuis dan wel in kleine werkplaatsen werkten. Door deze manier van subcontracting kon de fabriek zonder probleem naar behoefte arbeiders aannemen en weer ontslaan. Men hoefde zich ook niet te houden aan allerlei regels op het gebied van de arbeidswetgeving.

Eind jaren tachtig werkte in een van de industriële suburbs van Bangkok ruim 60% van de arbeiders onder deze omstandigheden. Aan scholing van deze arbeiders werd geen aandacht besteed. Bij de assemblagefabrieken en computerfabrieken waren hogergeschoolde mensen nodig die hogere lonen kregen en voor wat langere tijd werden aangenomen. Maar na je dertigste of veertigste kon je ontslagen worden. Bovendien zochten deze footloose bedrijven altijd naar nieuwe locaties op het meer afgelegen platteland.
Tegenwoordig verplaatsen de eigenaren uit Singapore, Zuid-Korea en Japan hun vestigingen naar China en Japan (figuur 2.24). De internationale bedrijven met bekende merknamen houden zich nu meestal wel aan de gedragscodes voor werkomstandigheden. Nationale bedrijven werken echter nog lang niet allemaal volgens de arbeidsnormen.

W30 De nieuwe bestuursvorm TAO.

De decentralisatie in Thailand is sinds 1999 vastgelegd in een nieuwe bestuursvorm via de TAO's. Dit zijn delen van districten, die bestaan uit verschillende dorpen. De bestuursraad die verantwoordelijk is voor de ontwikkeling in het subdistrict, wordt samengesteld uit twee gekozen leden per dorp. Elke vier jaar worden er nieuwe verkiezingen gehouden. De bestuursraad kan beleid maken en uitvoeren met het geld van de belastingen en de subsidies van het ministerie van Binnenlandse Zaken.

Op papier ziet dat er prima uit, maar in de praktijk kampen de TAO's vaak met verschillende problemen:
- De nieuw gekozen leden van de bestuursraad zijn veel minder ervaren en hebben vaak minder toegang tot de juiste informatiebronnen dan de oude 'kliek'. Dit remt vernieuwingen van het beleid.
- De belastingen vormen geen stabiele inkomstenbron, maar kunnen sterk variëren met de economie.
- Het gevaar voor corruptie is nog steeds groot. Projecten worden in de vorm van subcontracting uitbesteed aan kennissen van de raadsleden.
- De dorpsbewoners weten vaak niet dat ze het recht hebben vergaderingen bij te wonen en notulen in te zien.
- Soms zijn de regels vanuit Bangkok zeer complex, waarbij de bureaucratie weer om de hoek komt kijken.

W31 BNP per hoofd van de bevolking (in bath) tussen 1981 en 2010. **Overnemen in je schrift!**

1 Regio	2 1981	3 Verhouding BNP t.o.v. regio E in 1981	4 1999	5 2010	6 Verhouding BNP t.o.v. regio E in 2010
Heel Thailand als gemiddelde	15.934	...	74.675	128.606	...
A ...	6.142	...	25.367	40.144	...
B ...	10.042	...	37.905	63.088	...
C ...	12.401	...	51.284	93.821	...
D ...	17.377	...	103.642	203.241	...
E ...	54.305	-	228.921	324.039	-
F ...	35.544	...	151.927	299.846	...

Opdracht 38 Terugblik op paragraaf 2.4 I

In W31 vind je de ontwikkeling van het BNP in de verschillende regio's in Thailand tussen 1981 en 2010.

a Neem de kolommen 1, 3 en 6 uit W31 over in je schrift. Zet achter de letters A t/m F in kolom 1 de juiste regio. Kies uit *Bangkok centrum, Bangkok omgeving, Centraal Thailand, Noordelijk gebied, Noordoostelijk gebied* en *Zuidelijk gebied*.

b Verklaar je keuze voor gebied A.

c Verklaar je keuze voor gebied E.

d Bereken voor 1981 en voor 2010 het aandeel van het BNP ten opzichte van de rijkste regio. Zet de percentages in kolom 3 en 6.

e Welke conclusies kun je nu uit W31 trekken over verschuivingen in aandeel ten opzichte van de rijkste regio en de groei van het BNP in de tijd en tussen de verschillende gebieden?

f Welke conclusies kun je uit W31 trekken over het begrip afroming van kapitaal in Thailand?

g Welke conclusies kun je uit W31 trekken over het begrip afgeleide ontwikkeling in Thailand?

Online extra

Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.



2.5 Handel, groeidriehoeken en groeicorridors

De aantrekkingskracht van Batam

Batam is een klein Indonesisch eiland, 20 km ten zuiden van Singapore. Nieuwe, luxe vakantieoorden met golfvelden en privéstranden trekken veel toeristen uit Singapore en Maleisië. De vroegere rust wordt sinds begin jaren negentig verstoord. Het eiland is niet alleen aantrekkelijk voor toeristen, ook veel buitenlandse industrieën openen hier een vestiging. De bedrijfsterreinen bieden een goede infrastructuur en de belastingvoordelen zijn groot.

Interactietheorie

▶ Tussen de ASEAN-landen vindt veel uitwisseling van goederen, kapitaal en mensen plaats.
Singapore behoort tot de vier nieuwe industrielanden in Azië, de zogenaamde NIC's (Newly Industrializing Countries) en kent al vanaf 1960 een snelle economische groei. Toen in Singapore de lonen stegen door de welvaart, verplaatste de lagelonen-industrie zich naar Maleisië, Thailand, Indonesië en de Filipijnen. Die landen vormen de tweede generatie NIC's. De gestegen welvaart, de hogere lonen en het betere onderwijs in deze landen hebben ertoe geleid dat zich hier nu ook bedrijven vestigen, die technologisch hoger gekwalificeerd personeel eisen. Op dit moment zijn Vietnam, Cambodja en in mindere mate Laos en Myanmar aantrekkelijke vestigingsgebieden van laagwaardige footloose industrieën. In Singapore zijn nu veel technologisch hoog ontwikkelde industrieën gevestigd.

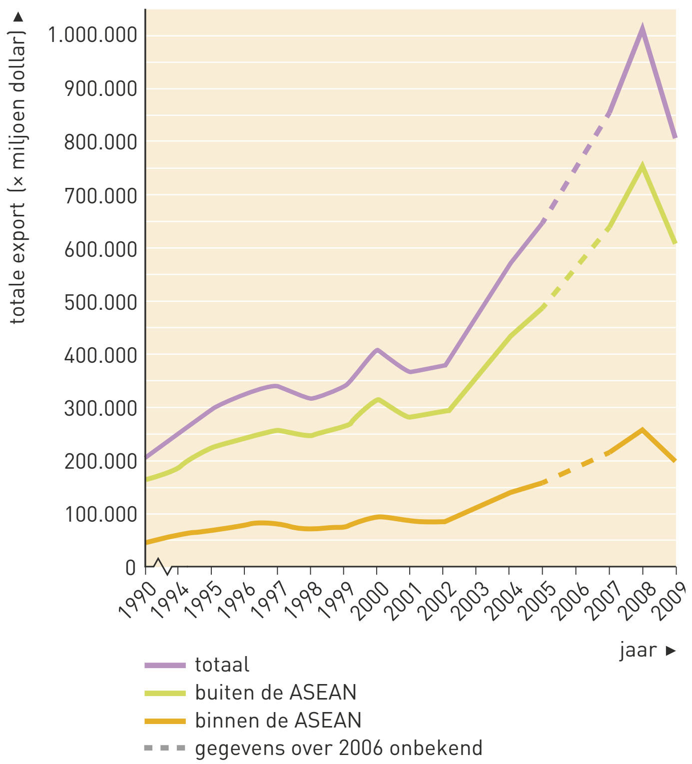
● Al deze stromen van goederen, kapitaal en mensen kun je verklaren met de interactietheorie van Ullman. Die theorie houdt in dat uitwisseling tussen twee gebieden zal plaatsvinden onder de volgende drie voorwaarden:

1 Er moet sprake zijn van complementariteit: gebieden moeten elkaar aanvullen; wat het ene gebied niet heeft, zal een ander gebied wel hebben.
2 Er moet sprake zijn van transporteerbaarheid: goederen, kapitaal of mensen moeten van het ene gebied naar het andere gebied verplaatsbaar zijn.
3 Er moeten geen tussenliggende mogelijkheden zijn: wanneer een ander, dichterbij gelegen, gebied hetzelfde kan bieden, zal de uitwisseling zich daarop richten en niet op een verder weg gelegen gebied.

Handel in de regio

▶ De export van goederen is tussen 1993 en 2009 voor de landen van de ASEAN gestegen (figuur 2.29). De gevolgen van de economische crisis van 2008 zijn ook hier echter goed te zien. Opvallend is dat het aandeel van de handel binnen de ASEAN vanaf 1993 nauwelijks is toegenomen. Het percentage blijft rond de 24 schommelen. Dit is een verschil met twee andere grote handelsblokken. De EU heeft een intraregionaal handelsdeel van

> complementariteit
> transporteerbaarheid
> tussenliggende mogelijkheden



Figuur 2.29 Totale export van de ASEAN in miljoenen US$ tussen 1993 en 2009.

zo'n 65% en de NAFTA van 50%. Buiten de ASEAN neemt het belang van de handel met China toe ten koste van die met de V.S. en Europa.

● Tussen de ASEAN-landen is er een groot verschil in aandeel van de handel (figuur 2.30). Naarmate een land welvarender is, is het handelsaandeel groter. Elk gebied kan, economisch gezien, een comparatief voordeel hebben. Het ene gebied biedt mogelijkheden door de goedkope arbeid, het andere gebied heeft juist technologische kennis in huis of een gunstige ligging. Zo vullen ze elkaar aan; ze zijn complementair. In de afgelopen decennia zijn deze comparatieve voordelen verschoven. Goedkope arbeid is nu een belangrijk vestigingsvoordeel van Vietnam, terwijl vijf decennia geleden Singapore op dit gebied aantrekkelijk was.

● Doordat alle landen in deze regio lid zijn van de ASEAN, zijn er minder hindernissen op het gebied van de handel. Dat bevordert de transporteerbaarheid. Ook de aanleg van infrastructuur in de vorm van havens, wegen, bruggen en industrieterreinen vergroot de transporteerbaarheid.

■ Sinds de opening van de Vriendschapsbrug over de grensrivier de Mekong tussen Thailand en Laos zijn de handelsstromen tussen deze twee landen sterk toegenomen.

> comparatieve voordelen

● De landen in Zuidoost-Azië liggen, relatief gezien, niet te ver van elkaar af. Maar dat landen die aan elkaar grenzen, extra economische contacten zullen aanknopen, is natuurlijk voor de hand liggend. Daarmee wordt aan de derde voorwaarde van Ullman voldaan.

ASEAN-land		Handelswaarde in miljoenen US$
Brunei	totale waarde	9.567
	export	7.168
	import	2.399
Cambodja	totale waarde	8.886
	export	4.985
	import	3.901
Filipijnen	totale waarde	83.867
	export	38.334
	import	45.533
Indonesië	totale waarde	213.339
	export	116.510
	import	96.829
Laos	totale waarde	2.962
	export	1.237
	import	1.725
Maleisië	totale waarde	280.220
	export	156.890
	import	123.330
Myanmar	totale waarde	10.190
	export	6.341
	import	3.849
Singapore	totale waarde	515.616
	export	269.832
	import	245.784
Thailand	totale waarde	286.266
	export	152.497
	import	133.769
Vietnam	totale waarde	125.921
	export	56.691
	import	69.230
Totale handel van de ASEAN-landen	totale waarde	1.536.834
	export	810.489
	import	726.354

Figuur 2.30 Handelswaarde van de verschillende landen van de ASEAN in 2009.

Regionale economische zones of groeidriehoeken

▶ Om de handel tussen gebieden te bevorderen en het voor buitenlandse bedrijven aantrekkelijk te maken zich er te vestigen, zijn in de ASEAN verschillende export processing zones en speciale economische zones aangelegd. Een export processing zone is een vrij beperkt gebied met gunstige voorwaarden voor industriële bedrijven: ze hoeven bijvoorbeeld geen invoerheffing en uitvoerbelasting te betalen. De speciale economische zones zijn grotere gebieden waar vrijhandel gestimuleerd wordt in de industrie én dienstensector. Beide gebieden leveren dus voordelen op qua belastingen, infrastructuur en exportfaciliteiten.

● Om binnen de ASEAN grensoverschrijdende groeiverbanden te stimuleren, zijn twee andere typen gebieden ontwikkeld. Het eerste type is de regionale economische zone.

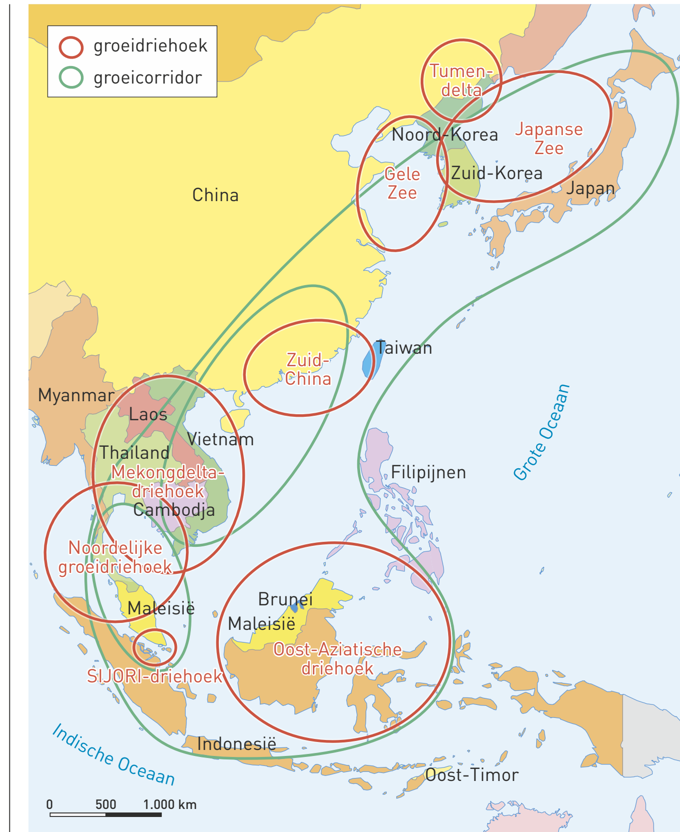
● Vanaf 1989 zijn in dit deel van Azië vier regionale economische zones opgericht, ook wel groeidriehoeken genoemd (figuur 2.31). Het achterliggende idee is om de economie van gebieden uit ten minste drie naburige landen met verschillende comparatieve voordelen met elkaar te verbinden.

De vier groeidriehoeken in de ASEAN zijn:

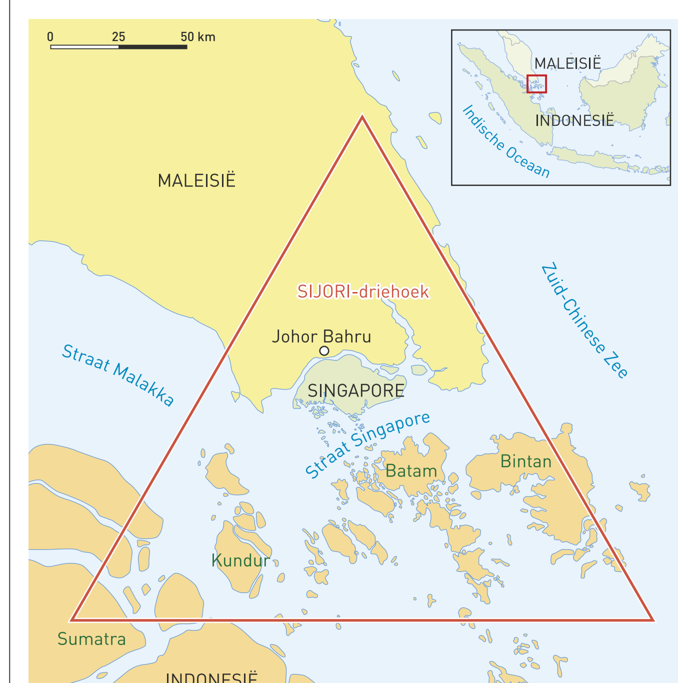
1 de Singapore-Johor-Riaugroeidriehoek, ook wel SIJORI-driehoek of Zuidelijke groeidriehoek genoemd; opgericht in 1989;
2 de Penang-Sumatra-Zuid-Thailandgroeidriehoek, ook wel de Noordelijke driehoek genoemd; opgericht in 1993;
3 de Brunei-Mindanao-Sabah & Sarawak-Kalimantan & Sulawesidriehoek, ook wel de Oost-ASEAN-groeidriehoek genoemd; opgericht in 1994;
4 de deltagebieden van Thailand, Vietnam, Cambodja, Laos en Myanmar, de Mekongdeltadriehoek; opgericht in 1991.

■ Van deze vier gebieden is de SIJORI-driehoek verreweg de belangrijkste. De andere regio's missen een grote stad als Singapore, die als aanjager van de economie kan werken. Omdat in Singapore de arbeidskosten stegen, zochten de bedrijven naar nieuwe locaties voor de arbeidsintensieve productie-eenheden. Aangezien er al economische banden bestonden tussen enerzijds Singapore en Johor en anderzijds Singapore en Riau, was het een logische stap om in 1989 de groeidriehoek SIJORI op te richten (figuur 2.32). Zo stimuleerde Singapore met kapitaal, technologie

> export processing zones
> speciale economische zones
> regionale economische zone
> groeidriehoeken



Figuur 2.31 De groeidriehoeken en de groeicorridors in de ASEAN en Oost-Azië.



Figuur 2.32 Kaart van de SIJORI-driehoek.

Activiteit	Singapore	Johor/Riau
olie	raffinage, petrochemische industrie, verkoop en distributie	veel land voor olieopslag
maritieme diensten	volledig aanbod van scheepswerven voor bouw en reparatie	Johor en Riau bieden werkgebieden voor reparatie en onderhoud
telecommunicatie en distributie	wereldfaam op gebied van technologie en zakelijke dienstverlening, hoofdkantoren van MO's	fabrieken, regionale marketing, ondersteuning bij diensten voor MO's
logistiek en distributie	uitstekende telecommunicatie, transportfaciliteiten en logistiek management	veel exportbedrijven die ondersteuning nodig hebben op het gebied van management van logistiek, transport en distributie

Figuur 2.33 Complementariteit tussen de deelgebieden van de SIJORI-driehoek in vier sectoren (MO = multinationale onderneming).

en financiële diensten de economie in de driehoek. Er wonen 6 miljoen mensen in het gebied. Van begin af aan heeft men minder aandacht besteed aan de as Riau-Johor. Er is duidelijk sprake van complementariteit, zoals in figuur 2.33 voor een aantal sectoren is beschreven. Sinds 1989 is met name de economie op een van de eilanden van Riau, Batam, in een stroomversnelling geraakt. Dat dit ook nadelen met zich mee brengt, lees je in figuur 2.34.

Gegevens over Batam en Bintan:

- Er bevinden zich hier ten minste 700 buitenlandse investeerders uit 34 landen.
- Er is hier tot 2009 US$ 3,8 miljard aan buitenlands kapitaal geïnvesteerd.
- Het gebied heeft ruim 1 miljoen inwoners.
- Het loon bedraagt eenvijfde van dat in Singapore.
- Er zijn 9.500 lokale en buitenlandse bedrijven, verspreid over 17 industrieparken.
- Er zijn allerlei bedrijven in elektronica, medische instrumenten, agribusiness, telecommunicatie, textiel, assemblage, scheepswerven, olieopslag en energiediensten.
- Nieuwe aandachtspunten: afvalverwerking, nieuwe havens, medische en onderwijsfaciliteiten.
- De toeristensector op Batam en Bintan is zeer sterk gegroeid.
- Er zijn veel nieuwe varkenshouderijen (genoeg voor 50% van de behoefte van Singapore) en krokodillenboerderijen op Bintam (voor het vlees en het leer).
- Er zijn kippenboerderijen opgezet, vanwaaruit alle vestigingen van Kentucky Fried Chicken in Singapore bediend kunnen worden.
- Er is intensief scheepvaartverkeer voor de handel en het toerisme.
- Er zijn nieuwe havens aangelegd.

Nadelen:

- Singapore dumpt op Batam en Bintan afval en vervuilde bodems die volgens de milieunormen niet in Singapore zelf verwerkt mogen worden.
- Met de vele toeristen uit Singapore zijn 5.000 prostituees meegekomen (niet toegestaan in Singapore).
- Het eiland Bintan wordt gebruikt als zoetwaterreservoir voor Singapore: er loopt een zoetwaterpijpleiding naar Singapore.
- Bij het opkopen van grond voor alle genoemde activiteiten worden de oorspronkelijke bewoners gedwongen het gebied te verlaten. Zij worden met weinig geld afgescheept en vestigen zich vervolgens illegaal in de beschermde bossen in de heuvels. Dit leidt tot meer erosie.
- Veel vegetatie wordt vaak al vroegtijdig weggekapt voor verwachte bouwactiviteiten. Ook dit leidt tot erosie.

Figuur 2.34 Voor- en nadelen van de economische groei op Batam (415 km²) en Bintan (1.866 km²).

- In de Oost-ASEAN-groeidriehoek, waar zo'n 24 miljoen mensen leven, ligt geen metropoolgebied dat de economie een sterke injectie kan geven. Het gebied omvat, uitgezonderd Brunei, juist relatief economisch zwakke gebieden. Hier is de complementariteit ver te zoeken. Toch probeert men met behulp van particulier initiatief de samenwerking op gang te brengen om met name de natuurlijke hulpbronnen te beheren. De voorrang ligt hier bij de uitbreiding van de luchtverkeers- en scheepsverkeerfaciliteiten.
- Bij het ontstaan van de Noordelijke driehoek, waar 21 miljoen mensen wonen, speelde de ondersteuning door de politiek, gecombineerd met de deelneming van de privésector, een beslissende rol.
- De driehoek in de Mekongdelta ten slotte, is de grootste qua oppervlak en telt 220 miljoen mensen. Dit gebied heeft nog te kampen met een gebrek aan een goede toegankelijkheid tussen de regio's.

Het succes van de groeidriehoeken

▶ De regionale economische zones hebben een aantal voordelen boven handelsblokken tussen landen.

1. In tegenstelling tot de handelsblokken gaat het hier om delen van landen, en niet om landen zelf. De risico's bij mislukken zijn dan ook kleiner.
2. Er zijn geen tijdrovende onderhandelingen en procedures tussen regeringen nodig. De rol van de regeringen is beperkter.
3. Het is gemakkelijker om via zo'n regionale economische zone een overgang van centraal geregeerde landen naar een meer liberale markteconomie te bewerkstelligen.
4. Handelsblokken richten zich op de uitbreiding en vrijemarktwerking van de handel tussen de aangesloten landen. Groeidriehoeken richten zich op buitenlandse investeringen en export van over de hele wereld.
5. Het idee van groeidriehoeken kan goed toegepast worden om afgelegen gebieden te ontwikkelen. Voorwaarde is een redelijk goede infrastructuur tussen aangrenzende landen. In bepaalde groeidriehoeken zie je dat er al een informele grensoverschrijdende handel en migratie van arbeiders bestond.

Groeicorridors

▶ Het tweede type zone dat is ontwikkeld, zijn de groeicorridors. Dit zijn nog grotere gebieden, bestaande uit verschillende regionale economische zones (figuur 2.31).
Eén groeicorridor bestaat uit de Noordelijke driehoek en de SIJORI-driehoek samen.
Een andere corridor strekt zich deels tot buiten de ASEAN uit en verbindt de Mekongdelta met de Zuidelijke groeidriehoek in Zuid-China. Een aantal wetenschappers spreekt zelfs van één reusachtige corridor, die de vier groeidriehoeken buiten de ASEAN verbindt met de vier in de ASEAN (figuur 2.31). Zo ontstaat één groot gebied vanaf Japan tot en met Indonesië. Of dit een werkbare eenheid zal zijn, moet in de toekomst blijken.

> groeicorridors

Opdrachten 2.5

Deelvragen
8 Hoe verloopt de uitwisseling van goederen, kapitaal en mensen tussen de ASEAN-landen?
9 Op welke wijze wordt deze uitwisseling bevorderd?

Opdracht 39 Interactietheorie K
Lees het theoriegedeelte van paragraaf 2.5 en bestudeer de bijbehorende figuren.
a Tussen welke twee landen heeft de bouw van de Vriendschapsbrug de handel bevorderd?
b Aan welke van de drie voorwaarden van de theorie van Ullman is door de bouw van de brug voldaan? Licht je antwoord toe.
c Welk comparatief voordeel hebben de landen ten opzichte van elkaar? Licht je antwoord toe.
d Aan welke voorwaarde wordt bij vraag c voldaan, volgens de theorie van Ullman?

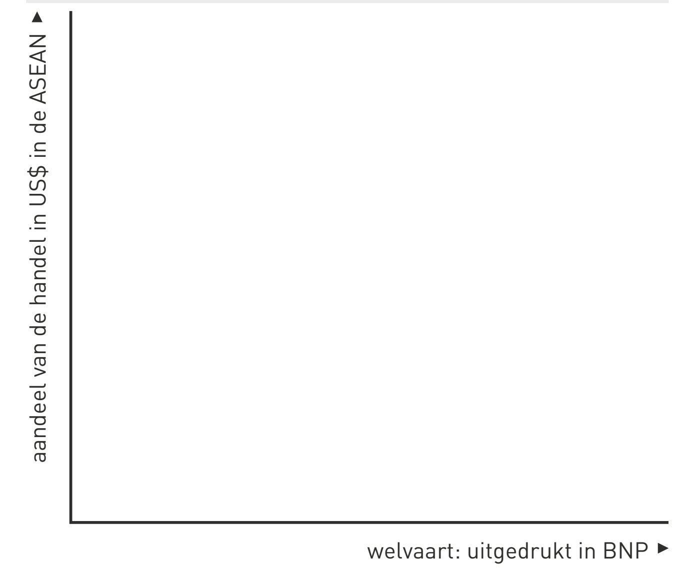
Opdracht 40 Correlatie? I
a Neem de landen uit de eerste kolom van W32 over in je schrift. Neem ook de derde kolom over. Bereken van elk land het aandeel in de handelswaarde van de landen van de ASEAN in 2009 en vul dat in.
In het theoriegedeelte staat: 'Naarmate het land meer welvarend is, is het handelsaandeel groter'. Je kunt dit controleren door een correlatiegrafiek te maken in W33. (Je kunt het ook doen in Excel.)
b Neem het assenstelsel uit W33 over in je schrift. Noteer op de x-as het BNP (kijk naar de uiterste waarden en maak een goede verdeling over de lijn) en op de y-as het aandeel van de ASEAN-handel.
c Teken elk land met een stip in W33 en zet er de eerste en tweede letter van het betreffende land bij.
d Hoe kun je met behulp van W33 zien of er een sterke correlatie (verband) bestaat tussen welvaart en handelsaandeel?
e Wat zijn je conclusies op grond van W33? Kun je de uitzonderingen ook verklaren?

Opdracht 41 Handel en crisis I
a Gebruik GB 151D4. Verklaar waarom in de grafiek de lijn van Vietnam een veel sterkere stijging laat zien dan die van het veel welvarendere Singapore.
b Gebruik GB 149A. Schat het relatieve aandeel van de buitenlandse investeringen uit de ASEAN voor de landen Singapore, Thailand en Myanmar.
c Verklaar waarom het relatieve aandeel van de buitenlandse investeringen uit de ASEAN in Singapore lager is dan in Myanmar en Thailand.

W32 Gegevens over de handel van de ASEAN (2009) en het BNP per inwoner in US$ in 2009. **Overnemen in je schrift!**

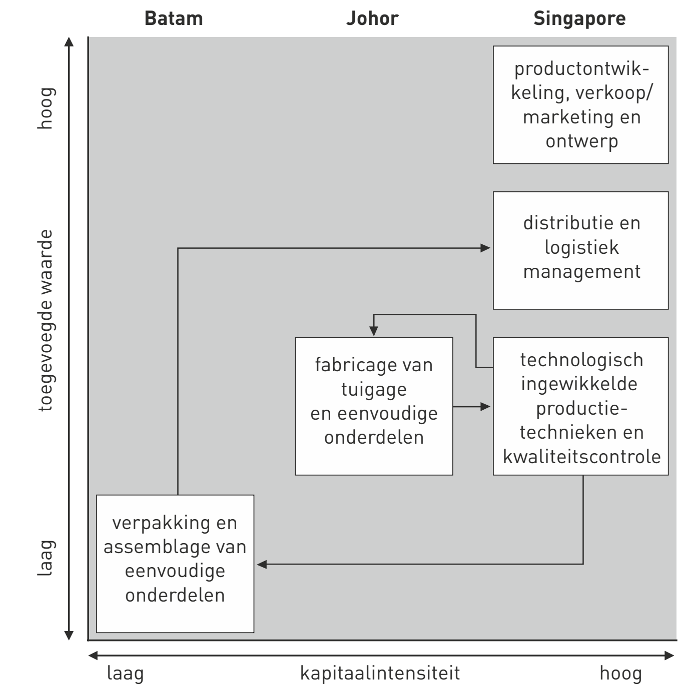
ASEAN-land	Totale handelswaarde in mln US$ in 2009	Percentage van de totale handelswaarde in 2009	BNP in US$ in 2009 (PPP)
Brunei	9.567	...	49.266
Cambodja	8.886	...	1.802
Filipijnen	83.867	...	3.525
Indonesië	213.339	...	4.174
Laos	2.962	...	2.431
Maleisië	280.220	...	13.593
Myanmar	10.190	...	1.093
Singapore	515.616	...	49.765
Thailand	286.266	...	8.072
Vietnam	125.921	...	3.067
totale handel ASEAN	**1.536.834**	**100**	

Overnemen in je schrift!
W33 Correlatie tussen BNP en aandeel van de handel in de ASEAN.



Opdracht 42 Groeidriehoeken K/I
a Noteer drie verschillen tussen groeicorridors en groeidriehoeken enerzijds en speciale economische zones en export processing zones anderzijds.
b Neem de tweede kolom van W34 over in je schrift en noteer de landen die bij de betreffende groei-driehoek horen. Gebruik de atlas en figuur 2.31.
c Welk land of welke landen van Zuidoost-Azië behoort/behoren niet tot een groeidriehoek?
d Welk belangrijk economisch gebied in de ASEAN-regio valt niet binnen een groeidriehoek? Verklaar dit met behulp van de kenmerken van een groeidriehoek.
Je antwoord moet een oorzaak-gevolgrelatie bevatten.

W35 De productie en verkoop van de vishakenindustrie in het gebied van de SIJORI-groeidriehoek.



e De SIJORI-driehoek is de belangrijkste van de vier groeidriehoeken. De overige missen een belangrijke stad als aanjager. Welke stad in de SIJORI-driehoek heeft deze functie (figuur 2.32)?

Opdracht 43 Het succes van groeidriehoeken K/I
Lees in het theoriegedeelte de tekst over het succes van groeidriehoeken ten opzichte van dat van handelsblokken.
a Voor welk land geldt met name het derde voordeel? Tot welke groeidriehoek behoort dit land?

W34 De vier groeidriehoeken. **Overnemen in je schrift!**

Groeidriehoek	Betrokken landen
Singapore-Johor-Riaugroeidriehoek (ook wel SIJORI-driehoek genoemd)	...
Penang-Sumatra-Zuid-Thailandgroeidriehoek (ook wel de Noordelijke driehoek genoemd)	...
Brunei-Mindanao-Sabah & Sarawak-Kalimantan & Sulawesidriehoek (ook wel de Oost-ASEAN-groeidriehoek genoemd)	...
deltagebieden van Thailand, Vietnam, Cambodja en Laos en Myanmar (Mekongdeltadriehoek)	...

b Batam heeft een grote export processing zone. Welk voordeel ten opzichte van handelsblokken komt daarmee tot uiting?

c Voor welke groeidriehoek of -driehoeken is het laatste voordeel van toepassing? Licht toe.

Opdracht 44 Vishakenindustrie in de SIJORI-driehoek I

In W35 zie je hoe de comparatieve voordelen van de verschillende gebieden in de SIJORI-driehoek vorm kregen voor de vishakenindustrie.

a Leg uit waarom de vijf blokken activiteiten van de vishakenindustrie in W35 in juist dat gebied binnen de driehoek plaatsvinden.

Overnemen in je schrift!

W36 Comparatieve voordelen van een aantal sectoren voor Singapore en Johor/Riau.

Activiteit	Singapore	Johor/Riau
Elektronica	...	...
R&D	...	...
Toerisme	...	...
Agribusiness	...	...

Bekijk W36. Ook voor andere activiteiten gelden comparatieve voordelen per deelgebied.

b Neem W36 over en zet de cijfers van de volgende comparatieve voordelen op de juiste plaats.

1 belangrijkste internationale kantoren
2 ruimte voor veehouderijen en landbouw
3 zeevaart- en cruisecentrum
4 uitstekend vlieg- en verkeerscentrum
5 kosmopolitische winkelcentra
6 multiculturele stad
7 goedkope arbeid
8 resorts
9 opleidingsfaciliteiten
10 stranden en golfbanen
11 biotechnologie
12 arbeidsintensieve assemblage
13 ingenieurs en wetenschappers
14 toepassingen van R&D voor de lokale markt
15 voedseltechnologie

Opdracht 45 De SIJORI-driehoek I/V

Gebruik figuur 2.34. Lees in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen achter in dit boek de tekst onder kop 4C.
Je zou bij de SIJORI-driehoek kunnen spreken van een afhankelijkheidsrelatie tussen een zeer welvarend gebied en minder welvarender gebieden.

a Licht dit toe met concrete voorbeelden vanuit de economische dimensie.

b Licht bovenstaande toe vanuit de milieudimensie en vanuit de politieke dimensie.

c Gebruik figuur 2.34. Pas het begrip ruimtelijke afwenteling toe op de SIJORI-driehoek, gezien vanuit de dimensie milieu.

d Pas het begrip ruimtelijke afwenteling toe op de SIJORI-driehoek, gezien vanuit de economische dimensie.

Opdracht 46 Groeicorridors K

a Welke landen, die niet betrokken zijn bij de vier groeidriehoeken van de ASEAN, komen in de grote groeicorridor te liggen?

b Tussen Noord-Vietnam en China bestaan al informele grenscontacten. Leg aan de hand van figuur 2.31 uit hoe deze contacten een rol kunnen spelen bij het ontstaan van een groeicorridor.

c Welk voordeel van een groeidriehoek zou verdwijnen bij het ontstaan van één grote groeicorridor?

Opdracht 47 Terugblik op paragraaf 2.5 K/I

a Bekijk W37 en neem de namen van de drie landen over in je schrift. Vul voor de SIJORI-driehoek per deelgebied de complementariteit in. Zet daarvoor de volgende begrippen bij het juiste land:
kapitaal, ongeschoolde arbeiders, natuurlijke hulpbronnen (2 keer), toegang tot de wereldmarkt, aanbod van land (2 keer), basisinfrastructuur, geschoolde arbeiders, basistechnologie, geavanceerde technologie, halfgeschoolde arbeiders, intermediaire technologie en *geavanceerde infrastructuur*.

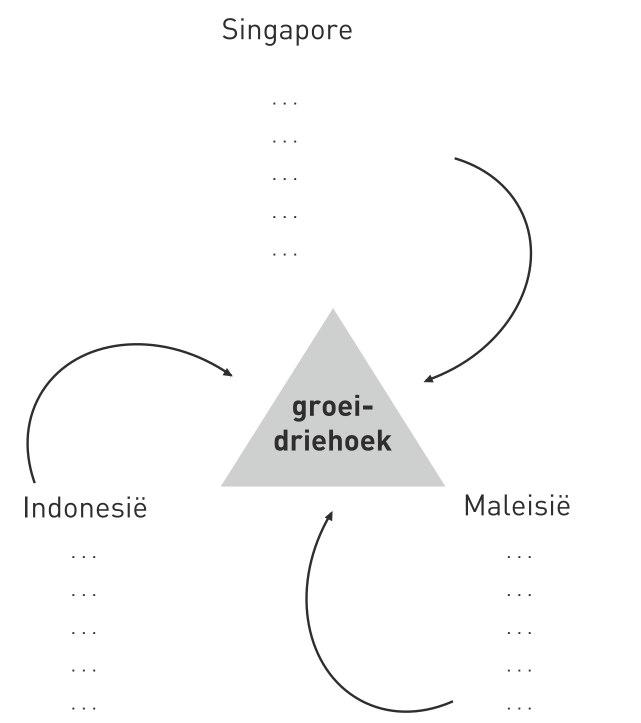
b Lees W38. Ga voor elk van de zeven factoren voor succes in W38 na in hoeverre ze van toepassing zijn op deze regio.

c Noteer bij elk van de andere drie groeidriehoeken twee factoren die de regio minder succesvol maken dan de SIJORI-driehoek.

d Welke culturele band hebben de deelgebieden van de Oost-ASEAN-groeidriehoek?

Overnemen in je schrift!

W37 Complementariteit binnen de SIJORI-groeidriehoek.



W38 Succes van groeidriehoeken.

Of een groeidriehoek uiteindelijk succesvol zal zijn, hang af van de volgende factoren:

1 De gebieden moeten aan elkaar grenzen en voor iedereen toegankelijk zijn.
2 Het is een voordeel als zich in het gebied een metropool als aanjager bevindt.
3 Er moet complementariteit bestaan tussen arbeid, technologie en locatie.
4 Privé-investeerders zijn van belang voor het succes.
5 Een goede infrastructuur en transportmogelijkheden zijn van belang.
6 Sterke culturele en sociale banden tussen de regio's bevorderen het succes.
7 Politieke steun is voor de moeilijk te realiseren driehoeken van belang.

Online extra

Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.

Afsluiting

Slotopdracht

a De volgende stellingen hebben betrekking op paragraaf 2.1 en 2.2. Geef voor elke stelling aan of ze goed of fout is én waarom ze goed/fout is.
  1 Een megastad is een stad met ten minste 4 miljoen inwoners.
  2 In 2009 woont zo'n 50% van de bewoners op aarde in stedelijke agglomeraties.
  3 Zuidoost-Azië kent nu drie megasteden.
  4 Metro Manila en JABOTABEK zijn andere benamingen voor respectievelijk Manila en Jakarta.
  5 Een van de belangrijke kenmerken van de megastad Manila is de suburbanisatie.
  6 De typerende bouw van woningen in Jakarta leidt tot een enorm ruimtegebruik per inwoner.
  7 Jakarta is van de drie megasteden de sterkste primate city.
  8 Wanneer er maar veel goede metrolijnen en buslijnen worden aangelegd, is in ieder geval het transportprobleem in de grote steden opgelost.
  9 Bangkok kampt enerzijds met een tekort aan water en anderzijds met een teveel aan water.
  10 In de formele sector in de steden komt involutie voor.
  11 In alle grote steden zie je de gevolgen van de overurbanisatie weerspiegeld in het wonen.

b Maak groepjes van drie personen. Verdeel onderling paragraaf 2.3, 2.4 en 2.5. Maak bij de toegewezen paragraaf zes stellingen die goed of fout kunnen zijn. Schrijf ze op een los blad.

c Geef de blaadjes door aan een van je groepsgenoten. Jij krijgt ook weer een blad met stellingen. Schrijf, zonder dat je het boek erbij hebt, bij elke stelling of deze goed of fout is en waarom.

d Geef dit blad weer door. Bekijk de ontvangen stellingen en bekijk de antwoorden die erbij staan geschreven. Ben je het eens of oneens met de antwoorden en waarom? Schrijf dit op.

e Bespreek uiteindelijk met zijn drieën, eventueel met het boek erbij, welke antwoorden juist zijn.

Leeroverzicht

Na bestudering van dit hoofdstuk en het maken van de opdrachten:

- ❍ kun je de begrippen uitleggen en toepassen;
- ❍ kun je verklaren waarom bepaalde steden kunnen uitgroeien tot megasteden;
- ❍ kun je de ruimtelijke ontwikkeling ten aanzien van wonen, werken en voorzieningen in de grote steden in Zuidoost-Azië schetsen en verklaren;
- ❍ kun je de ontwikkelingen in de grote steden koppelen aan overurbanisatie;
- ❍ kun je ontwikkelingen in de werkgelegenheid en de productie in de landbouw verklaren;
- ❍ kun je de afroming van arbeid, kapitaal en goederen tussen stad en platteland verklaren;
- ❍ kun je de relaties tussen stad en platteland schetsen;
- ❍ kun je de relaties tussen stad en platteland vanuit verschillende dimensies verklaren;
- ❍ kun je het beleid van de regering beoordelen op good governance;
- ❍ kun je de rol van de regionale economische zones en corridors bij het stimuleren van handelsstromen uitleggen;
- ❍ kun je uitleggen op welke wijze de richting van de stromingen van mensen, kapitaal en goederen tussen de ASEAN-landen plaatsvindt.

Begrippen

afgeleide ontwikkeling, afroming van kapitaal, goederen en arbeid, agribusiness, autonome ontwikkeling, braindrain, circulaire migratie, commercieel bedrijf, comparatief voordeel, complementariteit, de-agrarisatie, export processing zone, genetische modificatie, governance, groeicorridor, groeidriehoek, groene revolutie, informele sector, involutie, megastad, onderhandelingsontwikkeling, overurbanisatie, primate city, regionale economische zone, slum, speciale economische zone, subcontracting, transporteerbaarheid, tussenliggende mogelijkheid, vluchtsector, zelfvoorziening

Extra Casus 1
Suburbanisatie Chiang Mai-Doi Saket

Inleiding K/I

Het suburbanisatieproces in Thailand verloopt anders dan in Nederland. Er is veel minder planning. In een razend tempo wordt het platteland opgerold. Daarbij zijn verschillende groepen mensen betrokken. De boeren bijvoorbeeld, moeten plaatsmaken voor woningen en winkels. De lokale overheid zal de suburbanisatie minder problematisch vinden – omdat er nieuwe activiteiten ontstaan – dan de milieubeweging die ziet dat er natuur voorgoed verdwijnt.

Werkwijze

In de volgende opdrachten ga je in groepjes van twee het proces van suburbanisatie bij de tweede stad van Thailand, Chiang Mai, onderzoeken.
Jullie gaan eerst de vele suburbane activiteiten onderling met elkaar in verband brengen en de gevolgen van deze activiteiten vanuit verschillende dimensies rangschikken.
Vervolgens onderzoeken jullie voor een aantal deelnemers aan dit proces of zij voordeel zouden hebben bij een vrije vorm van suburbanisatie of juist bij een geplande suburbanisatie. Daarbij kijk je tevens of ze veel of weinig ruimte in beslag nemen. Het doel is om je mening goed te kunnen beargumenteren.
Tijdsduur: 2 uur.

Opdracht 1 Oriëntatie

Lees W39 t/m W41 en W43 en bekijk W42 en figuur 2.23.

a Op welke wijze blijkt uit de teksten en de foto van figuur 2.23 de invloed van de globalisering langs de uitvalsweg naar Doi Saket? Noteer zo veel mogelijk voorbeelden.

b Waarom neemt deze vorm van suburbanisatie zoveel ruimte in?

c Maak een begrippenweb van alle activiteiten, inclusief nieuwbouw, rondom de uitvalsweg naar Doi Saket waarbij je laat zien dat ze met elkaar samenhangen.

d Omcirkel in het web de begrippen die een negatief effect hebben op de omgeving.

e Omcirkel in het web met een rood potlood de begrippen die een duidelijke economische invloed hebben.

f Omcirkel in het web met een blauw potlood de begrippen die een duidelijke invloed hebben op het milieu.

g Omcirkel in het web met een groen potlood de begrippen die een duidelijke invloed hebben op het sociale leven van de mensen.

Opdracht 2 Suburbanisatie

De suburbanisatie verloopt anders dan in Nederland. Er is weinig planning vooraf. Iedereen kan zijn gang gaan. Er worden bijvoorbeeld woningen gebouwd en vervolgens zien vele restauranthouders daardoor mogelijkheden om een restaurant neer te zetten. Niet iedereen zal succesvol zijn. Dit gedrag dat niet gepand is, heeft gevolgen voor de inrichting van de ruimte. Verschillende deelnemers die bij de suburbanisatie zijn betrokken, kunnen daar op verschillende wijze over denken. Wanneer alles planmatig zou gebeuren, zullen sommige ruimtegebruikers misschien minder kansen hebben. Anderen zullen juist daar voordeel in zien.

Jullie gaan onderzoeken welke groepen deelnemers in het suburbanisatieproces voordeel hebben bij deze ongeplande suburbanisatie of juist voordeel zouden hebben bij een planmatige suburbanisatie. Daarbij kijk je ook of dat afhankelijk is van de hoeveelheid ruimte die ze in beslag nemen. Belangrijk hierbij is dat je je mening goed kunt onderbouwen.

a Geef voor de groep straatverkopers aan of zij veel of matig voordeel hebben bij een geplande of spontane vorm van suburbanisatie. Motiveer je keuze.

b Geef vervolgens aan of de straatverkopers in het suburbanisatieproces veel, matig, weinig of zeer weinig ruimte in beslag nemen. Motiveer je keuze.

c Beantwoord vraag a en b nu voor de acht andere groepen deelnemers.
De deelnemers aan het suburbanisatieproces zijn:
1 straatverkopers;
2 eigenaren van rijstvelden;
3 toekomstige eigenaren van resorts;
4 eigenaren van supermarkten, garages en bedrijven;
5 milieubeweging;
6 lokale overheid;
7 gastarbeiders uit Myanmar;
8 eigenaren van eettentjes;
9 gebruikers van de weg (autobezitters).

Opdracht 3 Kwadrantengrafiek

Bekijk het kwadrant in W44. Download en print de figuur. In een kwadrant kun je op grond van twee criteria (in dit geval ruimtebeslag en aard van suburbanisatie) aangeven hoe er gescoord wordt op deze criteria (veel of weinig ruimtebeslag en voordeel bij spontane of geplande suburbanisatie). De score komt in één van de vier vakken (kwadranten) te staan. Zo heeft de denkbeeldige deelnemer A in W44 een matig voordeel bij geplande suburbanisatie en een vrij hoog ruimtebeslag.

a Zet op grond van je antwoord bij opdracht 2a voor de straatverkopers met potlood een streepje op de lijn tussen geplande suburbanisatie en spontane suburbanisatie (x-as). Het streepje geeft dus aan of de straatverkopers veel of weinig voordeel hebben bij geplande of spontane suburbanisatie.

b Plaats op grond van het antwoord bij opdracht 2b voor de straatverkopers een streepje op de lijn veel-weinig ruimtebeslag (y-as).

c Welke positie in welk kwadrant krijgen de straatverkopers (zie denkbeeldig voorbeeld bij A)? Schrijf vervolgens het cijfer 1 (groep straatverkopers) op die plek. Zorg ervoor dat je de gekozen plekken op de x-as en y-as goed kunt beargumenteren.

d Voer opdracht a t/m c uit voor de andere deelnemers aan het suburbanisatieproces.

e Trek conclusies uit je kwadrantengrafiek. Bestaat er een relatie tussen de mening van de groeperingen over de aard van de suburbanisatie en het ruimtebeslag?

Opdracht 4 Antwoorden vergelijken

Vergelijk het gemaakte begrippenweb en jullie kwadrant met die van een andere groep. Zijn er verschillen? Kijk daarbij ook goed naar de argumenten voor de plaatsing in het kwadrant.

W39 Suburbanisatie rondom Chiang Mai.

Rond de tweede stad van Thailand, Chiang Mai, liggen inmiddels drie rondwegen (W42). In vier jaar tijd is het gebied langs de rondwegen (zo'n 40 km) helemaal volgebouwd met honderden eettentjes, restaurants, compounds (een groep huizen die omgeven is door een muur met een bewaker bij de poort), winkels en werkplaatsen, garages en markten. Aangezien in het centrum van Chiang Mai sluitingstijden gelden voor restaurantjes en bars, zijn vele uitgeweken naar de rondwegen waar deze tijden niet gelden. Veel Thai eten regelmatig buitenshuis in kleine eettentjes; meer dan in duurdere restaurantjes. Dus de behoefte aan dit soort gelegenheden (vaak met karaoke) is groot.

W40 Op weg naar Doi Saket.

Vanaf het centrum loopt een van de uitvalswegen naar het noordoosten, naar Doi Saket (W42), op 20 km van Chiang Mai. Tien jaar geleden was dit nog een rustige laan met bomen, nu is het een drukke weg met gescheiden rijbanen en een brommerpad met helaas zoveel kuilen dat de meeste brommers op de autoweg blijven rijden. Hier zie je hoe het platteland in acht jaar tijd werd opgerold en dat een scala aan activiteiten zich hier gevestigd heeft. De middenberm is over kilometers lengte beplant met bloemen en bomen die het hele jaargetijde veel onderhoud vergen. Altijd zie je wel Thaise arbeiders, gehuld in alles bedekkende kleding en grote hoeden ter bescherming tegen de zon, de boompjes en bloemen begieten of onkruid wieden.

Langs deze weg zijn ongeveer tien nieuwe compounds gebouwd. Vele bedrijfjes met daarboven woonruimte en om de 3 km een kruidenier vormen een lint langs de weg. Naast een megastore voor voedsel is er een gigantisch warenhuis voor alles voor het huis (meubels, badkamers, enzovoort) bij gekomen. Verder een Mazdagarage, twee lpg-tankstations, een weegstation voor vrachtauto's, twee markten voor de verkoop van auto's en een cultuurcentrum voor lokale

voorstellingen, lokale eetspecialiteiten, een Italiaans restaurant, McDonald's, een overdekt winkelcentrum met wijnzaak, fotozaken, pedicure en moderne koffieshops en internetshop voor games. Een grote supermarkt specialiseert zich in buitenlandse producten en trekt behalve de buitenlanders veel welvarende Thai. Twee nieuwe tegelwinkels, een pasgebouwde cementfabriek en drie nieuwe tuincentra spelen in op de vele bouwactiviteiten. Straatverkoop zie je ook overal, vaak op open plekken tussen de gebouwen. Wordt die plek volgebouwd, dan schuiven de straatverkopers weer een stukje op.

Buitenlanders en rijke Thai uit Bangkok kopen grond op voor resorts en grote tweede woningen. Hier in het noorden van Thailand is het over het algemeen wat koeler en minder vochtig dan in Bangkok. Behalve voor ADSL kan men nu ook kiezen voor een antenne voor internet en telefonie. Doi Saket heeft drie banken en een mooie, grote botanische tuin met veel restaurantjes en zwembaden en educatieve tentoonstellingen. Het ziekenhuis is uitgebreid en vernieuwd.

Zag je tot acht jaar geleden voornamelijk overvolle oude vrachtauto's en pick-ups en een zee aan scooters, tegenwoordig is het wagenpark voor een zeer groot deel vernieuwd. Veel nieuwe luxe gezinsauto's en auto's met four wheel drive. Het verkeer op de uitvalsweg wordt drukker. Talloze vrachtauto's met zand rijden af en aan om de opgekochte rijstvelden te dempen. Op de overgebleven rijstvelden zie je alleen nog oudere mensen de oogst binnenhalen. De jongeren kiezen voor een baantje in Doi Saket of Chiang Mai.

W41 De rijstvelden verdwijnen.

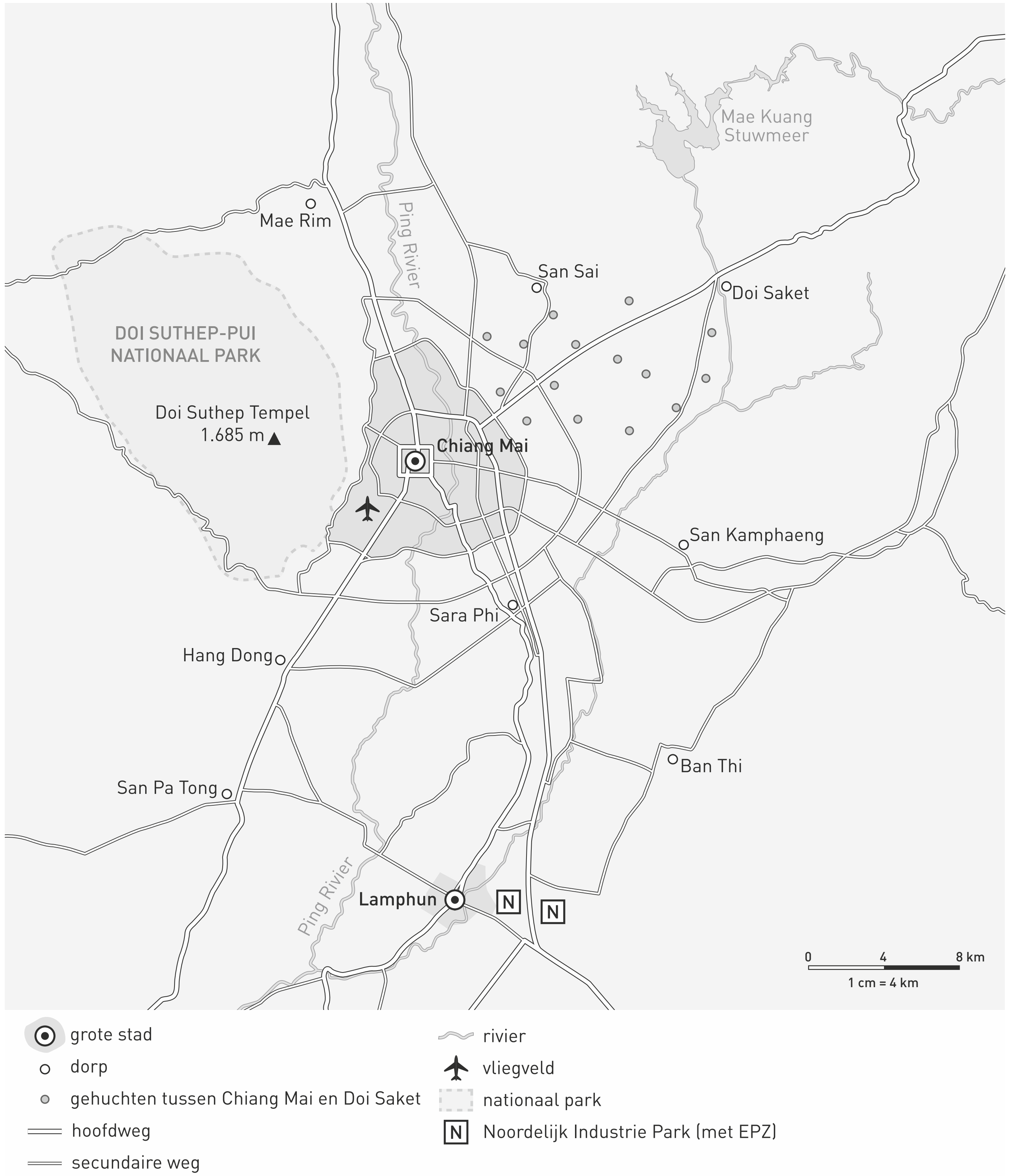
In de wijde omtrek van de uitvalsweg worden de rijstvelden in hoog tempo opgekocht. De boeren verkopen hun velden, want ze hebben al langere tijd behalve uit de landbouw ook andere inkomsten. De ouderen kunnen het werk niet meer aan en de jonge generatie verkiest werk buiten de landbouw.

Met het geld bouwen de ouders extra kamers bij hun huis en ommuren hun 'erf'. Zo blijft de familie wel vaak bij elkaar wonen. De kinderen werken in de stad of studeren op een van de universiteiten in Chiang Mai.

De rijstvelden die verkocht zijn aan Thai uit Chiang Mai of uit Bangkok, of aan Thai en buitenlanders (het is voor buitenlanders niet mogelijk zelf grond te kopen om huizen te bouwen), worden gedempt met zand. Langs de weggetjes naar de uitvalsweg komen zo talrijke vrij grote huizen te staan. Verder van de hoofdweg vandaan, in de wat heuvelachtige gebieden, worden grote resorts voor de toeristen gebouwd. Soms wordt de grond door projectontwikkelaars verdeeld in stukken en verkocht aan kopers die dan zelf een huis gaan bouwen.

In het gebied staan ook veel slaapzalen die bestemd zijn voor de 'gastarbeiders' uit Myanmar. Zij worden door aannemers hiernaartoe gehaald om de rijstvelden te dempen en de huizen te bouwen. Ze werken voor weinig geld en hebben weinig rechten. Het zijn deze Birmese arbeiders die vaak worden aangewezen als de oorzaak van de toenemende criminaliteit op het veranderde platteland in deze streek. Het is echter nooit onderzocht of de eigen bevolking door de veranderde mentaliteit door de suburbanisatie niet schuldig is aan deze toename.

W42 Chiang Mai en omgeving.

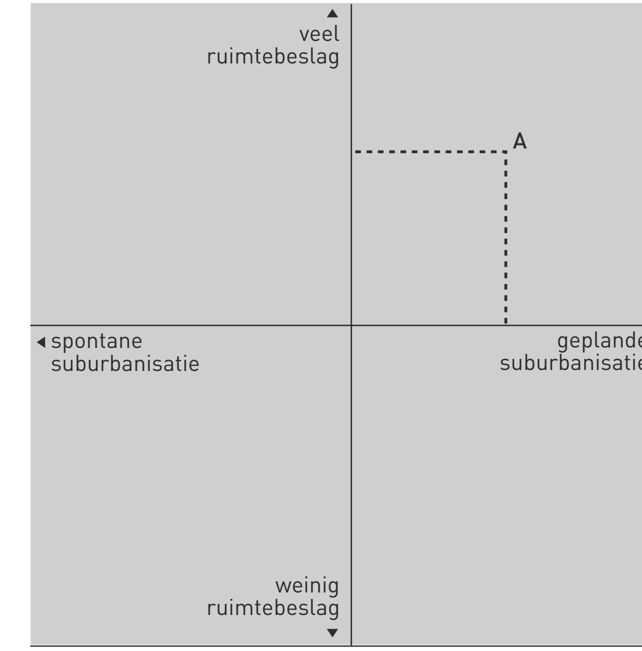


W43 Planning?

Een echte planning is er niet. Zo gauw een uitvalsweg of rondweg klaar is, begint men te bouwen langs de weg. Zo ontstaat de opvallende lintbebouwing. Een Thai kan zó zelf een zaak beginnen. Vaak doen ze geen marktonderzoek, zodat restaurantjes en andere bedrijfjes snel failliet gaan, maar even snel ook weer overgaan in de handen van anderen. Grote bedrijven moeten wel voldoen aan allerlei eisen, zoals ten aanzien van waterbeheersing en afvalverwerking.

Je ziet weinig hoogbouw, omdat de meeste Thai niet in flats willen wonen. Ze zijn altijd gewend geweest aan laagbouw. In het oude centrum, de ommuurde stad in Chiang Mai, is er ook een verbod op hoogbouw. Dicht bij het centrum staan alleen hoge hotels voor de buitenlandse toeristen. Industrieën zie je niet zo veel in dit noordelijke uitbreidingsgebied. Die liggen meer ten zuiden van Chiang Mai (W42). Als het in dit tempo doorgaat, zal een flink deel van het platteland rondom de grote steden verdwijnen door de suburbanisatie.

W44 Kwadrant. **Downloaden en printen!**



Extra Casus 2 Overstromingen in Thailand in de herfst van 2011

Inleiding I/V

In de herfst van 2011 deden zich zeer ernstige overstromingen voor in Thailand. Het water overspoelde grote delen van het land en een deel van de miljoenenstad Bangkok. In deze opdracht ga je onderzoeken wat de oorzaken van deze ramp waren. Daarnaast bekijk je vanuit de verschillende dimensies welke gevolgen de ramp had. Ten slotte onderzoek je welke problemen zich zullen voordoen bij het nemen van maatregelen om zo'n ramp in de toekomst te voorkomen.

Werkwijze

Je werkt in groepjes van twee. Je werkt opdracht 1 t/m 3 uit met behulp van de gegeven bronnen. Verdeel de bronnen en overleg gezamenlijk over de antwoorden. Je maakt ook gebruik van de computer. Je hebt 90 minuten nodig voor deze opdracht.

Opdracht 1 Oorzaken overstromingen in Thailand

Lees en bekijk W45 t/m W55, gebruik de atlas, de computer en de tekst in het theoriegedeelte onder de kop Strijd om grond en water in paragraaf 2.4.

a Wat zijn de oorzaken van de overstromingen in Thailand in de herfst van 2011? Verdeel ze in twee groepen: natuurlijke oorzaken en menselijke oorzaken. Vermeld telkens welke bron je gebruikt hebt.

b Licht voor elke genoemde oorzaak bij vraag a toe hoe deze heeft bijgedragen aan de overstromingen.

Opdracht 2 Gevolgen

a Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen de tekst onder 4C. Beschrijf vanuit elk van de vier dimensies de gevolgen van deze overstromingen. Vermeld bij elk genoemd gevolg welke groep mensen het meest werd getroffen. Zet erbij welke bron(nen) je gebruikt hebt.

b Op welke wijze kwam bij deze ramp de verstrengeling tussen stad en platteland naar voren? Noteer twee voorbeelden en licht ze toe.

Opdracht 3 Maatregelen

Om deze overstromingen in de toekomst te voorkomen, moet een goed watermanagement worden opgezet in Thailand. Bij het maken van deze opdracht was de ramp nog zo vers dat er nog geen maatregelen van de regering bekend waren voor een beter waterbeheer. Jullie gaan, met de gegeven bronnen over de oorzaken van de ramp, een aantal maatregelen bedenken die verbeteringen zouden moeten opleveren. Je mag ook nog zelf op internet aanvullende bronnen opzoeken.

a Welke maatregelen zou de regering, naar jullie mening, moeten nemen om een ramp van zo'n omvang te voorkomen? Maak een tweedeling in maatregelen op korte termijn en maatregelen op lange termijn.

b Vermeld bij elke maatregel, genoemd bij a, wat de effecten zouden moeten zijn.

c Vermeld bij elke maatregel wat de problemen zullen zijn bij de uitvoering ervan.

d Wat is jullie conclusie over het noodzakelijke toekomstige waterbeheer in Thailand?

W45 Overvloedige neerslag.

In juni 2011 raasde de eerste tropische storm (Haima) over Vietnam. Het oosten en noorden van Thailand kreeg als gevolg hiervan te maken met veel regenval: zo'n 335 mm neerslag. Dat was gunstig voor de vele stuwmeren in het noorden en midden van Thailand, die tot dan toe te kampen hadden met lage waterstanden.
In juli volgde een tweede tropische storm (Nockten). Een aantal stuwmeren raakte zo vol dat er water geloosd zou moeten worden. De overstromingen vonden toen met name in het noorden, bij Chiang Mai, en in het noordoosten plaats. Door de sterke moessonregens in juli en augustus was het land stroomafwaarts echter zo doorweekt en soms zelfs al overstroomd, dat men het lozen niet aandurfde, bang als men was voor nog ergere overstromingen.
In september bleven de moessons ongekend heftig en volgden er zelfs nog twee tropische stormen: Haitang en Nesat. In het noorden werd het uiteindelijk rond 20 oktober droog.

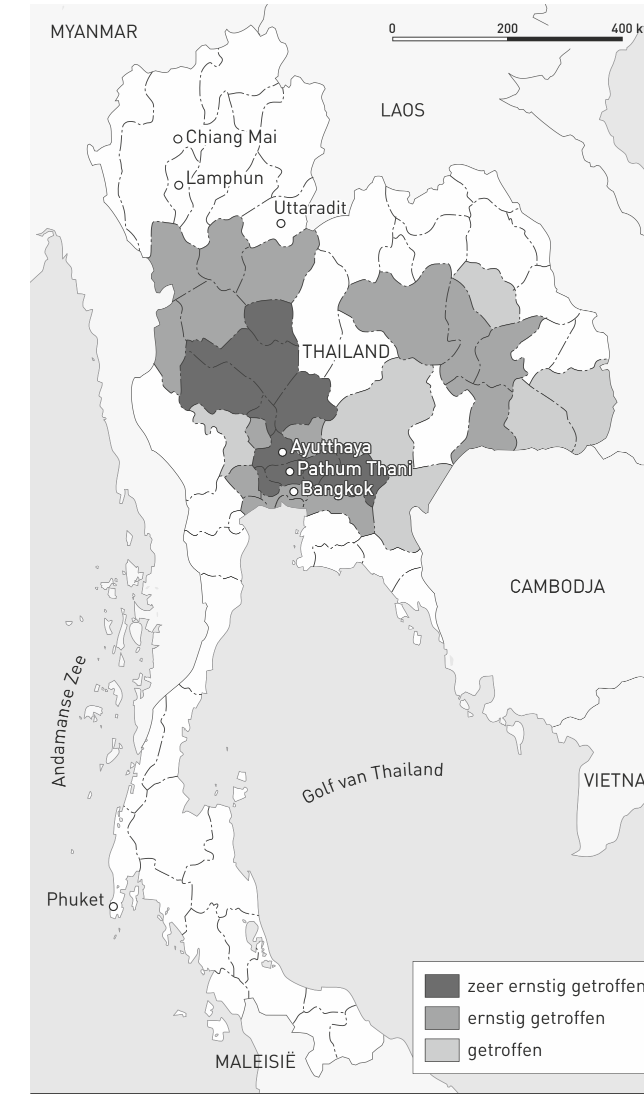
Al het regenwater moet via kleine en grote rivieren van noordoost en noord naar het zuiden om in de omgeving van Bangkok in zee te stromen. Op 5 oktober werd vanuit een groot, overvol, stuwmeer in het midden van Thailand noodgedwongen water geloosd. De rivier de Chao Phraya kon dit niet aan en grote overstromingen, op circa 200 tot 300 km ten noorden van Bangkok waren een feit. Eind oktober 2011 was er nog 16 miljard m^3 water in aantocht, terwijl Bangkok en omgeving slechts zo'n 500 miljoen m^3 per dag kan lozen op zee. Dit betekent sowieso dat er ruim dertig dagen nodig zijn voor de afvoer van al het water.

W46 Geen goede afvoer van regenwater.

Vroeger werden de moessonregens in de rijstvelden opgevangen; het water drong in de grond en kwam uiteindelijk via drainagebuizen en pijpleidingen in de nabijgelegen kanaaltjes (khlongs genoemd). Natuurlijk kwamen er toen ook overstromingen voor, maar minder langdurig dan tegenwoordig. In de loop van de jaren zijn vele rijstvelden verdwenen en veranderd in grote industrieterreinen met moderne drainagesystemen die het water snel afvoeren. Het water kan niet meer langzaam in de grond wegzakken.

Dat geldt ook voor de vele gebieden waar uitbreiding van woningbouw en wegen heeft plaatsgevonden. Daarnaast zijn kanalen die geen belangrijke transportfunctie meer hebben, verwaarloosd en liggen vol met slib. In de bergachtige gebieden heeft de afgelopen decennia veel ontbossing plaatsgevonden en zijn er overal wegen aangelegd. Bij de overvloedige regenval van dit jaar hebben zich daardoor talloze kleine landslides voorgedaan. De bodem wordt niet meer goed vastgehouden; delen van wegen worden door het snelstromende water dat modder, stenen en bomen meesleurt, weggeslagen.

W47 Getroffen provincies in Thailand op 26 oktober 2011.



W48 Site met informatie over neerslag.

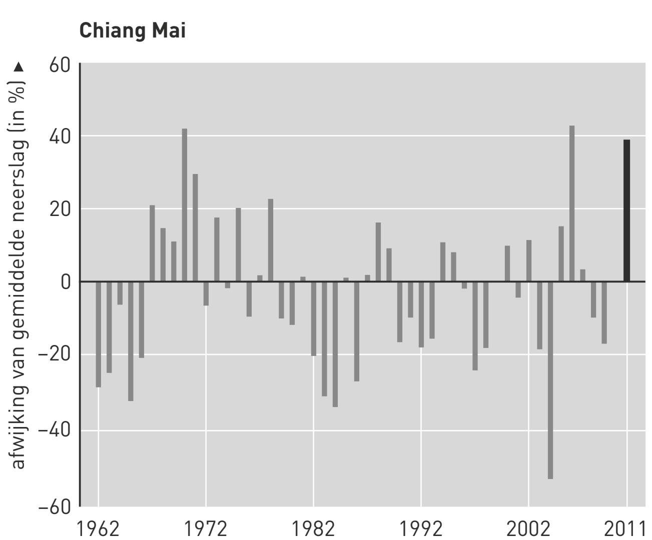
Op www.arcims.tmd.go.th/dailydata/MonthRain.php kun je de neerslag van de afgelopen maanden bekijken. Je kunt de gewenste maand instellen en dan op drie kaarten de neerslag, de afwijking ten opzichte van het gemiddelde én het aantal regendagen per maand naast elkaar bekijken.
Let op: kies de maand en klik dan op 'Show map'. In het vakje blijft januari (Jan) staan, maar je krijgt wel de juiste kaarten van de gekozen maand te zien.

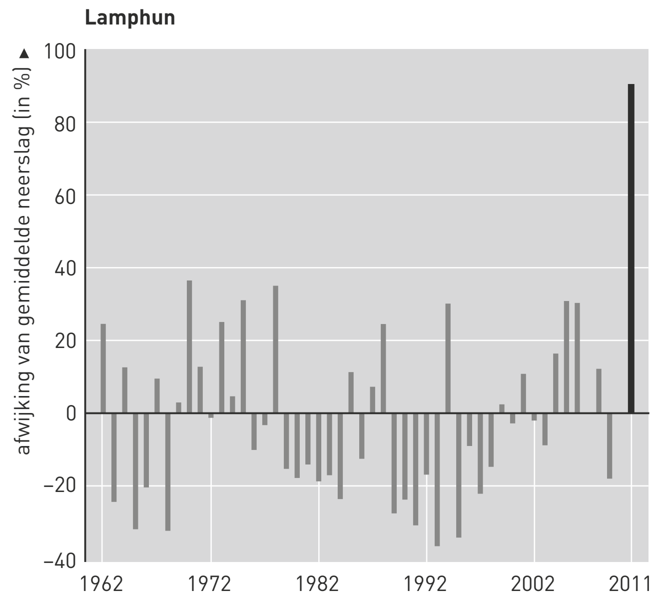
W49 Rijst en overstromingen.

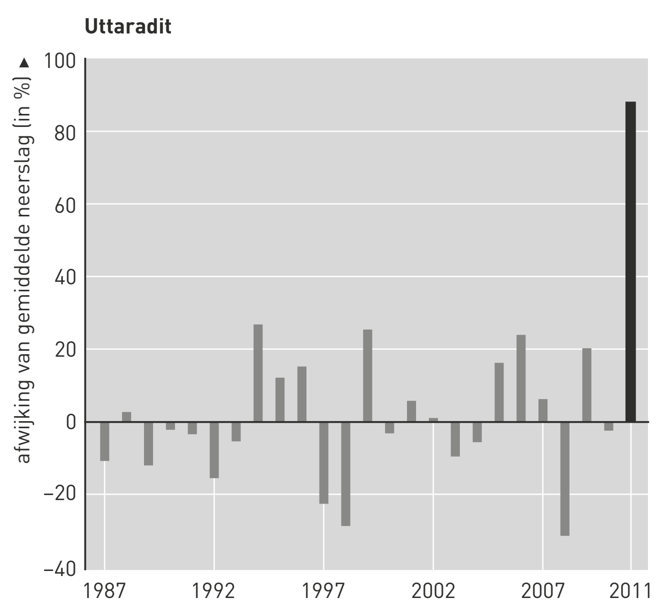
Vroeger hadden de boeren in Thailand ook regelmatig te maken met overstromingen van de rivieren. Ze teelden een rijstsoort met lange stengels die met de hoge waterstanden kon meegroeien. De aren waren tegen overstromingen bestand, ook al stonden ze een poos helemaal onder water. Zelfs de oogst kon plaatsvinden in overstroomde gebieden. De groeitijd van deze rijstsoort bedroeg zeven maanden, zodat slechts één oogst per jaar van het veld gehaald kon worden.

Nu zijn deze rijstsoorten bijna overal verdwenen. Men teelt tegenwoordig rijstsoorten met kortere stengels en een kortere groeitijd, zodat de boeren twee tot drie keer per jaar kunnen zaaien en oogsten. Bovendien zijn de opbrengsten van deze nieuwe aromatische rijstsoorten veel hoger. Maar nu zijn vele velden, net in de oogsttijd, overstroomd en krijgen de boeren, als ze al wat kunnen oogsten, hoogstens 20 tot 50% van de prijs voor hun rijst en hebben ze dit jaar dus veel minder inkomsten. Men verwacht dat de opbrengst van rijst in het land 6 tot 7 miljoen ton minder zal zijn. De export naar het buitenland komt niet in gevaar, omdat de contracten al voor een groot deel zijn uitgevoerd. De binnenlandse prijzen voor de consumenten zullen stijgen.

W50 Drie grafieken met de afwijking van de gemiddelde neerslag in januari t/m september in Chiang Mai, Lamphun en Uttaradit tussen 1962 (1987) en 2011.







W51 Overstromingen treffen iedereen.

Om de stedelijke gebieden met hun industriegebieden en financiële centrum te sparen, zijn vele landbouwarealen van de boeren onder water gezet. Dit 'gecontroleerd' afvoeren en lozen van overtollig water leidt tot conflicten tussen stedelingen en boeren. Maar ook binnen de stedelijke gebieden worden keuzen gemaakt. Zo werd ervoor gekozen het oostelijke én westelijke deel van Bangkok onder water te zetten om het centrale gedeelte met het CBD te sparen. Dit heeft niet mogen baten. Uiteindelijk kwam een groot deel

van Bangkok onder water te staan: variërend van 2 cm tot 150 cm.

Veel mensen nemen de wateroverlast gelaten op. Ze zitten in hun huisjes, winkeltjes en bedrijfjes waar 20 tot 30 cm water staat; het leven gaat gewoon door. Grote aandacht gaat dus uit naar Bangkok, maar in vele provincies in het noordoosten en het midden van het land staan dorpen en stadjes soms al ruim anderhalve maand onder water. De bewoners zijn geëvacueerd en kunnen niet terug naar hun huizen.
Zo vertelt een 42-jarige moeder dat haar lotusboerderij, boerenland, jasmijntuin en huis zijn ondergelopen. Zij en haar man verdienden net genoeg om hun kinderen naar school te kunnen laten gaan. Maar nu ze beiden zonder werk zitten, raakt het spaargeld snel op.
Vele vluchtelingen verkeren in onzekerheid of hun huis er nog staat en of alle spullen die ze op de tweede verdieping hebben gezet, wel droog zijn gebleven. Met het water is ook ontzettend veel afval en modder meegekomen. Straks moet alles schoongemaakt worden en gerepareerd. Men weet niet hoe dat gaat lukken en verwacht niet veel hulp van de overheid.

W52 Werkloos.

Inmiddels staan 850 buitenlandse bedrijven op de speciale industrieterreinen bij Ayutthaya onder water. Soms probeert men nog via de lucht en met boten de aan- en afvoer van producten te regelen. 370.000 werknemers staan daar op straat. 30% van de arbeiders komt uit het gebied zelf, 70% uit de overige provincies. Wanneer er niet snel plannen en maatregelen worden genomen om deze arbeiders in het gebied te houden, zullen ze – bij gebrek aan inkomsten – snel naar hun geboortestreek terugkeren.
Bij de schoonmaak die zeker drie tot zes maanden zal duren, zal zo een tekort aan arbeiders kunnen ontstaan, waardoor het herstel nog langer op zich laat wachten.
Behalve de legale werknemers werkten er ook veel illegale arbeiders uit Laos en Cambodja. Zij zijn op dit moment, omdat ze niet geregistreerd zijn, verstoken van elke vorm van hulp.

W53 Gevolgen voor industrie en winkels.

De aanvoer van consumentenproducten naar de stedelijke gebieden bij Bangkok is extreem lastig. Vele wegen zijn niet meer te berijden. Doordat iedereen is gaan hamsteren en de aanvoer stokt, zijn al heel wat winkels gesloten.

In het buitenland begint men de gevolgen van de sluiting van verschillende Thaise fabrieken ook te merken. Daar werkt men met het systeem van just-in-timedelivery (geen grote voorraden aanhouden en op de juiste tijd onderdelen aangevoerd krijgen) en kampt men nu met tekorten aan onderdelen.

Japan heeft zijn grootste autofabrieken (o.a. Honda, Toyota en Nissan) en veel belangrijke elektronicafabrieken (Toshiba) in Thailand staan. Juist in deze Thaise fabrieken was de productie verhoogd in verband met de aardbeving en de tsunami in maart 2011 in Japan. De hightechindustrie-parken bij Ayutthaya en Patthum Thani ten noorden van Bangkok zijn inmiddels allemaal al verschillende weken overstroomd. Met hulp van het leger en de vele arbeiders heeft men tevergeefs geprobeerd de terreinen met dijken te beveiligen. De schade is aanzienlijk. De Japanners betreuren deze ramp voor de Thai, maar zeggen wel te verwachten dat dit in de toekomst niet meer zal gebeuren en dat Thailand betere maatregelen gaat nemen. Anders zullen verdere buitenlandse investeringen uitblijven.

W54 Beleid na de overstromingen.

De vrouwelijke Thaise premier van de volkspartij, Yingluck Shinawatra, is sinds juli 2011 aan de macht. Veel plattelands-bewoners hoopten dat zij een beter beleid ten aanzien van de economisch achtergebleven gebieden zou gaan voeren. De voorafgaande jaren had de democratische partij de macht en ging het overgrote deel van de investeringen naar het midden van het land en naar Bangkok: daar waar het economische zwaartepunt van het land ligt.

Nu de overstromingen juist dat gebied zo zwaar hebben getroffen, hebben de plattelanders geen hoop meer dat ook zij zullen delen in de gelden die beschikbaar komen voor herstelwerkzaamheden. De industriële en financiële sectoren zullen voorrang krijgen.

W55 Enkele feiten.

- Er zijn 377 doden te betreuren.
- 10.500 dorpen, 28 provincies en 2,5 miljoen mensen zijn direct getroffen door de watersnood. 130.000 mensen worden in tentenkampen opgevangen.
- 1,7 miljoen ha landbouwgrond en 33.000 ha visvijvers en garnalenkwekerijen zijn onder water gelopen. Eenderde van het hele land is in meer of mindere mate getroffen door de overstromingen.
- 77 snelwegen in 15 provincies en 203 regionale wegen in 31 provincies zijn niet meer te berijden.
- Treinen naar het noorden rijden niet meer.
- De nationale luchthaven Don Muang is onder water gelopen; vele mensen die in dit gebied werden opgevangen, moesten naar een andere opvangplek gebracht worden. De internationale luchthaven is niet overstroomd, dankzij vele extra aangelegde dijken.
- Er zijn 10.000 fabrieken (350.000 arbeiders) in de directe omgeving van Bangkok onder water gelopen.
- De totale schade werd eind oktober 2011 op US$ 7 miljard geschat. De economische groei wordt dit jaar 2% lager ingeschat.
- De regering heeft de inwoners van Bangkok ten minste vijf verplichte vrije dagen gegeven om vrijwillig de stad te kunnen verlaten.
- Tienduizenden inwoners van Bangkok zijn naar het zuiden gevlucht per boot, trein of vrachtauto en vliegtuig.
- De getroffen families zullen lange tijd in onzekerheid verkeren over hun terugkeer en inkomsten.

Proeftoets

De proeftoets over dit hoofdstuk vind je op www.degeo-online.nl

Begrippen hoofdstuk 2

Afgeleide ontwikkeling 78
Ontwikkeling die zich voordoet op grond van andere ontwikkelingen.

Afroming van kapitaal, goederen en arbeid 77
Onttrekking van kapitaal, goederen en arbeid aan een gebied ten bate van een ander gebied.

Agribusiness 77
Grootschalige landbouwproductie die gebruikmaakt van moderne technieken.

Autonome ontwikkeling 76
Ontwikkeling die zich zelfstandig en onafhankelijk van andere ontwikkelingen voordoet.

Braindrain 78
Het vertrek van goedopgeleide mensen uit een gebied of land, dat daardoor in zijn ontwikkeling benadeeld wordt.

Circulaire migratie 77
Vorm van migratie waarbij de migrant in een bepaalde periode verhuist tussen twee gebieden.

Commercieel bedrijf 68
Bedrijf dat marktgericht (nationaal dan wel internationaal) agrarische goederen produceert.

Comparatief voordeel 86
Relatief kostenvoordeel ten aanzien van de productiefactoren van een economische activiteit in een gebied vergeleken met die in andere gebieden.

Complementariteit 85
Reden voor handel vanuit een situatie waarin twee regio's elkaar aanvullen met betrekking tot een bepaalde hulpbron.

De-agrarisatie 68
Afname van het belang van de landbouw (qua werkgelegenheid en aandeel in de totale productie) in een maatschappij.

Export processing zone 87
Industriegebied, vaak gelegen in (semi)perifere landen, waar speciale faciliteiten gelden voor buitenlandse bedrijven die zich richten op de export.

Genetische modificatie 70
Voedseltechniek waarbij rechtstreeks genen van een plant of dier in het DNA van een ander organisme worden gebracht te bevordering van de productie.

Governance 80
Zie onderhandelingsontwikkeling.

Groeicorridor 89
Zeer groot gebied, bestaande uit twee of meer regionale economische zones.

Groeidriehoek 87
Zie regionale economische zone.

Groene revolutie 68
Sterke stijging van de landbouwproductie in perifere landen als gevolg van de toepassing van nieuwe graanvariëteiten.

Informele sector 53
Zie vluchtsector.

Involutie 53
Proces waarbij de groeiende bevolking steeds meer arbeid moet verrichten om iedereen te voeden of van een bestaan te kunnen voorzien. De daardoor ontstane armoede werd zo gelijk mogelijk onder de bevolking verdeeld.

Megastad 47
Wereldstad met ten minste vijf tot tien miljoen inwoners (afhankelijk van de gehanteerde definitie).

Onderhandelingsontwikkeling 80
Proces van besluitvoering en invoering daarvan in het ontwikkelingsproces. Heet ook governance.

Overurbanisatie 54
Situatie waarbij de groei van de stedelijke bevolking sterker toeneemt dan de bestaansmogelijkheden.

Primate city 53
Grote stad – ook op financieel, politiek en economisch gebied – die alle andere steden in het land verreweg overtreft.

Regionale economische zone 87
Aangewezen gebied waar ten minste drie naburige landen hun comparatieve voordelen willen uitbuiten tot economische groei. Heet ook wel groeidriehoek.

Slum 53
Overbevolkt en verwaarloosd deel van een stad, dat meestal bewoond wordt door migranten van het platteland.

Speciale economische zone 87
Speciaal aangewezen, grote gebieden waar de vrijhandel gestimuleerd wordt in de industrie en in de dienstensector.

Subcontracting 77
Uitbesteding door een grote multinationale onderneming van onderdelen van de productie aan kleine, lokale, zelfstandige bedrijven, waarbij het productieresultaat aan de eisen van de multinationale onderneming moet voldoen.

Begrippen hoofdstuk 2

Transporteerbaarheid 85
Mate waarin het de moeite loont om een product te vervoeren.

Tussenliggende mogelijkheid 85
Aantrekkende factor voor vestiging of migratie in een gebied dat dichter bij het herkomstgebied ligt dan het bestemmingsgebied.

Vluchtsector 53
Geheel van bedrijven en activiteiten die zonder vergunningen en niet-geregistreerd plaatsvinden. Wordt ook wel informele sector genoemd.

Zelfvoorziening 68
Landbouw waarbij de oogst hoofdzakelijk voor eigen gebruik is bestemd.



3 Eenheid en diversiteit SE



Indonesië Altijd de zondebok

De Chinese ondernemer Embing heeft vier winkels in Rengasdengton, een stad 50 km ten oosten van Jakarta. Sinds de anti-Chinese sentimenten in februari 1998 weer de kop opstaken, heeft hij nieuwe ijzeren tralies voor zijn winkelruiten geplaatst. Ook heeft hij zijn contacten met de politie aangehaald en met Chinese collega's een telefonisch waarschuwingssysteem opgezet. Zijn dure auto blijft in de garage staan, je moet de mensen tenslotte niet jaloers maken. Hij en zijn zoon hebben als gebaar van goede wil 600 coupons laten drukken die worden verspreid onder zijn arme niet-Chinese buren. Daarmee kunnen ze drie kilo rijst of wat kleding krijgen.
In de huidige Indonesische maatschappij worden Chinezen uitgesloten van carrières in de krijgsmacht en de overheid. Daarom richten zij zich op de handel en financiën. In tijden van economische crisis worden ze gehaat. In de stad Salatiga bij Semarang wordt het eten van het garnizoen betaald door Chinese middenstanders in de hoop dat ze bescherming van de militairen krijgen bij rellen.

Oriëntatie

Inleiding
Waarom moeten juist de Chinezen het vaak ontgelden in economisch moeilijke tijden? Dit lees je in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk. De staatsvorming van sommige landen die wordt bemoeilijkt door grens-conflicten en pogingen tot afsplitsing door minderheden, staat centraal in de tweede paragraaf. De culturele, politieke en economische oorzaken die daarbij een rol spelen, komen daarin aan bod. Mede als gevolg van de snelle economische ontwikkeling en de modernisering proberen (streng) religieuze groepen meer invloed te krijgen op het politieke en maatschappelijke leven. Deze ontwikkeling staat centraal in paragraaf 3.3.

Hoofdvraag
Op welke wijze houden de conflicten in Zuidoost-Azië verband met de etnische en culturele diversiteit in de regio?

Deelvragen
1. Wat is de sociaaleconomische positie van de Chinezen in verschillende landen in Zuidoost-Azië?
2. Hoe gaat de overheid in de Zuidoost-Aziatische landen om met het vraagstuk van de Chinese minderheid?
3. Op welke wijze dragen het etnische en het culturele nationalisme bij aan de territoriale conflicten in de landen van Zuidoost-Azië?
4. Hoe treden de nationale overheden van de landen in Zuidoost-Azië op in territoriale conflicten?
5. Waaruit blijkt dat de religie in delen van Zuidoost-Azië op politiek en sociaal vlak een steeds grotere rol inneemt?
6. Wat zijn de maatschappelijke gevolgen van het toenemende belang van de religie in de landen van Zuidoost-Azië?
7. Op welke wijze reageert de overheid in de Zuidoost-Aziatische landen op het toenemende belang van de religie?

Opdracht 1 Altijd de zondebok V/I
Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen onder kop 2 de tekst over het stellen van aardrijkskundige vragen.

W1 Chinezen in Indonesië. **Overnemen in je schrift!**

Geografische vragen		Toepassing op Indonesië
waarnemen en beschrijven	Wat zie ik?	...
	Hoe ziet het eruit?	...
	Waar zie ik dat?	...
	Welke kenmerken ontdek ik?	...
verklaren	Waarom is het daar?	...
	Waarom ziet het er daar zo uit?	...
	Wat wordt hierdoor beïnvloed?	...
generaliseren	Waar heb ik dat eerder gezien?	...
	Zie ik dat ook weleens ergens anders?	...
waarderen	Wat betekent dat voor die mensen?	...
	Wat betekent dat voor mij?	...
	Kan het ook anders?	...
	Wat vind ik ervan?	...

Lees de inleiding van hoofdstuk 3 en beantwoord de geografische vragen door W1 in te vullen. Neem hiervoor de kolom 'Toepassing op Indonesië' over in je schrift.

Opdracht 2 Begrippen K
Neem W2 over en zet het juiste begrip achter de omschrijvingen. Kies uit *etnische wijk*, *stadsvernieuwing*, *getto*, *integratie*, *maatschappelijke segregatie*, *polarisatie*, *ruimtelijke segregatie* en *sloppenwijk*.

Opdracht 3 Conflicten I

a. Overal ter wereld komen etnische en/of territoriale conflicten voor.
Neem W3 over en noteer in de eerste kolom drie landen waar momenteel een etnisch en/of territoriaal conflict optreedt. Noteer in de tweede kolom welke groeperingen daarbij betrokken zijn. Gebruik eventueel de atlas.
b. Noteer in de derde kolom van W3 of het conflict politiek (territoriaal), religieus, economisch of etnisch van aard is.

W2 Begrippen uit de onderbouw. **Overnemen in je schrift!**

Omschrijving	Begrip
Armere, etnische wijk met grote problemen.	...
Wijken waar alleen rijke of alleen arme mensen wonen.	...
Allochtonen en autochtonen nemen samen actief deel aan de samenleving: ze gaan naar school, hebben een baan en zijn lid van de muziek- en sportvereniging.	...
Wijken met Chinese, Poolse, Italiaanse, Koreaanse, Mexicaanse, Puerto Ricaanse, Ierse of Afro-Amerikaanse bewoners.	...
Groepen mensen hebben hun eigen scholen en eigen sportclubs.	...

W3 Etnische en/of territoriale conflicten op de wereld. **Overnemen in je schrift!**

Land	Conflict	Type conflict
...	...	...
...	...	...
...	...	...



3.1 Economisch machtige Chinezen

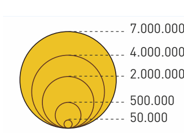
Het geluk van een green card

Victor Hadinata is een Javaanse Chinees die veel geld verdient in de meubelexport. Dat zie je aan zijn huis in Semarang. De smaak van Victor en zijn vrouw Lia is Europees klassiek: wit marmer en bladgoud. Ook houden ze van enorme zuilen.
Ooit woonden ze in Los Angeles – een keer vrijwillig en een keer tijdens de opstand in 1998, toen de Indonesiërs hun woede op de Chinezen afreageerden. Net als veel andere Chinezen vluchtten ze toen naar de Verenigde Staten.

Overzeese Chinezen

▶ In Zuidoost-Azië leven veel bevolkingsgroepen als minderheid in het land waar ze wonen. Minderheden kunnen worden gevormd wanneer er willekeurige grenzen worden getrokken om staten af te bakenen. Ze kunnen ook ontstaan wanneer een bevolkingsgroep op grote schaal naar een ander land verhuist. Door migratie ontstaat er een allochtone minderheid naast een autochtone meerderheid. De grootste minderheid in Zuidoost-Azië is de groep Chinezen. De 'overzeese Chinezen' zoals ze worden genoemd, zijn door migratie in diverse Zuidoost-Aziatische landen terechtgekomen (figuur 3.1).





Opmerking: De Chinezen uit Taiwan (21 miljoen), Hongkong (6,5 miljoen) en Macao (0,5 miljoen) zijn op de kaart niet meegerekend. De zwarte stippellijnen verwijzen naar de geschatte Chinese bevolking in landen waar na 1990 een volkstelling heeft plaatsgevonden: in 1996 in Japan (234.000), in 1996 in Nieuw-Zeeland (81.000) en in 2000 in de V.S. (2,4 miljoen).

Figuur 3.1 De verspreiding van Chinezen over de wereld, rond 1990.

Regio	Absoluut (in miljoen)	Relatief (in %)
Azië	30,9	77,6
Noord- en Zuid-Amerika	6	15
waarvan in de V.S.	3,5	9,5
Europa	1,7	4
overige gebieden	1,5	3
totaal	**39,8**	**100**

Figuur 3.2 Aantallen overzeese Chinezen in verschillende regio's (2003-2009).

● Volgens schattingen schommelt het aantal Chinezen dat in het buitenland woont, rond de 40 miljoen. Het merendeel daarvan, ongeveer 31 miljoen, leeft in Azië (figuur 3.2). De V.S. nemen de tweede plaats in met ruim 3 miljoen Chinezen en in Europa wordt hun aantal geschat op 1,7 miljoen.

▶ Doordat de Chinezen zich door hun afkomst onderscheiden van de meerderheid van de bevolking in Zuidoost-Azië, vormen zij een etnische minderheid. Ze vormen vaak ook een culturele minderheid, omdat ze andere zeden en gewoonten en een andere taal en godsdienst hebben dan de meerderheid van de bevolking.

Chinese migratie

▶ Van oudsher hebben Chinezen hun invloedssfeer uitgebreid over hun buurlanden. Zo werd Vietnam tot de tiende eeuw duizend jaar lang geregeerd door de Chinese Handynastie. Er was toen echter geen sprake van grootschalige migratie.
● De eerste grote Chinese migratiegolf ging van start in de vijftiende eeuw. De Chinezen trokken tussen 1400 en 1430 vooral naar gebieden in de buurt van het moederland: Maleisië en het grondgebied van Singapore. Dit verklaart de prominente aanwezigheid van Chinezen in deze regio's. De migranten vestigden zich langs de kust als handelaren en kooplui.
● De tweede migratiegolf voltrok zich in de tweede helft van de negentiende eeuw. In deze periode migreerden goedkope arbeidskrachten op grote schaal. Hongersnood, werkloosheid en politieke onrust dwongen zo'n twee miljoen Chinezen elders werk te zoeken. Velen verhuisden naar één van de buurlanden in Zuidoost-Azië, zoals Maleisië, Indochina (Vietnam, Laos en Cambodja), de Indonesische eilanden Sumatra en Java en de Filipijnen (figuur 3.3 en 3.4). Anderen zochten hun geluk in verder weg gelegen bestemmingen, zoals Hawaii, California en

> etnische minderheid
> culturele minderheid



Figuur 3.3 De Chinese emigratie in Zuidoost-Azië.

Australië, maar ook in Afrika, met name in Mauritius en Zuid-Afrika. De Chinezen werkten op de plantages, in de mijnbouw en bij de aanleg van spoorwegen. De afschaffing van de slavernij, de opkomst van de industrie in de negentiende eeuw en de vraag naar goedkope arbeid in de westerse wereld speelden een belangrijke rol bij de mondiale migratie van de Chinezen.
■ Opvallend is dat de Chinese emigranten vooral uit twee provincies, namelijk Guangdong en Fujian, en van het eiland Hainan afkomstig zijn. Tegenwoordig vormen de geëmigreerde Chinezen één van de grootste en meest invloedrijke minderheden op de wereld. In Zuidoost-Azië wonen de grootste aantallen in Indonesië, Maleisië en Thailand. In Singapore vormen ze zelfs de meerderheid van de bevolking.
▶ De economische invloed van de Chinezen in Zuidoost-Azië is groot, zeker in verhouding tot hun aantal. Zo maken zij in Indonesië ongeveer 3% van de bevolking uit, maar beheersen ze 75% van het particuliere kapitaal en 60% van de handel. Op de Filipijnen is slechts 2% van de bevolking van Chinese afkomst, maar verdient deze groep 60% van het BNP. De grote economische macht van de Chinese minderheid heeft in de meeste Zuidoost-Aziatische landen geleid tot discriminatie. In economisch moeilijke tijden gedraagt niet alleen de overige

> discriminatie

Land	Absolute aantallen Chinezen	Totale bevolking in dat land (2009)	Percentage van de mondiale overzeese Chinese migranten	Percentage van de totale bevolking
Indonesië	7.500.000	240.271.522	11,7	3,1
Maleisië	7.100.000	25.715.819	12,1	27,6
Thailand	7.000.000	65.905.410	11,7	10,6
Singapore	2.770.000	4.657.542	4,3	59,5
Vietnam	1.200.000	86.967.524	2 à 3	1,4
Filipijnen	1.100.000	87.574.614	2,4	1,3
Myanmar	1.100.000	48.137.741	2,1	2,3
Cambodja	343.855	14.494.293	0,87	2,4
Laos	185.765	6.834.942	0,5	2,7
Brunei	43.000	388.190	0,1	11
totaal Zuidoost-Azië	**28.342.620**	**580.947.597**		

Figuur 3.4 Overzeese Chinezen in Zuidoost-Azië (2005 t/m 2009).

bevolking, maar ook de overheid zich ronduit vijandig ten opzichte van de Chinezen. Op politiek gebied hebben de Chinezen (in het algemeen) weinig in te brengen.
De acceptatie van de culturele verschillen, de economische macht en de houding van de overheid ten aanzien van de Chinese minderheid verschilt in de regio Zuidoost-Azië van land tot land. In de volgende stukjes tekst worden Thailand, Indonesië, Laos en Cambodja op deze aspecten vergeleken.

Assimilatie in Thailand

▶ In de negentiende eeuw werden veel Chinezen aangemoedigd zich in Zuid-Thailand te vestigen. De meest arbeiders kwamen in de mijnbouw, de tinwinning, terecht. Een flink aantal Chinese families verdiende hiermee veel geld. Latere generaties kregen in deze regio een belangrijke positie in de handel en de financiële sector. In Thailand hebben de meeste Chinezen hun oude staatsburgerschap opgegeven en zijn Thai geworden. Velen hebben daarbij ook Thaise namen aangenomen. De overheid speelde bij dit proces een rol. Sinds 1948 heeft de Thaise regering het verbod ingesteld om op speciale Chinese onderwijsinstellingen de Chinese taal te onderwijzen. De gegevens van de Chinese minderheid worden sinds 1979 niet meer apart in de Thaise statistieken opgenomen. Het feit dat de Thai en een groot aantal Chinezen dezelfde godsdienst – het boeddhisme – aanhangen, maakte het huwen tussen Thai en Chinezen gemakkelijker.
● In Thailand lijkt dus sprake te zijn van assimilatie: het proces waarbij immigranten de gehele cultuur van de autochtone bewoners hebben overgenomen en de onderlinge verschillen voor een groot deel zijn verdwenen. Maar niets is minder waar. De maatregelen die de Chinezen namen, waren vooral bedoeld om de omgang met de officiële Thaise instanties te vergemakkelijken. Een deel van de Chinezen vormt nog steeds een gesloten gemeenschap binnen Thailand, met name in Bangkok. Vergeleken met andere Zuidoost-Aziatische landen is de integratie van de Chinezen in Thailand echter het beste gelukt (figuur 3.5).



Figuur 3.5 Ondanks de integratie van de Chinezen in Thailand, is China town onmiskenbaar een afzonderlijk deel van de stad Bangkok.

> assimilatie

> integratie

De zondebok in Indonesië

▶ Chinezen vormen de grootste minderheidsgroep in Indonesië. Naar schatting zijn het er ruim zeven miljoen. Hoewel de Chinezen economisch gezien machtig zijn, worden ze in Indonesië politiek onderdrukt.
● Al tijdens het Nederlands-Indische bewind woonden er veel Chinezen in het eilandenrijk. Velen hadden zich blijvend gevestigd en waren via huwelijken in de autochtone bevolking opgegaan. Ze hadden veel lokale normen en waarden overgenomen. Het praktiseren van de islam is echter de afgelopen decennia steeds meer een uiting van etnische en nationale identiteit van de 'eigen bevolking' geworden. En met die opkomst van de islam is de culturele assimilatie minder vanzelfsprekend geworden. Dit maakt huwelijken tussen Chinezen en Indonesiërs minder voor de hand liggend.

▶ De economische successen van veel Chinese ondernemers bevestigen het beeld dat van oudsher bestaat, namelijk dat van de Chinezen als rijke handelslieden. De regering houdt het beeld van 'de rijke Chinees' graag in stand. Enerzijds maken ze gebruik van de Chinezen door handelsovereenkomsten met hen te sluiten, maar anderzijds leggen ze de schuld bij hen neer wanneer het economisch slecht gaat.
● Vooral tijdens het bewind van president Soeharto (1967-1998) zijn de Chinezen politiek onder druk gezet. Al in de periode waarin het bewind van Soekarno hardhandig werd overgenomen door Soeharto (1965-1966), werd een half miljoen arbeiders, boeren, communisten en etnische Chinezen afgeslacht. Soeharto verdacht onder meer de Chinezen van betrokkenheid bij de staatsgreep in 1965. Ze zouden nauwe banden hebben met de Volksrepubliek China. De regering rechtvaardigde deze onderdrukking ook met het gegeven dat de Chinezen zich als etnische bevolkingsgroep te veel afzonderden van de Indonesische samenleving. In 1967 verbood Soeharto daarom alle openbare uitingen van de Chinese cultuur. Chinese scholen werden gesloten en het Chinees mocht niet meer in het openbaar gesproken worden. Veel Chinezen werden gedwongen een Indonesische naam aan te nemen en zich te bekeren tot het christelijke geloof of de islam. Hun eigen geloof, het confucianisme, werd niet gezien als een religie. Het aantal plaatsen voor Chinezen op universiteiten werd beperkt en speciale festiviteiten zoals het Chinese Nieuwjaar, mochten niet meer worden gevierd. Er werd een politiek van gedwongen assimilatie ingevoerd. De regering probeerde de Chinezen zo te dwingen elementen van de Indonesische cultuur over te nemen waarbij (een deel van) hun eigen identiteit verloren zou gaan.
● Veel jonge Chinezen spreken hun moedertaal niet (meer), hebben een Indonesische (achter)naam en zijn nog nooit in China geweest. Desondanks is de integratie maar mondjesmaat op gang gekomen. De Chinezen hebben eigen scholen gesticht. Deze beschikken over meer geld dan de doorsnee Indonesische scholen. De financiering vindt plaats vanuit de Chinese gemeenschap in de steden. De Chinezen zijn daardoor in de loop van de tijd steeds hogeropgeleid geworden. Behalve in de detailhandel werken tegenwoordig velen van hen als advocaat, medicus, notaris of tandarts. Dit heeft de tegenstellingen tussen de Chinezen en de andere bevolkingsgroepen in het land vergroot en leidt nog regelmatig tot jaloezie en discriminatie. Vooral wanneer het economisch slechter gaat, worden Chinezen aangewezen als zondebok en is er sprake van discriminatie. Het beeld van 'de rijke Chinees' bestaat bij de Indonesische bevolking nog steeds.
■ De meest recente uitbarsting van geweld vond plaats in 1998. Aan het einde van het bewind van Soeharto in 1998 kende het land een torenhoge inflatie en een grote werkloosheid, mede als gevolg van de economische crisis in Zuidoost-Azië. Dat leidde tot groeiende onlusten in het land. In mei van dat jaar kwam de woede tot uitbarsting toen de regering onder druk van het IMF drastisch bezuinigde op brandstof en subsidies, waardoor de prijzen van veel producten soms wel met 70% stegen.
Dit leidde tot een volksopstand waarbij honderden mensen om het leven kwamen en delen van Jakarta veranderden in rokende puinhopen. De wanhopige bewoners van de sloppenwijken richtten zich in eerste instantie vooral tegen de president en zijn getrouwen. Maar zoals vaker in economisch moeilijke tijden kreeg de minderheid de schuld van de ontstane problemen (figuur 3.6). Met name de Chinese wijk Glodok in Jakarta moest



Figuur 3.6 Glodok was het middelpunt van de anti-Chinese rellen in mei 1998.



Figuur 3.7 De meeste beurzen in Azië, waaronder die in Jakarta, zijn gesloten tijdens het Chinese Nieuwjaar en verschillende blijven enkele dagen dicht.

het ontgelden. Plunderingen van huizen en bedrijven waren aan de orde van de dag. Ook werden er vrouwen verkracht. Het plunderen van winkels sloeg om in moorddadige aanvallen op Chinese handelaren. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat die werden aangemoedigd door het regime. Ruim 150.000 Chinezen vluchtten naar elders.

● Na de val van het bewind van Soeharto hebben de Chinezen meer vrijheden gekregen. Het verbod om het Chinese Nieuwjaar te vieren, is ingetrokken en er dansten voor het eerst sinds vele jaren weer draken en leeuwen in de straten van de Indonesische steden. In 2002 werd deze nieuwjaarsdag zelfs tot nationale feestdag uitgeroepen (figuur 3.7). Sinds 2000 zendt één van de commerciële zenders nieuwsberichten uit in het Mandarijn-Chinees. In 2001 werd het verbod op de invoer van drukwerk in de Chinese taal en karakters ingetrokken. Het Chinese geloof, het confucianisme, is tegenwoordig één van de zes officieel erkende godsdiensten.

▶ De politieke en culturele omslag heeft echter geen eind gemaakt aan de discriminatie. Het feit dat 60% van de economie wordt gecontroleerd door Chinezen, voedt de vooroordelen in negatieve zin. Het stereotype dat iedere Chinees rijk is, is nog steeds een reden om hen grof te laten betalen voor allerhande diensten, ook bij de overheid. En dat terwijl de Chinese bevolking voor het grootste deel bestaat uit hardwerkende, maar niet veel verdienende mensen.

Onopvallende Chinezen in Laos

▶ In Laos leefden in 1975 ongeveer 40.000 Chinezen. De meesten van hen migreerden vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw via Thailand, Cambodja en Vietnam naar het zuiden van Laos. Ze vormden een stedelijke elite. Het land was vanwege het bergachtige terrein, het feit dat het land niet aan zee ligt ('landlocked') en dichte oerwouden heeft, minder in trek bij de Chinezen dan andere buurlanden. Dat gold helemaal voor het noorden van Laos. Na de oorlogen die tussen 1964 en 1975 in Indochina plaatsvonden, werd in december 1975 officieel de Democratische Volksrepubliek Laos uitgeroepen. Hoewel de machtsovername zonder bloedvergieten verliep, vluchtten niet alleen veel Laotianen, maar ook het grootste deel van de in Laos woonachtige Chinezen. Laos werd een communistische staat, waarin de overheid de beslissingsbevoegdheid kreeg over de verdeling van macht en goederen. Privébezit moest verdwijnen en werd opgenomen in staatsbedrijven. Geschat wordt dat zo'n 10% van de bevolking, dus meer dan 300.000 mensen, het land verliet. Er vond een ware braindrain plaats, waarbij hoogopgeleide personen na hun opleiding uit het land vertrokken om elders een baan te zoeken. Van de hogeropgeleiden vertrok 90%, waaronder vooral het bestuurlijk kader, leraren en artsen. Kritische en/of opstandige achterblijvers konden rekenen op een (soms zeer langdurig) verblijf in heropvoedingskampen.

● Hoeveel Chinezen er waren gevlucht, bleek toen er in 1986 economische hervormingen werden doorgevoerd. Toen werd duidelijk dat er nog slechts zo'n 6.000 Chinezen in Laos woonden. Sinds de hervormingen zijn de mogelijkheden en vrijheden voor de Chinezen verbeterd. Maar er keerden slechts weinige Chinezen terug naar Laos, omdat ze intussen elders waren ingeburgerd.

▶ Tegenwoordig vaart de regering nog steeds een China-vriendelijke koers en de Chinese bevolking is, vooral door huwelijken, sterk geïntegreerd. Daarnaast hebben Chinese firma's uit Thailand, Macau, Maleisië en Japan sinds de nieuwe investeringswetgeving uit 1988 veel in Laos geïnvesteerd. Door deze wetgeving worden bijvoorbeeld vergunningen sneller verstrekt en zijn er gunstigere belastingfaciliteiten dan voorheen, zoals lagere (of geen) invoerrechten. Ook zie je vanuit het noordelijke grensgebied met China de toenemende invloed in de bouw en de handel. De grenzen zijn makkelijker te overschrijden en Chinese werknemers bevolken de grenssteden. Chinese opschriften, woningen en taal worden daar gemeengoed. Tegenwoordig leven er zo'n kleine 200.000 Chinezen in Laos (figuur 3.8).



Figuur 3.8 Net over de grens, in de stad Boten in Laos, is de invloed van buurland China duidelijk zichtbaar.

Chinese golfbewegingen in Cambodja

▶ Cambodja onderhield – tot in 1966 de Culturele Revolutie in China plaatsvond – goede contacten met China. Deze omwenteling veranderde de houding van de Cambodjaanse regering ten opzichte van de in Cambodja woonachtige Chinezen. Chinese kranten werden verboden en diploma's van Chinese scholen werden ongeldig verklaard. Dit waren nog slechts onschuldige voorboden van slechtere tijden. Toen in 1975 het Rode Khmerregime aan de macht kwam, werden ook Chinese scholen verboden en werd er een anti-Chinees beleid gevoerd. De in de steden woonachtige Chinese bourgeoisie, de gegoede bovenlaag van de maatschappij, vormde de luis in de pels van het socialistische Cambodja. Daarom moesten door bloedige zuiveringsoperaties Chinese ondernemers, maar ook partijleden verdwijnen. In een paar jaar nam het aantal Chinezen in Cambodja af van ruim 400.000 tot slechts 61.400 in 1984.

■ Zelfs na de val van het leger van de Rode Khmer in 1979 verbeterde er weinig aan hun situatie. Pas in 1993 stabiliseerde de situatie en kregen ook de Chinezen hun vrijheden terug. Een groot aantal herwon redelijk snel hun economische positie en heeft een goede baan.

▶ Tegenwoordig kun je er niet meer omheen: de Chinezen zijn terug. Dat is vooral zichtbaar in de binnenstad van Phnom Penh waar veel Chinese uithangborden de winkels versieren en waar op allerlei plaatsen weer Chinese tempels en drukkerijen zijn heropend. Maar ook in kleine dorpen drukken de Chinezen in toenemende mate hun stempel op de economie, het onderwijs en de gezondheidszorg. Er komen steeds meer Chinese scholen en de beste ziekenhuizen en gezondheidsposten worden beheerd door Chinezen. Hoewel deze in de eerste plaats op Cambodjaanse Chinezen gericht zijn, komen er ook steeds meer Cambodjanen over de vloer. Veel Cambodjaanse ouders die het kunnen betalen, kiezen voor een Chinese school. Dat is weliswaar duurder dan een staatsschool, maar het biedt kansen voor de toekomstige handel met China.

■ Volgens de Cambodjaanse overheid is China al vijftien jaar lang de grootste investeerder in het land. In 2009 werd er bijna € 200 miljoen geïnvesteerd. In tegenstelling tot Japan en Zuid-Korea, die vooral investeren in de hoofdstad Phnom Penh, gaan de Chinese hulp en investeringen ook naar het (verarmde) platteland. Critici wijzen op de nadelen van de grote hoeveelheid geld die vanuit China binnenkomt. Het verergert de corruptie. China zelf ziet vooral de voordelen van een nieuwe afzetmarkt. Bovendien kan Cambodja het naar grondstoffen hunkerende China gas en olie leveren!

Opdrachten 3.1

Deelvragen

1 Wat is de sociaaleconomische positie van de Chinezen in verschillende landen in Zuidoost-Azië?
2 Hoe gaat de overheid in de Zuidoost-Aziatische landen om met het vraagstuk van de Chinese minderheid?

Opdracht 4 Green card I

Lees de inleiding van paragraaf 3.1 en W4.

a Victor en Lia hebben *gelukkig* een green card. Leg aan de hand van een citaat uit W4 uit waarom zij blij zijn dat ze in het bezit zijn van een green card.
b Beredeneer vanuit de culturele invalshoek en aan de hand van GB 178 waarom Victor en Lia ooit juist voor Los Angeles als woonplaats kozen.

W4 Green card: Loterij onder tien miljoen gegadigden.

Een green card (officieel: 'United States Permanent Resident Card') is de verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd voor de Verenigde Staten. Een green card kan worden verkregen door deel te nemen aan een loterij die openstaat voor mensen uit landen waarvan in de voorgaande vijf jaar minder dan 50.000 immigranten werden geteld, en die een middelbareschooldiploma of ten minste twee jaar professionele werkervaring hebben. De 50.000 beschikbare green cards worden jaarlijks verloot onder ruim 10 miljoen gegadigden. Een green card is een leven lang geldig. Iedere houder van een officiële green card heeft dezelfde rechten, plichten en voordelen als een Amerikaanse staatsburger, behalve het recht om te stemmen.

Opdracht 5 Assimilatie en integratie K/V

Bestudeer het theoriegedeelte van paragraaf 3.1. Bekijk ook de figuren en bijschriften.

a Wat is het verschil tussen assimilatie en integratie?

Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen onder kop 4 de tekst onder C over het bekijken van verschijnselen of gebieden vanuit verschillende dimensies.

b Beschrijf in W5 de assimilatie van de Chinezen in Thailand vanuit drie dimensies. Neem hiervoor W5 over in je schrift. Noteer eerst de drie dimensies in de eerste kolom en geef een korte beschrijving in de tweede kolom.

Overnemen in je schrift!

W5 De assimilatie van de Chinezen in Thailand.

Dimensies	Situatie in Thailand
...	...
...	...
...	...

Opdracht 6 Gedwongen assimilatie K/V

a Noteer drie manieren waarop de Indonesische regering tot 1998 heeft geprobeerd assimilatie bij de Chinese minderheid af te dwingen.

Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen onder kop 2D de tekst over het stellen van waarderende vragen.

b Ben je het eens met de assimilatiepolitiek van de Indonesische regering? Waarom wel/niet?

Opdracht 7 Bestemmingsgebieden K/I

Bekijk figuur 3.3 en 3.4 en GB 146-147.

a In welk land in Zuidoost-Azië hebben zich op dit moment absoluut gezien de meeste Chinezen gevestigd?
b Welk land heeft relatief (procentueel) gezien het grootste aantal Chinezen binnen zijn landsgrenzen?

Bekijk figuur 3.3.

c Noteer twee punten die je opvallen aan de locatie van de belangrijkste bestemmingsgebieden van de Chinezen in Zuidoost-Azië.
d Geef voor beide punten uit de vorige deelvraag een korte verklaring.
e Noteer drie redenen waarom Laos voor Chinezen minder aantrekkelijk was als vestigingsplaats.

Opdracht 8 Documenten K

Lees W6. Welk begrip uit deze paragraaf is van toepassing op dit handelen van de Indonesische ambtenaren?

W6 Een paspoort aanvragen.

In Indonesië is het, bij de aanvraag van een paspoort, niet noodzakelijk een bewijs van het Indonesische staatsburgerschap te overleggen. Dit geldt voor iedereen, dus ook voor Chinezen. Toch verlangen ambtenaren nog steeds dat Chinezen dit document bij de aanvraag kunnen tonen.

Opdracht 9 Chinezen in Azië K/I

Gebruik figuur 3.4.

a Stelling: *'In Brunei is er een grote kans dat de Chinese minderheid gediscrimineerd wordt.'* Geef een argument dat deze stelling ondersteunt.
b Geef een argument dat deze stelling niet ondersteunt.

Opdracht 10 Politieke macht I

De politieke macht van de Chinezen in Indonesië, maar ook in de meeste andere landen in Zuidoost-Azië, is zeer beperkt. Singapore vormt een uitzondering op deze regel.
Verklaar met behulp van figuur 3.4 waarom de Chinezen in dat land wel boven aan de politieke ladder kunnen staan en in Indonesië niet.

Opdracht 11 Terugblik op paragraaf 3.1 K

a Neem W7 over in je schrift. Beschrijf in rij 1 van W7 welke positie veel Chinezen in Zuidoost-Azië in de economie van dat land innemen.
b Beschrijf in rij 2 de rol van de Chinezen in het politieke leven en de rol van de overheid ten aanzien van de Chinezen.
c Beschrijf in rij 3 van W7 de culturele positie van de Chinezen in Zuidoost-Azië.
d Vergelijk de situatie van de Chinezen in Thailand, Indonesië, Laos en Cambodja. Neem W8 over in je schrift. Noteer in de tweede kolom van W8 de positie van de Chinezen in het genoemde land. Kies uit *redelijk tot goed*, *af en toe een gespannen situatie*, *integratie* en *integratie verloopt redelijk goed sinds 1986*.
e Noteer in de derde kolom een korte verklaring voor deze positie.

W7 Chinezen in Zuidoost-Azië. **Overnemen in je schrift!**

Positie van de Chinezen in Zuidoost-Azië op het gebied van	
economie	...
politiek	...
cultuur	...

Overnemen in je schrift!

W8 De positie van Chinezen in vier landen in Zuidoost-Azië.

Land	Positie	Verklaring
Thailand	...	...
Indonesië	...	...
Laos	...	...
Cambodja	...	...

Online extra

Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.



3.2 Natievorming in Zuidoost-Azië

One people, one nation

'Proud to be Malaysian!' is dagelijks op de nationale radio te horen. Op Merdeka Square, het Onafhankelijkheidsplein, prijkt de allerhoogste vlaggenmast ter wereld. Het hijsen van de vlag als nationaal symbool wordt gestimuleerd door een nationaal programma: vlaggetjesdag. Iedereen die wil, krijgt een vlaggetje op zijn auto. Er is besloten dat het land in 2020 een 'Bangsa Malaysia' (one people, one nation) moet hebben en dat de burgers zichzelf op de eerste plaats Maleisiër moeten voelen.

Een staat, veel volken

▶ Nadat de verschillende koloniale machthebbers van het toneel waren verdwenen, zijn de landen in Zuidoost-Azië begonnen aan het moeizame proces van nation building. In vrijwel alle Zuidoost-Aziatische landen wonen meerdere groepen met een eigen identiteit in één land. Ze vormen afzonderlijke sociale groepen, die op basis van een gedeelde cultuur en/of gedeelde etniciteit naar zelfstandigheid streven. Deze groepen worden naties (volken) genoemd.
Om de bewoners van het land het gevoel te geven dat ze samen één natie vormen, zijn bindende krachten nodig. Het zijn factoren van politieke, economische en culturele aard. Ze moeten het land als geheel bij elkaar houden. Het proces van natievorming is in de meeste landen van de regio Zuidoost-Azië nog niet voltooid.

> nation building

● Indonesië bestaat uit ongeveer 13.000 eilanden. Daardoor is het geen eenvoudige opgave om een eenheidsstaat te worden. De overheid probeert op verschillende manieren om de natievorming te bevorderen (figuur 3.9). Omdat de Javanen ook in de koloniale tijd de andere volken getalsmatig en qua ontwikkeling al overheersten, voerden de Nederlanders vanaf 1904 een politiek van transmigratie. Transmigratie wil zeggen dat Javaanse gezinnen moesten verhuizen naar andere Indonesische eilanden. Het doel was de bevolkingsdruk op Java te verlichten, kennis te verspreiden, de overige eilanden economisch te ontwikkelen en de integratie tussen volken te bevorderen. Dat werkte echter meestal averechts: problemen met transmigranten zorgen voor etnische conflicthaarden in de verschillende regio's. De overheid probeerde de Javaanse normen en waarden ook ten koste van de overige inheemse volken te verspreiden (de zogenoemde Javanisering). Ook door middel van een gemeenschappelijke taal die sinds de onafhankelijkheid van Indonesië verplicht is, het Bahasa Indonesia (letterlijk 'taal van Indonesië'), probeert het land de natievorming te versterken. De taal werd verplicht gesteld in het onderwijs en wordt gebruikt door overheidsinstellingen en in de media. Behalve het Indonesisch worden nog steeds honderden andere talen en dialecten gesproken.
● In Laos wonen ruim zestig etnische groepen. De etnische groep Lao is de meest dominante groep. Deze groep vormt ongeveer de helft van 6,3 miljoen tellende bevolking. De etnische groepen leefden meestal afgescheiden van elkaar en hadden onderling nauwelijks contact, waardoor ze lange tijd hun eigen cultuur konden behouden. Tijdens de Vietnamoorlog (1957-1975) trad daar verandering in op. Mensen vluchtten vanuit de grensgebieden naar de relatief veiligere streken in Laos en bleven daar om een nieuw bestaan op te bouwen. Later kwam ook om economische redenen binnenlandse migratie tot stand. De etnische afkomst van de inwoners van Laos wordt door deze migratiestromen minder duidelijk. Het mag duidelijk zijn dat de Laotiaanse overheid dit toejuicht.



Figuur 3.9 In de weken voor de onafhankelijkheidsdag in augustus worden overal in Indonesië vlaggen verkocht.

Cultureel en etnisch nationalisme

▶ De meeste Zuidoost-Aziatische landen kennen sinds hun zelfstandigheid autocratische regimes. Bij deze regeringsvorm wordt de onbeperkte macht uitgeoefend door één persoon. Deze regimes probeerden, meestal met dwang, een natiestaat op te bouwen. Het karakteristieke van een natiestaat is het idee van een homogene gemeenschap van burgers met eenzelfde afkomst, cultuur en geschiedenis. In zo'n natiestaat behoort minstens 60% van de bevolking tot één etnische groep. Maar het opbouwen van een natiestaat in een land met een zeer grote culturele verscheidenheid is moeilijk. Vaak leidde – en leidt – het tot verzet, hetgeen ook het geval is in veel Zuidoost-Aziatische landen.

> autocratische regimes

● Om de eenheid te bevorderen, kiezen sommige regimes voor de weg van het cultureel nationalisme. Daarbij begint men in het verleden te graven naar cultuurschatten van de eigen natie, zoals volksverhalen, sprookjes en balladen. Het uiteindelijke doel van het cultureel nationalisme is een volledige assimilatie. Dat houdt in dat minderheden zich in veel opzichten aanpassen aan de samenleving waarin zij verblijven, zonder dat de samenleving zelf op enige wijze verandert. Dat betekent ook aanpassing op cultureel gebied: het zich eigen maken van de leefwijze, de taal en de gewoonten van de dominante culturele groep. Assimilatie hoeft niet altijd te zijn afgedwongen. Minderheden kunnen ook na verloop van tijd, bijvoorbeeld door huwelijkssluiting, volledig opgaan in de dominante cultuur.
● Het etnisch nationalisme streeft ernaar de (ongewenste) minderheidsgroep uit het land te zetten. De etnische zuivering is het meest drastische instrument om een situatie te bereiken waarin de staat (een begrensd en soeverein grondgebied) en het volk (een groep mensen met een eeuwenlange zelfde cultuur) samenvallen. Dat kan worden bereikt door gedwongen



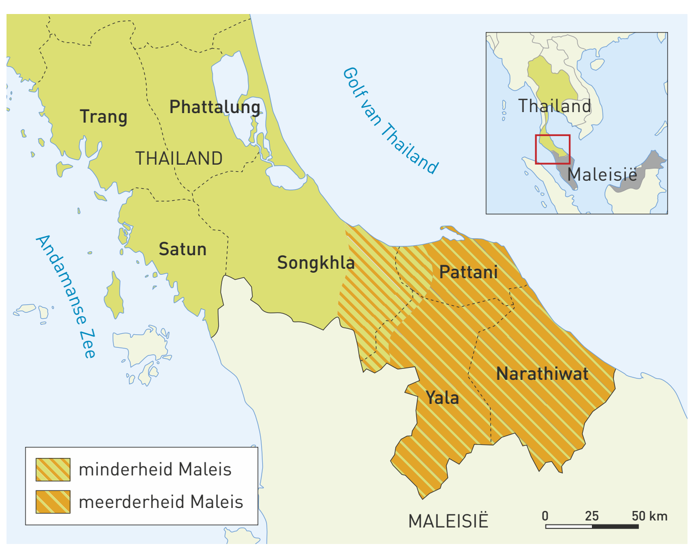
Figuur 3.10 Van de schedels van slachtoffers van de genocide van de Rode Khmer is een landkaart gemaakt die tegenwoordig geëxposeerd wordt in de voormalige S-21 gevangenis in Phnom Penh (Cambodja).

bekering, het vernietigen van cultuurkenmerken van een volk, deportatie of het verjagen van de bevolking van het grondgebied, het uitvoeren van gedwongen sterilisatie of het vernietigen of onleefbaar maken van de leefomgeving. Wanneer daarbij sprake is van bewust grootschalige moordpartijen, spreek je van genocide (figuur 3.10).

Een grensconflict: Zuid-Thailand

▶ Het aan Maleisië grenzende gebied van Thailand was eeuwenlang en tot 1902 een zelfstandig Maleis koninkrijk. In 1902 werd er een verdrag gesloten tussen Engeland (de koloniale heerser over wat nu Maleisië is) en Thailand. In dit verdrag werd de, van oudsher onduidelijke en omstreden, zuidgrens van Thailand bepaald. Het boeddhistische Thailand kreeg hierdoor zeggenschap over een gebied waar vooral moslims woonden (figuur 3.11). In de huidige vier zuidelijke provincies Songkhla, Pattani, Yala en Narathiwat is ruim 80% van de bevolking islamitisch. Daarnaast spreken ze ook vooral Maleis in plaats van Thais. Een grensconflict was geboren.

● De inwoners van deze provincies klagen al vele tientallen jaren over economische en culturele discriminatie. In de jaren zestig ontstonden moslimbewegingen die een eigen staat wilden stichten. Na een piek van geweld in de jaren zeventig zakte het verzet eind jaren tachtig in, nadat de overheid beloofde het zuiden te ontwikkelen. In 2004 laaide het conflict echter opnieuw op. Het toegenomen zelfbeeld van de moslims,



Figuur 3.11 In de drie zuidelijke provincies van Thailand vindt een gewelddadige opstand plaats.

> grensconflict



Figuur 3.12 Na weer een moord op een monnik gaan de monniken nu op pad onder gewapende begeleiding.

de steun vanuit Maleisië en de negatieve behandeling vanuit de Thaise regering zijn daarvan de oorzaak. Islamitische strijders plegen aanslagen in de Thaise provincies die grenzen aan het islamitische Maleisië. Vrijwel dagelijks vinden (moord)-aanslagen plaats door moslims die voor een afscheiding van Thailand strijden (figuur 3.12). Hoewel in het gebied al sinds 2005 de noodtoestand van kracht is, escaleert het geweld in het diepe zuiden van Thailand steeds verder. Sinds 2005 zijn er meer dan 4.400 mensen omgekomen, zowel boeddhisten als moslims.

■ Wat er gebeurt in de vier provincies, is niet alleen een intern conflict. Een aantal strijders is afkomstig uit buurland Maleisië, terwijl anderen van verder weg komen, zoals Indonesië. Er zijn ook bewijzen van banden met Al-Qaida en terroristische organisaties als Jemaah Islamiyah.

Afscheiding van Oost-Timor

▶ Het etnische en culturele nationalisme dragen bij aan territoriale conflicten. Een aantal landen in Zuidoost-Azië heeft te maken met afscheidingsbewegingen die er niet voor terug-schrikken de wapens op te nemen. Soms heeft het separatisme succes. Oost-Timor bijvoorbeeld, scheidde zich in 2002 af van de Republiek Indonesië.

● Oost-Timor was na een lange periode van Portugese overheersing in 1975 ingelijfd door Indonesië. Tijdens de bezetting was het machtsmisbruik door het Indonesische leger groot. Verzet werd met veel geweld neergeslagen en schendingen van de mensenrechten kwamen veelvuldig voor. In 2002 werd Oost-Timor officieel onafhankelijk. Bij het referendum in Oost-Timor stemde bijna 80% van de kiezers voor zelfstandigheid (figuur 3.13). Volgens waarnemers van de Verenigde Naties bedroeg het opkomstpercentage bijna 100%. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Indonesische provincies Aceh en Papoea, bezit Oost-Timor geen grote hoeveelheden delfstoffen. Mede hierdoor en onder druk van het buitenland werd Oost-Timor afgestaan.

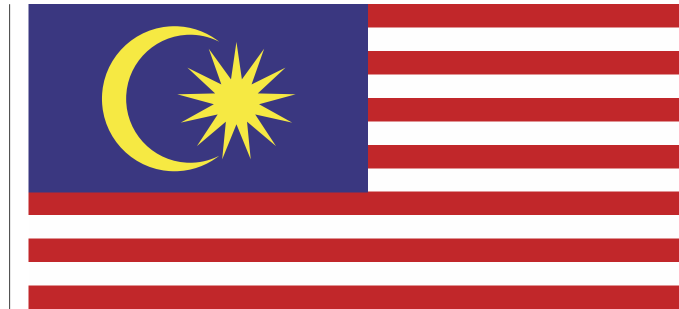


Figuur 3.13 Bij het referendum in 1999 wachtten honderden Oost-Timorezen op de opening van hun stembureau in het centrum van Dili.

Vreedzame oplossingen?

▶ Nationalisme was in Zuidoost-Azië vaak de drijvende kracht achter de drang naar zelfstandigheid en maakte een einde aan veel koloniale overheersingen, zoals in Maleisië en Singapore. Op 16 december 1963 werd, na jaren van Britse en Japanse overheersing, een nieuwe staat met de naam Maleisië opgericht

> separatisme



Figuur 3.14 Bij de vorming van de Federatie Maleisië werd de vlag met de veertien horizontale banen ingevoerd.

door het samengaan van de elf Maleisische staten, Singapore, en de Oost-Maleisische staten Sabah en Sarawak aan de noord-kust van Kalimantan (figuur 3.14). Zij vormden een verbond van staten die ieder hun zelfstandigheid behielden. Daar was dus sprake van federalisme. Deze situatie duurde echter slechts tot 1965 toen er onderlinge spanningen ontstonden en Singapore uit de federatie werd gezet.

● Maleisië is sinds 1965 een federale staat die onafhankelijk is binnen de Britse Commonwealth. De hoofdstad, Kuala Lumpur, is een van de deelgebieden. Negen van de dertien deelstaten worden geregeerd door vorsten, die meestal de titel van sultan dragen. De overige vier staten worden bestuurd door gouverneurs. De negen sultans kiezen uit hun midden het staatshoofd, de koning van Maleisië, die vijf jaar aanblijft. De koning heeft vergaande bevoegdheden, zoals het benoemen van de minister-president. Elke deelstaat heeft een eigen grondwet, kabinet en parlement.

● De federalisering heeft echter niet voorkomen dat er soms spanningen zijn in de verschillende gebieden. Er zijn conflicten over de rechten op natuurlijke hulpbronnen. Ook is er sprake van sociale ongelijkheid. Sommige etnische groepen hebben minder kansen op de arbeidsmarkt of delen minder in de welvaart. Maleisië kampt, net als Singapore, met wrijvingen tussen etnische groepen. En in beide landen kozen de autoritaire regeringen ervoor de vrijheid van de bevolking te beperken onder het motto dat 'vrede en politieke stabiliteit nodig zijn om economische ontwikkeling tot stand te brengen'.

■ Van de op het vasteland van Maleisië wonende inheemse volkeren, de Orang Asli, en de inheemse bevolking van Sarawak en Sabah is niet vastgelegd wie de eigenaar van het land is. Zolang dat niet is opgetekend, wordt er niet geïnvesteerd. Van de groep van ongeveer 90.000 Orang Asli leeft 81% onder de

> federalisme
> federale staat



Figuur 3.15 Slechts enkele Orang Asli leven nog op hun voorouderlijke grond. Zij moeten die waarschijnlijk verlaten om plaats te maken voor houtkap, mijnbouw, plantages, golfterreinen of woningbouw.

armoedegrens. Omdat zij de oorspronkelijke bevolking van Maleisië vormen, worden ze door de elite van het land als een bedreiging gezien. De regering probeert ze op te laten gaan in de Maleisische gemeenschap. Daarvoor dienen ze moslim te worden en Maleisische gewoonten aan te nemen. In 250 dorpen zijn islamitische geestelijken gestationeerd en worden er gebedsruimten gebouwd. Wanneer iemand van de Orang Asli zich bekeert tot de islam, wordt dat beloond. Die persoon heeft vanaf dat moment minder last van de gebruikelijke discriminatie. De meeste Orang Asli willen hun etnische identiteit, religie, taal en gewoonten echter behouden (figuur 3.15). Daarnaast eisen ze dezelfde rechten als de Maleisiërs en willen ze profiteren van de groeiende welvaart in het land.

■ Hoewel er in Maleisië officieel sprake is van vrijheid van godsdienst, is er – net als in een aantal andere landen in Zuidoost-Azië – een tendens waarneembaar van een verdere islamisering van de samenleving.

Spreiding van de politieke macht

▶ Om vooruitgang te boeken op het terrein van staatshervormingen en om de rust in de verschillende regio's te handhaven, kunnen staten kiezen voor bepaalde vormen van decentralisatie. Daarbij wordt aan de verschillende onderdelen van de staat op bestuurlijk, staatkundig of economisch gebied meer zelfstandigheid verleend. Zo kunnen bijvoorbeeld politieke bevoegdheden verplaatst worden naar een lager bestuursniveau, zoals provincie, gemeente of district.

● In Indonesië werd het decentralisatieproces na de val van Soeharto in 1999 in gang gezet. De nationale overheid creëerde meer provincies en districten. In veel van deze provincies en districten moesten daarom verkiezingen worden gehouden. Kwesties, zoals welke etnische groep de politieke macht in handen zou krijgen en welke stad de hoofdstad zou worden van een provincie, bevorderden soms bestaande, onderhuidse spanningen. Daarmee werkte in sommige gevallen het decentralisatieproces geweld, corruptie en onzekerheid in de hand. De regio's die hiermee te maken hadden, zijn die regio's die in het verleden ook al het toneel waren van grootschalige etnische en/of religieuze spanningen, zoals de Molukken (Maluku), Noord-Sulawesi of West-Kalimantan.

> decentralisatie



Figuur 3.16 De gevechten van de GAM-strijders voor een onafhankelijk Aceh op Sumatra kostten meer dan 15.000 levens.

● Het decentralisatiebeleid van Indonesië heeft twee kanten. Aan de ene kant krijgen regio's zoals Aceh en Papoea meer bevoegdheden. Dit gebeurt vooral om deze gebieden tegemoet te komen en zo de roep om onafhankelijkheid te verminderen (figuur 3.16). Aan de andere kant wordt door het leger hardhandig ingegrepen wanneer meer vrijheid een bedreiging vormt voor het voortbestaan van de Republiek Indonesië. De regering vreest dat meer provincies onafhankelijk willen worden. Ook het leger dat sinds het midden van de jaren zestig van de vorige eeuw steeds meer macht naar zich toe heeft getrokken, ziet zijn machtspositie door afscheiding van gebieden en door opstandige provincies steeds verder afbrokkelen. Zowel de Indonesische regering als het leger nemen steeds vaker besluiten waartoe ze in feite niet bevoegd zijn. Hierdoor ontstaat een machtsvacuüm; een situatie waarin onduidelijk is wie de feitelijke bestuurlijke macht in handen heeft. Dit komt de politieke stabiliteit en het voortbestaan van de eenheidsstaat Indonesië niet ten goede.



Figuur 3.17 Indonesië heeft één van de grootste legermachten ter wereld en veruit het grootste leger in Zuidoost-Azië.

Opdrachten 3.2

Deelvragen

3 Op welke wijze dragen het etnische en het culturele nationalisme bij aan de territoriale conflicten in de landen van Zuidoost-Azië?
4 Hoe treden de nationale overheden van landen in Zuidoost-Azië op in territoriale conflicten?

Opdracht 12 Bangsa Malaysia K/I

Lees de inleiding van paragraaf 3.2 en bekijk W9.

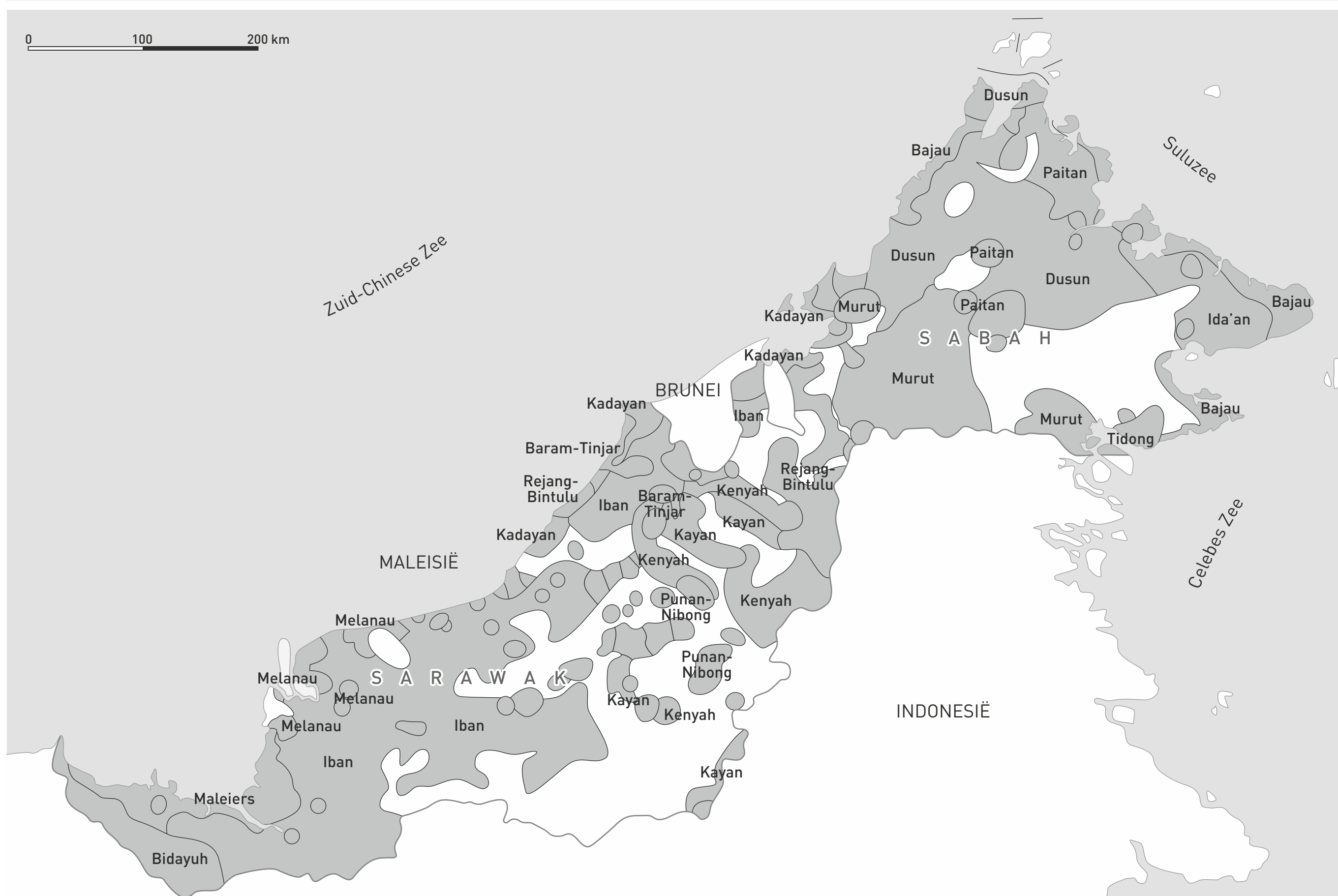
a Waarom werkt Maleisië aan de vorming van een 'Bangsa Malaysia'?
b Denk je dat dit streven eenvoudig te realiseren zal zijn in Maleisië? Geef twee argumenten voor je antwoord en baseer die op de inleiding van paragraaf 3.2 en W9.
c Waarom wordt het onderwijs bij dit nation-building-programma betrokken?

Opdracht 13 Nation building I

Bestudeer het theoriegedeelte van paragraaf 3.2. Bekijk ook de figuren en bijschriften.

a Bedenk vier manieren waarop een regering het proces van nation building kan versnellen.
b Bij de gedwongen vorming van een eenheidsstaat heeft het leger vaak een belangrijke controlerende functie. Geef hiervoor een verklaring.

W9 Maleisië: etnische groepen.



W10 De Pancasila.

Het wapen van Indonesië

De goudkleurige garoeda, een mythische vogel die nog het meest weg heeft van een adelaar, houdt een wapenschild met tekens vast die de vijf grondbeginselen weergeven van de Indonesische staatsfilosofie Pancasila: geloof in één god, democratie, eenheidsstaat, menselijkheid en rechtvaardigheid. De vleugels van de vogel bestaan uit 17 veren, hij heeft 8 staartveren en 45 halsveren. Op het schild staat de waringin (vijgenboom) die het symbool is van het nationalisme van Indonesië. De ketting met vierkante schakels voor mannen en ronde schakels voor vrouwen, symboliseert de eenheid van de mensen. De banteng (buffel) symboliseert de democratie van Indonesië. Onder het schild staan de woorden Bhinneka Tunggal Ika: Eenheid in Verscheidenheid.



Opdracht 14 De Pancasila K/I

Gebruik W10 en W11 en figuur 3.9.

a Het aantal veren van de garoeda verwijst naar een datum. Naar welke datum verwijzen de vogelveren en wat is de betekenis van deze datum?
b Waarom draagt deze datum bij aan de natievorming?
c Noteer twee andere onderdelen uit de Pancasila die de natievorming versterken.

W11 De vlag van Indonesië.

De vlag van Indonesië is een tweekleurige vlag met twee gelijke horizontale banden, rood (bovenkant) en wit en is ontworpen door de eerste president van Indonesië, Soekarno. De vlag is in gebruik sinds 17 augustus 1945, de dag die de overheid van Indonesië claimt als Onafhankelijkheidsdag. Veel inwoners van de archipel zien rood en wit als heilige kleuren: de kleur van de suikerpalm (rood) en die van rijst (wit). Suiker en rijst zijn de belangrijkste ingrediënten van de Indonesische keuken. Het Javaanse rijk van Majapahit gebruikte deze kleuren al in de dertiende eeuw, op een vlag die bestond uit negen rode en negen witte strepen. Een alternatieve symboliek stelt dat rood staat voor moed, het menselijk lichaam en het fysieke leven, en wit voor puurheid, reinheid, de geest en het spirituele leven.

d Op welke drie manieren probeert de Indonesische overheid de vlag in te zetten voor natievorming?

Opdracht 15 Etnische groepen in Laos I

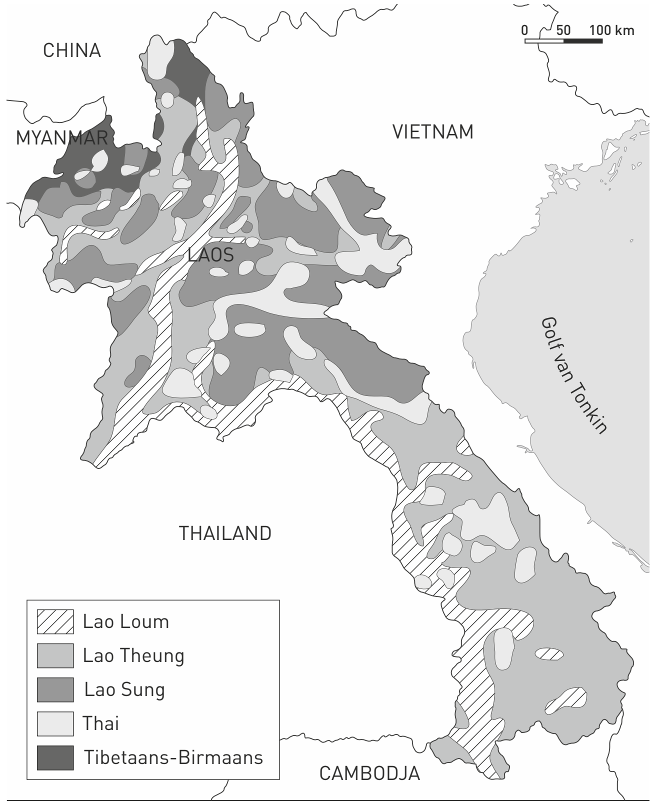
Gebruik de GB Statistiek en W12.

a Hoeveel keer is Laos groter dan Nederland?
b Waarom zijn er in Laos weinig problemen tussen de inheemse bevolking en de Chinese minderheid? Geef bij elke bron (GB en W12) een argument.
c Waarom vindt de Laotiaanse overheid het in het kader van nation building wel prettig dat er migratiestromen in het land zijn ontstaan?

Opdracht 16 Oost-Timor K/I

a Sinds 2002 is Oost-Timor officieel onafhankelijk. Waarom juichten de Indonesische regering en het leger deze definitieve afscheiding niet toe?
b Waarom was Indonesië bereid Oost-Timor onafhankelijkheid te verlenen? Geef een economische en een politieke verklaring.

W12 Etnische groepen in Laos.



Opdracht 17 De Nieuwe Ontwikkelingspolitiek K/I

Lees W13.

a Noteer een voordeel en een nadeel van de Nieuwe Ontwikkelingspolitiek voor Bumiputra's in Maleisië.

b De inheemse bevolkingsgroep de Orang Asli valt niet onder de Bumiputraregelingen, evenmin als de Chinezen (25%) en de meeste Indiërs (7,5%). Lees nogmaals de tekst over de Orang Asli in het theoriegedeelte. Is er bij deze groep sprake van cultureel of etnisch nationalisme? Licht je antwoord toe.

c Waarom vormt deze groep voor de regering van Maleisië een bedreiging?

d Vind jij dat de Maleisische regering met het Bumiputra-beleid op een goede en constructieve wijze werkt aan nation building? Onderbouw je antwoord met argumenten.

Opdracht 18 Decentralisatie I

Decentralisatie zoals die in Indonesië is doorgevoerd in Aceh of Papoea, heeft economische en politieke voordelen voor de overheid, maar heeft ook nadelen. Neem W14 over en noteer een economisch en een politiek voor- en nadeel.

W13 De Nieuwe Ontwikkelingspolitiek.

Maleisië heeft zich ten doel gesteld in het jaar 2020 een volledig ontwikkeld en geïndustrialiseerd land te zijn. Een belangrijk element in het economische beleid van Maleisië is het streven de rijkdom beter te verdelen over de verschillende etnische groepen. Dit is vooral zichtbaar in diverse maatregelen die de positie van de 'autochtone' Maleisiërs, de Bumiputra's, moet verbeteren. Onder de Bumiputra's (65%) valt met name het Maleisische bevolkingsdeel, maar ook de islamitische Indiërs, evenals de – doorgaans christelijke of animistische – bevolkingsgroepen in Sabah en Sarawak, zoals de Iban en de Dajaks.

Na de onafhankelijkheid in 1957 leefden de Bumiputra's veelal in armoede in de kampongs. Met behulp van de Nieuwe Ontwikkelingspolitiek, vastgesteld in 1991, probeerde men om deze situatie te veranderen.

Deze politiek bepaalde onder meer dat ten minste 30% van de aandelen van bedrijven in handen zou moeten komen van Bumiputra's. Andere Maleisiërs – vooral van Chinese en Indiase afkomst – zouden ten hoogste 40% mogen bezitten en buitenlanders maximaal 30%. (Inmiddels is deze maatregel vooral in de industriële sector verregaand geliberaliseerd en is soms 100% niet-Bumiputra-eigendom mogelijk.)

Ook met andere maatregelen kregen de Bumiputra's steun van de overheid, zoals aanmoedigingspremies, gunstigere financieringsvoorwaarden, een voorkeurspositie bij bepaalde zakelijke transacties en ook soepelere toelatingseisen voor de universiteit. Om het aandelenbezit van Bumiputra's te vergroten, werden speciaal voor hen bedoelde trust- en beleggingsmaatschappijen opgericht, die thans aanzienlijke vermogens beheren.

De afgelopen tien tot twintig jaar is zo een nieuwe Bumiputra-elite ontstaan, die zich graag presenteert als 'the new Malay' en die grote invloed heeft op de politiek en de economie.

Overnemen in je schrift!

W14 Voor- en nadelen van decentralisatie.

	Voordeel	Nadeel
economie	...	...
politiek	...	...

Opdracht 19 Eén staat, veel volken K/I/V VERDIEPING

Gebruik W15 en GB 141B en 167.

a Welk gebied, de Kaukasus of Nigeria, komt het beste overeen met de situatie in Indonesië? Licht je antwoord toe.

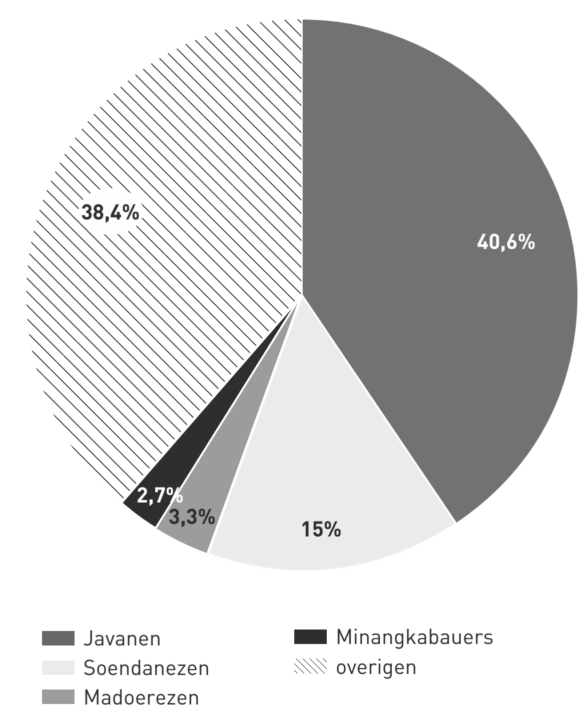
Zowel Indonesië als het gebied uit je antwoord op vraag a zijn in het verleden een kolonie geweest.

b Zoek in de GB op welke landen in 1937 koloniale macht uitoefenden in de beide landen. Vermeld ook welke kaart(en) je gebruikt hebt voor je antwoord.

Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen onder kop 4C de tekst over het bekijken van verschijnselen of gebieden vanuit verschillende dimensies.

c Vanuit welke dimensie kun je de koloniale overheersing van beide landen het beste verklaren?

W15 Etnische groepen in Indonesië.



Opdracht 20 Terugblik op paragraaf 3.2 K

a Neem W16 over en noteer in de onderste rij van de eerste kolom van W16 nog een factor die kan bijdragen aan natievorming.

b Kruis in W16 aan welke factoren hebben bijgedragen aan de natievorming in Indonesië en Nederland.

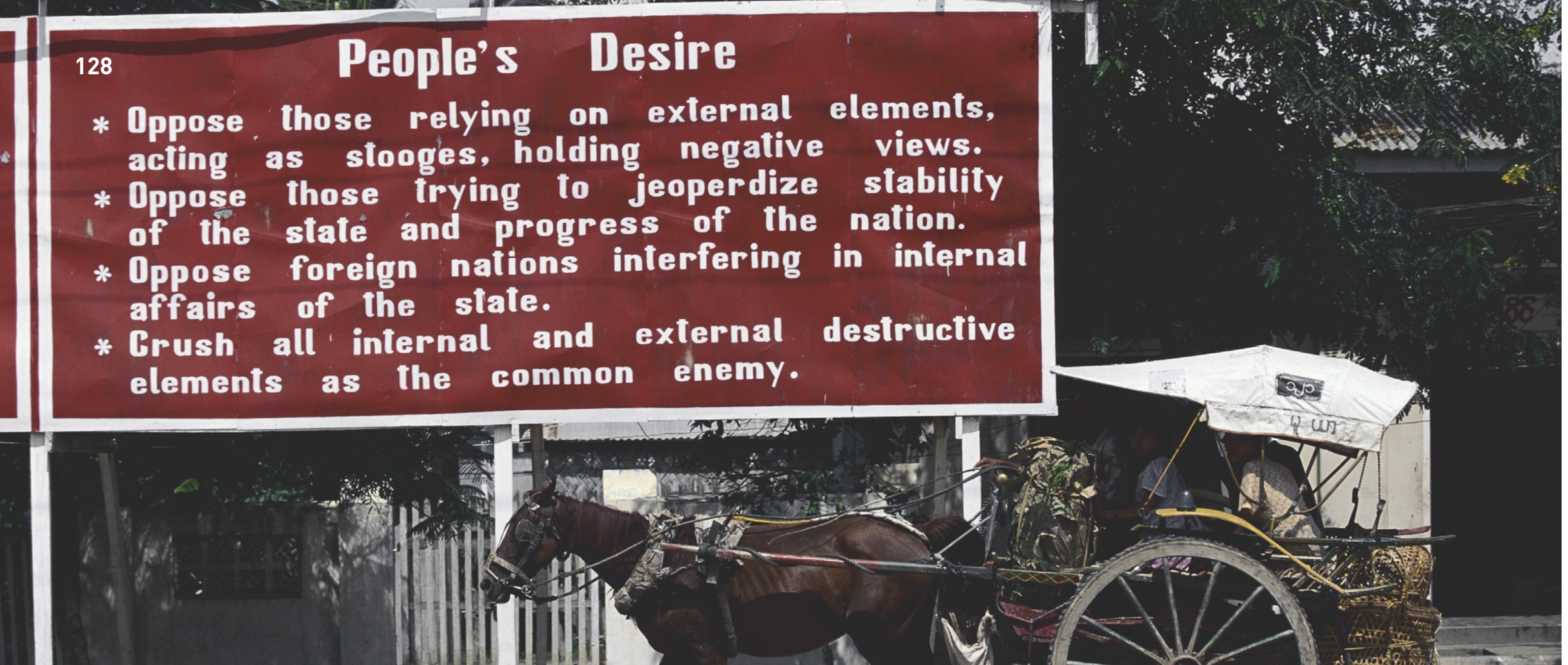
Overnemen in je schrift!

W16 Factoren die bijdragen aan natievorming in Indonesië en Nederland.

Factoren	Indonesië	Nederland
taal	...	...
dynastieën, zoals een koningshuis	...	...
gezamenlijke geschiedenis	...	...
afkomst	...	...
religie	...	...
...	...	...

Online extra

Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.



3.3 Religie als sociale en politieke factor

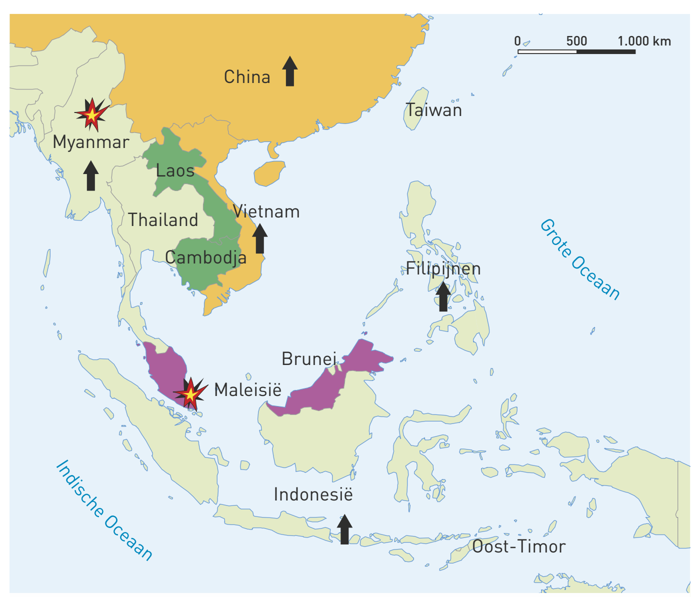
De wil van het volk

Het journaal maakt melding van een 'massademonstratie'. Minstens 50.768 mensen wonen de onthulling van een nieuwe 'People's Desire-poster' bij. Ze klappen ongeïnspireerd als de militairen een groot billboard onthullen. 'Allemaal poppenkast,' mompelt een oudere Myanmarees. 'Die bijeenkomsten zijn allemaal verplicht. Iedere dag is er wel één. Elk gezin in het dorp krijgt een brief in hun bus en moet minstens één persoon naar de demonstratie sturen. Als je niet komt opdagen, staan de militairen later voor je deur. Dan heb je een groot probleem.'

Diversiteit

▶ In Zuidoost-Azië speelt religie een belangrijke rol in het dagelijks leven van mensen. Het christelijke geloof (zowel de rooms-katholieke als protestantse kerk), de islam, het boeddhisme en het hindoeïsme, het confucianisme, het taoïsme en veel animistische religies zijn er vertegenwoordigd (figuur 3.18). In een aantal landen of delen van landen leven de geloofsgroepen relatief rustig naast elkaar, maar in andere gebieden zijn er spanningen met een religieuze achtergrond. Soms lopen die zo hoog op dat respectvol samenleven met andere geloofsgroepen niet meer mogelijk is. Het religieus fundamentalisme dat dan ontstaat, heeft een slechte reputatie. Fundamentalisten willen namelijk geen compromis sluiten wat betreft de waarden en normen die voor hen belangrijk zijn. Fundamentalisme kan dan overgaan in een vasthouden aan het eigen gelijk, of kan leiden tot agressie en geweld: hetzij verbaal, hetzij lichamelijk. In het uiterste geval kan dit resulteren in terrorisme.

> religieus fundamentalisme



- heropleving boeddhisme
- heropleving religie in het algemeen
- geen heropleving of vooruitgang van bepaalde religie
- voortschrijdende secularisatie
- toenemende diversiteit en/of religieus pluralisme
- verscherpte spanning tussen religies

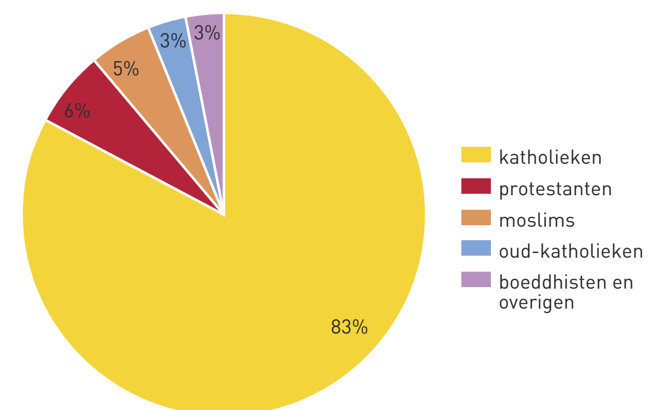
Figuur 3.18 Religie in 2020.

Religie op de Filipijnen

▶ De Filipijnen vormen het enige land in Azië waar het merendeel van de bevolking een christelijke geloofsovertuiging heeft (figuur 3.19). De meeste inwoners van de Filipijnen zijn rooms-katholiek, 6% protestants en 5% is moslim. De kleine Chinese minderheid in het land is boeddhist. Daarnaast zijn er fanatieke religieuze sekten zoals Iglesia ni Christo en El Shaddai.

● De katholieke kerk heeft veel macht en bezit meer dan 2.500 scholen, zo'n 125 ziekenhuizen en daarnaast ook veel land en geld. Hoewel kerk en staat officieel gescheiden zijn, heeft de katholieke kerk veel politieke invloed. Mede onder invloed van de kerk is de Filipijnse politiek bijvoorbeeld sterk gericht op bescherming van het leven. Dit komt tot uitdrukking in het verbod op abortus en het feit dat in de meeste klinieken, scholen en ziekenhuizen een verbod op de verspreiding van condooms geldt.

● De moslimgemeenschap leeft vooral op de zuidelijke eilanden Mindanao, Palawan en de Sulu-archipel (figuur 3.20). Confrontaties tussen het overwegend katholieke leger en leden van nationalistische en extreemislamitische groeperingen komen hier regelmatig voor en hebben inmiddels aan zo'n 100.000 mensen het leven gekost.



Figuur 3.19 De belangrijkste religies in de Filipijnen.



Figuur 3.20 De Filipijnen.

De strijd op Mindanao

▶ De oorzaak van de strijd tussen moslims en het regeringsleger is terug te voeren op de Spaanse kolonisatie van de Filipijnen die vanaf 1571 plaatsvond. De Spanjaarden bezetten slechts de stad Manila en een deel van het noordelijke eiland Luzon. Het zuidelijk gelegen Mindanao werd, afgezien van een paar kustplaatsen, nooit bezet. Het westelijke deel van dat eiland en de omliggende eilanden bleven onder het gezag staan van islamitische sultanaten. De bewoners stonden bekend als Moros. Het oostelijke deel van Mindanao werd bewoond door inheemse stammen van de Lumad.

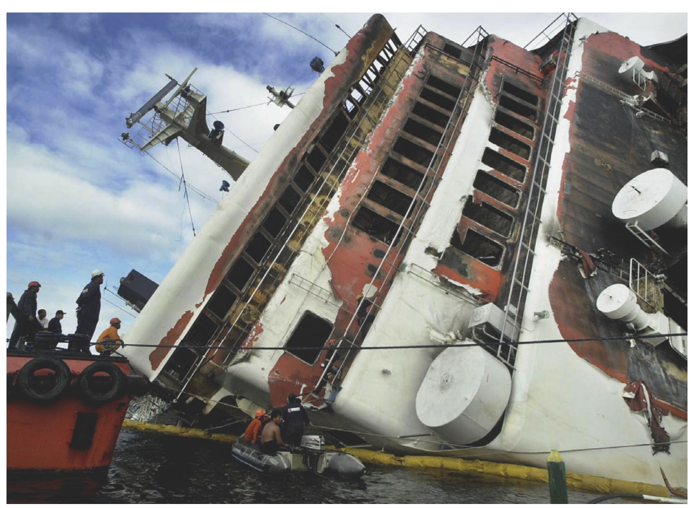
● In 1896 begon de Filipijnse onafhankelijkheidsoorlog tegen Spanje. De afloop hiervan werd beïnvloed door de Spaans-Amerikaanse oorlog van 1898. Die oorlog werd beëindigd door het ondertekenen van de 'Vrede van Parijs' in 1898. Die overeenkomst bepaalde dat de Verenigde Staten US$ 20 miljoen aan Spanje moesten betalen in ruil voor de Filipijnen, Puerto Rico en het Micronesische eiland Guam. Op Mindanao verzetten de minderheden zich tegen de Amerikanen. De Spanjaarden hadden dit gebied namelijk nooit veroverd en nu werd ook dit (niet-Spaanse) gebied 'doorverkocht' aan de Amerikanen. De Moros voelden zich onderdrukt en gediscrimineerd op politiek, economisch en cultureel gebied. Dit gevoel van onrecht bleef ook na de onafhankelijkheid van de Filipijnen in 1946 bestaan.

● Het Moro National Liberation Front (MNLF) streed en strijdt nog steeds voor het behoud van de eigen identiteit en vrijheid van de Moros. De leden claimen de eilanden Mindanao, Palawan

en de Sulu-archipel en noemen het Bangsa Moro. Het gebied beslaat ongeveer eenderde van de totale oppervlakte van de Filipijnen. Er wonen zo'n tien miljoen moslims. Eind jaren zeventig splitste een radicalere groep zich af van het MNLF: het Moro Islamic Liberation Front (MILF). Zij leggen de nadruk op de vorming van een islamitische staat.

● Na jaren van strijd werd in 1989 een autonome regio gevormd: de 'Autonomous Region of Muslim Mindanao'. Uitvoering van de regionale autonomie kwam echter nauwelijks van de grond. Het autonome deel van Mindanao kreeg amper extra bevoegdheden en het toegewezen gebied was veel kleiner dan de moslimleiders wilden.

De Abu Sayyafgroep is een kleine, maar zeer radicale en agressieve afscheidingsbeweging. In tegenstelling tot nationale bevrijdingsbewegingen als de MNLF en de MILF, vormen de leden van de groep een zeer fundamentalistisch islamitische organisatie met banden met Al-Qaida. Abu Sayyaf heeft in de strijd voor een onafhankelijk islamitisch Mindanao verschillende terroristische aanslagen gepleegd: bomaanslagen, moorden en ontvoeringen.
In februari 2004 kwamen door een bomaanslag op een veerboot 116 mensen om het leven. De veerboot was anderhalf uur onderweg toen er een bom explodeerde, die verstopt bleek te zitten in een televisie die aan boord was gebracht. Na de explosie brak er brand uit op de boot, waarna die water maakte en omsloeg. De islamitische guerrillabeweging Abu Sayyaf eiste de aanslag later op.



Figuur 3.21 De Superferry 14 werd vernietigd door een bomaanslag van Abu Sayyaf.

> regionale autonomie

● In 1996 werd opnieuw een poging ondernomen tot regionalisme. In september van dat jaar sloot de regering een vredesakkoord met het Moro National Liberation Front (MNLF), waarbij besloten werd dat het gebied economisch en sociaal ontwikkeld zou worden en dat de mate van zelfbestuur vergroot zou moeten worden. Financiële steun en bemiddeling kwamen uit Libië, Saudi-Arabië en Indonesië. De vrede bleef toch weer ver te zoeken, omdat het islamitische MILF het akkoord afwees.

■ Voormalige vrijheidsstrijders zijn tegenwoordig in het leger en de politie opgenomen. Ze moeten een rol spelen bij de bestrijding van de terreurgroep Abu Sayyaf (figuur 3.21) in Sulu, maar hebben slechts beperkte resultaten geboekt.

Meer kanten aan de zaak

▶ De conflicten in Mindanao berusten niet alleen op de onafhankelijkheidsstrijd. De demografische, sociaal-culturele en economische ontwikkelingen zijn van even groot belang om het conflict te begrijpen en te zoeken naar een mogelijke oplossing.

● De Moros vormden op Mindanao tot 1918 een moslimmeerderheid. Tegenwoordig maken de moslims slechts 20% van de bevolking uit en vormt de inheemse bevolking (de Lumad) 5% van de bevolking op dit eiland. De meerderheid van de bevolking is christen. Deze verandering is het resultaat van een bevolkingsbeleid dat eerst door de Amerikanen en later door de Filipijnse staat werd gevoerd. Dat beleid hield in dat migranten uit andere delen van de Filipijnen in Mindanao werden gevestigd. Dat had voor de Filipijnse regering twee voordelen: in andere delen van het land werd de onvrede onder boeren verminderd door hun land in Mindanao aan te bieden. Daarnaast werd Mindanao bevolkt met mensen die loyaal waren aan de Filipijnse staat. Met de toewijzing van land aan nieuwe migranten werd gelijktijdig landregistratie ingevoerd. Ook werden op dat moment wettelijke limieten gesteld aan de hoeveelheid land die moslims konden bezitten.

■ De (christelijke) kolonisten en hun nakomelingen zijn overigens even arm, werken hard op het land en leven naast en met de oorspronkelijke bewoners.

● Mindanao en de omliggende regio's behoren tot de armste gebieden van de Filipijnen. Het gebied bezit een grote rijkdom aan natuurlijke grondstoffen. Veel multinationals kunnen niet wachten om de gebieden te exploiteren. Het eiland biedt onder andere hout, rubber, kokosnoten, cacao en mango's. Daarnaast is het eiland rijk aan metalen zoals lood, zink, ijzer, koper en

> regionalisme



Figuur 3.22 Op de University Avenue nummer 54 woont Aung San Suu Kyi. Hier sprak ze elk weekend duizenden aanhangers toe.

goud. Met de exploitatie van de natuurlijke rijkdommen door multinationals verdwijnt het geld naar gebieden buiten de regio. De grootschalige landbouw- en mijnbouwactiviteiten leiden tevens tot ecologische rampen. Bovendien brengt de exploitatie van deze regio schade toe aan de voorouderlijke gebieden van de Lumad.

De wil van het volk in Myanmar

▶ Myanmar werd de afgelopen dertig jaar met harde hand geregeerd door een militaire junta. De State Peace and Development Council (militaire raad) bekleedt belangrijke posities en heeft in feite veel meer te zeggen dan de ministers van het regeringskabinet.
In theorie heerst er in Myanmar vrijheid van godsdienst. In de praktijk is de situatie anders. De junta onderdrukt veel etnische groeperingen; dit om politieke stabiliteit af te dwingen. Boeddhisten worden bevoordeeld en moslims sterk benadeeld. Diverse religieuze, maar ook etnische gemeenschappen zijn doelwit van mensenrechtenschendingen. Religieuze publicaties worden gecensureerd.

● De militaire junta maakte begin 2011 plaats voor een nieuwe regering. De nationale verkiezingen werden internationaal bekritiseerd en een schijnvertoning genoemd (figuur 3.22). Het parlement zit dan ook vol met (voormalige) militairen. De omslag van het bewind heeft vooral een economisch motief. Het straatarme land heeft buitenlandse investeringen nodig.

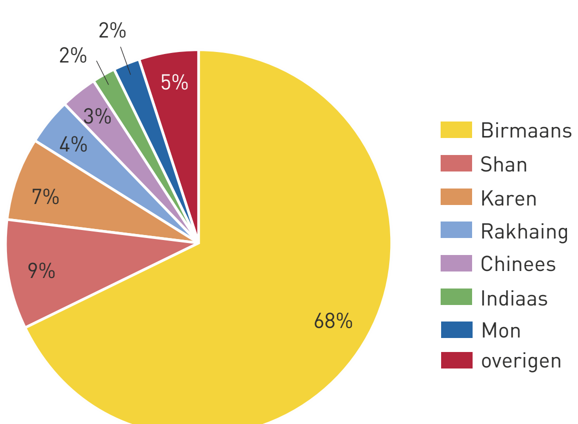
In Birma zijn in 2010 voor het eerst in twintig jaar weer verkiezingen gehouden. De strijd ging vooral tussen twee partijen die allebei de steun van het leger hebben. De belangrijkste oppositiepartij, de Nationale Liga van Democratie van Aung San Suu Kyi, deed niet mee aan de verkiezingen. De leidster van de geweldloze beweging voor de mensenrechten en democratie in Myanmar stond tussen juli 1989 en november 2010 onder huisarrest. In 1990 won ze, ondanks haar huisarrest, met overweldigende meerderheid de algemene verkiezingen waarbij haar partij 82% van de zetels verkreeg. De militaire junta weigerde echter de verkiezingsuitslag te erkennen. Aung San Suu Kyi kreeg in 1991 de Nobelprijs voor de Vrede.

Etnische diversiteit

▶ Volgens schattingen bestaat de bevolking van Myanmar uit 137 etnische volken (figuur 3.23). De meeste etnische minderheden willen autonomie en voelen geen band met de staat Myanmar. Het land kent een lange geschiedenis van etnische afscheidingsbewegingen. Het leger heeft zich ten doel gesteld alle minderheden onder centrale controle te brengen. 'Eerst nationale, politieke stabiliteit', is het motto.

● Een groot aantal strijdende etnische groepen is door het militaire bewind in 1989 overgehaald om tot een staakt-het-vuren te komen, meestal in ruil voor een bepaalde mate van autonomie en met het vooruitzicht op economische ontwikkeling van hun regio. Deze afspraken werden in de praktijk door het regime niet of nauwelijks nagekomen. Bij deze minderheden neemt de onvrede toe.

Aangezien politieke stabiliteit dus nog steeds niet bereikt is, vindt het leger het te rechtvaardigen dat mensenrechten worden geschonden. Executies zonder proces, verkrachtingen, gedwongen deportatie, onteigening en dwangarbeid zijn aan de orde van de dag. In het verleden werden etnische groepen volledig afgesneden van voedsel, geld en inlichtingen. De schendingen zijn het grootst onder de etnische minderheden die in het verleden geen wapenstilstandsakkoord wilden sluiten. Deze situatie heeft onder meer geleid tot een grote stroom vluchtelingen naar de buurlanden (figuur 3.24). In Thailand bevinden zich naar schatting enkele honderd-duizenden vluchtelingen die behoren tot een van de etnische minderheden zoals de Karen, Karenni, Chin, Kachin, Shan of Mon. Een deel van deze vluchtelingen woont al decennia lang in vluchtelingenkampen. Tienduizenden vluchtelingen hebben de kans gegrepen om naar de Verenigde Staten, Canada of Europa te verhuizen. In Bangladesh bevinden zich circa 136.000 Ronhingyavluchtelingen, moslims uit het noordwesten van Myanmar. Enkele duizenden mensen zijn vanuit Myanmar naar China gevlucht, wegens gevechten tussen het Myanmarese leger en guerrillastrijders van de etnische minderheid Kachin. Daarnaast zijn er nog zo'n half miljoen ontheemden, vluchtelingen binnen de grenzen van het eigen land.



Figuur 3.23 De etnische groepen in Myanmar.



Figuur 3.24 In alle buurlanden van Myanmar zijn opvangkampen voor vluchtelingen uit Myanmar.

Opdrachten 3.3

Deelvragen

5 Waaruit blijkt dat de religie in delen van Zuidoost-Azië op politiek en sociaal vlak een steeds grotere rol inneemt?
6 Wat zijn de maatschappelijke gevolgen van het toenemende belang van de religie in de landen van Zuidoost-Azië?
7 Op welke wijze reageert de overheid in de Zuidoost-Aziatische landen op het toenemende belang van de religie?

Opdracht 21 Religies in 2020 K/I

Bestudeer het theoriegedeelte van paragraaf 3.3. Bekijk ook de figuren en bijschriften.

a Figuur 3.18 spreekt over *religieus pluralisme* en *voortschrijdende secularisatie*. Leg beide begrippen uit. Gebruik eventueel een woordenboek.
b Figuur 3.18 laat zien dat er in Maleisië sprake is van verscherpte spanning tussen religies. Tussen welke religies is er spanning?
c Bekijk nogmaals figuur 3.18 en lees W17. In Maleisië lijkt volgens de kaart een tegenstelling te bestaan. Verklaar deze tegenstelling.
d Er is officieel vrijheid van godsdienst in Myanmar. Verklaar waarom er toch verscherpte spanningen zijn tussen religies in dat land (figuur 3.18).

W17 Identificatieplicht in Maleisië.

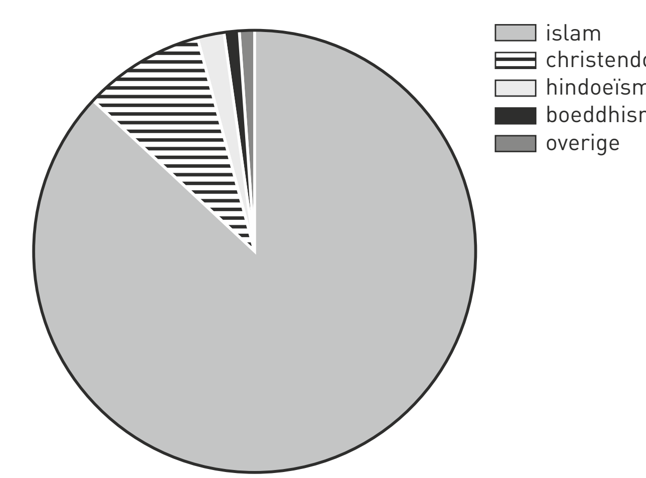
Voor moslims gelden vaak andere regels dan voor niet-moslims. In 1999 voerde Maleisië een identificatiesysteem in met pasjes waarop van moslims hun religie staat vermeld. Zo kunnen Maleiers (de meeste Maleiers zijn moslim) door de religieuze politie in de kraag worden gegrepen als ze bijvoorbeeld alcohol drinken of ongetrouwd met iemand van de andere sekse in een hotel overnachten. Niet-moslims mogen ook alleen met moslims trouwen wanneer ze de islam als religie aannemen.

Opdracht 22 Mondiale beïnvloeding K/I

Vergelijk GB 204A met W18.

a Welke godsdienst heeft in Indonesië de meeste aanhangers?
b Welke twee wereldgodsdiensten die worden beoefend in Indonesië, worden wel vermeld in W18 en niet op de kaart in de atlas? Geef hiervoor een verklaring.
c Gebruik GB 204A. Vanuit welk land is het hindoeïsme vroeger verspreid?
d Wanneer zal het christendom in Indonesië zijn geïntroduceerd?

W18 Godsdiensten in Indonesië.



Opdracht 23 Natuurgodsdiensten K/I

Vergelijk nogmaals GB 204A met W18.

a Welke godsdienst in Indonesië wordt wel vermeld op GB 204A maar niet in W18? Geef hiervoor een verklaring.
b In welke delen van Indonesië zijn er veel aanhangers van deze godsdienst?
c Waarom beoefenen juist in deze delen van Indonesië relatief veel mensen deze godsdienst?

W19 Voorkomen van verschillende godsdiensten in de landen van Zuidoost-Azië. **Overnemen in je schrift!**

Land	Islam	Boeddhisme	Christendom	Hindoeïsme	Animisme	Overige	Geen
Myanmar	...	...	...	...	...	...	...
Laos	...	...	...	...	...	...	...
Thailand	...	...	...	...	...	...	...
Cambodja	...	...	...	...	...	...	...
Vietnam	...	...	...	...	...	...	...
Maleisië	...	...	...	...	...	...	...
Indonesië	...	...	...	...	...	...	...
Singapore	...	...	...	...	...	...	...
Brunei	...	...	...	...	...	...	...
Filipijnen	...	...	...	...	...	...	...
Oost-Timor	...	...	...	...	...	...	...

Opdracht 24 Animisme K/I

Gebruik GB 148B en W19.

a Wat is animisme?
b Neem W19 over in je schrift en zet kruisjes onder de religies die men aanhangt in de desbetreffende landen van Zuidoost-Azië. Gebruik de cirkeldiagrammen op GB 148B.
c Wat zijn volgens W19 de overheersende religies in Zuidoost-Azië?
d GB 148B geeft niet hetzelfde beeld als W19. Omschrijf het beeld van de kaart.
e Geef een verklaring voor het verschil tussen de kaart en W19.
f Kun je nu op grond van het kaartbeeld van GB 148B concluderen dat er ongeveer evenveel boeddhisten zijn als moslims? Licht toe.

Opdracht 25 Begrippen K/I

a In het theoriegedeelte van paragraaf 3.3 staan drie nieuwe begrippen. Ga voor elk begrip na of dit van toepassing is op de situatie, zoals beschreven in de inleiding van paragraaf 3.2 over Maleisië.
b Welk begrip uit hoofdstuk 3 is van toepassing op W20? Licht je antwoord toe.

Opdracht 26 Democratie in Myanmar K/I

Gebruik GB 207 en 209.

Het motto van de militaire junta in Myanmar is 'Eerst nationale politieke stabiliteit'. Welke kaarten tonen de wijze waarop dit beleid wordt uitgevoerd? Neem W21 over in je schrift en noteer achtereenvolgens de atlaskaart en de titel en beschrijf de situatie in Myanmar in één of twee woorden.

W20 Explosies in Myanmarese steden.

De Myanmarese hoofdstad Naypyitaw en twee andere steden zijn vandaag opgeschrikt door drie grote explosies. Meerdere mensen raakten gewond, maar doden vielen er niet. Een verdachte liet een jeep exploderen in Mandalay, vlak bij een druk winkelcentrum. De tweede ontplofte in de hoofdstad tegenover een markt die dicht was. De derde explosie was in Pyin Oo Lwin, waar vier militaire instituten zijn, waaronder de academie voor de elitetroepen van Myanmar. In de afgelopen weken zijn er eerder bom-aanslagen geweest in het geïsoleerde land.
De regering meent dat de verantwoordelijkheid voor dit soort aanslagen meestal bij etnische, gewapende groepen ligt. Zij bevechten de zich opvolgende regeringen al sinds 1948, toen het land onafhankelijk werd. De etnische groepen eisen meer autonomie.

Online opdrachten

Opdracht 27 Religieuze fundamentalisten K VERDIEPING

Lees W22.

a Gebruik internet om uit te zoeken in welke regio's de in W23 genoemde organisaties actief zijn, wie hun leiders zijn en welke doelen ze nastreven. Neem W23 over in je schrift en vul de kolommen 2, 3 en 4 in. In de vijfde kolom noteer je als extra informatie opvallende kenmerken van de betreffende organisatie.

Overnemen in je schrift!
W21 Het beleid van de militaire junta in Myanmar.

Nummer atlaskaart	Titel atlaskaart	Situatie in Myanmar
...	...	...

W22 Moslimfundamentalisme.

Het moslimfundamentalisme is een vorm van religieus fundamentalisme. De term moslimfundamentalisme wordt meestal gebruikt om die moslims aan te duiden die een traditionele en letterlijke interpretatie van de Koran en de Hadith volgen. Zij zien die teksten als de fundamenten van hun geloof. Sommige moslimfundamentalisten zijn ook politiek actief en willen hun idealen omzetten in daden. De invoering van de sharia, de islamitische wetgeving, boven de seculiere wetgeving in hun landen, is voor hen belangrijk. Een kleine minderheid gaat over tot terrorisme om hun mening kracht bij te zetten.

b Wat hebben de in W23 genoemde organisaties met elkaar gemeen?
c Er zijn ook andere religieuze (niet-moslim) fundamentalisten in de wereld. Zoek op internet twee andere groeperingen, noteer de namen en beschrijf in welke regio ze actief zijn. Noteer kort wat hun idealen zijn.

Opdracht 28 Interactieve atlas K/I VERDIEPING

Ga naar www.degeo-online.nl voor de link naar de Bertelsmann Transformation Atlas 2010.
Klik vervolgens (rechtsboven) op 'ATLAS 2010 DOWNLOAD - Download für PC'. Je komt nu op het interactieve deel van de site waarmee je (onder andere) het democratisch gehalte van verschillende landen kunt bepalen. Ga naar 'Country views: Country Selection'.

a Selecteer links 'Asia and Oceania' en kies 'Malaysia'. Ga nogmaals naar 'Country Views' en ga naar het onderdeel 'Democracy Status'. Welke vijf componenten bepalen in deze atlas de mate van democratie? Vertaal deze begrippen en leg in je eigen woorden uit wat ze inhouden.
b Hoe democratisch is Maleisië in vergelijking met de andere Aziatische landen in de lijst?
c Welke positie neemt Maleisië in op mondiale schaal? (Er zijn 119 landen opgenomen in deze atlas.)
d Neem W24 over in je schrift. Vergelijk het autocratische regime van Myanmar met de staat Singapore op het gebied van democratie. Gebruik daarvoor de vijf elementen en noteer in W24 hoe hoog de twee landen scoren.

Overnemen in je schrift!
W24 Het democratisch gehalte van Singapore en Myanmar, gemeten ten aanzien van vijf componenten.

Component	Singapore	Myanmar
stateness	...	...
political participation	...	...
rule of law	...	....
stability of dem. institutions	...	...
political and social integration	...	...
democracy status	...	...

e In W24 vertonen de waarden van beide landen bij *stateness* een groot verschil. Wanneer je op de site in de figuur op 'Stateness' klikt, verschijnt rechts een uitleg bij die waarde. Noteer deze uitleg van de waarde bij staatsvorming voor beide landen.
f Geef een verklaring voor het verschil in *stateness* tussen Singapore en Myanmar.

W23 Organisaties die actief zijn in Zuidoost-Azië. **Overnemen in je schrift!**

Organisatie	Regio of land	Leider(s)	Doel/opvatting	Extra info
Al-Qaida	...	...	...	...
Abu Sayyaf	...	...	...	...
Jemaah Islamiyah	...	...	...	...
Moro Islamic Liberation Front	...	...	...	...

Opdracht 29 Terugblik op paragraaf 3.3 K

Download en print W25 en noteer de begrippen uit hoofdstuk 3 in de puzzel.

Horizontaal

2 Het vasthouden aan de grondbeginselen (fundamenten) van een godsdienstig gedachtegoed, waarbij men de normen en waarden aan de ander wil opleggen en waarbij er tevens geen ruimte is voor het wijzigen van die normen en waarden.
8 Een veelgebruikte term in de politiek om de samensmelting van meerdere bevolkingsgroepen in de maatschappij aan te duiden.
10 Het ongelijk behandelen van personen of groepen op basis van kenmerken die in de gegeven situatie niet relevant zijn.
11 Onderdelen van een maatschappelijke instelling op bestuurlijk, staatkundig of economisch gebied meer zelfstandigheid verlenen.
12 Staat waarin de soevereiniteit is verdeeld tussen het geheel (de nationale overheid) en de deelstaten, die elk een eigen rechtsordening hebben.
13 Zeer grote mate van zelfstandigheid van een gebied/regio binnen een grotere staat.
14 Staatsvorm waarbij geen centraal staatsgezag wordt voorgestaan, maar waarin de afzonderlijke delen een zeer grote mate van zelfstandigheid wordt toegekend, zonder dat het nationale of federale niveau bestaat bij de gratie van de deelstaten.
15 Een groep mensen die zich door afkomst onderscheidt van de meerderheid van de bevolking.

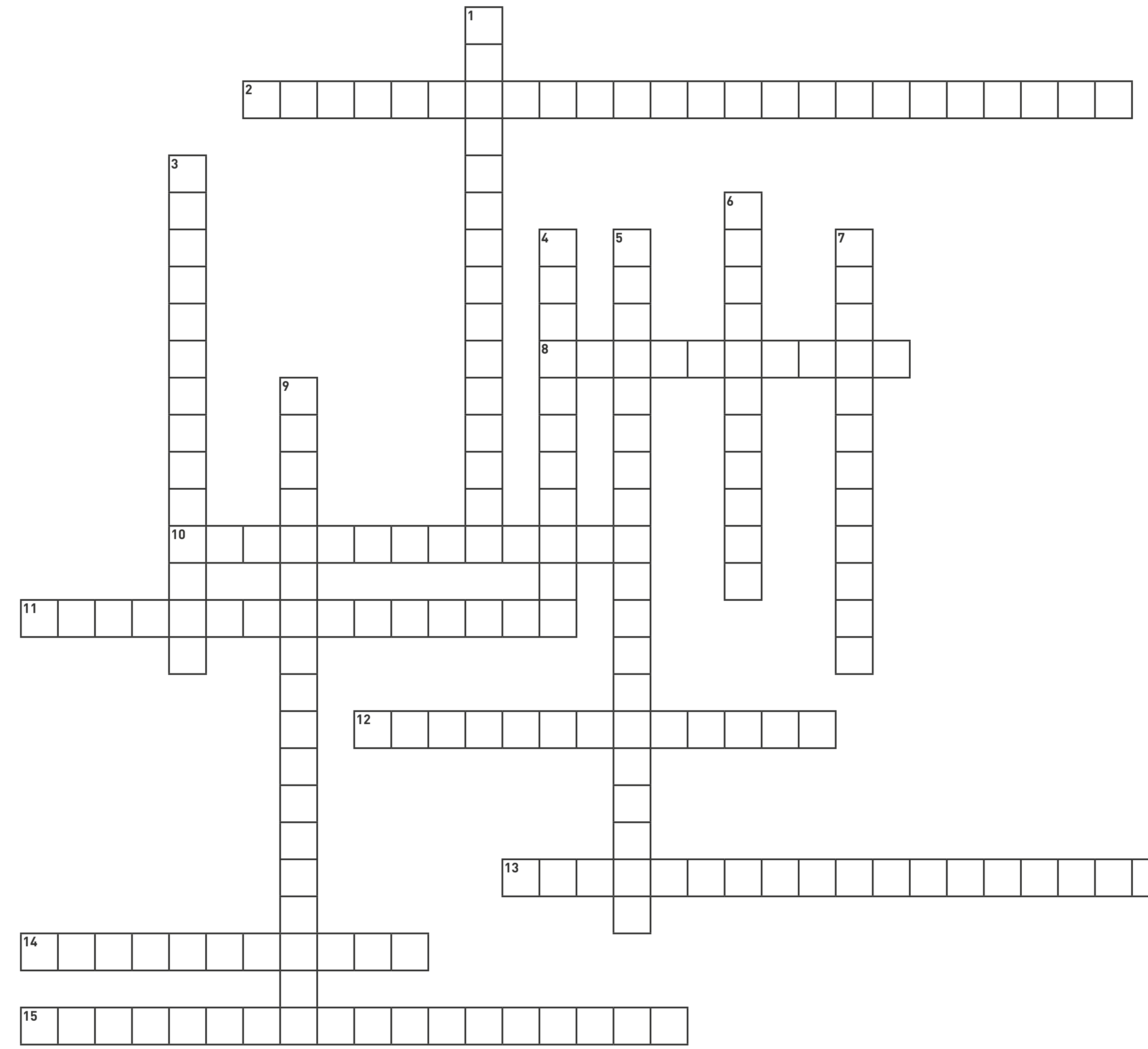
Verticaal

1 Grenskwesties, ruzie over grenzen.
3 Het van overheidswege bevorderen van de culturele eenheid op nationaal niveau.
4 Proces waarbij immigranten de gehele cultuur van de autochtone bewoners hebben overgenomen en de onderlinge verschillen helemaal verdwenen zijn.
5 Groep mensen met andere zeden en gewoonten en een andere taal en godsdienst dan de meerderheid van de bevolking.
6 Het streven naar een (formele) terugtrekking uit een bestaande organisatie of staat, en het oprichten van een eigen organisatie of staat.
7 Het streven naar een zekere autonomie of een eigen staat door een etnische of religieuze groep met een eigen identiteit die in een deel van een land woont.
9 Regeringsvorm waarbij ongelimiteerde macht wordt uitgeoefend door één persoon.

Online extra

Kijk op www.degeo-online.nl voor extra materiaal zoals filmpjes, animaties en interessante links bij deze paragraaf.

W25 Begrippen Eenheid en diversiteit. **Downloaden en printen!**



Afsluiting

Slotopdracht

Deze opdracht maak je alleen. Daarna bespreek je jouw uitwerking met een medeleerling.
Door in W26 korte, maar bondige antwoorden te geven op de deelvragen van dit hoofdstuk, ontstaat er een samenvatting. Neem de cijfers 1 t/m 7 uit W26 over in je schrift en beantwoord de vragen.

W26 Samenvatting hoofdstuk 3. **Overnemen in je schrift!**

1 Wat is de sociaaleconomische positie van de Chinezen in verschillende landen in Zuidoost-Azië?
. . .

2 Hoe gaat de overheid in de Zuidoost-Aziatische landen om met het vraagstuk van de Chinese minderheid?
. . .

3 Op welke wijze dragen het etnische en het culturele nationalisme bij aan de territoriale conflicten in de landen van Zuidoost-Azië?
. . .

4 Hoe treden de nationale overheden van de landen in Zuidoost-Azië op in territoriale conflicten?
. . .

5 Waaruit blijkt dat de religie in delen van Zuidoost-Azië op politiek en sociaal vlak een steeds grotere rol inneemt?
. . .

6 Wat zijn de maatschappelijke gevolgen van het toenemende belang van de religie in de landen van Zuidoost-Azië?
. . .

7 Op welke wijze reageert de overheid in de Zuidoost-Aziatische landen op het toenemende belang van de religie?
. . .

Leeroverzicht

Na bestudering van dit hoofdstuk en het maken van de opdrachten:

- ❍ ken je de begrippen van dit hoofdstuk;
- ❍ kun je de deelvragen en de hoofdvraag beantwoorden;
- ❍ kun je een beschrijving geven van de spreiding van de Chinezen in Zuidoost-Azië;
- ❍ kun je de sociaaleconomische positie van de Chinezen in vier Zuidoost-Aziatische landen vergelijken en de verschillen verklaren;
- ❍ kun je aangeven hoe de politiek in Zuidoost-Aziatische landen omgaat met het vraagstuk van de Chinese minderheid;
- ❍ kun je verklaren waarom minderheden in economisch of politiek moeilijke tijden vaak de schuld krijgen van de ontstane problemen;
- ❍ ben je in staat om te beschrijven en te verklaren hoe etnisch en cultureel nationalisme kan leiden tot of bijdragen aan territoriale conflicten;
- ❍ kun je beschrijven hoe nationale overheden in Zuidoost-Azië bij territoriale conflicten optreden;
- ❍ kun je territoriale conflicten vanuit de politieke en/of de culturele dimensie verklaren;
- ❍ weet je dat de roep om regionale autonomie toeneemt wanneer er behalve etnische verschillen ook economische tegenstellingen en belangen zijn;
- ❍ kun je voorbeelden geven waaruit blijkt dat de religie in delen van Zuidoost-Azië recentelijk een grotere rol speelt op sociaal en politiek vlak;
- ❍ kun je aangeven wat de maatschappelijke gevolgen zijn op de groter wordende rol van de religie in Zuidoost-Azië en hoe de politiek daarop reageert;
- ❍ ben je in staat om aan de rol van religie sociale, culturele en politieke dimensies te onderscheiden;
- ❍ kun je de begrippen toepassen in verschillende contexten.

Begrippen

assimilatie, autocratisch regime, culturele minderheid, decentralisatie, discriminatie, etnische minderheid, federale staat, federalisme, grensconflict, integratie, nation building, regionale autonomie, regionalisme, religieus fundamentalisme, separatisme

Extra Casus Zuid-Thailand

Inleiding I/V

In deze opdracht ga je een mening vormen over de keuze om op vakantie te gaan naar Zuid-Thailand. Eerst beantwoord je een aantal vragen ter oriëntatie op het gebied, waarbij je gebruikmaakt van W28 tot en met W34 en internet. Vervolgens maak je in opdracht 5 een afweging over het risico dat je loopt als je naar het zuiden van Thailand op vakantie zou gaan.
Maak deze opdracht in groepjes van twee. Het kost ongeveer een half uur om de opdracht te maken.

Overnemen in je schrift!
W27 De oorzaken van de situatie in het zuiden van Thailand.

Dimensie	Oorzaak
economische	. . .
sociale	. . .
culturele	. . .

Opdracht 1

a Thailand is een aantrekkelijk vakantieland. Welke toeristische mogelijkheden heeft dit land?
b Lees W28. Welk beeld schetst het Thaise verkeersbureau?

Opdracht 2

Lees achter in dit boek in het Overzicht vaardigheden en werkwijzen onder kop 2B de tekst over verklarende vragen.
a Beschrijf de conflictsituatie in het zuiden van Thailand.
b Welke atlaskaart geeft informatie over dit conflict?

Opdracht 3

De oorzaak van het conflict in het zuiden van Thailand kun je vanuit de economische, sociale en culturele dimensie bekijken. Neem W27 over en noteer deze oorzaken.

Opdracht 4

Noteer twee verschillende gevolgen op nationale schaal van de situatie in het zuiden van Thailand.

Opdracht 5

Voordat je antwoord geeft op de vraag of jij naar het zuiden van Thailand op vakantie zou gaan, maak je een afweging waarbij je let op de mogelijke gevaren en de risico's die je daarbij zou kunnen lopen.
a Welke begrippen uit hoofdstuk 1 van dit katern zijn bij zo'n afweging van toepassing?
b Bezoek de website van het Ministerie voor Buitenlandse Zaken (www.minbuza.nl). Wat is het actuele reisadvies voor Thailand?
c De gevaren van zuidelijk Thailand heb je als antwoord op opdracht 2a genoteerd. Maar wat is het risico? Met andere woorden: hoe vaak is het gevaar de afgelopen tijd opgetreden? Zoek dit uit met behulp van internet. Gebruik de zoekwoorden: *aanslagen* en *Zuid-Thailand* en noteer het huidige jaartal.
d Zou jij op vakantie gaan naar het uiterste zuiden van Thailand? Geef een uitgebreide toelichting. Geef argumenten waarom je wel zou gaan en waarom niet, en maak duidelijk waarom welk argument het sterkst zal meewegen bij je besluitvorming. Wanneer je hierover onderling van mening verschilt, maak je dat ook duidelijk.

W28 Informatie van het Thaise verkeersbureau.

Thailand: de jaarlijkse vakantiebestemming voor 180.000 Nederlanders. Het 'Land van de Glimlach' is daarmee onze belangrijkste bestemming in Azië. De Thailandgangers hebben in alle opzichten gelijk. Thailand is boeiend, veilig, vriendelijk, servicegericht en – niet in de laatste plaats – voordelig. Allemaal ingrediënten die bijdragen tot een onvergetelijk verblijf, van Phuket en Krabi tot Chiang Mai en van Bangkok tot en met Kanchanaburi of Phimai. Kom tot rust in Thailand en laat u verwennen. Een conclusie staat vast: wie er een keer is geweest, komt zeker nog eens terug.

W29 Aziatische toeristen blijven massaal weg uit Thailand.

Toeristen uit landen als Japan, Maleisië, Hongkong en China blijven weg uit Thailand. Het aantal Aziatische toeristen is de afgelopen maanden steeds verder gedaald. 'Toeristen uit Zuidoost-Azië blijven weg vanwege de instabiele politieke situatie en angst voor terroristische aanslagen,' zegt Pornthip Samerton, directeur van touroperator Destination Asia. De cijfers laten ook zien dat het aantal toeristen wereldwijd iets afneemt. Toeristen uit Nederland laten zich vooralsnog niet afschrikken door de dreiging, ondanks dat de Nederlandse ambassade in Bangkok waarschuwde voor mogelijke bomaanslagen in Bangkok.

W30 Geweld in Zuid-Thailand escaleert.

In het zuiden van Thailand gaan moslimseparatisten steeds driester te werk bij het plegen van aanslagen tegen de Thaise staat. Het geweld kent dit jaar een enorme opleving, met meer en vooral dodelijkere incidenten. Deze trend doet bij waarnemers de vrees ontstaan voor een internationalisering van het conflict. In de drie zuidelijk gelegen provincies Yala, Narathiwat en Pattani, bij de grens met Maleisië, werden de laatste drie maanden al 723 aanslagen gepleegd waarbij veel gewonden vielen en negen mensen onthoofd werden door activisten die strijden voor de onafhankelijkheid van de regio.

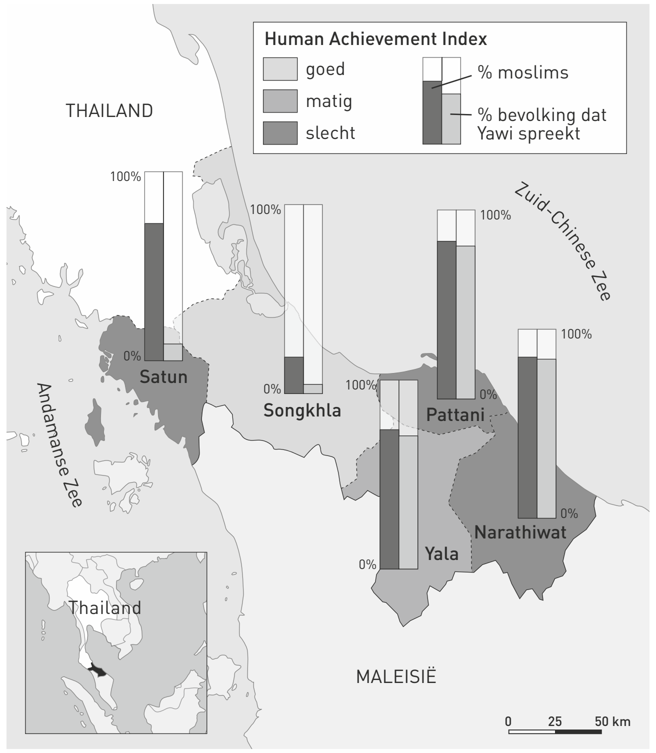
W31 Bom in Zuid-Thailand kost drie mensen het leven.

In de Zuid-Thaise provincie Pattani heeft een bermbom, bestemd voor een passerende auto, drie mensen gedood, onder wie een hoge districtsbestuurder en een hoge militair. De derde dode was de chauffeur. De hinderlaag was gelegd voor militairen. Er waren twee bommen geplaatst, waarvan er een dodelijk bleek. De auto werd volledig vernield.
De moslimrebellie in de zuidelijke provincies heeft inmiddels aan ruim 2.300 mensen het leven gekost.

W32 Waarschuwing voor aanslagen in Bangkok.

Omdat de Nederlandse ambassade in Bangkok informatie heeft verkregen over mogelijke aanslagen, waarschuwde de ambassade op 27 februari 2007 voor de dreiging van bomaanslagen in en rond Bangkok. Nederlandse toeristen wordt geadviseerd bezoeken aan grote warenhuizen, markten en andere drukke plaatsen zo veel mogelijk te beperken. Daarnaast wordt aangeraden de media te blijven volgen.

W33 Het conflictgebied in zuidelijk Thailand.



- De Human Development Index is een maat voor menselijke ontwikkeling ontwikkeld door UNDP. Drie dimensies van ontwikkeling zijn erin verwerkt: de levensverwachting bij geboorte; alfabetiseringsgraad en aantal jaren scholing; inkomen op basis van 'koopkrachtdollars' per capita.
- Yawi is een Maleisisch dialect dat vooral in het zuidelijke deel van Thailand wordt gesproken.

W34 Boeddhisten versus moslims.

De zes miljoen moslims vormen de grootste minderheid in Thailand, dat overwegend boeddhistisch is. Maar alleen in het arme zuiden van het land zijn de moslims in de meerderheid. De inwoners van het zuiden zijn zowel etnisch als religieus veel meer verbonden met de Maleisische buren dan met de boeddhistische Thai. Moslimseparatisten zetten hun eisen voor de onafhankelijkheid van de regio dan ook kracht bij met aanslagen tegen alles en iedereen die ze met het boeddhisme linken. De rebellen richten hun aandacht de laatste tijd vooral op leerkrachten en scholen, omdat ze in hen een belangrijke bron zien van de verspreiding van boeddhistische Thaise waarden in de door moslims gedomineerde gebieden. Ook de politie, overheidsgebouwen en boeddhistische symbolen moeten het steeds vaker ontgelden.

Proeftoets

De proeftoets over dit hoofdstuk vind je op www.degeo-online.nl

Proefexamen

Het proefexamen over dit katern vind je op www.degeo-online.nl

Begrippen hoofdstuk 3

Assimilatie 112
Proces waarbij immigranten de gehele cultuur van de autochtone bewoners hebben overgenomen en de onderlinge verschillen helemaal verdwenen zijn.

Autocratisch regime 119
Regeringsvorm waarbij ongelimiteerde macht wordt uitgeoefend door één persoon. (Ook dictaturen waarbij één man het voor het zeggen heeft, worden autocratieën genoemd.)

Culturele minderheid 111
Groep mensen met andere zeden en gewoonten en een andere taal en godsdienst dan de meerderheid van de bevolking.

Decentralisatie 122
Onderdelen van een maatschappelijke instelling op bestuurlijk, staatkundig of economisch gebied meer zelfstandigheid verlenen.

Discriminatie 111
Het ongelijk behandelen van personen of groepen op basis van kenmerken die in de gegeven situatie niet relevant zijn. Het verschil met vooroordelen is dat het bij discriminatie niet alleen gaat om wat iemand denkt, maar vooral om wat men zegt en doet.

Etnische minderheid 111
Een groep mensen die zich door afkomst onderscheidt van de meerderheid van de bevolking.

Federale staat 121
Staat waarin de soevereiniteit is verdeeld tussen het geheel (de nationale overheid) en de deelstaten, die elk een eigen rechtsordening hebben. Ook wel bondsstaat genoemd.

Federalisme 121
Staatsvorm waarbij geen centraal staatsgezag wordt voorgestaan, maar waarin de afzonderlijke delen een zeer grote mate van zelfstandigheid wordt toegekend, zonder dat het nationale of federale niveau bestaat bij de gratie van de deelstaten.

Grensconflict 120
Grenskwesties, ruzie over grenzen.

Integratie 112
Veelgebruikte term in de politiek om de samensmelting van meerdere bevolkingsgroepen in de maatschappij aan te duiden.

Nation building 118
Het van overheidswege bevorderen van de culturele eenheid op nationaal niveau.

Regionale autonomie 130
Zeer grote mate van zelfstandigheid van een gebied/regio binnen een grotere staat.

Regionalisme 130
Het streven naar een zekere autonomie of een eigen staat door een etnische of religieuze groep met een eigen identiteit die in een deel van een land woont.

Religieus fundamentalisme 128
Het vasthouden aan de grondbeginselen (fundamenten) van een godsdienstig gedachtegoed waarbij men de normen en waarden aan de ander wil opleggen en waarbij er tevens geen ruimte is voor het wijzigen van die normen en waarden.

Separatisme 121
Het streven naar een (formele) terugtrekking uit een bestaande organisatie of staat, en het oprichten van een eigen organisatie of staat.

Overzicht vaardigheden en werkwijzen

Bij aardrijkskunde (geografie) gaat het niet alleen om weten en begrijpen. Je oefent ook 'geografische vaardigheden en werkwijzen', door het maken van opdrachten.
Hiermee kun je zelf een goed aardrijkskundig beeld van de wereld opbouwen. Je kunt die vaardigheden zien als een soort gereedschap. En de werkwijzen helpen je om dat gereedschap op de juiste manier te hanteren.
In dit overzicht krijg je eerst een toelichting op datgene waar het bij aardrijkskunde om gaat: het vormen van een geografisch beeld van (delen van) de wereld. Daarna komen de vaardigheden en werkwijzen aan bod. De opbouw van dit overzicht is als volgt:

1 Een geografisch beeld vormen
2 Aardrijkskundige vragen stellen
3 Geografische hulpmiddelen
4 Aardrijkskundige werkwijzen
5 Stappenplan geografisch onderzoek

1 Een geografisch beeld vormen

▶ Geografen zijn erg geïnteresseerd in gebieden. Ze letten speciaal op de overeenkomsten en de verschillen tussen gebieden. Deze ruimtelijke overeenkomsten en verschillen doen zich voor bij zowel menselijke als natuurlijke verschijnselen. Denk bij menselijke verschijnselen bijvoorbeeld aan de spreiding en groei van de bevolking, de economische ontwikkeling of aan culturen. Voorbeelden van natuurlijke verschijnselen zijn klimaten, vulkanisme of vegetatievormen.
● Menselijke en natuurlijke verschijnselen beïnvloeden elkaar sterk. Een voorbeeld is de samenhang tussen de spreiding van de bevolking en de bodemvruchtbaarheid. Verandering van het ene verschijnsel zorgt voor verandering bij het andere.

▶ Een geografisch beeld van een gebied bevat een beschrijving van vier soorten kenmerken: de ligging, de gebiedskenmerken, de bevolkingskenmerken en de interne en externe relaties.

A De ligging
● De plaats binnen een coördinatensysteem van meridianen en parallellen noem je de *absolute ligging*. Een voorbeeld: Amsterdam ligt op 52° 22' N. en 4° 53' O. Deze absolute ligging verandert nooit. Wat wél kan veranderen is de *relatieve ligging*, dat wil zeggen de positie ten opzichte van andere plaatsen of verschijnselen op het aardoppervlak. De relatieve ligging wordt vaak uitgedrukt in tijd, kosten of moeite om andere plaatsen te bereiken. De bouw van de tunnel onder de Westerschelde veranderde de relatieve ligging van Zeeuws Vlaanderen, omdat de tijd en de moeite om dit deel van Nederland te bereiken kleiner werden.

B Gebiedskenmerken
● Dit zijn de (voor een groot deel zichtbare) eigenschappen van een gebied. Denk hierbij aan:
– Kenmerken van de natuurlijke omgeving (fysisch milieu), zoals bodem, grondsoort, water, reliëf, klimaat, zeestromen of delfstoffen.
– De inrichting, zoals bodemgebruik, verkaveling, infrastructuur, nederzettingen of stedelijke bebouwing.

C Bevolkingskenmerken
● Er zijn vier bevolkingskenmerken. Allereerst de *culturele* kenmerken. Het gaat dan over aangeleerd gedrag en uitingen van menselijke groepen, zoals taal, godsdienst, geschiedenis of heersende normen en waarden. Tot de *demografische* kenmerken reken je omvang, groei en (verandering in de) samenstelling van de bevolking.
De *economische* kenmerken zoals werkloosheid, inkomen, in- en uitvoer of de bestaansmiddelen (landbouw, industrie en diensten) vormen de derde groep.
Ten slotte de *politieke* kenmerken. Ze hebben te maken met het uitoefenen en de verdeling van macht. Zo worden in Nederland veel politieke besluiten genomen in Den Haag. In België daarentegen is de macht verdeeld over drie gewesten: het Vlaamse, het hoofdstedelijke en het Waalse gewest.

D Interne en externe relaties
● Bedrijven, instellingen en organisaties hebben onderling contacten. Voor zover deze plaatsvinden binnen de bestudeerde regio spreek je over *interne relaties*. Gebruikmaken van wijkvoorzieningen behoort tot de interne relaties van steden.
Contacten met andere regio's noem je *externe relaties*.
Forensisme is een externe relatie van een stad: namelijk tussen bewoners van gebieden rondom de stad met bedrijven in de stad zelf.

▶ De opbouw van geografische kennis kan twee vormen aannemen: regionale en thematische geografie.
● De *regionale geografie* concentreert zich op de studie van één gebied (regio). Het gaat hierbij om de samenhang tussen verschijnselen binnen dat gebied en de relaties met andere gebieden. Regionaal geografen benadrukken het unieke karakter van dat gebied ten opzichte van andere gebieden. Dat unieke karakter wordt vaak in enkele woorden tot uitdrukking gebracht. Bijvoorbeeld met 'Nederland distributieland' of 'China: de reus ontwaakt'.
● In de *thematische geografie* proberen geografen een goed beeld te krijgen van één of enkele verschijnselen. Daarvan wordt dan het spreidingspatroon onderzocht en de samenhang met andere verschijnselen. Bijvoorbeeld de spreiding van de bevolking in samenhang met klimaten.

▶ Geografische kennis wordt onder andere gebruikt bij het oplossen van ruimtelijke vraagstukken. Een ruimtelijk vraagstuk is bijvoorbeeld het probleem rondom de leefbaarheid van stedelijke gebieden, wateroverlast in Nederland of de verdroging in Afrika.
▶ Geografische informatie wordt nooit kant-en-klaar afgeleverd. Integendeel. Boeken, films, websites of kaarten bevatten veel gegevens, maar het is dan de kunst om hieruit de juiste informatie te halen en die te combineren. Aardrijkskundige vragen helpen daarbij.

2 Aardrijkskundige vragen stellen

Soorten aardrijkskundige vragen

▶ Iedereen stelt zich bij het plannen van een vakantie wel eens een vraag over de ligging, natuurlijke omgeving en inrichting van het vakantiegebied, de cultuur die er voorkomt of de bereikbaarheid. Denk maar eens aan de volgende vragen:
– Waar ligt het vakantiegebied? (Hoe ver moet ik reizen?)
– Hoe ziet het landschap eruit? (Welke schoenen neem ik mee?)
– Welke weersomstandigheden overheersen er? (Veel zon? Genoeg sneeuw?)
– Welke taal wordt er gesproken? (En spreken ze ook Engels?)
– Op welke manier moet ik naar dat gebied reizen? (Auto, vliegtuig, trein?)

Dit zijn allemaal geografische vragen. Je bent zo, misschien wel onbewust, bezig met aardrijkskunde. Ze gaan immers over een gebied en de verschijnselen die zich daar voordoen. De vragen hebben nog iets anders gemeenschappelijk. Bij de beantwoording ontstaat een beschrijving van een (vakantie)gebied. Vragen die een beschrijving opleveren, noem je daarom beschrijvende vragen. Elk vak, dus ook aardrijkskunde, begint met het stellen van beschrijvende vragen. Maar eigenlijk zijn de vragen naar het 'waarom' en 'waartoe' interessanter. In het volgende overzicht tref je ook dat soort vragen aan. Er worden daar ook voorbeelden gegeven.

A Beschrijvende vragen
● Deze vragen beginnen met woorden als 'waar', 'hoe', of 'wat'. Antwoorden op beschrijvende vragen gaan dus over zaken als de ligging of de spreiding en de kenmerken van verschijnselen. Soms gaat het om de weergave van een ruimtelijk vraagstuk.

B Verklarende vragen
● Deze vragen beginnen met woorden als 'waarom', 'waardoor', 'hoe komt het'. Het gaat dus om oorzaken. Een goede verklaring bestaat uit de volgende onderdelen:
– *Situatiebeschrijving*. Je noemt de geografische omstandigheden waarin een verschijnsel zich voordoet. Het gaat om aspecten van de ligging, de gebiedskenmerken, de bevolkingskenmerken of de relaties die kunnen helpen bij de verklaring.
– *Oorzaak*. Welke gebeurtenis zorgt ervoor dat het te verklaren verschijnsel zich voordoet?
– *Gevolg*. Dit is het te verklaren verschijnsel.
– *Verklarend principe*. Dit is een algemene regel waarin is vastgelegd waarom de oorzaak leidt tot het gevolg.

Meestal spelen meerdere oorzaken of factoren tegelijkertijd een rol. Voor veel verschijnselen zijn zowel menselijke als natuurlijke factoren verantwoordelijk. Zo wordt bodemerosie niet alleen veroorzaakt door ontbossing (een menselijke factor), maar ook door een toename van de intensiteit van de neerslag (een natuurlijke of fysische factor).

C Voorspellende vragen
● Voorspellende vragen zijn toekomstgericht. Het zijn vragen naar het voorkomen (of wegblijven) van verschijnselen in een gebied in de komende jaren of decennia. Het gaat om een verwachting op grond van de beschikbare informatie.
Een goede voorspellende vraag bevat minstens drie onderdelen:
– *Situatiebeschrijving*. De huidige (regionale) omstandigheden, met aandacht voor de ruimtelijke context.
– *Verwachting*. De voorspelde toekomst.
– *Voorspellend principe*. Dit is een algemene regel die het verband beschrijft tussen de huidige omstandigheden en de verwachting voor de toekomst.

Soorten vragen	Voorbeelden van vragen met daaronder (beknopte) antwoorden
A Beschrijvende vragen	1 Wat is 'toerisme'? 2 Waar liggen toeristische bestemmingsgebieden in Spanje? 3 Hoe reizen toeristen naar vakantiebestemmingen in Spanje? 4 Welk soort toerisme tref je in de genoemde gebieden aan? 5 Voor welke plaatselijke problemen zorgt het toerisme?
	1 Vorm van recreatie, gericht op reizen en verblijf buiten eigen woongebied. 2 Aan de kusten van de Middellandse Zee: de costa's. 3 Per vliegtuig, bus of auto. 4 Massatoerisme, strandvakanties. 5 Overlast, verstening, problemen met watervoorziening, enzovoort.
B Verklarende vraag	Waardoor nam het massatoerisme naar de Spaanse costa's vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw zo sterk toe?
	Situatiebeschrijving De aanwezigheid van landschappelijk mooie kuststreken, mooie stranden en warme, hete zomers en zachte winters. **Oorzaak** Toename welvaart en vrije tijd en betere infrastructuur (autosnelwegen). **Gevolg** Stijging van het aantal toeristen. **Verklarend principe** Het aantal toeristen stijgt, wanneer de relatieve afstand naar een (potentiële) toeristische bestemming afneemt en de welvaart en vrije tijd in het herkomstgebied van toeristen toenemen.
C Voorspellende vraag	Verwacht je een groei of een daling van het aantal toeristen aan de Spaanse costa's?
	Situatiebeschrijving Het aantal toeristen in Spaanse kustgebieden daalde. Het aanbod van alternatieve bestemmingen neemt toe en 'lowbudget'-maatschappijen concurreren met nieuwe plaatsen van vertrek en meer bestemmingen binnen Europa. **Verwachting** Verdere daling van toeristenstroom naar Spanje. **Voorspellend principe** Naarmate de toerist kan kiezen uit meerdere, gelijkwaardige bestemmingen qua relatieve afstand (prijs, afstand, reistijd) en kwaliteit (comfort, service, landschappelijke attractiviteit), neemt de kans af dat hij steeds weer kiest voor die ene bestemming.
D Waarderende vraag	Vind je de afname van de toeristenstroom gunstig of ongunstig voor de Spaanse kustgebieden?
	Situatiebeschrijving Verminderde inkomsten voor de horeca aan de Spaanse kust, de toename van de werkloosheid, de verslechtering van de dienstenbalans tussen Spanje en het buitenland, maar ook een kleinere aanslag op watervoorraden, minder aantasting van het milieu, enzovoort. **Oordeel** Een afweging tussen enerzijds de economische belangen en anderzijds de bescherming van natuurwaarden. Hecht je grotere waarde aan de natuurbelangen, dan zul je de afname van de toeristenstroom positief waarderen. Een en ander onderbouw je met argumenten door bijvoorbeeld in te gaan op de effecten van minder toeristen op de watervoorraden in de regio.
E Probleemoplossende vraag	Welk advies zou je geven om te voorkomen dat de inkomsten uit toerisme afnemen en dat de werkloosheid toeneemt?
	Situatiebeschrijving Zie eerder bij waarderende vraag. **Voorstel van maatregelen** Investeren in duurzaam toerisme. **Criteria** Precieze beschrijving van de toename van watervoorraden, vermindering van energieverbruik en milieuvervuiling. **Oplossing** Duurzamere samenleving met een verbetering van het milieu en minder werkloosheid en hogere inkomsten.

D Waarderende vragen

● Waarderen betekent dat je een uitspraak doet over de wenselijkheid van een situatie of proces. Daar horen ook argumenten bij: waaróm is iets wenselijk?
Waarderende vragen beginnen bijvoorbeeld met 'Is het een goede zaak, dat ....(?)', of 'Waarom vind je het wenselijk, dat ....(?)'
Waarderen heeft alles te maken met opvattingen over 'goed' en 'slecht' en dus met waarden en normen. Die waarden en normen moet je noemen bij waarderende vragen. Daarnaast moet je ook argumenten geven.
Voor waarderende vragen kun je het 'Stappenplan eigen mening' gebruiken:
– Wat is het probleem?
– Wie zijn erbij betrokken?
– Wat is hun mening over het probleem en welke argumenten hebben ze?
– Wat is je eigen mening en welke argumenten heb jij zelf?

E Probleemoplossende vragen

● Bij dit soort vragen wordt je gevraagd een probleem op te lossen. Alle eerder genoemde vragen moet je daarvoor al beantwoord hebben. Immers, zonder een verschijnsel eerst te kennen en te kunnen verklaren, kun je geen probleem oplossen.
Het antwoord op een probleemoplossende vraag is vaak een voorstel, een advies of een plan.
Bij de antwoorden zullen de volgende elementen moeten terugkomen:
– *Situatiebeschrijving*. De huidige ongewenste situatie/ ontwikkeling.
– *Voorstel van maatregelen*. waaruit je zou kunnen kiezen. Niet elke maatregel zal even goed uitpakken. Anders gezegd: maatregelen kunnen tot verschillende *scenario's* leiden.
– *Criteria* waaraan een oplossing moet voldoen.
– *Oplossing*. Dit is de maatregel die volgens jou tot de meest gewenste ontwikkeling leidt. Je moet ook duidelijk maken waarom je juist deze maatregel kiest.

Hoofdvragen en deelvragen

▶ Wanneer je een verschijnsel of gebied gaat bestuderen, maak je één centrale vraag (de hoofdvraag) en enkele deelvragen. Hoofdstukken in het boek zijn ook opgebouwd aan de hand van zo'n combinatie van hoofd- en deelvragen.
▶ Een goede hoofdvraag voldoet aan de volgende eisen:
● De hoofdvraag moet natuurlijk een aardrijkskundige vraag zijn en dus betrekking hebben op zowel een verschijnsel als een gebied.

Voorbeeld van hoofd- en deelvragen

Hoofdvraag

Wat is de beste oplossing om te voorkomen dat veranderingen in de waterafvoer van de grote rivieren de komende dertig jaren een probleem gaan vormen voor de bewoners van het rivierengebied? (probleemoplossende / waarderende vraag)

Deelvragen

1 Waar ligt het rivierengebied en welke delen van Nederland horen erbij? (beschrijvende vraag)
2 Hoe is de waterafvoer de laatste decennia in het rivierengebied veranderd? (beschrijvende vraag)
3 Welke problemen bracht die verandering met zich mee? (beschrijvende vraag)
4 Waardoor werd de verandering van de waterafvoer veroorzaakt? (verklarende vraag)
5 Welke veranderingen treden hier de komende dertig jaar op in de waterafvoer van de grote rivieren en waar precies? (voorspellende vraag)
6 Welke problemen voor de bevolking doen zich door die veranderingen in de waterafvoer voor? (voorspellende vraag)
7 Welke oplossingen kun je bedenken om de problemen te voorkomen? (probleemoplossende vraag)
8 Welke oplossing is de beste? (waarderende vraag)

● Uit de hoofdvraag moet duidelijk tot uiting komen welke informatie je nodig hebt. De hoofdvraag is dus niet te globaal. Zorg voor het volgende:
– Omschrijf duidelijk het onderwerp ('wat').
– Baken de periode waarin het onderwerp onderzocht moet worden duidelijk af ('wanneer').
– Geef zo precies mogelijk aan welk(e) gebied(en) onderzocht worden ('waar' en 'begrenzing').

▶ De antwoorden op de deelvragen lossen een stuk van de hoofdvraag op. Goede deelvragen voldoen aan de volgende eisen:
● Deelvragen ondersteunen de hoofdvraag.
● Het aantal deelvragen is niet te groot. Voeg daartoe eventueel deelvragen samen of streep wat minder belangrijke vragen weg.
● Deelvragen staan in een logische volgorde. Je kunt denken aan de volgende twee manieren:
1 Eerst beschrijvende, vervolgens verklarende, daarna waarderende of probleemoplossende vragen en ten slotte de voorspellende vragen. Zorg er in ieder geval voor dat er naast beschrijvende deelvragen minstens één ander type vraag gesteld wordt.

2 Het antwoord op de eerste deelvraag is nodig om de tweede te beantwoorden, enzovoort. Elke deelvraag helpt je dus verder op weg om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

3 Geografische hulpmiddelen

Kaarten: belangrijke geografische informatiebronnen.

▶ Om (geografische) vragen te kunnen beantwoorden, heb je bronnen nodig, waaruit je informatie haalt. Geografische informatie kun je verkrijgen door zelf onderzoek te verrichten. Dit 'veldwerk' is echter niet altijd mogelijk. De bronnen zijn meestal teksten, kaarten, beelden en cijfers of grafieken in (vak) literatuur, (massa)media, film, (interactieve) animaties, (lucht) foto's en cartoons. Van al deze mogelijkheden vormen kaarten misschien wel de belangrijkste informatiebron.
▶ Aardrijkskunde zonder kaarten is bijna onmogelijk. Juist op kaarten worden ruimtelijke verschillen afgebeeld en daar draait het bij aardrijkskunde om. De cartograaf (kaartmaker) brengt op kaarten niet alleen de ligging, gebieds- en bevolkingskenmerken in beeld, maar ook relaties Een voorbeeld van een kaart met (ruimtelijke) relaties is GB 78A.

Kaartsoorten

▶ Bij *kaartsoorten* let je op het gebruik van de kaart. Dat gebruik kan sterk variëren. Raadpleeg hiervoor maar eens GB 14. Drie soorten kaarten komen veel voor:
● *Landkaarten*. Ze geven op schaal een algemeen beeld van het aardoppervlak met daarop wegen, rivieren, het nederzettingen-patroon, grenzen, de vegetatie, reliëf, enzovoort. Als de schaal van een landkaart 1:10.000, 1:25.000 of 1:50.000 is, spreek je over *topografische kaarten* (Voorbeeld: GB 21A,C). Vanaf 1:100.000 zijn het *overzichtskaarten* (Voorbeeld: GB 40-41). De topografische kaarten beelden een klein gebied af met veel details. De overzichtskaarten hebben minder details en betreffen een groter gebied.
● *Navigatie- of oriëntatiekaarten* worden gebruikt voor het uitzetten of volgen van een bepaalde route. Denk aan *stadsplattegronden* (GB 26A), *wegenkaarten*, *zeekaarten* en *luchtvaartkaarten*.
● *Thematische kaarten* gebruik je als de spreiding van een verschijnsel of thema centraal staat. Dat kan een gebiedskenmerk zijn, zoals grondsoort, klimaat of nederzettingen, of een bevolkingskenmerk (bijvoorbeeld inkomen, werkgelegenheid, godsdienst) of relaties (bijvoorbeeld handel, forensisme, enzovoort). Op sommige thematische kaarten worden bij elkaar passende kenmerken gecombineerd afgebeeld. Zie bijvoorbeeld GB 55A.

▶ Cartografen benadrukken op de kaarten altijd bepaalde kenmerken van gebieden. Behalve de *titel*, *kaartsymbolen* en de *schaal* gebruiken zij nog andere manieren om de aandacht op bepaalde verschijnselen te richten. Dat is van belang bij het selecteren van een kaart in de atlas. Je moet dan die kaart kiezen die het best past bij de gestelde vraag. Waar moet je dan, behalve op symbolen, titel of de schaal van de kaart nog meer op letten?
● De *projectie*. Het bolvormig aardoppervlak kan op verschillende manieren op een plat vlak, een kaart dus, afgebeeld worden (GB 12). Er zijn projecties die de vorm van gebieden/landen goed weergeven, maar geen goed beeld geven van de grootte van het oppervlak. Soms is een kaart zo getekend, dat alleen de richtingen goed weergegeven worden. Vooral bij het afbeelden van grote gebieden, werelddelen of de hele wereld, is het goed om te kijken welke projectie toegepast is. Dat kun je goed zien aan de richting van meridianen en parallellen.
● Cartografen geven soms verschijnselen op een overdreven manier weer, bijvoorbeeld de breedte van rivieren. Ook het omgekeerde komt voor: minder belangrijke zaken worden gewoon weggelaten of minder benadrukt.

Kaarttypen

▶ *Kaarttypen* onderscheiden zich van elkaar door de vormgeving (GB 13). Verwar *kaarttypen* (onderscheid in vormgeving) niet met *kaartsoorten* (onderscheid in gebruik).
● Op *chorochromatische* kaarten (ook wel *mozaïekkaarten*) is per deelgebied een eigenschap (ook wel een 'kwaliteit') weergegeven. Een voorbeeld: volgens GB 13A heeft stadsdeel Zuidoost in Amsterdam een eigen bestuur en is opgedeeld in zeven buurten. Dat is een politieke eigenschap. Een ander voorbeeld is een kaart waarop van deelgebieden de overheersende godsdienst is afgebeeld.
● *Choropletenkaarten* hebben betrekking op een kwantitatief kenmerk of verschijnsel. Denk aan een hoeveelheid of de intensiteit van een verschijnsel. GB 13C is een voorbeeld: de bevolkingsdichtheid. Elk deelgebied heeft een andere kleur.
● *Isolijnenkaarten* zijn een ander kaarttype om cijfermatige gegevens ('kwantiteiten') weer te geven. Isolijnen (iso = gelijk) verbinden punten die eenzelfde waarde hebben. Hoogtelijnen zijn het beste voorbeeld ervan: elk punt op zo'n lijn heeft dezelfde hoogte (bijvoorbeeld 250 m boven de zeespiegel). Ruimtes tussen 'isolijnen' kunnen verschillende kleuren krijgen.
■ De arcering of kleuren worden zowel op choropletenkaarten als op isolijnenkaarten intensiever of feller naarmate de waarde hoger is (GB 13D).

● Op *anamorfosekaarten* worden gebieden op een wat vreemde manier getekend. Het oppervlak van een land, een provincie of deel van de wereld wordt niet in verhouding getekend tot het werkelijke oppervlak in (bijvoorbeeld) km². De grootte is getekend in verhouding tot de omvang van een verschijnsel. Om bijvoorbeeld goed tot uiting te brengen dat het inkomen per inwoner in de (semi)perifere landen erg laag ligt ten opzichte van de kernlanden, teken je op een anamorfosekaart landen groter naarmate het inkomen er hoger is. Het oppervlak van Nederland zou dan op zo'n kaart ruim vier keer zo groot worden afgebeeld als dat van Mexico. Het inkomen van dat laatste land is immers bijna vier keer zo klein. Op GB 216 staan enkele voorbeelden van dit kaarttype.

● Op *diagramkaarten* staan cirkeldiagrammen, staafdiagrammen of blokdiagrammen (GB 13G).

● *Stippenkaarten* gebruiken puntsymbolen om de spreiding van een verschijnsel in beeld te brengen. Elk symbool stelt dan een bepaalde waarde voor, bijvoorbeeld 1.000 personen (GB 13B).

● *Stroomdiagrammen* gaan over verplaatsing van goederen, mensen of informatie tussen punten op het aardoppervlak. Stroomdiagrammen zijn heel geschikt voor het verhelderen van relaties tussen gebieden of plaatsen. Voorbeelden: vluchtelingenstromen in Oost-Afrika of migratie (GB 165E).

Remote sensing

▶ *Remote-sensingbeelden* lijken op kaarten (GB 16-19). Scanners in satellieten en vliegtuigen tasten de aarde voortdurend in kleine stukjes af ('remote' = 'vanaf een afstand' en 'sensing' = 'aftasten'). Ze meten allerlei soorten straling op (zoals licht of warmte). Met een computer kun je van deze gemeten straling een op een kaart lijkende figuur maken. Voor iedere hoeveelheid straling kiest men een bepaalde kleur. De kleuren kunnen overeenkomen met de echte kleuren; dan spreek je over *'true colour'*. Is dat niet het geval dan zijn de remote-sensingbeelden weergegeven in *'false colour'*.

▶ Remote sensing heeft enkele belangrijke voordelen:

● Een groot voordeel van remote sensing is dat het onzichtbare zichtbaar gemaakt kan worden. Het gat in de ozonlaag is niet te zien met het menselijk oog, maar het kan wel gescand en (het rode, blauwe, groene en het infrarode licht) ingekleurd worden.

● Een tweede pluspunt is dat gelijktijdig over grote gebieden dezelfde gegevens kunnen worden verzameld. Als je deze totaaloverzichten een aantal jaren maakt, kun je de ontwikkelingen in de tijd volgen. Voorbeelden hiervan zijn de verdroging van het Aralmeer vanaf de tweede helft van de vorige eeuw en de ontbossing in het Amazonegebied.

Kaartvaardigheden

▶ Bij het gebruiken van kaarten komen een aantal vaardigheden kijken. Die oefen je bij de vele opdrachten uit het werkboek. Een overzicht daarvan:

● *Kaartlezen* is een zaak van goed naar de kaart kijken met behulp van de legenda die bij de kaart hoort. Deze vaardigheid komt vooral van pas bij het beantwoorden van beschrijvende vragen. Bijvoorbeeld: waar liggen overal nederzettingen?

● *Kaartanalyse*. Analyse gaat verder dan kaartlezen. Daarbij gaat het vooral om de afzonderlijke elementen in een gebied. In het voorbeeld van de nederzettingen zou je op de volgende twee manieren een analyse kunnen maken:

– Zijn het nederzettingen die op een bepaalde hoogte liggen? Om erachter te komen of dat zo is, moeten de nederzettingen geordend worden. Je maakt bijvoorbeeld een groep van alle nederzettingen die boven en alle nederzettingen die onder 1.500 m hoogte liggen. Dit heet classificeren. Bij deze analyse ga je eigenlijk op zoek naar regelmatigheden of spreidingspatronen.
– Is er een verband tussen het klimaat en het bodemgebruik? Met een of meerdere kaarten probeer je op zoek te gaan naar verbanden tussen deze verschijnselen.

● *Kaartinterpretatie* is misschien wel de moeilijkste vaardigheid. Een voorbeeld. Stel dat je ontdekt dat er een verband is tussen commerciële akkerbouw en het voorkomen daarvan in de gematigde luchtstreek. Je probeert dan vanuit je kennis over landbouw en klimaten verklaringen te bedenken.

4 Aardrijkskundige werkwijzen

▶ Je weet nu waar het in de aardrijkskunde om gaat (zie: 1. Geografisch beeld) en welk gereedschap je gebruikt (zie: 3. Geografische hulpmiddelen) om de geografische informatie te verkrijgen, waarmee je aardrijkskundige vragen (zie: 2. Aardrijkskundige vragen) moet gaan beantwoorden. Maar hoe moet je nu aan de slag met dat gereedschap? Ofwel: welke geografische werkwijzen zijn er, om met het gereedschap een goed geografisch beeld op te bouwen? De zes werkwijzen hierna kun je zowel gebruiken bij het bedenken als het beantwoorden van geografische vragen. Die werkwijzen worden kort toegelicht. Het verwerven van een geografisch beeld van het toerisme in Spanje wordt weer als voorbeeld gebruikt in het kader (op de volgende bladzijde).

Aardrijkskundige werkwijzen	Voorbeeld: toerisme in Spanje
A Vergelijken van verschijnselen	
Twee gebieden als uitgangspunt	Vergelijken van Costa Brava en Costa del Sol op het gebied van toerisme. Bijvoorbeeld: welke verschillen zijn er tussen de beide costa's als je let op de vormen van toerisme (bijvoorbeeld massatoerisme of elitair toerisme, strandtoerisme of toerisme gericht op cultuur), de herkomst en samenstelling van de toeristenstromen, het soort verblijf, enzovoort?
Het verschijnsel zelf centraal stellen	Welke vormen van toerisme ken je en hoe zijn deze vormen over het Spaanse grondgebied verspreid? Hoe heeft het toerisme zich in Spanje ontwikkeld en was die ontwikkeling overal hetzelfde? Heeft het toerisme een seizoensmatig karakter en geldt dat voor alle toeristische bestemmingen in Spanje?
B Relaties leggen tussen verschijnselen of gebieden	
Interne factoren	Het toerisme hangt binnen Spanje samen met factoren als klimaat, landschap, prijsniveau, toeristische faciliteiten, maar ook met processen als ontbossing, verdroging, verstedelijking of vervuiling.
Externe factoren	Toerisme hangt ook samen met factoren buiten Spanje. Denk aan concurrentie van nieuwe, met de Spaanse costa's vergelijkbare vakantiebestemmingen, zoals de Turkse rivièra. Het kan ook worden toegeschreven aan verschijnselen elders, zoals toenemende werkloosheid in het noordwesten van Europa, het dichtslibben van Franse autosnelwegen, toegenomen vrije tijd, enzovoort.
C Verschijnselen of gebieden bekijken vanuit verschillende dimensies	
	Een vraag over voor- en nadelen van toerisme in Spanje is gemakkelijker te beantwoorden als je aan de volgende dimensies denkt:
Economische dimensie	Het toerisme is een belangrijke inkomstenbron, levert werkgelegenheid op en versterkt de betalingsbalans.
Fysische dimensie	Toeristen worden vaak aangetrokken door de natuurlijke omgeving, maar omgekeerd beïnvloedt het toerisme ook het milieu, waarbij verdroging, vervuiling of vormen van landdegradatie ontstaan.
Sociaal-culturele dimensie	Het toerisme heeft invloed op de samenleving en de cultuur van Spanje en het land biedt de toeristen cultureel erfgoed.
Politieke dimensie	De manier waarop de lokale, regionale of landelijke politiek bij het toerisme betrokken is.
D Verschijnselen en gebieden plaatsen in hun geografische context	
Stad en streek	Torremolinos is deel van het ruimere gebied van de Costa del Sol. Als je een idee hebt tot welk groter geheel Torremolinos behoort, kun je ook beter inschatten welke andere gebieden de belangrijkste directe concurrenten van Torremolinos zijn.
Streek en land	In een grotere context: de Costa del Sol is een deel van Spanje. Binnen dat land neemt het gebied een voorname positie in op toeristisch gebied als je let op het aantal overnachtingen. Ook Torremolinos heeft baat bij de positie van de Costa del Sol binnen Spanje.
E Veranderen van ruimtelijk schaalniveau	
Door inzoomen worden (binnen een groter gebied) details zichtbaar. Bij uitzoomen raken de details op de achtergrond.	Op continentale (Europese) schaal gaan toeristen naar landen aan de Middellandse Zee vanwege de grote kans op goed weer. Inzoomend op een deel van Spanje blijkt, dat dit ook opgaat voor Torremolinos. De accommodatie in Torremolinos is uitstekend voor het massatoerisme met de vele goedkope hotels. Maar in Barcelona spelen ook andere factoren mee: veel musea, prachtige parken en historische gebouwen.
F Redeneren vanuit het algemene en het bijzondere	
	Stel bijvoorbeeld de vraag: welke algemene en welke bijzondere factoren hebben bijgedragen aan de opkomst van Marbella en Lloret de Mar als badplaatsen aan de Spaanse Middellandse Zeekust?
Algemene factoren	In het algemeen gaat het bij de toeristenplaatsen aan de costa's om zonnige bestemmingen voor toeristen uit Noordwest-Europa, met droge en warme zomers, mooie stranden, lage prijzen en een groot aanbod van toeristische voorzieningen.
Bijzondere factoren	Maar zijn er ook bijzondere factoren? Als je dat voor Marbella onderzoekt, blijkt dat een toevallige, corrupte burgemeester ooit voor een enorme groei van dit toeristenoord heeft gezorgd. Marbella is een badplaats voor de elite geworden. Bijzondere factoren voor de groei van Lloret de Mar waren de goede bereikbaarheid en de lange toeristische traditie.

A Vergelijken van verschijnselen

▶ Een verschijnsel kun je op twee manieren onderzoeken.

● Je vergelijkt een verschijnsel (bijvoorbeeld toerisme) in het ene gebied met hetzelfde verschijnsel in het andere gebied.

● Bij de tweede manier stel je het verschijnsel zelf centraal. (Je stelt niet de gebieden op de voorgrond maar het toerisme zelf.)

B Relaties leggen tussen verschijnselen of gebieden

▶ Bij deze werkwijze zoek je naar samenhang, ofwel (interne en externe) relaties.

C Verschijnselen of gebieden bekijken vanuit verschillende dimensies

▶ Aan verschijnselen kun je een aantal aspecten onderscheiden:

● De *economische dimensie*.

Het gaat om het creëren van inkomen, werkgelegenheid of de bijdrage aan de betalingsbalans.

● De *fysische dimensie*.

Deze dimensie heeft betrekking op de natuurlijke omgeving.

● De *sociaal-culturele dimensie*.

● De *politieke dimensie*.

Het gaat hier om de politieke invloed van overheden en belangengroepen.

D Verschijnselen en gebieden plaatsen in hun geografische context

▶ Gebieden en verschijnselen maken deel uit van een groter geheel.

E Veranderen van ruimtelijk schaalniveau

▶ Regio's zijn er in allerlei maten. Daardoor werken geografen niet altijd op hetzelfde *ruimtelijke schaalniveau*. Veelgebruikte ruimtelijke schaalniveaus zijn:

- *mondiaal* niveau: de wereld,
- *continentaal* niveau: werelddeel,
- *nationaal* niveau: landelijk,
- *regionaal* niveau: provincie, streek of landsdeel,
- *lokaal* niveau: plaatselijk,
- *fluviaal* niveau: stroomgebied van een rivier.

Geografische kennis wordt beter wanneer je enkele keren van ruimtelijke schaal verandert door in of uit te zoomen. Je krijgt daardoor een heel andere kijk op een verschijnsel of een gebied.

F Redeneren vanuit het bijzondere en het algemene

▶ In veel gebieden spelen behalve algemene ook bijzondere factoren een rol. Geografen proberen via deze werkwijze zicht daarop te krijgen. In onderstaand kader is dat uitgewerkt voor het toerisme.

5 Stappenplan geografisch onderzoek

▶ Bij een compleet geografisch onderzoek komt heel wat kijken. Daarom is het van belang om zo'n onderzoek op een goede, dat wil zeggen systematische manier te laten verlopen. Het schema hieronder biedt daarbij de helpende hand. Voor uitleg en tips bij het uitvoeren van deze stappen kun je terecht op *www.degeo-online.nl*.

Onderzoeksstappen	Uitwerking
Fase I Voorbereiden	
1 Vragen stellen	1a Probleemoriëntatie
	1b Hoofd- en deelvragen formuleren of
	1c Werken met hypothesen
2 Plannen	2a Activiteitenoverzicht maken
	2b Tijdsplanning maken
	2c Taakverdeling maken
Fase II Uitvoeren	
3 Informatie verzamelen	3a Informatiebehoefte inventariseren
	3b Bronnen selecteren
	3c Bruikbaarheid bronnen bepalen
4 Informatie verwerken	4a Informatie ordenen
	4b Informatie analyseren
Fase III Afsluiten	
5 Vragen beantwoorden	5a Deelvragen beantwoorden
	5b Hoofdvraag beantwoorden
	5c Standpunt bepalen
6 Presenteren	6a Doel en doelgroep vaststellen
	6b Inhoud bepalen
	6c Medium bepalen
	6d Planning maken
	6e Presentatie uitvoeren
Fase IV Evalueren	
7 Leren leren	7a Hoe verliep de voorbereiding?
	7b Hoe verliep de uitvoering?
	7c Hoe verliep de afsluiting?

Register van begrippen

Paginanummer in zwart → pagina waarop begrip voor het eerst in de tekst wordt genoemd
Paginanummer in blauw → pagina van de begrippenlijst

Bronvermelding

Omslagfoto: R. Gilling/Lineair, Arnhem

Hoofdstuk 1
W1 naar: Vaarwel jungle, Annemarie Sour
1.1 Diercke Regionalatlas Südostasien, Westermann, 2010
1.4 www.keesfloor.nl
1.6, 1.7 The Physical Geography of Southeast Asia, A. Gupta, Oxford University Press, 2005
1.8 Diercke International Atlas, Westermann, 2010
W6 The Physical Geography of Southeast Asia, A. Gupta, Oxford University Press, 2005
W8 Geographische Rundschau, december 2009
W10 NRC, 22 juli 2010
W11 naar: indonesie.actieforum.com
1.14 Diercke International Atlas, Westermann, 2010
1.27 www.fsc.nl
W14 www.survivalinternational.nl
W19 Mediacolor's / B en U, Diemen

Hoofdstuk 2
W2 o.a. The World Factbook, CIA
W3 www.boi.go.th:8080
2.1 www.citypopulation.de
2.3, 2.4, 2.6, 2.7 www.megacities.uni-koeln.de
2.10 www.adb.org
2.11 Preliminary Result of Population Census 2010, Jakarta
2.13, 2.14 en.wikipedia.org
W8A, W8B, W8C www.megacities.uni-koeln.de
W11 www.megacities.uni-koeln.de
W13 www.adb.org
W15 en.wikipedia.org
W16 www.time.com
2.17 The World Factbook, CIA
2.20 www.fao.org
2.22 www.nek.lu.se
W18A, W18B o.a. The World Factbook, CIA en Southeast Asian Paper Tigers?, 2003, Routledge
W19, W20 www.fao.org
W22 www.oww.be
2.27 web.nso.go.th
2.28 www.unescap.org
W26 www.asiarice.org
W28 www.ngo-jvc.net
W30 www.worldbank.org
W31 Thailand in Figures, 12th Edition, 2010, Alpha Research Co. Ltd.
2.29 nt2.fas.nus.edu.sg
2.30 www.aseansec.org
2.31 www.wtec.org
2.32, 2.33 www.gsid.nagoya-u.ac.jp
W32 Asean Statistics
W35 www.gsid.nagoya-u.ac.jp
W45 Bangkok Post, 21 oktober 2011
W47 www.thaiflood.com
W49 naar: Bangkok Post, 16 en 21 oktober 2011
W50 asiapacific.anu.edu.au
W51 naar: Bangkok Post, 14 en 21 oktober 2011
W52 naar: Bangkok Post, 21 oktober 2011
W53 naar: Bangkok Post, 14 en 20 oktober 2011
W54 naar: Bangkok Post, 17 oktober 2011
W55 www.disaster.go.th

Hoofdstuk 3
3.1 Atlas der Globalisierung, Le Monde Diplomatique, Berlijn, 2003
3.2 en.wikipedia.org
3.3 Geography: Realms, Regions and Concepts, H.J. de Blij en P.O. Muller, 12th Edition, Wiley and Sons, 2006
3.4 en.wikipedia.org
W4 wikipedia en www.allesoveramerika.com
W9 Maleisië & Singapore, B. Ars, KIT Publishers, Amsterdam, 2001
W10 Indonesië: Java-Bali-Lombok, L. Peterse & J. Petri, Dominicus, 2009
W10 (beeld) fotoredactie, Arnhem
W11 wikipedia
W12 Laos, H. Boon, KIT Publishers, 2000
W13 www.evd.nl
W15 Indonesië, D. Vlasblom, KIT Publishers, 2005
3.18 Elsevier Atlas, Elsevier Science Publishing Company Inc., 2005
W17 Maleisië & Singapore, B. Ars, KIT Publishers, Amsterdam, 2001
W18 Indonesië, D. Vlasblom, KIT Publishers, Amsterdam, 2005
W20 NRC, 24 juni 2011
W28 Thais verkeersbureau
W29 www.travel.blog.nl
W30 www.mo.be
W31 Volkskrant, 19 juni 2007
W32 Nederlandse Ambassade, 27 februari 2007
W33 Geografie, mei 2006
W34 www.mo.be

Foto's
Nigel Dickinson/Lineair, Arnhem: p. 7
Tarmizy Harva/Reuters/Novum, Amsterdam: p. 10
Photoshot/Lineair, Arnhem: P. 11-l
Per-Andre Hoffmann/HH, Amsterdam: P. 11-r
ANP Photo, Rijswijk: p. 13, 57
Erik de Castro/Reuters/Novum, Amsterdam: p. 15, 17
Faniez/Semarang Daily Photos, Semarang: p. 16
Tatan Syuflana/AP Reporters, Haarlem: p. 24
Ron Giling/Lineair, Arnhem: p. 26-l
Joerg Boethling/Lineair, Arnhem: p. 26-r
Frans Lemmens/Lineair, Arnhem: p. 27
Juan-Carlos Munoz/Lineair, Arnhem: p. 28
Stringer Indonesia/Reuters/Novum, Amsterdam: p. 29
Enny Nuraheni/Reuters/Novum, Amsterdam: p. 30
Lex van Lieshout/ANP, Rijswijk: p. 31
Christopher Little/ Aga Khan Development Network, Geneve: p. 43
Peter de Ruiter, Den Haag: p. 46
Novum, Amsterdam: p. 48, 78
Dreamstime, Brentwood: p. 52
Paula Bronstein/Getty, Amsterdam: p. 54
Corbis, Londen: p. 59-b
Imageselect, Wassenaar: p. 59-o, 71
Kampon Midsen/Lineair, Arnhem: p. 68-l
Photononstop/ImageSelect, Wassenaar: p 68-r
Sjon Hauser/Lineair, Arnhem: p. 76
Schone Kleren Campagne, Amsterdam: p. 77
Scott Jones: p. 79
Batam View Beach Resort, Batam: p. 85
Lex Verspeek/HH, Amsterdam: p. 107
Shutterstock, NewYork: p. 110
Bertrand Gardel/HH, Amsterdam: p. 112
Reuters/WFA, Amsterdam: p. 113
STR New/Reuters/Novum, Amsterdam: p. 114
Hoang Dinh Nam/ANP, Rijswijk: p. 115
Reuters/Novum, Amsterdam: P. 118, 119-b, 120, 123-r
Reporters, Haarlem: p. 119-o
Darren Whiteside/Reuters/Novum, Amsterdam: p. 121
TEAN-UNEP/Lineair, Arnhem: p. 122
Dwi Oblo/Reuters/Novum, Amsterdam: p. 123-l
Christophe Boisvieux/Corbis/HillCreek, Den Haag: p. 128
Associated Press / Reporters, Amsterdam: p. 130
Stringer/Getty, Amsterdam: p. 131
Terry Whittaker/ImageSelect – Wassenaar: p. 132

www.degeo-online.nl

SE Leerstof voor Schoolexamen vwo

Wereld Arm en rijk

Aarde Klimaatvraagstukken

Gebieden Zuidoost-Azië actueel

CE Leerstof voor Centraal examen vwo

Wereld Globalisering

Aarde Systeem aarde

Gebieden Zuidoost-Azië in beeld

Leefomgeving Wonen in Nederland

9 789006 436624